Ελληνική Εταιρεία Μελέτης του Εγκλήματος
και του Κοινωνικού Ελέγχου
Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε.

Αντιγόνη

το ερώτημα

**Περιοδικό
για την Κριτική Εγκληματολογία,
το Ποινικό Πρόβλημα
και τον Κοινωνικό Έλεγχο**

Δεκέμβριος
2021
Τόμος **I**
Αρ. **2**

Αντιγόνη, το ερώτημα

Ελληνική Εταιρεία Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου (Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε.)

Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση για την Κριτική Εγκληματολογία,
το Ποινικό Πρόβλημα και τον Κοινωνικό Έλεγχο

Antigone, the question

Greek Society for the Study of Crime and Social Control (GRSSCSC)

Biannual Scientific Review on Critical Criminology, the Penal Problem and Social Control

Συντακτική Επιτροπή
Σοφία Βιδάλη, Μαργαρίτα Γασπαρινάτου, Στράτος Γεωργούλας, Όλγα Θεμελή,
Νικόλαος Κ. Κουλούρης, Χρήστος Κουρούτζας, Γιώργιος Παπανικολάου, Ειρήνη Σταμούλη

Επιστημονική Επιτροπή
Έφη Αβδελά, Ομ. Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Αθηνά Αθανασίου, Καθηγήτρια, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Βασιλική Αρτινοπούλου, Καθηγήτρια, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αλέξανδρος Κεσσόπουλος, Επίκ. Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Κώστας Κοσμάτος, Επίκ. Καθηγητής, Δ.Π.Θ., Μαρία Κρανιδιώτη, Επίκ. Καθηγήτρια, Ε.Κ.Π.Α., Γιώργος Νικολόπουλος, Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Χάρης Παπαχαραλάμπους, Αν. Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κύπρου (CY), Στέφανος Παύλου, Καθηγητής, Δ.Π.Θ., Δήμητρα Σορβατζιώτη, Αν. Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας (CY), Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια, Α.Π.Θ., Τόνια Τζαννετάκη, Επικ. Καθηγήτρια, Ε.Κ.Π.Α., Δημήτρης Χριστόπουλος, Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Iñaki Rivera Beiras, Professor, University of Barcelona (SP), David Brotherton, Professor, City University of N.Y. (U.S.A.), George Rigakos, Professor, Carleton University (CA), Vincenzo Ruggiero, Professor, Middlesex University (UK), Dina Siegel, Professor, Utrecht University (NL), René Van Swaaningen, Professor, Erasmus University (NL), Valeria Weis, Associate Professor, University of Buenos Aires (AR), Damian Zaitch, Associate Professor, Utrecht University (NL).

Επιστημονικοί συνεργάτες
Βίκυ Βασιλαντωνοπούλου, Άννα Κασάπογλου, Δημήτρης Κόρος, Δημήτρης Παρασκευόπουλος,
Γιάννης Πέτσας, Μαρκέλα Σιταρά, Σοφία Σπυρέα, Αθανάσιος Χουλιάρας.

Επικοινωνία
Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε.: grsscsc@gmail.com

Υπεύθυνος επικοινωνίας
Για την Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε.: Ε. Σταμούλη

Γλωσσική επιμέλεια
Στέλιος Στεμνής

Σχεδιασμός – Επιμέλεια
Μοτίβο εκδοτική Α.Ε.
Πλαπούτα 2 & Καλλιδρομίου, 114 73 Αθήνα, Τηλ. 2108222835, info@motibo.com

Κεντρική διάθεση
Το περιοδικό διατίθεται σε ηλεκτρονική μορφή αρχείων PDF και epub, και διατίθεται από την ηλεκτρονική πλατφόρμα www.toposbooks.gr/contents/books2.php?bid=92&bcid=4

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση μέρους ή όλου του έργου, καθώς και η αναπαραγωγή ή μετάδοσή του με οποιοδήποτε οπτικοακουστικό, γραπτό ή άλλο μέσο χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη ή του συγγραφέα.

Τιμή τεύχους: 20,00 ευρώ

Τεύχος 2– 2021 • ISSN 2732-8600

2ο Τεύχος
Δεκέμβριος 2021

Εκδοτικό σημείωμα 5

ΑΡΘΡΑ-ΜΕΛΕΤΕΣ

Κώστας Κοσμάτος
Οι νέες νομοθετικές επιλογές στο πεδίο έκτισης της ποινής 9

Μαρκέλλα Σιταρά
Απο-φυλακοποίηση: Αρχές και δράσεις για τη σταδιακή ελαχιστοποίηση της υλικής και άυλης φυλακής ως προϋπόθεση μείωσης της κοινωνικής βλάβης 29

Χάρης Παπαχαραλάμπους
Η «ανεκτικότητα» ως δικαιοπολιτικό πρόταγμα. Μεγαλείο του φιλελευθερισμού ή μορφή κυβερνητικότητας; Ακολουθώντας τη σκέψη των Michel Foucault και Wendy Brown 57

ΕΡΕΥΝΕΣ

Σοφία Βιδάλη
Συνεργασία: Χαράλαμπος Καραγιαννίδης, Αλεξάνδρα Κουφούλη, Σοφία Σπυρέα
Δικαστική Αστυνομία και αποτελεσματικότητα του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα – Παρουσίαση μιας έρευνας 67

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

Γιώργος Παπανικολάου
R. Reiner (2021). Social democratic criminology. London: Routledge 115

ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ, ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ, ΝΕΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ

Ευαγγελία Παναγοπούλου
Το modus operandi της λαθρεμπορίας ως οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας και οι τρόποι αντιμετώπισής της: Το παράδειγμα των προϊόντων καπνού 121

Αντιγόνη: Το ερώτημα

Εκδοτικό σημείωμα

Στο πρώτο τεύχος του περιοδικού *Αντιγόνη: το ερώτημα*, η Συντακτική Επιτροπή έφερε στο προσκήνιο θέματα σχετικά με το ποινικό φαινόμενο και το εγκληματικό ζήτημα, που είχαν ως αναφορά τα 200 έτη από την επανάσταση του 1821 και θεωρούνται ξένα ή αδιάφορα για την «παραδοσιακή», εστιασμένη στα προτάγματα του κλασικισμού και του θετικισμού, εγκληματολογία. Στο παρόν δεύτερο τεύχος, μέσα από την ύλη του περιοδικού συνεχίζεται η πορεία που εγκαινιάστηκε πριν από λίγους μήνες: αναδεικνύονται και προσεγγίζονται κριτικά, ζητήματα άλλοτε συνδεδεμένα με την επικαιρότητα της ποινικής καταστολής και άλλοτε αναγόμενα σε ευρύτερους προβληματισμούς που έχουν τεθεί τις τελευταίες δεκαετίες από την Κριτική Εγκληματολογία και την αντεγκληματική πολιτική και συναφή πεδία. Συγκεκριμένα, η ύλη του παρόντος τεύχους διαρθρώνεται σε τρεις μελέτες που υποβλήθηκαν σε κρίση και στην παρουσίαση –εκτός κρίσης– μιας έρευνας, μιας βιβλιοκρισίας και μιας μελέτης με βάση μια διπλωματική εργασία.

Στην πρώτη μελέτη με θέμα «Οι νέες νομοθετικές επιλογές στο πεδίο έκτισης της ποινής», ο Κώστας Κοσμάτος πραγματεύεται την τάση αυστηροποίησης που χαρακτηρίζει το θεσμικό πλαίσιο έκτισης των ποινών στην Ελλάδα, όπως αυτή αποτυπώνεται σε πρόσφατες νομοθετικές παρεμβάσεις (ιδίως στους νόμους 4760/2020 και 4855/2021). Ειδικότερα, στη συμβολή του συγγραφέα αναδεικνύεται ότι ο νομοθέτης, μετά την υπαγωγή των φυλακών στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, που σημαίνει την προβληματική δικαιοκρατικά ένταξη δύο διακριτών λειτουργιών του τυπικού κοινωνικού ελέγχου, της δίωξης του εγκλήματος και της απονομής της δικαιοσύνης, υπό την ίδια σκέπη, επιφυλάσσει δυσμενή μεταχείριση σε ορισμένες κατηγορίες κρατουμένων με κριτήρια το ύψος της ποινής τους και την αξιόποινη πράξη για την οποία επιβλήθηκε αυτή η ποινή. Ο Κοσμάτος εντάσσει αυτές τις επιλογές στην πολιτική που βασίζεται στο δόγμα «νόμος και τάξη» και επισημαίνει ότι με αυτές υπηρετείται η επιλεκτική αχρήστευση όσων θεωρούνται επικίνδυνοι και στοχοποιούνται ως υπεύθυνοι για την αύξηση της εγκληματικότητας.

Ακολουθεί η μελέτη της Μαρκέλλας Σιταρά με θέμα «Απο-φυλακοποίηση: Αρχές και δράσεις για τη σταδιακή ελαχιστοποίηση της υλικής και άυλης φυλακής ως προϋπόθεση μείωσης της κοινωνικής βλάβης». Στη μελέτη αυτή αναλύονται οι βασικές αρχές για μία δημόσια πολιτική περιορισμού της φυλακής υπό την οπτική του «ριζοσπαστικού εγγυητισμού», όπως η τάση αυτή αναπτύσσεται στο έργο του Καθηγητή

Νομικής στο Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης και Συνηγόρου Ανθρώπινων Δικαιωμάτων Iñaki Rivera Beiras. Πρόκειται για μια προσέγγιση του θεσμού της φυλακής και της μεταχείρισης των κρατουμένων με απώτερους στόχους τη μείωση της κοινωνικής βλάβης (που η έκτιση ποινών κατά της ελευθερίας προκαλεί στους ίδιους τους κρατουμένους, τους οικείους τους και στο ευρύτερο κοινωνικό σώμα) και την ουσιαστική κοινωνική επανένταξη, επανανοηματοδοτώντας τις στρατηγικές και τις πρακτικές που τη στηρίζουν. Ο Rivera Beiras εξετάζει τις δυνατότητες μιας πολιτισμικής και πολιτικής στρατηγικής, που επιδιώκει την ανάπτυξη δράσης από την πλευρά των κοινωνικών κινημάτων. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, τα κοινωνικά κινήματα δέχονται τα αιτήματα των ατόμων που πλήττονται από τη φυλακή και, σε συνδυασμό με το διεθνές νομικό πλαίσιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα, μπορούν να ασκούν πίεση στο εσωτερικό των κρατών. Η Σιταρά βασίζεται στις θέσεις του Rivera και τις αναπτύσσει υπό το πρίσμα του ποινικού εγγυητισμού και του προτύπου της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης καθώς και του ποινικού και σωφρονιστικού καταργητισμού.

Στην τρίτη μελέτη με θέμα «Η "ανεκτικότητα" ως δικαιοπολιτικό πρόταγμα. Μεγαλείο του φιλελευθερισμού ή μορφή κυβερνητικότητας; Ακολουθώντας τη σκέψη των Michel Foucault και Wendy Brown», ο Χάρης Παπαχαραλάμπους εξετάζει την ανεκτικότητα (tolerance) υπό την οπτική της πολιτικής λειτουργίας της, που προτείνει η Αμερικανίδα καθηγήτρια πολιτικής φιλοσοφίας Wendy Brown, ως πειθάρχηση και χειραγώγηση της ταυτισμένης με την εξουσία κοινωνίας. Η Brown θέτει το ερώτημα εάν η υπέρβαση της ανεκτικότητας είναι ακόμη δυνατή εντός του πλαισίου του πολιτικού φιλελευθερισμού. Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τίθεται η κριτική της για την ανεκτικότητα ως ιδεολογία του σύγχρονου δυτικού ιμπεριαλισμού στο πλαίσιο της νεωτερικότητας. Η ανεκτικότητα καταλαμβάνει χώρο μεταξύ αδιαφορίας και επιδοκιμασίας και μεταξύ αποδοχής και εξόντωσης του απορριπτέου, σε ένα σχήμα άρνησης-αποδοχής-απόρριψης, όπου το κράτος αναβαθμίζεται από το επίπεδο της απλής πρακτικής και συνδέεται με καταστάσεις εξαίρεσης, μετα-αποικιακά διεφθαρμένα καθεστώτα και «κρυπτο-ιμπεριαλιστικά μορφώματα». Ο Παπαχαραλάμπους περιγράφει συστηματικά την κριτική που ασκείται και στην προσέγγιση της ίδιας της Brown. Η μελέτη εκκινεί από την περισσότερο οικεία για τους εγκληματολόγους γενεαλογική προσέγγιση του Foucault και προσφέρει ερείσματα για νέες αναγνώσεις θεμάτων εγκληματολογικού και ποινικού ενδιαφέροντος, όπως ο κοινωνικός έλεγχος ως ενσωμάτωση των πολιτών στο σύστημα, οι καταστάσεις εξαίρεσης, το μίσος, οι αποκλεισμοί, η μηδενική ανοχή.

Ακολουθεί η συνοπτική παρουσίαση έρευνας της Σοφίας Βιδάλη με τη συνεργασία των Χαράλαμπου Καραγιαννίδη, Αλεξάνδρας Κουφούλη και Σοφίας Σπυρέα, που διεξήχθη το 2017 και αφορά τη σύσταση Δικαστικής Αστυνομίας στην Ελλάδα, με επίκεντρο την αντιμετώπιση της διαφθοράς, της βαριάς οικονομικής εγκληματικότητας και του οργανωμένου εγκλήματος. Δημοσιεύονται αποσπάσματα από την έκθεση με τα πορίσματά της για την ανάγκη σύστασης Δικαστικής Αστυνομίας και η πρόταση

για την ίδρυσή της. Η παρουσίαση περιλαμβάνει επισκόπηση ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας για τη Δικαστική Αστυνομία, τα δικονομικά συστήματα (συγκριτική ανάλυση οκτώ χωρών) και το θεσμικό πλαίσιο της ποινικής προδικασίας. Η ανάλυση των πρώτων ενοτήτων αναδεικνύει τα λειτουργικά προβλήματα που ανακύπτουν σχετικά με την προδικαστική έρευνα στην Ελλάδα και καταλήγει στις βασικές προϋποθέσεις για τη σύσταση Δικαστικής Αστυνομίας. Στη συνέχεια αναλύονται τα βασικά πορίσματα από την έρευνα που διεξήχθη με ομάδες εστίασης και συμμετέχοντες δικαστικούς λειτουργούς, αστυνομικούς, στελέχη ανεξάρτητων αρχών και της δημόσιας διοίκησης, με εμπειρία στα ζητήματα που εστιάζει η έρευνα. Η έρευνα με ομάδες εστίασης εξέτασε και ανέδειξε την ανάγκη και τη σκοπιμότητα ίδρυσης Δικαστικής Αστυνομίας σε συσχέτιση με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι αρμόδιοι δικαστικοί λειτουργοί, αστυνομικοί και στελέχη της δημόσιας διοίκησης, την ανάγκη να επαναπροσδιοριστεί συνολικά η αντεγκληματική πολιτική και να στραφεί στην κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος, καθώς και τη σημασία σύστασης Δικαστικής Αστυνομίας υπό τη διεύθυνση εισαγγελέα ή ανακριτή και τα κριτήρια της καθ' ύλην δικαιοδοσίας της. Η δημοσίευση της έρευνας αποκτά σήμερα μια πρόσθετη σημασία μετά και την ανακοίνωση του υπουργού Δικαιοσύνης στην ομιλία του στη Βουλή για τον κρατικό προϋπολογισμό του 2022, ότι στις τομές που υλοποιεί το Υπουργείο περιλαμβάνεται ο σχεδιασμός «της δομής μιας νέας Υπηρεσίας, της Δικαστικής Αστυνομίας, που αποτελεί πάγιο αίτημα όλων των παραγόντων του δικαστικού μας συστήματος».

Στην επόμενη συμβολή, ο Γιώργος Παπανικολάου επιχειρεί μια κριτική παρουσίαση του βιβλίου του Robert Reiner με τίτλο *Social democratic criminology* (2021). Ο Παπανικολάου αναφέρεται στον συγγραφέα και στη συμβολή του στην κοινωνιολογία της αστυνομίας και στην κριτική εγκληματολογία. Διευκρινίζει ότι η «σοσιαλδημοκρατική εγκληματολογία» δεν αποτελεί συγκροτημένο ρεύμα και εξηγεί ότι το βιβλίο του Reiner μπορεί να διαβαστεί ως «ουσιαστικός φόρος τιμής» στο πνεύμα των εγκληματολόγων και κοινωνιολόγων της απόκλισης που αντιλαμβάνονταν τον κοινωνικό ρόλο, τη σημασία, τις προκλήσεις και τα προβλήματα του ποινικού φαινομένου συνολικά, υπό το πρίσμα των πέντε θεμελιωδών θέσεων της σοσιαλδημοκρατικής προσέγγισης όσον αφορά: α) τον περιορισμό του προβλήματος «έγκλημα», β) την απόδοση του εγκλήματος στην πολιτική και ηθική οικονομία του καπιταλισμού και τις επιταγές του αδίστακτου εγωισμού, γ) τους όρους δικαιολόγησης τιμωρητικών ποινικών παρεμβάσεων, δ) την αναποτελεσματικότητα του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης και ε) την πραγμάτωση της κοινωνικής δημοκρατίας και την «εξαφάνιση» των περισσότερων σημερινών εγκλημάτων. Ο Παπανικολάου επισημαίνει την επικοινωνία της ανάλυσης του Reiner με διάφορες τάσεις της κριτικής και ριζοσπαστικής εγκληματολογίας, ιδεαλιστικές και πραγματιστικές, καθώς και με την τάση της ζημιολογίας, τονίζει τις ελλείψεις της ανάλυσης του συγγραφέα όσον αφορά την έννοια της «ηθικής οικονομίας» και θεωρεί ότι το έργο αυτό πρέπει να μελετηθεί προσεκτικά ως μια «ευσύνοπτη και μεστή παρουσίαση μιας, υπολογίσιμης ακόμη, γραμμής άμυνας

απέναντι στον κανιβαλισμό της νεοφιλελεύθερης τιμωρητικότητας και καταστολής» που θέτει το ερώτημα για την ηθική υπόσταση του κόσμου που επιθυμούμε.

Τέλος, στην ενότητα για την παρουσίαση του έργου νέων επιστημόνων, περιλαμβάνεται η μελέτη της Ευαγγελίας Παναγοπούλου «Το modus operandi της λαθρεμπορίας ως οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας και οι τρόποι αντιμετώπισής της: Το παράδειγμα των προϊόντων καπνού». Εξετάζεται η έκταση και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά, διεθνώς και στη χώρα μας, μιας από τις κυριότερες δραστηριότητες του οργανωμένου εγκλήματος, με μεγάλο κέρδος και χαμηλό ρίσκο. Στη μελέτη σκιαγραφούνται οι τρόποι διακίνησης των λαθραίων καπνικών προϊόντων και οι πρακτικές των λαθρεμπορικών ομάδων που προσδίδουν σε αυτήν χαρακτηριστικά κρατικού-εταιρικού εγκλήματος. Παρουσιάζονται επίσης οι βλαπτικές κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις του φαινομένου και εκτίθενται δικαιοκρατικοί προβληματισμοί για την αναποτελεσματικότητα των υιοθετούμενων αντεγκληματικών πολιτικών και τις αποκλίσεις από τις βασικές αρχές του (δικονομικού) ποινικού δικαίου, καθώς και για τους παράγοντες, νομικούς και εξωνομικούς, που δυσχεραίνουν την ανάκριση στα εγκλήματα αυτού του είδους.

Με το τεύχος αυτό –όπως φαίνεται από τις θεματικές που περιλαμβάνει– επιχειρείται να ανοίξει μια συζήτηση, τόσο για την ποινική πολιτική στη χώρα μας όσο και για τους ποινικοκασταλτικούς θεσμούς, καθώς και για την εμπλοκή με το έγκλημα, η οποία θα επιδιωχθεί να συνεχιστεί και στο επόμενο τεύχος.

Η Συντακτική Επιτροπή

Οι νέες νομοθετικές επιλογές στο πεδίο έκτισης της ποινής

Κώστας Κοσμάτος
Επίκουρος Καθηγητής Εγκληματολογίας, Νομική Σχολή, ΔΠΘ

Περίληψη[1]

Η μελέτη εξετάζει το θεσμικό πεδίο έκτισης της ποινής στην Ελλάδα, σύμφωνα με πρόσφατες νομοθετικές πρωτοβουλίες. Ειδικότερα παρουσιάζονται οι βασικές τροποποιήσεις των διατάξεων που ρυθμίζουν τις τακτικές άδειες των κρατουμένων, τις μεταγωγές τους σε αγροτικά καταστήματα κράτησης και την υφ' όρον απόλυση, στις οποίες διακρίνεται εμφανώς η τάση αυστηροποίησης σε συγκεκριμένες ομάδες κρατουμένων, με άξονες είτε το ύψος της ποινής είτε το είδος του εγκλήματος για το οποίο επιβλήθηκε η ποινή που εκτίεται. Πρόκειται για εφαρμογή της προσέγγισης "law and order", με στόχο, αφενός, την επιλεκτική αχρήστευση όσων θεωρούνται επικίνδυνοι, στοχοθετούνται ως υπεύθυνοι για την αύξηση της εγκληματικότητας στη χώρα και, αφετέρου, την παράλληλη τόνωση του αισθήματος ασφάλειας των πολιτών που νομιμοποιούν τέτοιες πολιτικές.

Abstract

The study examines the institutional field of the execution of the sentence in Greece, according to the recent legislative initiatives. In particular, it presents the main amendments to the provisions regulating the regular leaves of detainees, their transfers to rural detention facilities and their release on parole, in which the tendency of tightening up on specific groups of prisoners is clearly discernible, based on either the amount of the penalty or the type of crime for which the sentence was imposed. This is an application of the 'law and order' approach with view to both the selective stultification of those considered dangerous and targeted as responsible for the increase of crime in the country, while at the same time stimulating the sense of security of the citizens who legitimize such policies.

1. Το παρόν κείμενο υποβλήθηκε προς δημοσίευση τον Οκτώβριο του 2021, πριν από την ψήφιση του Ν. 4855/2021 «Τροποποιήσεις του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και άλλες επείγουσες διατάξεις» (ΦΕΚ Α΄ 215/12.11.2021). Όλες οι σχετικές αναφορές γίνονται στο αντίστοιχο ΣχΝ που είχε τεθεί σε δημόσια διαβούλευση από 24 Σεπτεμβρίου έως 8 Οκτωβρίου 2021.

1. Εισαγωγικά

Το τελευταίο χρονικό διάστημα επιχειρείται αναδιάταξη στο θεσμικό πεδίο έκτισης της ποινής στη χώρα μας. Οι τακτικές άδειες των κρατουμένων, οι μεταγωγές τους σε αγροτικά καταστήματα κράτησης και η υφ' όρον απόλυσή τους αποτελούν τους βασικούς πυλώνες των νομοθετικών παρεμβάσεων που αφορούν τις τροποποιήσεις διατάξεων του Σωφρονιστικού Κώδικα και συναφών νομοθετημάτων του (Ν. 4760/2020), καθώς και του Ποινικού Κώδικα (ΣχΝ «Τροποποιήσεις του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας», διαθέσιμο στο: http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=15353). Κοινή συνισταμένη των διατάξεων αυτών αποτελεί η αυστηροποίηση των προϋποθέσεων χορήγησης τακτικών αδειών, μεταγωγής σε αγροτικό κατάστημα και της υφ' όρον απόλυσης, ιδίως σε συγκεκριμένες ομάδες κρατουμένων, με άξονες είτε το ύψος της ποινής που εκτίεται είτε το είδος του εγκλήματος για το οποίο επιβλήθηκε η ποινή που εκτίεται.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι εν λόγω νομοθετικές πρωτοβουλίες εντάσσονται στη γενικότερη τάση που σηματοδότησε η μεταφορά της Γενικής Γραμματείας της Αντεγκληματικής Πολιτικής και της σχετικής δικαιοδοσίας των καταστημάτων κράτησης από το Υπουργείο Δικαιοσύνης στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, με το ΠΔ 81/2019 (ΦΕΚ Α΄ 119/8.7.2019),[2] κατά παρέκκλιση των διεθνών δεδομένων, όπως αποτυπώνονται στα κείμενα του Συμβουλίου της Ευρώπης και του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, σχετικά με την αναγκαιότητα πλήρους διαχωρισμού της αστυνομικής λειτουργίας από την απονομή της δικαιοσύνης (στην οποία συμπεριλαμβάνεται αυτονόητα η έκτιση των ποινών). Σε σχέση με το θέμα αυτό, είναι αναγκαίο, επιγραμματικά, να αναφερθούν τα εξής:

α) Η διακριτότητα μεταξύ της δίωξης/καταπολέμησης του εγκλήματος και της μεταχείρισης του δράστη του εγκλήματος αποτελεί βασικό κανόνα του Συμβουλίου της Ευρώπης. Έτσι, σύμφωνα με τις αρχές της Σύστασης Rec(2001)10 της Επιτροπής Υπουργών στα κράτη μέλη [Recommendation Rec(2001)10], σχετικά με τον Ευρωπαϊκό Κώδικα Αστυνομικής Δεοντολογίας, προβλέπεται ειδική ενότητα με τίτλο «Η Αστυ-

2. «Σύσταση, συγχώνευση, μετονομασία και κατάργηση Υπουργείων και καθορισμός των αρμοδιοτήτων τους – Μεταφορά υπηρεσιών και αρμοδιοτήτων μεταξύ Υπουργείων». Βλ. το άρθρο 2 του εν λόγω Προεδρικού Διατάγματος, με το οποίο προβλέφθηκε να μεταφερθεί στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη το σύνολο «αρμοδιοτήτων, θέσεων, οργάνων και προσωπικού που τις κατέχει...». Με το ΠΔ αυτό, μεταφέρθηκαν στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η Γενική Γραμματεία Αντεγκληματικής Πολιτικής του άρθρου 17 του ΠΔ 96/2017 (Α΄ 136), συμπεριλαμβανομένου του συνόλου των υπαγομένων σε αυτήν οργανικών μονάδων και, επίσης, το Σώμα Επιθεώρησης και Ελέγχου Καταστημάτων Κράτησης, η Ιατροδικαστική Υπηρεσία, τα Καταστήματα Κράτησης, τα Σωφρονιστικά και Θεραπευτικά Καταστήματα, τα Ειδικά Θεραπευτικά Καταστήματα και η Κεντρική Αποθήκη Υλικού Φυλακών (ΚΑΥΦ), το Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Βόλου και οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής των άρθρων 19, 26, 27, 28 και 29 του ΠΔ 96/2017, όπως ισχύει.

νομία και το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης». Στην ενότητα αυτή, ρητά προβλέπεται ότι θα πρέπει να υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ του ρόλου της Αστυνομίας και της Εισαγγελίας, του δικαστικού σώματος και του σωφρονιστικού συστήματος (αρχή 6: *«There shall be a clear distinction between the role of the police and the prosecution, the judiciary and the correctional system; the police shall not have any controlling functions over these bodies»*), ενώ επίσης απαγορεύεται στην Αστυνομία να έχει τον ρόλο του προσωπικού των σωφρονιστικών καταστημάτων, εκτός από περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης (αρχή 11: *«11. The police shall not take the role of prison staff, except in cases of emergency»*).

β) Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η Σύσταση Rec(2006)2 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη, σχετικά με τους «Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες» που αναθεωρήθηκαν τον Ιούλιο του 2020 [Recommendation Rec(2006)2-rev], στους οποίους γίνεται σαφής και ρητή αναφορά ότι τα σωφρονιστικά καταστήματα δεν βρίσκονται στο πεδίο ευθύνης των αστυνομικών αρχών (Κανόνας 71: *«Prisons shall be the responsibility of public authorities separate from military, police or criminal investigation services»*). Στα σχετικά Σχόλια,[3] που συνοδεύουν τη Σύσταση αυτή και επεξηγούν τους Κανόνες, ρητά αναφέρεται η αναγκαιότητα για σαφή διαχωρισμό των αστυνομικών αρχών και της διοίκησης των καταστημάτων κράτησης, ενώ σημειώνεται εμφατικά ότι η αρμοδιότητα του σωφρονιστικού συστήματος θα πρέπει να ανήκει στο πεδίο του Υπουργείου Δικαιοσύνης, δεδομένου ότι η κράτηση σε σωφρονιστικά καταστήματα αποτελεί μέρος της διαδικασίας ποινικής δικαιοσύνης και όχι αντικείμενο ενασχόλησης των διωκτικών αρχών.

γ) Στους Πρότυπους Ελάχιστους Κανόνες για τη μεταχείριση των κρατουμένων του ΟΗΕ το 2015 (γνωστοί ως «Κανόνες Nelson Mandela»), εξαιρείται ρητά η Αστυνομία από τους φορείς που μπορούν να συμμετάσχουν σε κατάλληλες δράσεις και μέτρα για την επανένταξη των κρατουμένων και την επιστροφή τους στην κοινωνική

3. Commentary on Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rule: «Αυτός ο κανόνας απαιτεί οι φυλακές να είναι υπό την ευθύνη των δημόσιων αρχών, ξεχωριστές από τις στρατιωτικές, αστυνομικές ή ποινικές υπηρεσίες έρευνας. Οι φυλακές είναι χώροι που πρέπει να τεθούν υπό τον έλεγχο της πολιτικής εξουσίας. Η φυλάκιση είναι μέρος της διαδικασίας ποινικής δικαιοσύνης, και στις δημοκρατικές κοινωνίες οι άνθρωποι οδηγούνται στη φυλακή από ανεξάρτητους δικαστές. Η διοίκηση των φυλακών δεν πρέπει να βρίσκεται απευθείας στα χέρια του στρατού ή οποιασδήποτε άλλης στρατιωτικής δύναμης. Σε ορισμένες χώρες, ο επικεφαλής της διοίκησης των φυλακών είναι εν ενεργεία μέλος των ενόπλων δυνάμεων, που έχει αποσπαστεί ή σταλεί για περιορισμένο χρονικό διάστημα στη διοίκηση των φυλακών για να ασκήσει αυτόν τον ρόλο. Όπου συμβαίνει αυτό, το άτομο αυτό θα ενεργεί με πολιτική ιδιότητα ως επικεφαλής της διοίκησης των φυλακών. Είναι σημαντικό να υπάρχει σαφής οργανωτικός διαχωρισμός μεταξύ της Αστυνομίας και των διοικήσεων των φυλακών. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, η διοίκηση της Αστυνομίας υπάγεται στο Υπουργείο Εσωτερικών, ενώ η διοίκηση των φυλακών υπάγεται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης. Η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης συνέστησε ότι «θα υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ του ρόλου της Αστυνομίας και της Εισαγγελίας, του δικαστικού σώματος και του σωφρονιστικού συστήματος».

ζωή (κανόνας 87: *«Before the completion of the sentence, it is desirable that the necessary steps be taken to ensure for the prisoner a gradual return to life in society. This aim may be achieved, depending on the case, by a pre-release regime organized in the same prison or in another appropriate institution, or by release on trial under some kind of supervision which must not be entrusted to the police but should be combined with effective social aid»*). Με τον τρόπο αυτό, τονίζεται η ασυμβατότητα των φορέων της δίωξης του εγκλήματος με αυτούς που ασχολούνται με τη μεταχείριση των κρατουμένων.

Είναι εμφανές από τα παραπάνω ότι ουσιαστικά η θέση που επιλέχθηκε, με τη μεταφορά των αρμοδιοτήτων του συνόλου του σωφρονιστικού συστήματος στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, καταργεί τη διάκριση μεταξύ της δίωξης και της εξιχνίασης των εγκλημάτων, της λειτουργίας απονομής της δικαιοσύνης και της μεταχείρισης των κρατουμένων, και οδηγεί στην «αστυνομικοποίηση της δικαιοσύνης», στο πλαίσιο άσκησης μιας αμιγώς κατασταλτικής αντεγκληματικής πολιτικής.

Σημειώνεται ότι η ανάθεση του σωφρονιστικού συστήματος στις διωκτικές αρχές είναι αντίθετη όχι μόνο με την πάγια στη χώρα μας (αλλά και στις περισσότερες χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης) υπαγωγή των φυλακών και των άλλων υπηρεσιών έκτισης των ποινών στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, αλλά και με τη διεθνή πρακτική της διάκρισης των αστυνομικών υπηρεσιών που αναφέρονται στη δίωξη του εγκλήματος από τις υπηρεσίες ποινικής μεταχείρισης των κρατουμένων. Περαιτέρω, ο στόχος της κοινωνικής επανένταξης είναι προφανές ότι δεν μπορεί να υλοποιηθεί από το υπουργείο που είναι επιφορτισμένο με τη δίωξη και καταστολή του εγκλήματος, η λειτουργική εξουσία του οποίου ολοκληρώνεται με τη σύλληψη του υπόπτου και την προσαγωγή του στη δικαιοσύνη.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η εν λόγω θεσμική μεταβολή έχει δεχθεί επικρίσεις, τόσο από τον Συνήγορο του Πολίτη (Ετήσια Έκθεση για το έτος 2019: 142-143) όσο και από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Δελτίο Τύπου της 17.7.2019, διαθέσιμο στο: http://www.nchr.gr/), με βασικούς άξονες τη διάκριση της αστυνομικής από τη σωφρονιστική υπηρεσία και την ανάγκη διατήρησης της ανεξαρτησίας μεταξύ των βασικών πυλώνων του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης.

Είναι εμφανές ότι η παραπάνω επιλογή, η οποία αποτελεί απόρροια μιας αμιγούς κατασταλτικής αντεγκληματικής πολιτικής, κινείται εκτός του πνεύματος και του γράμματος διεθνών κειμένων και οργανισμών. Μάλιστα θα πρέπει να σημειώσουμε ότι βασική προϋπόθεση, για να γίνει μια χώρα μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης, αποτελεί η ύπαρξη ουσιαστικής διακριτότητας μεταξύ των θεσμών δίωξης των εγκλημάτων και μεταχείρισης των κρατουμένων (Δελτίο Τύπου της 17.7.2019, διαθέσιμο στο: http://www.nchr.gr). Και αυτό γιατί σε ένα Κράτος Δικαίου η καταστολή του εγκλήματος από την πλευρά των διωκτικών αρχών εκτείνεται μέχρι τη σύλληψη του δράστη. Στη συνέχεια επιλαμβάνεται αποκλειστικά η ποινική δικαιοσύνη, τόσο σε επίπεδο απόδοσης ποινικής ευθύνης και επιβολής ποινής όσο και στο επίπεδο

της έκτισής της. Η εκτέλεση λοιπόν της δικαστικής απόφασης και η μεταχείριση των κρατουμένων δεν μπορεί να αποτελεί έργο των διωκτικών αρχών.

2. Ο Ν. 4760/2020

2.1. Η χορήγηση τακτικών αδειών

Με τον Ν. 4760/2020 «Ρυθμίσεις σωφρονιστικής νομοθεσίας, διατάξεις για το Ταμείο Προνοίας Απασχολουμένων στα Σώματα Ασφαλείας και λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη» (ΦΕΚ Α΄ 247/11.12.2020), τροποποιήθηκε αισθητά το θεσμικό πλαίσιο που αφορά τη χορήγηση αδειών των κρατουμένων (Κοσμάτος, 2021). Ειδικότερα:

α) Το άρθρο 55 παρ. 1 ΣωφρΚ (Ν. 2776/1999) προέβλεπε ότι η χορήγηση τακτικής άδειας σε κρατούμενο απαιτούσε την πραγματική έκτιση (χωρίς ευεργετικό υπολογισμό ημερών ποινής) του 1/5 της ποινής του, ενώ σε περίπτωση έκτισης ποινής ισόβιας κάθειρξης, η κράτηση πρέπει να είχε διαρκέσει τουλάχιστον οκτώ έτη.
Με το άρθρο 1 παρ. 4 του Ν. 4760/2020, τροποποιήθηκε η εν λόγω διάταξη και τα παραπάνω χρονικά όρια διαφοροποιούνται ως εξής:
i) για ποινές φυλάκισης μέχρι πέντε (5) έτη, θα πρέπει να έχει εκτιθεί πραγματικά το ένα δέκατο (1/10) της ποινής,
ii) για στερητικές της ελευθερίας ποινές (κάθειρξης ή και φυλάκισης) μέχρι δέκα (10) έτη, θα πρέπει να έχει εκτιθεί πραγματικά το ένα πέμπτο (1/5) της ποινής,
iii) για ποινές κάθειρξης άνω των δέκα (10) ετών, θα πρέπει να έχουν εκτιθεί πραγματικά τα δύο πέμπτα (3/10) της ποινής,
iv) για ποινές ισόβιας κάθειρξης, θα πρέπει να έχουν εκτιθεί πραγματικά τουλάχιστον δέκα (10) έτη.

β) Το άρθρο 55 παρ. 2 ΣωφρΚ προέβλεπε επίσης, ως τυπική προϋπόθεση για τη χορήγηση τακτικής άδειας, να μην εκκρεμεί κατά του καταδίκου ποινική διαδικασία για αξιόποινη πράξη σε βαθμό κακουργήματος ή διαδικασία εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης ή έκδοσης σε τρίτη χώρα.
Στην προϋπόθεση αυτή, με το άρθρο 1 παρ. 4 του Ν. 4760/2020, προστίθεται επίσης η προϋπόθεση να μην εκκρεμεί κατά του καταδίκου ποινική διαδικασία για αξιόποινη πράξη *και* σε βαθμό πλημμελήματος, που ενέχει πράξεις βίας ή απειλής βίας κατά προσώπων και πραγμάτων.

γ) Ως προς τη διάρκεια κάθε τακτικής άδειας, το άρθρο 56 παρ. 1 ΣωφρΚ προέβλεπε ότι αυτή ορίζεται από μία (1) έως έξι (6) ημέρες, ενώ αν ο κατάδικος έχει ήδη εκτίσει με οποιονδήποτε τρόπο τα δύο πέμπτα (2/5) της ποινής του και σε περίπτωση ποινής ισόβιας κάθειρξης δώδεκα έτη, η διάρκεια της άδειας μπορεί

να αυξάνεται έως τις εννέα (9) ημέρες. Πάντως, η συνολική διάρκεια των αδειών ενός καταδίκου δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τις σαράντα πέντε ημέρες το έτος (άρθρο 56 παρ. 1 ΣωφρΚ).

Τέλος, με το άρθρο 1 παρ. 5 του Ν. 4760/2020, μειώνεται το ανώτατο όριο κάθε άδειας στις πέντε ημέρες, και η αύξηση σε έξι ημέρες πραγματοποιείται μόνο εάν ο κατάδικος έχει ήδη εκτίσει με οποιονδήποτε τρόπο τα τρία πέμπτα (3/5) της ποινής του και σε περίπτωση ποινής ισόβιας κάθειρξης τα δεκατέσσερα (14) έτη. Είναι εμφανής η στόχευση των παραπάνω νέων νομοθετικών ρυθμίσεων, οι οποίες ουσιαστικά αφαιρούν τη δυνατότητα χορήγησης τακτικής άδειας στις περιπτώσεις κρατουμένων που εκτίουν ήδη ποινές κάθειρξης άνω των δέκα ετών και αποτελούν σήμερα την πλειοψηφία των κρατουμένων στα καταστήματα κράτησης της χώρας, όπως προκύπτουν από τα στοιχεία της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής (διαθέσιμο στο: http://www.minocp.gov.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=7055&Itemid=696&lang=GR). Θα πρέπει να επισημανθεί επίσης ότι η επιλογή αυτή δημιουργεί νομικό παράδοξο, καθώς οι προϋποθέσεις για χορήγηση τακτικής άδειας σε κρατουμένους που έχουν καταδικαστεί, για πράξη που τελέστηκε πριν την 1.7.2019, σε ποινές κάθειρξης άνω των δέκα (10) ετών (για τους οποίους απαιτείται δηλαδή η πραγματική έκτιση των 3/10):

i) βρίσκονται χρονικά στο ίδιο περίπου όριο με την προβλεπόμενη προϋπόθεση για την υφ' όρον απόλυση, καθώς γι' αυτήν απαιτείται η πραγματική έκτιση του 1/3 της ποινής,[4]

ii) η προβλεπόμενη διάταξη, για την κατ' οίκον έκτιση της ποινής με ηλεκτρονική επιτήρηση, του άρθρου 110 Α του Ποινικού Κώδικα, απαιτεί ως προϋπόθεση την έκτιση με οποιονδήποτε τρόπο των 2/5 της ποινής (θεωρητικά αρκεί η πραγματική έκτιση του 1/5 της ποινής και αντίστοιχος ευεργετικός υπολογισμός εργασίας), χρόνος ο οποίος είναι λιγότερος από αυτόν ο οποίος απαιτείται να έχει εκτιθεί για τη χορήγηση τακτικής άδειας.

Με τον τρόπο αυτό, με τις νέες προβλέψεις, οι «παλαιοί» κρατούμενοι θα συμπληρώσουν τις προϋποθέσεις για τη χορήγηση τακτικής άδειας μετά την αποφυλάκισή τους! Σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται, ασφαλώς, και όσοι λάμβαναν ήδη τακτική άδεια έως την 11.12.2020 (ημερομηνία ισχύος του Ν. 4760/2020) και πλέον δεν θα πληρούν τις νέες τυπικές (χρονικές) προϋποθέσεις.

Περαιτέρω, όπως προαναφέρθηκε, η συνολική διάρκεια των τακτικών αδειών δεν μπορεί να υπερβαίνει τις 45 ημέρες ανά έτος. Παράλληλα, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 56 παρ. 2 ΣωφρΚ προβλέπεται ότι: *«Μεταξύ δύο αδειών μεσολαβούν*

4. Για όσους κρατούνται με ποινή κάθειρξης άνω των 10 ετών, για πράξεις που τέλεσαν πριν τη θέσπιση του νέου ΠΚ (1.7.2019), απαιτείται ως προϋπόθεση για τη θεμελίωση της υφ' όρον απόλυσής τους να έχουν εκτίσει πραγματικά το 1/3 της ποινής τους, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 105 παρ. 6 του προϊσχύσαντος Ποινικού Κώδικα (ο οποίος, ως ευμενέστερος, εφαρμόζεται εν προκειμένω, δυνάμει του άρθρου 2 παρ. 1 του ΠΚ).

τουλάχιστον δύο μήνες από την έναρξη της προηγούμενης άδειας». Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι ο συνολικός αριθμός τακτικών αδειών που μπορεί να λάβει ένας κρατούμενος είναι πέντε κατά έτος. Στη βάση αυτή, η διάταξη του άρθρου 56 παρ. 1 ΣωφρΚ προέβλεπε ανώτατο όριο και τις 9 ημέρες άδειας (εφόσον συνέτρεχαν οι ειδικότερες προϋποθέσεις: είχαν ήδη εκτιθεί με οποιονδήποτε τρόπο τα 2/5 της ποινής και σε περίπτωση ποινής ισόβιας κάθειρξης 12 έτη), προκειμένου να είναι εφικτό ο κρατούμενος να λάβει ανά έτος κατ' ανώτατο όριο 45 ημέρες τακτικής άδειας. Ωστόσο, η μείωση του ανώτατου χρόνου χορήγησης τακτικής άδειας, με τον Ν. 4760/2020, από τις 6 στις 5 ημέρες και από τις 9 στις 6 (στις περιπτώσεις έκτισης των 2/5 της ποινής) σηματοδοτεί την πλήρη πρακτική αδυναμία για υλοποίηση της πρόβλεψης για το σύνολο των 45 ημερών άδειας κατά έτος. Ο μέγιστος συνολικός χρόνος αδειών κατά έτος, σύμφωνα με την ήδη ισχύουσα ρύθμιση, δεν μπορεί να υπερβαίνει τις 25 ή τις 30 ημέρες.

Γίνεται δεκτό ότι ο –απόλυτα επιτυχημένος στη χώρα μας– θεσμός των αδειών των κρατουμένων αποτελεί έναν από τους βασικούς μηχανισμούς ομαλής κοινωνικής επανένταξής τους και στοχεύει πρωταρχικά στη μη αποκοπή του κρατουμένου από το οικογενειακό, επαγγελματικό, κοινωνικό του περιβάλλον, και συνεπώς υπό το πρίσμα αυτό θα πρέπει να αντιμετωπίζεται.

Οι τροποποιήσεις του Ν. 4760/2020 αυστηροποιούν αισθητά το πλαίσιο χορήγησης τακτικής άδειας σε όλα τα επίπεδα: αύξηση του πραγματικού χρόνου κράτησης, πρόσθετη προϋπόθεση, μείωση του χρόνου κάθε άδειας. Ωστόσο, η κατεύθυνση αυτή υποτιμά τον στόχο του θεσμού των αδειών ως θεμελιακού στοιχείου για την ουσιαστική επικοινωνία του κρατουμένου με το κοινωνικό του περιβάλλον, η οποία αποτελεί συστατικό όρο της σωφρονιστικής νομοθεσίας που αποτυπώνεται σε όλα τα διεθνή κείμενα (πρβλ. τους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες – Σύσταση No R (87) 3 του Συμβουλίου της Ευρώπης, οι οποίοι τονίζουν τη διατήρηση των δεσμών του κρατουμένου με το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον).

Η νομοθετική θέση που επιλέχθηκε είναι ασφαλώς προβληματική και αντιφατική, καθώς με τον τρόπο αυτό ο νομοθέτης θεωρεί ότι η ίδια προϋπόθεση (ως προς τον χρόνο πραγματικής έκτισης) μπορεί να αρκεί, τόσο για το μείζον (τις μορφές της υφ' όρον απόλυσης) όσο και για το έλασσον (δηλαδή την τακτική άδεια). Περαιτέρω, με την επιλογή αυτή, ουσιαστικά «χάνεται» η αξιολόγηση του κρατουμένου σχετικά με την τήρηση των όρων της τακτικής άδειας, η οποία σίγουρα μπορεί να αποτελέσει εμπειρικό μέγεθος για την κρίση σχετικά με την υφ' όρον απόλυσή του.

Οι παραπάνω επισημάνσεις δείχνουν ότι η πρόσφατη νομοθετική πρωτοβουλία κυριαρχείται από στοιχεία τιμωρητικότητας (Ζαραφωνίτου, 2008: 19), με βασικό άξονα το ύψος της ποινής που επιβλήθηκε στον κρατούμενο. Με τον τρόπο αυτό, η τιμωρία από την επιβολή ποινής αξιολογείται καθοριστικά και στο πεδίο της σωφρονιστικής του κατάστασης, με αποτέλεσμα να επιδιώκεται να «γίνει πιο δύσκολη η ζωή» των κρατουμένων που εκτίουν μακροχρόνιες ποινές. Ενδεικτική είναι η –χωρίς λογική–

μείωση του χρόνου της κάθε τακτικής άδειας, με αποτέλεσμα να μειώνονται δραστικά οι ημέρες απουσίας του κρατουμένου ετησίως.

Η τύχη των ήδη κρατουμένων, μέχρι τη θέσπιση του Ν. 4760/2020, *τα ζητήματα διαχρονικού δικαίου που προκύπτουν, η τυχόν αναδρομική εφαρμογή της ευμενέστερης για τον κρατούμενο διάταξης,* αποτέλεσαν αντικείμενο της πρόσφατα εκδοθείσας ΓνωμοδΕισΑΠ 8/2021, η οποία συντάχθηκε με τη θέση περί άμεσης εφαρμογής της νεότερης και σήμερα ισχύουσας διάταξης του Ν. 4760/2020, καθώς άπτεται αμιγώς του σωφρονιστικού δικαίου και, κατά συνέπεια, γι' αυτές δεν μπορεί να συντρέχει η απαγόρευση αναδρομικής εφαρμογής του δυσμενέστερου για τον κρατούμενο νόμου.[5] Καίριο λοιπόν ζήτημα αποτελεί να προσδιοριστεί η φύση του θεσμού των αδειών των κρατουμένων. Για την ουσιαστική απάντηση του ερωτήματος αυτού θα πρέπει να συνεκτιμήσουμε τα εξής:

α) Όπως είναι γνωστό, η έννοια της «ποινής» εμφανίζεται σε τρία επίπεδα, τα οποία διακρίνονται χρονικά: στην ποινική απειλή (απειλούμενη ποινή), στην εξατομίκευσή της (επιβαλλόμενη ποινή) και στην τελική κύρωση (εκτιόμενη ποινή). Το ποινικό φαινόμενο ολοκληρώνεται με την ολοσχερή έκτιση και την ολοκληρωτική απότιση της ποινής που επιβλήθηκε. Για τον λόγο αυτό άλλωστε, η υφ' όρον απόλυση αποτελεί αναντίλεκτα στοιχείο που ρυθμίζεται από τον Ποινικό Κώδικα και θεσμό του ουσιαστικού ποινικού δικαίου, ανήκοντας παράλληλα στο γνωστικό πεδίο της Σωφρονιστικής.

β) Οι άδειες των κρατουμένων αποτελούν τρόπο έκτισης της ποινής και ο χρόνος/διάρκειά τους θεωρείται χρόνος έκτισης της ποινής (άρθρο 54 παρ. 2 ΣωφρΚ). Στη θέση αυτή συνηγορεί ρητά και η Εισηγητική Έκθεση ΣωφρΚ, στην οποία αναφέρεται ότι *«η χορήγηση άδειας στους κρατουμένους θα γίνεται από το Συμβούλιο του άρθρου 70 παρ. 1 (Δικαστικός λειτουργός ως πρόεδρος – Διευθυντής καταστήματος και αρχαιότερος κοινωνικός λειτουργός) και όχι από το Συμβούλιο Φυλακής (Διευθυντής καταστήματος – Κοινωνικός λειτουργός και ειδικός επιστήμονας) όπως προβλεπόταν αρχικά. Η ρύθμιση αυτή προτιμήθηκε λόγω της παρουσίας του δικαστικού λειτουργού στη σύνθεση του Συμβουλίου, η οποία κρίθηκε αναγκαία ενόψει της φύσης του θεσμού των αδειών ως τρόπου έκτισης της ποινής»*.

5. Το παραπάνω ζήτημα δεν εμφανίζεται για πρώτη φορά στη χώρα μας. Έτσι, στο παρελθόν, με τον Ν. 2943/2001, διαφοροποιήθηκε η μεταχείριση των κρατουμένων «εμπόρων» ναρκωτικών και τέθηκαν αυστηρότερες προϋποθέσεις για τη χορήγηση τακτικών αδειών των εν λόγω καταδικασθέντων έναντι των λοιπών κρατουμένων. Η λύση που επιλέχθηκε και τότε, με τη ΓνωμοδΕισΑΠ 5/2001, δέχθηκε ότι το ζήτημα των αδειών των κρατουμένων αποτελεί θέμα «διοικήσεως των φυλακών» και δεν υπάγεται στο πεδίο του ουσιαστικού ποινικού δικαίου, ώστε να έχει εφαρμογή η διάταξη του άρθρου 2 ΠΚ. Βλ. πάντως αντίθετα, με τη ΓνωμοδΕισΑΠ 6/2013, με την οποία έγινε δεκτό ότι: *«Σε απάντηση του θέματος που τίθεται με το με αριθμό 59092/27.6.2013 έγγραφό Σας, έχουμε τη γνώμη ότι και μετά την τροποποίηση του άρθρου 55 Ν. 2776/1999 με το άρθρο 47 Ν. 4139/2013, έχουν εφαρμογή οι ευμενέστερες για τους κρατουμένους διατάξεις, δηλαδή οι κρατούμενοι στους οποίους χορηγούντο άδειες, εφόσον είχαν εκτίσει το 1/5 της ποινής τους, θα συνεχίσουν να παίρνουν με το ίδιο καθεστώς και μετά την ισχύ του Ν. 4139/2013»*.

γ) Η συγγένεια των θεσμών της υφ' όρον απόλυσης και των αδειών των κρατουμένων είναι πρόδηλη. Πρόκειται για δύο θεσμούς που εντάσσονται στην ελαστικότητα της ποινής και αφορούν εναλλακτικούς τρόπους έκτισής της σε ελεύθερο περιβάλλον, με επιτήρηση και με διάχυτο τον δικαστικό τους έλεγχο (αρ. 85-86 ΣωφρΚ). Ως εκ τούτου, η κοινή αντιμετώπιση των δύο θεσμών φαίνεται επιβεβλημένη, με την ένταξη των αδειών των κρατουμένων στο ρυθμιστικό πεδίο των θεσμών του ουσιαστικού ποινικού δικαίου (όπως άλλωστε γίνεται δεκτό για την υφ' όρον απόλυση).

δ) Η ρυθμιστική εμβέλεια των διατάξεων του άρθρου 7 παρ. 1 του Συντάγματος και του άρθρου 15 παρ. 1 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα εκτείνεται σε όλο το φάσμα της ποινής, συνεπώς και κατά το στάδιο της έκτισής της. Ως εκ τούτου, η συμβολή τους στην ερμηνεία των πρόσφατων διατάξεων για τις άδειες των κρατουμένων είναι καθοριστική.

2.2. Οι μεταγωγές των κρατουμένων σε αγροτικές φυλακές και στην ΚΑΥΦ

Η αναγνώριση του θετικού ρόλου της εργασίας των κρατουμένων έχει πλέον παγιωθεί στο σύνολο των νομοθετικών κειμένων και της επιστήμης (Αλεξιάδης, 1995: 152 κ.ε.· Αρχιμανδρίτου, 1995: 199 κ.ε.). Γίνεται δεκτό ότι η εργασία των κρατουμένων αποτελεί δικαίωμα (και όχι υποχρέωση, καθώς θα ερχόταν σε σύγκρουση με το άρθρο 21 του Συντάγματος) και διέπεται από τα άρθρα 40 κ.ε. του Σωφρονιστικού Κώδικα (Ν. 2776/1999) και το άρθρο 28 του Εσωτερικού Κανονισμού Λειτουργίας Γενικών Καταστημάτων Κράτησης (Απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης 58819/2003 «Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας Γενικών Καταστημάτων Κράτησης τύπου Α΄ και Β΄», ΦΕΚ Β΄ 463 17.4.2003). Με την εργασία στο σωφρονιστικό κατάστημα, ο κρατούμενος εκτίει πλασματικά (Δημόπουλος, 2009· Κοσμάτος, 2002: 936· Κουλούρης, 1993: 57· Κουράκης, 1991· Πανούσης, 1989· Μαργαρίτης, 1987: 477 / Ζαγκαρόλας, 1952: 96) μεγαλύτερο από τον πραγματικό χρόνο κράτησης και ως εκ τούτου, η αναγνώρισή του έχει άμεση σχέση με τον υπολογισμό του χρονικού ορίου που ο κρατούμενος θεμελιώνει δικαίωμα για την έξοδό του από το σωφρονιστικό κατάστημα, με τον θεσμό της υφ' όρον απόλυσης (άρθρο 105 Β ΠΚ). Η εργασία των κρατουμένων εκτελείται σε διάφορους τομείς λειτουργίας του κάθε καταστήματος κράτησης, στις εγκεκριμένες από το Υπουργείο Δικαιοσύνης θέσεις εργασίας, με ευεργετικό υπολογισμό[6] ημερών ποινής (άρθρο 20 παρ. 5 ΕσΚαν). Στο πλαίσιο αυτό, η κράτηση σε αγροτικά καταστήματα ή στην Κεντρική Αποθήκη Υλικού

6. Για τον ευεργετικό υπολογισμό εργασίας των κρατουμένων, βλ. ειδικότερα τις εξής διατάξεις: α) το άρθρο 25 του Ν. 2058/1952, β) το άρθρο 4 του Ν. 2207/1994, γ) το άρθρο 1 ΠΔ 107/2001, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 2 ΠΔ 378/2001, με το άρθρο 1 ΠΔ 333/2003, με το άρθρο 1 ΠΔ 240/2007, με το άρθρο 1 ΠΔ 126/2014, με το άρθρο 1 του ΠΔ 60/2015.

Φυλακών παρέχει στους κρατουμένους όχι μόνο τον ανώτατο προβλεπόμενο ευεργετικό υπολογισμό, αλλά και συνθήκες κράτησης σε καθεστώς σχετικής «ημιελευθερίας».

Με τον Ν. 4760/2020, τροποποιήθηκαν επίσης και οι προϋποθέσεις που αφορούν τις μεταγωγές των κρατουμένων σε αγροτικές φυλακές και στην Κεντρική Αποθήκη Υλικού Φυλακών. Ειδικότερα:

α) Το άρθρο 41 του Ν. 4356/2015 (ΦΕΚ Α΄ 181) προέβλεπε ότι οι κρατούμενοι θεμελίωναν δικαίωμα μεταγωγής σε αγροτικές φυλακές, εφόσον έχουν καταδικαστεί σε ποινή ή συνολικές ποινές φυλάκισης ή κάθειρξης μέχρι δέκα (10) έτη ή σε ποινή ή συνολικές ποινές φυλάκισης ή κάθειρξης άνω των δέκα (10) ετών, έχουν εκτίσει πραγματικά το ένα πέμπτο (1/5) της ποινής τους και τους έχει χορηγηθεί τουλάχιστον μία (1) τακτική άδεια, τους όρους της οποίας έχουν τηρήσει, ή έχουν καταδικαστεί σε ποινή ισόβιας κάθειρξης, έχουν εκτίσει πραγματικά οκτώ (8) έτη και τους έχει χορηγηθεί τουλάχιστον μία (1) άδεια, τους όρους της οποίας έχουν τηρήσει.

β) Με το άρθρο 3 του Ν. 4760/2020, τροποποιήθηκε η παραπάνω διάταξη και εισάγεται αρχικά ως γενική βασική τυπική προϋπόθεση, για τη μεταγωγή κρατουμένων σε αγροτική φυλακή, να έχουν λάβει τακτική άδεια τουλάχιστον μία (1) φορά και να έχουν τηρήσει τους όρους της άδειας. Περαιτέρω:

i) για ποινές φυλάκισης μέχρι πέντε (5) έτη, θα πρέπει να έχει εκτιθεί πραγματικά το ένα δέκατο (1/10) της ποινής,

ii) για στερητικές της ελευθερίας ποινές (κάθειρξης ή και φυλάκισης) μέχρι δέκα (10) έτη, θα πρέπει να έχει εκτιθεί πραγματικά το ένα πέμπτο (1/5) της ποινής,

iii) για ποινές κάθειρξης άνω των δέκα (10) ετών, θα πρέπει να έχουν εκτιθεί πραγματικά τα τρία δέκατα (3/10) της ποινής,

iv) για ποινές ισόβιας κάθειρξης, θα πρέπει να έχουν εκτιθεί πραγματικά τουλάχιστον δέκα (10) έτη.

Τέλος, προβλέπεται η απαγόρευση μεταγωγής σε αγροτικές φυλακές σε όσους κρατουμένους έχουν καταδικαστεί για εγκλήματα τρομοκρατίας ή σε κρατουμένους που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις χορήγησης άδειας, ή έχει εκλείψει ο λόγος χορήγησής της, ή έχουν υποπέσει σε πειθαρχικό παράπτωμα, ή εάν εκκρεμεί σε βάρος τους ποινική διαδικασία για αξιόποινη πράξη σε βαθμό πλημμελήματος, που ενέχει πράξεις βίας ή απειλής βίας κατά προσώπων και πραγμάτων, ή κακουργήματος, ή διαδικασία εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης ή έκδοσης σε τρίτη χώρα.

Για τα πρακτικά ζητήματα που δημιουργούνται με κρατουμένους που ήδη κρατούνταν σε αγροτικές φυλακές έως τη θέσπιση του Ν. 4760/2020, ο νέος νομοθέτης προβλέπει ότι, στις περιπτώσεις αυτές, αν ο κρατούμενος πλέον (με τις νέες διατάξεις) έχει απολέσει τις προϋποθέσεις χορήγησης άδειας ή εκλείψει ο λόγος χορήγησής της, ή υποπέσει σε πειθαρχικό παράπτωμα, ή ασκηθεί σε βάρος του ποινική δίωξη για αξιόποινη πράξη σε βαθμό πλημμελήματος, που ενέχει πράξεις βίας ή απειλής βίας κατά προσώπων και πραγμάτων, ή κακουργήματος, ή διαδικασία εκτέλεσης ευρω-

παϊκού εντάλματος σύλληψης ή έκδοσης σε τρίτη χώρα, επαναμετάγεται στο κατάστημα κράτησης από το οποίο αρχικά μετήχθη (Τάκης/Ψίμμας, 2021).

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι ο προβλεπόμενος χρόνος για τη θεμελίωση του αιτήματος για μεταγωγή σε αγροτικό κατάστημα κράτησης συμπίπτει με τον χρόνο θεμελίωσης του δικαιώματος για χορήγηση τακτικής άδειας. Ωστόσο, η προηγούμενη επιτυχής χορήγηση άδειας ως επιπρόσθετη προϋπόθεση για την υποβολή του αιτήματος για μεταγωγή, μεταθέτει ουσιαστικά τη δυνατότητα μεταγωγής σε αγροτική φυλακή σε μεταγενέστερο χρόνο από τη λήψη της τακτικής άδειας. Η θέση αυτή, όπως επισημάνθηκε και παραπάνω, είναι προβληματική, καθώς με τον τρόπο αυτόν ο νομοθέτης θεωρεί ότι η ίδια προϋπόθεση (ως προς τον χρόνο πραγματικής έκτισης) μπορεί να αρκεί, τόσο για την κρίση για ουσιαστικά ελεύθερη διαβίωση (με τη χορήγηση της τακτικής άδειας) όσο και για τη μεταγωγή σε ένα αγροτικό κατάστημα κράτησης. Περαιτέρω, δεν φαίνεται να έχει καμία λογική η πρόβλεψη για απόλυτη αδυναμία μεταγωγής σε αγροτικό κατάστημα σε περιπτώσεις συγκεκριμένων εγκλημάτων για τα οποία καταδικάστηκε ο κρατούμενος. Άλλωστε, η θέση αυτή είναι απολύτως αντιφατική και με βάση τη γραμματική ερμηνεία της διάταξης του άρθρου 3 του Ν. 4760/2020, στην οποία σημειώνεται ότι: «*Στα αγροτικά καταστήματα κράτησης και την Κεντρική Αποθήκη Υλικού Φυλακών (ΚΑΥΦ) δύνανται να μετάγονται κατάδικοι κρατούμενοι, ικανοί για εργασία, ανεξαρτήτως αδικήματος…*»!

Με τις προβλέψεις αυτές, είναι βέβαιο ότι η πληρότητα των αγροτικών καταστημάτων κράτησης θα μειωθεί αισθητά. Ήδη από τα επίσημα στοιχεία, τους Πίνακες Χωρητικότητας των ελληνικών καταστημάτων κράτησης που βρίσκονται στην ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής, προκύπτει ότι τα τρία Αγροτικά Καταστήματα Κράτησης που λειτουργούν στη χώρα μας (Χανιά, Χαλκιδική, Αργολίδα),[7] είναι τα μόνα καταστήματα κράτησης που το ποσοστό πληρότητάς τους κυμαίνεται από 20 έως 40%, σε πλήρη αναντιστοιχία με τον υπερπληθυσμό που παρατηρείται στα ελληνικά καταστήματα κράτησης (Κουράκης/Μηλιώνη, 1995: 269· Κοσμάτος, 2008: 1509· Καρύδης, 2000: 123 κ.ε.) και έχει οδηγήσει τη χώρα μας κατ' επανάληψη σε δυσμενείς κρίσεις από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,[8] όπως προκύπτει από τους παρακάτω πίνακες.

---

7. Βλ. τους Πίνακες Χωρητικότητας των ελληνικών καταστημάτων κράτησης που βρίσκονται στην ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής (προσβάσιμο την 30.12.2021 στο: http://www.minocp.gov.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=7055&Itemid=696&lang=GR).

8. Σχετικά με τις καταδικαστικές αποφάσεις σε βάρος της Ελλάδας, που έχουν εκδοθεί ύστερα από προσφυγές κρατουμένων για τις συνθήκες κράτησης στα περισσότερα καταστήματα κράτησης της χώρας, βλ. στην ενότητα 5 μετά το τέλος του κειμένου. Επίσης, βλ. αναλυτικά σε Ε. Τσουνάκου – Ρουσιά, «Οι ελληνικές φυλακές ως πεδίο παραβίασης του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ», *The Art of Crime.* Ηλεκτρονική έκδοση του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Μάιος 2019. (Διαθέσιμο στο: http://theartofcrime.gr/). Για το πρόβλημα του υπερπληθυσμού, βλ. σχετικές διαπιστώσεις για τις συνθήκες κράτησης στην Ελλάδα

Πίνακας 1. Χωρητικότητα Καταστημάτων Κράτησης την 1.12.2020

Κατάστημα Κράτησης	Συνολικές θέσεις	Κρατούμενοι	Πληρότητα	Πληρότητα %
ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΑΓΙΑΣ ΧΑΝΙΩΝ	178	171	-7	96,07%
ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	308	251	-57	81,49%
ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΤΙΡΥΝΘΑΣ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	302	190	-112	62,91%
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΠΟΘΗΚΗ ΥΛΙΚΟΥ ΦΥΛΑΚΩΝ	32	45	13	140,63%

Πίνακας 2. Χωρητικότητα στις 16.08.2021

Κατάστημα Κράτησης	Συνολικές θέσεις	Κρατούμενοι	Πληρότητα	Πληρότητα %
ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΑΓΙΑΣ ΧΑΝΙΩΝ	178	70	-108	39,33%
ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	308	126	-182	40,91%
ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΤΙΡΥΝΘΑΣ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	302	65	-237	21,52%
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΠΟΘΗΚΗ ΥΛΙΚΟΥ ΦΥΛΑΚΩΝ	32	31	-1	96,88%

3. Το ΣχΝ «Τροποποιήσεις του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας»[9]

Πρόσφατα δόθηκε σε δημόσια διαβούλευση το ΣχΝ του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Τροποποιήσεις του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας» (διαθέσιμο στο: http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=15353). Μια από τις προβλεπόμενες μεταρρυθμίσεις του αφορά τις τροποποιήσεις των διατάξεων για την υφ' όρον απόλυση.

Ο νέος Ποινικός Κώδικας (Ν. 4619/2019), στην ισχύουσα διάταξη του άρθρου 105 Β ΠΚ, προβλέπει ότι η υφ' όρον απόλυση χορηγείται για όλα τα εγκλήματα. Ως εκ

στις Εκθέσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), τα Πορίσματα και τις Εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων, της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων και τις Παρατηρήσεις του Αρμοστή του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, που δημοσιεύονται στην ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ (διαθέσιμο στο: www.nchr.gr/category.php?category_id=82#_ftnref14).

9. Σημείωση συντακτικής επιτροπής: ήδη Ν. 4855/2021.

τούτου, δεν περιέλαβε την πρόβλεψη για μη χορήγηση υφ' όρον απόλυσης για όσους έχουν καταδικαστεί για εσχάτη προδοσία. Έτσι, για την υφ' όρον απόλυση απαιτείται ελάχιστος χρόνος πραγματικής έκτισης για ποινές κάθειρξης (άρθρο 105 Β παρ. 6 ΠΚ) των δύο πέμπτων της ποινής που επιβλήθηκε και, σε περίπτωση ισόβιας κάθειρξης, απαιτείται πραγματική έκτιση δεκαέξι ετών.

Με το ΣχΝ, προβλέπεται η απόκλιση των παραπάνω, σύμφωνα με το είδος του εγκλήματος για το οποίο καταδικάστηκε ο κρατούμενος. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 18 του ΣχΝ, προκειμένου για ποινές κάθειρξης που επιβλήθηκαν για τα κακουργήματα των άρθρων 22, 23 Ν. 4139/2013, 134, 187, 187 Α, 299 παρ. 1, 323 Α, 324, 380, 385, καθώς και για τα εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας, η υφ' όρον απόλυση απαιτεί:

i. πλασματική έκτιση των τεσσάρων πέμπτων της ποινής που επιβλήθηκε και

ii. πραγματική έκτιση τριών πέμπτων της ποινής που επιβλήθηκε, και σε περίπτωση ισόβιας κάθειρξης δεκαοκτώ ετών.

Ο νομοθέτης του νέου Ποινικού Κώδικα (Ν. 4619/2019) επέλεξε ορθά να μην ακολουθήσει ένα αδικαιολόγητα επιλεκτικό καθεστώς για την υφ' όρον απόλυση των κρατουμένων, ως προς το είδος του εγκλήματος που τελέστηκε, δεδομένου ότι το στοιχείο αυτό έχει ήδη εκτιμηθεί από το δικαστήριο κατά την επιβολή της ποινής και η εκ νέου εκτίμησή του στο πεδίο της έκτισης θα ισοδυναμούσε με επιβολή νέας ποινής. Σημειώνεται ότι κατά το παρελθόν, με τους Ν. 3811/2009 και Ν. 2943/2001 είχε προβλεφθεί η αυστηροποίηση της υφ' όρον απόλυσης στη νομοθεσία για τα ναρκωτικά και είχε δίκαια κατακριθεί από τη θεωρία (Παρασκευόπουλος, 2013: 290· Καϊάφα-Γκμπάντι, 2010: 331· Παπαχαραλάμπους, 2003: 1.373· Μανταζιοκίδης, 2002: 507· Παύλου, 2001: 1.065· Αλεξιάδης, 2001: 1.282· Μαργαρίτης, 2001: 855).

Η προβλεπόμενη στο ΣχΝ αύξηση των χρονικών ορίων έκτισης της ποινής σε συγκεκριμένες κατηγορίες εγκλημάτων δημιουργεί διαφορετικές μεταξύ τους κατηγορίες κρατουμένων, που εκτίουν όμως ίσες σε διάρκεια ποινές εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων, χωρίς καμία δικαιολόγηση και με μοναδικό κριτήριο το είδος του εγκλήματος για το οποίο ο κρατούμενος καταδικάστηκε. Με την πρόβλεψη αυτή, είναι δυνατόν για εγκλήματα που δεν υπάγονται στις συγκεκριμένες κατηγορίες να απαιτείται ίδιος ή και μικρότερος χρόνος κράτησης, παρά το γεγονός ότι έχουν επιβληθεί γι' αυτά μεγαλύτερες ποινές.[10] Έτσι, η πρόβλεψη αυτή εγείρει ζήτημα ως προς τον σεβασμό της αρχής της ισότητας.

10. Έτσι, σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΣχΝ, κρατούμενος που καταδικάστηκε σε ποινή κάθειρξης πέντε (5) ετών για συμμετοχή του σε εγκληματική οργάνωση (άρθρο 187 ΠΚ) θεμελιώνει δικαίωμα για υφ' όρον απόλυση αφού πραγματοποιήσει τρία (3) έτη πραγματικής έκτισης. Ο ίδιος χρόνος των 3 ετών πραγματικής έκτισης απαιτείται και για κρατούμενο που καταδικάστηκε σε ποινή κάθειρξης οκτώ (8) ετών για διακίνηση ναρκωτικών (άρθρο 20 Ν. 4139/2013).

4. Συμπερασματικά

Έχει ήδη επισημανθεί ότι στην κοινωνία της διακινδύνευσης η πρόσληψη του εγκληματικού φαινομένου αναφορικά με τη μεταχείριση του δράστη έχει αλλάξει προσανατολισμό, με μετατόπιση από τον δράστη/εγκληματία στο έγκλημα/πράξη (Garland, 2001: 175). Το έγκλημα αντιμετωπίζεται ως ένας φυσικός καθημερινός κίνδυνος (Young 1999: 37) και θα πρέπει να ρυθμιστεί και να γίνει αντικείμενο διαχείρισης επίσης με όρους καθημερινότητας (Garland, 2001: 106-107), με στόχο την ενδυνάμωση του αισθήματος ασφάλειας (Παπαθεοδώρου, 2002· Νικολόπουλος, 2002· Λαμπροπούλου, 2001· Pratt, 1997), αλλά συμβατή με οικονομικά μεγέθη: η σχέση οφέλους/κόστους θα πρέπει να αποδίδει θετικά αποτελέσματα (Αλεξιάδης, 2020: 43). Με τον τρόπο αυτό αναπτύχθηκε η άποψη ότι οι προσπάθειες για αναμόρφωση και επανένταξη του εγκληματία είναι όχι μόνο μάταιες, αλλά και δαπανηρές σε σχέση με το αναμενόμενο αποτέλεσμα (Garland, 2001: 58· Bottomley, 2000: 1.042). Επομένως, εγκαταλείφτηκε πλήρως το μοντέλο του προνοιακού ποινικού κράτους (Δημόπουλος, 2017: 24), με χαρακτηριστικά του την αναμορφωτική μεταχείριση (Garland/Sparks, 2000· Δημόπουλος, 1998) και την ομαλή ένταξη του εγκληματία στους κόλπους της κοινωνίας, και στη θέση του επιλέχθηκε η εξουδετέρωση (Lea, 2002: 123· Garland, 2001: 135) της επικινδυνότητας των πράξεών του μέσω της αστυνόμευσης (Garland/Young, 1983· Cohen, 1985· James/Raine, 1998). Δίκαια λοιπόν υποστηρίζεται (Bauman, 2008: 90) ότι πρόκειται για τη μετάβαση στο «κράτος του ποινικού ελέγχου και του κοινωνικού αποκλεισμού» (Bauman, 2005: 113· Wacquant, 2002): ο εγκληματίας είναι ένα επικίνδυνο άτομο, απολύτως υπεύθυνο για τις πράξεις του, που δεν χρειάζεται υποστήριξη (καθώς αυτή δεν αποφέρει αποτελέσματα) και αντιμετωπίζεται με όρους αχρήστευσης (Garland, 2001: 184). Η κοινωνική συνοχή, λοιπόν, αποτελεί έργο που υλοποιείται με όρους ποινικής καταστολής «στο όνομα της τάξης και της ασφάλειας» (Παρασκευόπουλος, 2003: 26), σε ένα πλαίσιο του αυταρχικού (Delmas-Marty, 2002: 177) μοντέλου άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής, με βασικά χαρακτηριστικά του τον έλεγχο των «επικίνδυνων» (Νικολόπουλος, 2003: 951) ατόμων ή ομάδων μέσω διαρκούς προληπτικής επιτήρησης (Συκιώτου, 2016: 552) και διευρυμένης (Παρασκευόπουλος, 2008: 485) και αυστηρότερης ποινικής καταστολής (Μανωλεδάκης, 2003: 41). Ο «νόμος και η τάξη» –Law and Order– (Παπαθεοδώρου, 2002: 232) αποτελεί ένα βασικό εργαλείο που χρησιμοποιείται προκειμένου να νιώσει ασφάλεια η κοινότητα, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται ανελαστικές αντιλήψεις που στηρίζονται στον φόβο και νομιμοποιούν (Μαντζούφας, 2006: 45· Καραγιαννίδης, 2011: 57· Αλεξιάδης, 2008) αυταρχικές κατασταλτικές μεθόδους. Το έγκλημα, από πρόβλημα της πολιτείας, έγινε πρόβλημα που το διαχειρίζεται και το αντιμετωπίζει η πολιτεία (Βιδάλη, 2007: 148· Xenakis/Cheliotis, 2009). Η διαχείρισή του αντιμετωπίζεται με τη συνεχή αστυνόμευση (Garland/Sparks, 2000: 15) και την επιλεκτική αχρήστευση (Δημόπουλος, 2003: 27): οι πιο «επικίνδυνοι» τελούν (ή είναι πολύ πιθανόν

να τελέσουν) τα εγκλήματα, άρα η αχρήστευσή τους μειώνει την εγκληματικότητα. Χαρακτηριστική κορύφωση της προσέγγισης αυτής αποτελεί η απόδοση «μηδενικής ανοχής» –Zero Tolerance– (Wacquant, 2001· Τζαννετάκη, 2006· Αντωνοπούλου, 2010) σε χαρακτηρισμένες ως παρεκκλίνουσες ομάδες και εγκληματικές συμπεριφορές: ο στόχος είναι να εξουδετερωθεί ο «εσωτερικός εχθρός» και, με τον τρόπο αυτό, να νιώσει ασφάλεια η κοινότητα. Στο πλαίσιο αυτό, η ανάγκη για τόνωση του αισθήματος ασφάλειας των πολιτών (Λαμπροπούλου, 2001: 57), αλλά και η ανάγκη ελέγχου (Μανωλεδάκης, 2005: 91) των αντιδράσεων των «επικινδύνων», νομιμοποιούν στη συνείδηση του κοινού (Παπαθεοδώρου, 2005: 219) ακόμα και μέτρα προληπτικού χαρακτήρα (Συκιώτου, 2009: 172· Ανθόπουλος, 2005: 109· Σπινέλλη, 2010: 1.609).

Αυτές τις λειτουργίες φαίνεται ότι συνειδητά εξυπηρετούν οι πρόσφατες τροποποιήσεις στο πεδίο έκτισης των ποινών. Η αυστηροποίηση των προϋποθέσεων για χορήγηση τακτικών αδειών και μεταγωγών σε αγροτικά καταστήματα, καθώς και για την υφ' όρον απόλυση, στη βάση είτε της βαρύτητας του εγκλήματος που τελέστηκε είτε της ποινής που επιβλήθηκε, πείθουν ότι ο σύγχρονος νομοθέτης επιδιώκει όχι μόνο να «δυσκολέψει» τη ζωή των κρατουμένων που έχουν καταδικαστεί σε μακροχρόνιες ποινές και για συγκεκριμένες αξιόποινες πράξεις, αλλά περαιτέρω ότι ουσιαστικά στοχεύει στην αχρήστευσή τους.

Αντί παραρτήματος: καταδικαστικές αποφάσεις σε βάρος της Ελλάδας

Αποφάσεις που έχουν εκδοθεί ύστερα από προσφυγές κρατουμένων για τις συνθήκες κράτησης ανά κατάστημα κράτησης (2011-2017).

Φυλακές Ιωαννίνων: «*Νησιώτης κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 34704/08, Απόφαση της 10ης Φεβρουαρίου 2011. «*Ταγκατίδης κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 2889/09, Απόφαση της 11ης Οκτωβρίου 2011. «*Σαμαράς κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 11463/09, Απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2012. «*Τζαμαλής κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 15894/09, Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 2012. «*Niazai κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 36673/13, Απόφαση της 29ης Οκτωβρίου 2015. «*Κουτσοσπύρος κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 36688/13, Απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 2015.

Φυλακές Κορυδαλλού: «*Nieciecki κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 11677/11, Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 2012. «*Bouros κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγές 51653/12, 50753/11, 25032/12, 66616/12, 67950/12, Απόφαση της 12ης Μαρτίου 2015. «*Singh κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 60041/13, Απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2017).

Φυλακές Λάρισας: «*Κανάκης κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 40146/11, Απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 2013. «*Bouros κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγές 51653/12, 50753/11, 25032/12, 66616/12, 67950/12, Απόφαση της 12ης Μαρτίου 2015. «*Ali*

Cheema κ.ά. κατά Ελλάδας», Προσφυγή 7059/14, Απόφαση της 7ης Απριλίου 2016. «*Kalandia κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 48684/15, Απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2016).

Φυλακές Τρίπολης: «*Τ. κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 41513/12, Απόφαση της 18ης Μαΐου 2014.

Φυλακές Ναυπλίου: «*Λογοθέτης κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 740/13, Απόφαση της 25ης Σεπτεμβρίου 2014.

Φυλακές Αλικαρνασσού: «*Ν.Α. κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 36546/10, Απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 2014. «*Kalandia κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 48684/15, Απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2016.

Φυλακές Πάτρας: «*Παπακωνσταντίνου κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 50765/11, Απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 2014.

Φυλακές Θεσσαλονίκης: «*Bouros κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγές 51653/12, 50753/11, 25032/12, 66616/12, 67950/12, Απόφαση της 12ης Μαρτίου 2015. «*Καρτέλης κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 53077/13, Απόφαση της 7ης Ιανουαρίου 2016. «*Πατρίκης κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 50622/13, Απόφαση της 28ης Ιανουαρίου 2016. «*Adiele κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 29769/13, Απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 2016. «*Παπαδάκης κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 34083/13, Απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 2016. «Μαρούγκας κατά Ελλάδας», Προσφυγή 44689/16, Απόφαση της 4ης Οκτωβρίου 2018.

Φυλακές Κέρκυρας: «*Lutanyuk κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 60362/13, Απόφαση της 25ης Ιουνίου 2015. «*Niazai κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 36673/13, Απόφαση της 29ης Οκτωβρίου 2015.

Φυλακές Κορίνθου: «*Φιλιππόπουλος κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 41800/13, Απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 2015.

Φυλακές Κομοτηνής: «*Αλεξόπουλος κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 41804/13, Απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2016.

Φυλακές Χίου: «*Igbo κ.ά. κατά Ελλάδας*», Προσφυγή 60042/13, Απόφαση της 9ης Φεβρουαρίου 2017.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αλεξιάδης, Σ. (2020). «Προβληματισμοί αναφορικά με τη διαχείριση του ποινικού συστήματος», Στο *Εγκληματολογία: Περίβλεπτον Αλεξίφωτον*. Τιμητικός Τόμος για τον Ομ. Καθηγητή Γ. Πανούση. Αθήνα: Σιδέρης, σσ. 43 κ.ε.

Αλεξιάδης, Σ. (2001). «Νομοθετικά ολισθήματα. Με αφορμή τον Ν. 2943/2001 "Έκτιση ποινών εμπόρων ναρκωτικών κ.λπ.''». *ΠοινΔικ.*, 7, σσ. 1.282 κ.ε.

Αλεξιάδης, Σ. (1995). *Σωφρονιστική*, β΄ έκδοση. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Αλεξιάδης, Σ. (2008). *Το έγκλημα, ο Τύπος, οι πολιτικοί*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, σειρά Media + Έκλημα, αρ. 15.

Ανθόπουλος, Χ. (2005). «Κράτος πρόληψης και δικαίωμα στην ασφάλεια». Στο Ανθόπουλος, Χ., Κοντιάδης, Ξ. και Παπαθεοδώρου, Θ. (επιμ.). *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, σσ. 109 κ.ε.

Αντωνοπούλου, Α. (2010). *Σύγχρονες τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής. Η πολιτική της μηδενικής ανοχής και τα μέτρα διαχείρισης κρίσεων*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Αρχιμανδρίτου, Μ. (1995). «Η εργασία των κρατουμένων». *Υπεράσπιση*, σσ. 199 κ.ε.

Bauman, Z. (2008). *Ρευστοί καιροί. Η ζωή την εποχή της αβεβαιότητας*, μτφρ. Γ. Γεώρμας. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Bauman, Z. (2005). *Σπαταλημένες ζωές. Οι απόβλητοι της νεωτερικότητας*, μτφρ. Μ. Καρασαρίνης. Αθήνα: Κατάρτι.

Βιδάλη, Σ. (2007). *Έλεγχος του εγκλήματος και Δημόσια Αστυνομία. Τομές και συνέχειες στην Αντεγκληματική Πολιτική*, τ. Α΄. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας.

Bottomley, K. (2000). «Πολιτική, εγκληματολογία και η μείωση της εγκληματικότητας», μτφρ. Χ. Γαλανού. *ΠοινΔικ*, σσ. 1.042 κ.ε.

Demas – Marty, M. (2002). *Πρότυπα και τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής*, μτφρ. Χ. Ζαραφωνίτου. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Δημόπουλος, Χ. (2009). *Σωφρονιστικό Δίκαιο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Δημόπουλος, Χ., Κοσμάτος, Κ. (2017). *Δίκαιο Ανηλίκων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Δημόπουλος, Χ. (1998). *Η κρίση του θεσμού της φυλακής και οι μη φυλακτικές κυρώσεις*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, σειρά Εγκληματολογικά, αρ. 11.

Δημόπουλος, Χ. (2003). *Η παγκοσμιοποίηση του εγκλήματος (κατά την αγγλοσαξωνική βιβλιογραφία)*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, σειρά Εγκληματολογικά, αρ. 24.

Ζαγκαρόλας, Ι. (1952). «Ευεργετικός υπολογισμός ημερών εργασίας και υφ' όρον απόλυσις μετά την υπ' αριθ. 18/1952 ΑΠ». *ΠοινΧρον*, σ. 96

Ζαραφωνίτου, Χ. (2008). *Τιμωρητικότητα, Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ. (2010). «Οι νέες ρυθμίσεις του Ν. 3811/2009 για τους εξαρτημένους διακινητές – Ζητήματα διαχρονικού δικαίου». *ΠοινΔικ 3*, σσ. 325 κ.ε.

Καραγιαννίδης, Χ. (2011). *Προς μια συμμετοχική αντεγκληματική πολιτική*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Καρύδης, Β. (2000). «Το αδιαχώρητο στις ελληνικές φυλακές. Ένα κεντρικό πρόβλημα ή μια "λειτουργική δυσλειτουργία''». Στο Κουράκης, Ν. (επιμ.). *Αντεγκληματική Πολιτική, ΙΙΙ*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, σσ. 123 κ.ε.

Κοσμάτος, Κ. (2002). «Η ανάκληση των ευεργετικά υπολογισθεισών ημερών εργασίας των κρατουμένων». *ΠοινΔικ*, 8-9, σσ. 936 κ.ε.

Κοσμάτος, Κ. (2021). «Οι άδειες των κρατουμένων μετά τον Ν. 4760/2020». *NOVA CRIMINALIA* – Περιοδική έκδοση της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, τ. 12, Φεβρουάριος 2021 (διαθέσιμο στο: https://hcba.gr/wp-content/uploads/2021/02/NC-12-2.pdf).

Κοσμάτος, Κ. (2008). «Οι πρόσφατες εξεγέρσεις στις ελληνικές φυλακές. Τα αιτήματα των κρατουμένων και η απάντησή τους από το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Παρατηρήσεις στις διατάξεις του Γ΄ Κεφαλαίου του Ν. 3727/2008 σχετικά με τα "Μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στα καταστήματα κράτησης"». *ΠοινΔικ*, 2, σσ. 1509 κ.ε.

Κουλούρης, Ν. (1993). «Η εργασία στις ελληνικές φυλακές». *Χρονικά*, τ. 7, σσ. 57 κ.ε.

Κουράκης, Ν. (1991). «Η εργασία των κρατουμένων. Προς αναζήτηση μιας ταυτότητας». *Χρονικά*, τ. 3, σσ. 49 κ.ε.

Κουράκης, Ν. – Μηλιώνη, Φ. και Ερευνητική Ομάδα Φοιτητών Νομικής Σχολής Αθηνών (1995). *Έρευνα στις ελληνικές φυλακές, Α΄: Τα σωφρονιστικά καταστήματα ανηλίκων Κορυδαλλού και Κασσαβέτειας*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, σειρά Ποινικά, αρ. 44.

Λαμπροπούλου, Ε. (2001). *Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία του ελέγχου*. Αθήνα: Κριτική.

Μανταζιοκίδης, Σ. (2002). «Η νομοθετική και νομολογιακή αντιμετώπιση του θεσμού της υπό όρο απόλυσης». *ΠοινΔικ*, σσ. 507 κ.ε.

Μαντζούφας, Π. (2006). *Συνταγματική προστασία των δικαιωμάτων στην κοινωνία της διακινδύνευσης. Μελέτες συνταγματικού δικαίου και πολιτειολογίας*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Μανωλεδάκης, Ι. (2004). «Ασφάλεια κράτους ή ελευθερία;». Στο Μανιτάκης, Α., Τάκης, Α., *Τρομοκρατία και δικαιώματα*. Αθήνα: Σαββάλας, σσ. 41 κ.ε.

Μανωλεδάκης, Ι. (2005). «Κοινωνία της διακινδύνευσης: Μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας». Στο Ανθόπουλος, Χ., Κοντιάδης, Ξ. και Παπαθεοδώρου, Θ. (επιμ.). *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης.* Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, σσ. 183-194.

Μαργαρίτης, Λ. (1987). «Απόλυση με όρους –ισόβια κάθειρξη– ευεργετικός υπολογισμός ημερών εργασίας». *ΠοινΧρον*, σσ. 477 κ.ε.

Μαργαρίτης, Λ. (2002). *Ναρκωτικά. Απόλυση με όρο. Δογματικές επισημάνσεις. Νομολογιακές καταγραφές*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Μαργαρίτης, Λ. (2001). «Οι έμποροι ναρκωτικών και ο νέος νόμος 2943/2001». *ΠοινΔικ*, σσ. 855 κ.ε.

Νικολόπουλος, Γ. (2002). *Κράτος, Ποινική Εξουσία και Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Κριτική.

Νικολόπουλος, Γ. (2003). «Επικρίσεις και αντιστάσεις γύρω από την έννοια της επικινδυνότητας: από το θετικιστικό παράδειγμα στην κοινωνία της διακινδύνευσης». Στον Τιμητικό Τόμο για την Αλ. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου. Αθήνα – Βρυξέλλες: Νομική Βιβλιοθήκη – Bruylant, σσ. 951 κ.ε.

Πανούσης, Γ. (1989). *Η σωφρονιστική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα (από τον κυνισμό της εργασίας στην ουτοπία της αγωγής).* Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας.

Παπαθεοδώρου, Θ. (2005). «Ασφάλεια: Δικαίωμα του πολίτη ή άλλοθι ποινικοποίησης». Στο Ανθόπουλος, Χ., Κοντιάδης, Ξ. και Παπαθεοδώρου, Θ. (επιμ.). *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, σσ. 195-222.

Παπαθεοδώρου, Θ. (2002). *Δημόσια ασφάλεια και αντεγκληματική πολιτική*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Παπαχαραλάμπους, Χ. (2003). «Ναρκωτικά, πρόληψη και επανένταξη. Οι νεότερες νομοθετικές εξελίξεις». *ΠοινΔικ*, σσ. 1.373 κ.ε.

Παρασκευόπουλος, Ν. (2008). «Η διεύρυνση του ποινικού δικαίου (πραγματικές και συμβολικές διαστάσεις)». Στο *Ποινικές επιστήμες, θεωρία και πράξη: Προσφορά τιμής στην Α. Μπενάκη-Ψαρούδα*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, σσ. 485 κ.ε.
Παρασκευόπουλος, Ν. (2003). *Οι πλειοψηφίες στο στόχαστρο. Τρομοκρατία και Κράτος Δικαίου*. Αθήνα: Πατάκης.
Παρασκευόπουλος, Ν. – Κοσμάτος, Κ. (2013). *Ναρκωτικά*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
Παύλου, Σ. (2001). «Το ειδικό καθεστώς υφ' όρον απολύσεως και εν γένει εκτίσεως των ποινών για ναρκωτικά του άρθρου 19 Α Ν. 1729/1987 (Ν. 2943/2001). Μία ανταποδοτική ανατροπή της ειδικής προλήψεως;». *ΠοινΧρον*, σσ. 1.065 κ.ε.
Σπινέλλη, Κ. Δ. (2010). «Η πρόληψη της εγκληματικότητας στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες. Φραγμός ή προστασία των ατομικών δικαιωμάτων». Στον *Τιμητικό Τόμο για τον Καθηγητή Ι. Φαρσεδάκη*, επιμέλεια Α. Χαλκιά, Τόμος ΙΙ. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σσ. 1.609 κ.ε.
Συκιώτου, Α. (2016). «Παγκοσμιοποίηση και Αντεγκληματική Πολιτική». *ΠοινΔικ*, σσ. 552 κ.ε.
Συκιώτου, Α. (2009). *Το Διαδίκτυο ως σύγχρονο όχημα θυματοποίησης*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας.
Τάκης, Α. – Ψίμμας, Θ. *Ένα ύποπτο κενό στο κράτος δικαίου* (διαθέσιμο στο: *https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ena-ypopto-keno-sto-kratos-dikaiou/).*
Τζαννετάκη, Τ. (2006). *Ο νεοσυντηρητισμός και η πολιτική της μηδενικής ανοχής. Μια κριτική θεώρηση των θέσεων του James Q. Wilson*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας.
Wacquant, L. (2002). *Οι φυλακές της μιζέριας*, μτφρ. Κ. Διαμαντάκου. Αθήνα: Πατάκης.

Ξενόγλωσση

Cohen, S. (1985). *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification*. Oxford: Polity Press.
Garland, D. & Sparks, R. (2000). "Criminology, Social Theory and the Challenge of Our Times''. In Garland, D., Sparks R. (eds.). *Criminology and Social Theory*. Oxford: Oxford University Press.
Garland, D. (1985). *Punishment and Welfare a history of penal strategies.* Aldershot Gower.
Garland, D. (2001). *The culture of control. Crime and social order in contemporary society*. Oxford University Press.
Garland, D. & Young, P. (eds.) (1983). *The power to Punish: Contemporary Penality and Social Analysis*. London: Heinemann.
James, A. & Raine, J. (1998). *The new Politics of Criminal Justice*. London – New York: Longman.
Lea, J. (2002). *Crime and Modernity*. London: Sage.
Pratt, J. (1997). *Governing the Dangerous*. Sidney: The Federation Press.
Xenakis, S. & Cheliotis, L. (2009). "Crime and Economic Downturn. The Complexity of Crime and Crime Politics in Greece since 2009''. *British Journal of Criminology*, Vol. 53, Iss. 5, pp. 719-745.
Young, J. (1999). *The exclusive society*. London: Sage.

Κείμενα

Recommendation Rec(2001)10 of the Committee of Ministers to member states on the European Code of Police Ethics, (Available in: *https://rm.coe.int/16805e297e*).

Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to Member States on the European Prison Rules, Council of Europe, June 2006 (Available in: *https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae*).

UN. The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). General Assembly resolution 70/175. Annex, adopted on 17 December 2015. (Available in: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf).

Συνήγορος του Πολίτη, Ετήσια Έκθεση για το έτος 2019 (διαθέσιμο και σε *https://www.synigoros.gr/?i=stp.el.annreports.642903*).

Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Δήλωση της 17.7.2019 (διαθέσιμη στο *http://www.nchr.gr/*).

Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Δελτίο Τύπου της 17.7.2019 (διαθέσιμο σε https://www.hlhr.gr/%ce%b4%ce%b5%ce%bb%cf%84%ce%af%ce%bf-%cf%84%cf%8d%cf%80%ce%bf%cf%85-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7%ce%bd-%cf%85%cf%80%ce%b1%ce%b3%cf%89%ce%b3%ce%ae-%cf%84%ce%bf%cf%85-%ce%b1%cf%83%cf%8d%ce%bb%ce%bf/).

Νομοθεσία

Απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης 58819/2003. «Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας Γενικών Καταστημάτων Κράτησης τύπου Α΄ και Β΄», ΦΕΚ Β΄ 463 17.4.2003.

Δημόσια ηλεκτρονική διαβούλευση επί του σχεδίου νόμου «Τροποποιήσεις του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας» (διαθέσιμο σε *http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=15353*).

Στατιστικά στοιχεία

Στατιστικά στοιχεία κρατουμένων, Ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής (διαθέσιμο στο: http://www.minocp.gov.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=7055&Itemid=696&lang=GR*).*

Πίνακες Χωρητικότητας των ελληνικών καταστημάτων κράτησης από την ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής, (διαθέσιμο στο: *http://www.minocp.gov.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=7055&Itemid=696&lang=GR).*

Απο-φυλακοποίηση: Αρχές και δράσεις για τη σταδιακή ελαχιστοποίηση της υλικής και άυλης φυλακής ως προϋπόθεση μείωσης της κοινωνικής βλάβης

Μαρκέλλα Σιταρά
Κοινωνιολόγος, Δρ. Πανεπιστημίου Βαρκελώνης

«Για να επιτευχθεί ο μακροπρόθεσμος στόχος της κατάργησης, είναι αναγκαίο να επιμείνεις σε καταργήσεις σε βραχυπρόθεσμη βάση και το άμεσο παρόν· (όμως) είναι εξίσου σημαντικό ότι, για να επιμείνεις σε βραχυπρόθεσμες καταργήσεις, πρέπει να έχεις τον μακροπρόθεσμο στόχο της κατάργησης πάνω στον οποίο εργάζεσαι» (Mathiesen, 1974: 212).

Περίληψη

Το παρόν άρθρο, έχοντας ως βάση τη θεωρητική τεκμηρίωση και τις προτάσεις του έργου *Απο-φυλακοποίηση: Βασικές αρχές για μία δημόσια πολιτική μείωσης της φυλακής (υπό την οπτική του ριζοσπαστικού εγγυητισμού)*,[1] του καθηγητή Ποινικού Δικαίου του Πανεπιστημίου της Βαρκελώνης Iñaki Rivera Beiras, επιδιώκει να προβάλει και να διανθίσει το πρόταγμα μίας ριζοσπαστικής αλλαγής στην οπτική και πρακτική που αφορά τον θεσμό της φυλακής, τη σωφρονιστική μεταχείριση και την επανένταξη των κρατούμενων ατόμων: αυτή της ελαχιστοποίησης της φυλακής ως προϋπόθεση για τη μείωση της κοινωνικής βλάβης και την κοινωνική επανένταξη. Σε αυτό το πλαίσιο, οι αρχές, πρακτικές και δράσεις που παρουσιάζονται βασίζονται στις αρχές του ποινικού εγγυητισμού-προτύπου ελάχιστης ποινικής παρέμβασης, του καταργητισμού, στις υπάρχουσες διεθνείς νομικές κατακτήσεις στο πεδίο των θεμελιωδών δικαιωμάτων, στην εμπειρία και παρακαταθήκη κοινωνικών εγχειρημάτων και κινημάτων, καθώς και των αιτημάτων των ίδιων των κρατουμένων.

1. Πρωτότυπος τίτλος: Rivera, I. (2017). *Descarcelación. Principios Para una Política Pública de Reducción de la Cárcel (desde un garantismo radical).* Barcelona: Tirant lo Blanch.

Abstract

The present article, largely building on the theoretical perspectives and suggestions set forward in the work by Iñaki Rivera Beiras (2017). *Descarcelation. Principles for a public reductionist policy for prisons (from the radical guarantism point of view)*, aspires to showcase and contribute to the discussions of the imperative for a radical change in the narrative and practice of (i) the institution of prison, (ii) correctional treatment, and (iii) the rehabilitation of inmates: that of the minimization of prison as a prerequisite for the substantial reduction of social harm and for social re-integration. Within this framework, the principles, practices and actions presented in this article are based on the theory of penal guarantism-minimum intervention and abolitionism, while accounting established international legal accomplishments in the field of fundamental human rights, the experiences and legacies of social movements, as well as the demands of inmates themselves.

1. Εισαγωγή

Ελαχιστοποίηση της φυλακής; Πόσο ρεαλιστικό και βιώσιμο φαίνεται ένα τέτοιο πρόταγμα μέσα σε μία κοινωνικο-πολιτική συγκυρία όπου κυριαρχεί ο τιμωρητικός λαϊκισμός, ο εκβαρβαρισμός των θεσμών και η υποβίβαση θεμελιωδών αξιών;

Η φυλακή ως ένα δομικό στοιχείο του νεωτερικού κοινωνικού οικοδομήματος των ανισοτήτων και των σχέσεων εξουσίας, ως ένας τόπος αναπαράστασης της σύγκρουσης και παράλληλα ως τόπος ανυπαρξίας του Δικαίου, αποτελεί μέρος του κοινωνικού προβλήματος που, σύμφωνα με τους διακηρυσσόμενους σκοπούς της, καλείται να επιλύσει ή να διαχειριστεί. Ή και αποτελεί και η ίδια κοινωνικό πρόβλημα, καθώς δημιουργεί, ενισχύει και αναπαράγει κοινωνικές παθογένειες και κοινωνική βλάβη.

Τα σύγχρονα κράτη μετατρέπονται ολοένα και περισσότερο σε ποινικά κράτη που επενδύουν σε κατασταλτικές πολιτικές. Η επιδίωξη ανάπτυξης κοινωνικών πολιτικών ικανών να προσφέρουν λύσεις εναλλακτικές του ποινικού εγκλεισμού έχει εγκαταλειφθεί ή δεν ξεκίνησε ποτέ επί της ουσίας. Οι ποινές τείνουν να λειτουργούν «αγνοώντας» το κρατούμενο άτομο ή επιδιώκοντας την ουδετεροποίηση και την αποδυνάμωσή του, ενώ, συχνά, τα χαρακτηριστικά των ποινών ακολουθούν το πνεύμα των πολιτικών εκστρατειών «Νόμος και Τάξη».

Σε αυτό το πανόραμα, τίθεται η αναγκαιότητα μίας νέας διαδρομής για τη δημιουργία πολιτικών διαφορετικών από εκείνες του σύγχρονου ποινικού τιμωρητισμού, της ασφαλιστικής διαχείρισης και των καθεστώτων εξαίρεσης που βιώνουμε αναφορικά με το πολιτικό-αντεγκληματικό πεδίο. Το ζήτημα και η πρόκληση έγκεινται στη δυνατότητα ανάπτυξης μίας τέτοιας κοινωνικής δυναμικής, ικανής να ασκήσει πίεση και να διεκδικήσει αλλαγές τόσο σε μικρο-επίπεδο όσο και σε μακρο-επίπεδο.

Η σχέση της φυλακής και συνολικότερα του ποινικού συστήματος με την κοινωνία είναι μία σχέση πολύπλοκη και αντιφατική. Παρ' όλα αυτά, είναι σημαντικό να γίνει σαφές ότι το πρόβλημα της φυλακής ή το πρόβλημα-φυλακή δεν θα μπορούσε ποτέ να επιλυθεί μέσα σε αυτήν την ίδια τη φυλακή, αλλά έξω από αυτή, μέσα στην ίδια την κοινωνία που παράγει, τροφοδοτεί και αναπαράγει τη φυλακή. Υπό αυτήν την οπτική, οποιαδήποτε μεταρρύθμιση αφορά αποκλειστικά και μόνο τη λειτουργία της φυλακής, ακόμη και αν δεν προσανατολίζεται αποκλειστικά στη βελτιστοποίηση του ελέγχου και της πειθάρχησης των κρατουμένων, είναι καταδικασμένη να αναπαράγει και να διαιωνίζει την προβληματικότητα του θεσμού της φυλακής ή, σύμφωνα με τη φουκωική αντίληψη, αυτήν τη λεγόμενη «αποτυχία της φυλακής» που αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ύπαρξης και λειτουργίας της (Φουκώ, 2011).

Ο Rivera, περιγράφοντας τον σκοπό του συγγράμματός του, αναφέρει ότι αυτό που προσπάθησε να καταγράψει είναι οι δυνατότητες μίας πολιτισμικής και πολιτικής στρατηγικής: εκείνης που επιδιώκει τον συνδυασμό της δράσης μίας οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών που αποδέχεται τα αιτήματα των ατόμων που πλήττονται από τη φυλακή με το διεθνές νομικό πλαίσιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα και έχει ως σκοπό την άσκηση πίεσης στο εσωτερικό των κρατών. Πρόκειται για ένα σύνολο στοιχειωδών αρχών και δράσεων, ανοικτό σε όσες τροποποιήσεις, προσθήκες και αλλαγές χρειαστεί. Κίνητρο αποτελεί η έκφραση της θέλησης να ξεκινήσει μία διαδικασία ριζοσπαστικής αλλαγής και ελαχιστοποίησης της επιλογής του εγκλεισμού (Rivera, 2017).

2. Θεωρητική οπτική

Οι αρχές, πρακτικές και δράσεις που προτείνονται για τη σταθερή μείωση και σταδιακή ελαχιστοποίηση της στερητικής της ελευθερίας ποινής και της φυλακής, ή της «υλικής και άυλης φυλακής», βασίζονται στον συνδυασμό του ποινικού εγγυητισμού-προτύπου ελάχιστης ποινικής παρέμβασης, του καταργητισμού, των υπαρχόντων διεθνών νομικών κατακτήσεων στο πεδίο των θεμελιωδών δικαιωμάτων, της εμπειρίας και παρακαταθήκης κοινωνικών εγχειρημάτων και κινημάτων, καθώς και των αιτημάτων των ίδιων των κρατουμένων.

Η θεωρητική οπτική του παρόντος κειμένου συνδέει δύο σημαντικές προσεγγίσεις στην κριτική εγκληματολογία ή αλλιώς δύο πρότυπα αντεγκληματικής πολιτικής με κοινή ιδεολογική βάση, τον ποινικό εγγυητισμό-πρότυπο ελάχιστης ποινικής παρέμβασης και τον καταργητισμό. Σύμφωνα με τη Βιδάλη (2014: 13), «το ιδεολογικό πρότυπο του καταργητισμού και αυτό του ποινικού εγγυητισμού και της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης προέρχονται από την ίδια ιδεολογική μήτρα, αυτήν της Κριτικής Θεωρίας και της Κριτικής Εγκληματολογίας [...] Πρόκειται για ιδεολογικά πρότυπα που έχουν ως βασικό σημείο εκκίνησης την κριτική απέναντι στο ποινικο-κατασταλτικό σύστημα, κυρίως στον θεσμό της φυλακής και τις λειτουργίες του ποινικού δικαίου».

Είναι σημαντικό να συνειδητοποιηθεί και να γίνει αποδεκτό το γεγονός ότι η φυλακή γεννήθηκε ως «ζώνη μη δικαιώματος» (Costa: 1974, όπως αναφέρεται σε Rivera, ό.π.) και, συνεπώς, η υποβάθμιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων ταυτίζεται με τον πυρήνα της συγκεκριμένης ποινής. Ανάμεσα στα μοντέλα διαχείρισης και διακυβέρνησης της στερητικής της ελευθερίας ποινής που έχουν αναπτυχθεί θεωρητικά ή/και εφαρμοστεί ιστορικά, συμπεριλαμβάνεται και το μοντέλο της λεγόμενης εγγυητικής φυλακής. Αυτό το μοντέλο φυλακής, αν και θεωρείται ότι μπορεί να εξασφαλίσει την «κηδεμονία» των δικαιωμάτων των κρατουμένων, πάσχει από ένα θεωρητικό κενό. Δεν λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι, στο σύστημα έκτισης των ποινών, το περιεχόμενο και η ουσία της συγκεκριμένης επιβαλλόμενης τιμωρίας οικοδομείται πάνω σε αυτήν την ίδια την άρνηση του δικαιώματος (Pavarini, 2009).

Ο προσδιορισμός της τιμωρίας και το όριο της στερητικής της ελευθερίας ποινής που εκφράζεται στους Σωφρονιστικούς Κανόνες (άρθρο 102.2), δηλαδή το ότι ο κρατούμενος δεν πρέπει να υπόκειται σε καμία περαιτέρω τιμωρία και στέρηση, δεν επιβεβαιώνεται σε καμία περίπτωση στην πραγματικότητα της φυλακής. Αντίθετα, εκεί υπάρχει και εξελίσσεται ένα ολόκληρο σύστημα περιορισμών, στερήσεων, υποβιβασμών και λοιπών τιμωριών, που καθιστά τη φυλακή μία συνθήκη τεχνητής ζωής στην οποία συντελείται μία μόνιμη παραβίαση των ανθρώπινων δικαιωμάτων.

«Η φυλακή, όπου υπάρχει, παραβιάζει θεμελιώδη δικαιώματα και υπονομεύει σοβαρά την ανθρώπινη αξιοπρέπεια των ατόμων που κρατούνται. Παρόλο που η κάθε φυλακή χειρίζεται με διαφορετικό τρόπο το ζήτημα του σεβασμού των δικαιωμάτων των κρατουμένων, και είναι δίκαιο να αναγνωρίσουμε ότι υπάρχουν καλύτερα και χειρότερα σωφρονιστικά συστήματα, δεν υπάρχει καμία φυλακή που να έχει κατορθώσει να περιορίσει την οδύνη του κρατουμένου μόνο στην τιμωρία την προερχόμενη από το γεγονός της στέρησης της ελευθερίας. Το κοινωνικό αίτημα της επιβολής τιμωρίας μέσω της φυλάκισης έχει το επακόλουθο της στέρησης και άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων που σχετίζονται με την προστασία της ιδιωτικής σφαίρας και τη φυσική ακεραιότητα, με την κάλυψη των συναισθηματικών αναγκών και τη φροντίδα της υγείας, με την εργασία και την εκπαίδευση και τόσα άλλα» (Pavarini, Ferrari, 2018: 185).

Η πρόκληση πόνου, λοιπόν, στη φυλακή δεν εμφανίζεται τυχαία ούτε είναι ένα σπάνιο παράπλευρο αποτέλεσμα ενός θεσμού με, κατά τα άλλα, θετική λειτουργία. Η ποινή της σωφρονιστικής κάθειρξης σημαίνει εκούσια επιβολή οδύνης, μία μορφή βίας που αναπαράγει ένα κοινωνικό ήθος βίας, το οποίο προάγει την κατάπτωση (Βιδάλη, 2014). Γιατί όπως υποστηρίζουν οι θεωρητικοί του καταργητισμού: «Υπάρχει ένας αέρας βίας διάχυτος στα θεμέλια των διαδικασιών του σωφρονιστικού συστήματος» (Feest & Scheerer, 2018: 37).

Συνολικά, οι φυλακές θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «άνομοι θεσμοί που συχνά διοικούνται από την εξουσία των προσώπων και από μία ατελή εφαρμογή των κανόνων» (Drake & Scott, 2018: 218). Όπως αναπτύσσει ο Ferrajoli, η φυλακή καταλήγει να ισοδυναμεί με μία θεσμική αντίφαση. «Πρόκειται για έναν δημόσιο θεσμό που προσανατολίζεται

στην κράτηση και φύλαξη πολιτών, αλλά που δεν κατορθώνει να εγγυηθεί ούτε τα πιο βασικά θεμελιώδη δικαιώματα, όπως είναι το δικαίωμα στη ζωή» (Rivera, 2017: 44).

Ακόμη και έτσι όμως, ο δρόμος για τη μείωση της φυλακής μπορεί να ανοιχθεί και μέσω της χρησιμοποίησης της στρατηγικής των δικαιωμάτων, λόγω του ότι η σοβαρή αντιμετώπιση του ζητήματος των δικαιωμάτων και μία σταθερή διεκδίκησή τους θα μπορούσε να αποδείξει ότι ο σεβασμός των θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσα στη φυλακή. Ένα τέτοιο θεωρητικό υπόβαθρο και τρόπος δράσης θα μπορούσε να ονομαστεί *ριζοσπαστικός εγγυητισμός*. Όπως τονίζει ο Rivera, «ο ριζοσπαστικός εγγυητισμός αποτελεί έναν γόνιμο δρόμο (ακόμη και εάν δεν είναι ο μόνος) για να προσεγγιστεί σοβαρά και αυστηρά το παράδειγμα της κατάργησης και υπέρβασης της ποινής της φυλακής» (Rivera, 2017: 35).

Παράλληλα, τίθεται το ζήτημα της επανανοηματοδότησης της κοινωνικής επανένταξης του κρατούμενου ατόμου και του επαναπροσδιορισμού της διαδρομής μέσω της οποίας επιδιώκεται η επίτευξή της. Ακολουθώντας αυτό το σκεπτικό και, όπως τόνισε ο Baratta (1994), κατανοώντας ότι η φυλακή δεν μπορεί να επιτελέσει θετικές λειτουργίες, η επανένταξη των κρατουμένων δεν θα πρέπει να αναζητηθεί διαμέσου της φυλακής, αλλά έξω από αυτήν, αντισταθμίζοντας κατά το δυνατόν τις αρνητικές συνέπειες της ύπαρξής της. Βάση αυτής της διαδικασίας επαναπροσδιορισμού αποτελούν οι αρχές του ριζοσπαστικού εγγυητισμού και της μείωσης της «κοινωνικής βλάβης».

Ο Rivera υπενθυμίζει ότι «όπως έχουν ήδη επισημάνει σε διάφορα έργα τους οι Baratta, Pavarini και Bergalli, (το πρόβλημα της φυλακής δεν είναι) ένα "τεχνικό'' ή "νομικό'' πρόβλημα. Είναι η κοινωνία που δημιουργεί, διατηρεί και αναπαράγει τη φυλακή –και τους κρατουμένους– που έχουμε. Συνεπώς, πρέπει να είναι η ίδια η κοινωνία αυτή που θα πρέπει να ψάξει να βρει τρόπους για την υπέρβαση της φυλακής» (Rivera, 2016: 184). Η παραπάνω συνθήκη, όμως, απαιτεί μία ελάχιστη προϋπόθεση: την κοινωνική συνειδητοποίηση της προβληματικής που φέρει η φυλακή. Ο Rivera υποστηρίζει ότι μπορεί να επιδιωχθεί η εκπλήρωση του παραπάνω ζητούμενου μέσω του «ανοίγματος» και της «κοινωνικοποίησης» της φυλακής.

Η ενίσχυση της συμμετοχής αποκλεισμένων ομάδων του πληθυσμού στις αποφάσεις που τους αφορούν άμεσα, θα πρέπει να αποτελεί το κεντρικό σημείο εκκίνησης οποιουδήποτε σχεδίου ριζικών αλλαγών στις δημόσιες πολιτικές. Όλες οι παραδοσιακές σωφρονιστικές μεταρρυθμίσεις έχουν μία κοινή βάση: δεν έχουν λάβει ποτέ σοβαρά υπόψη το κοινωνικό κεφάλαιο των ατόμων που γνωρίζουν καλύτερα από όλους τις συνέπειες της φυλάκισης. Είναι απαραίτητο αυτή η κατάσταση να ανατραπεί ολοκληρωτικά και να ξεκινήσει ο σχεδιασμός διαδικασιών για τη μείωση της χρήσης της φυλακής, έχοντας ως αφετηρία τα αιτήματα των κρατουμένων και των λοιπών ατόμων που πλήττει η φυλακή.

Συνεπώς, το ιδεώδες που προτάσσεται και η πρόκληση που δημιουργείται δεν είναι μία ακόμη μεταρρύθμιση που να αφορά αποκλειστικά τον θεσμό της φυλακής, αλλά η

μείωση της επιβολής της στερητικής της ελευθερίας ποινής, η ποσοτική και ποιοτική μείωση της φυλακής, με σκοπό τη σταδιακή ελαχιστοποίησή της και την υπέρβασή της (ή τη διατήρηση του θεσμού για εξαιρετικά ελάχιστες περιπτώσεις και υπό προϋποθέσεις).

3. Σκοπός και στόχοι

Σε αυτό το πλαίσιο, βασική επιδίωξη αυτού του άρθρου είναι να υποστηρίξει τις δυνατότητες και προοπτικές της ανάπτυξης ενός συγκεκριμένου «σχεδίου δράσης» που, συνδέοντας το κοινωνικό πεδίο με εκείνο της αντεγκληματικής πολιτικής, να δημιουργεί αντιστάσεις μπροστά στη σύγχρονη «ποινική βουλιμία» και να διεκδικεί έναν μεγαλύτερο βαθμό απόλαυσης των ανθρώπινων δικαιωμάτων και προσέγγισης της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Έτσι, παρουσιάζοντας, αναλύοντας κριτικά και συνθέτοντας κεντρικές ιδέες και σημεία του έργου *Απο-φυλακοποίηση: Βασικές αρχές για μία δημόσια πολιτική μείωσης της φυλακής (υπό την οπτική του ριζοσπαστικού εγγυητισμού)* (Rivera, 2017), στόχοι του συγκεκριμένου άρθρου είναι:

1. Η προσέγγιση έγκυρων και εμπεριστατωμένων προϋποθέσεων, στρατηγικών και πρακτικών για τη σταθερή μείωση της φυλακής.
2. Ο επαναπροσδιορισμός των διαδρομών μέσω των οποίων επιδιώκεται η κοινωνική επανένταξη των κρατούμενων και πρώην κρατούμενων ατόμων.
3. Η υιοθέτηση του λόγου και της εμπειρίας των κοινωνικών κινημάτων, καθώς γίνεται αντιληπτό ότι η κατάκτηση και ενίσχυση των δικαιωμάτων αποτελεί προϊόν της δράσης και του αγώνα καταπιεσμένων κοινωνικών ομάδων και κοινωνικών κινημάτων. Σε αυτό το πλαίσιο, υποστηρίζεται το δικαίωμα στην αντίσταση απέναντι σε παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων, στη δομική και θεσμική βία.
4. Η προώθηση του προτάγματος του «να ακουστούν οι φωνές των κρατούμενων ατόμων» ως κεντρικός πυρήνας κάθε παρέμβασης και διεκδίκησης που αφορά τον θεσμό της φυλακής.
5. Η ανάδειξη της αναγκαιότητας και αξίας της ανάπτυξης ενός ακαδημαϊκού ακτιβισμού που, συνδεόμενος με ευρύτερα κοινωνικά εγχειρήματα και πρωτοβουλίες, θα μπορέσει να συμβάλει στην προαγωγή των δικαιωμάτων του έγκλειστου πληθυσμού, καθώς και στην ενδυνάμωσή του.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η επιλογή να μελετηθεί και να αναλυθεί το έργο στο οποίο αναφερόμαστε έγκειται όχι μόνο στην αξία των ιδεών που υποστηρίζει, αλλά και στην αξία της πολυετούς εμπειρίας από τη συμμετοχή του ίδιου του συγγραφέα σε ποικίλα εγχειρήματα και πρωτοβουλίες κοινωνικής και ακαδημαϊκής δράσης για την προάσπιση των δικαιωμάτων των κρατούμενων ατόμων και εναντίον της θεσμικής βίας.

Το γεγονός ότι παρουσιάζονται στοιχεία και προτάσεις που πηγάζουν από την ισπανική κυρίως πραγματικότητα και εμπειρία –με συχνή σύνδεση με εκείνη της Ιτα-

λίας και χωρών της Λατινικής Αμερικής, προσφέρει νέα ερεθίσματα. Θέτει επιπλέον, ορισμένα όρια ως προς τη δυνατότητα γενίκευσης και πλήρους αντιστοίχισης της ισπανικής εμπειρίας με την ελληνική, εξαιτίας των διαφοροποιήσεων στις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, θεσμούς και παραδόσεις. Για τον λόγο αυτό, επιλέχθηκε κυρίως η αναφορά και εμβάθυνση σε στοιχεία και ζητήματα που εμφανίζονται, ή διακηρύσσεται ότι θα εφαρμοστούν, και στην ελληνική πραγματικότητα. Συνολικά, αξιολογείται ότι τα πορίσματα και οι θέσεις που εκφράζονται έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιηθούν ως ένα ευρύτερο θεωρητικό και εμπειρικό πλαίσιο.

4. Περιγραφή και ανάπτυξη του σχεδίου δράσης

Η έννοια της αποφυλακοποίησης θα μπορούσε να περιγραφεί ως μία δυναμική και ανοιχτή πολιτικο-κοινωνική διαδικασία, χαρακτηριζόμενη τόσο από ποσοτικά όσο και από ποιοτικά στοιχεία που περιλαμβάνει, τουλάχιστον τα παρακάτω:

4.1. Άξονες ποσοτικού χαρακτήρα – Προς τη συνεχή και σταθερή μείωση των κρατουμένων και τη μείωση της «υλικής» φυλακής

4.1.1. Μείωση του εν δυνάμει κρατούμενου πληθυσμού

Αυτός ο στόχος θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω των παρακάτω:

α) Να υπάρξει πρόβλεψη για την απεγκληματοποίηση πολυάριθμων πράξεων, οι οποίες στερούνται της βαρύτητας που θα δικαιολογούσε την ένταξή τους στους ποινικούς νόμους. Επιπλέον, είναι αναγκαίο να δημιουργηθούν και να αποκτήσουν τη δυνατότητα να εφαρμοστούν άλλες μορφές ποινών, αντισταθμιστικοί μηχανισμοί, εναλλακτικές αποκατάστασης της βλάβης, αποζημιώσεις, ώστε να μειωθεί η δικαστική επιβολή των στερητικών της ελευθερίας ποινών. Όπως αναφέρεται στην παραπομπή στον Ferrajoli, «μία πολιτική αποφυλακοποίησης οφείλει να συμβεί ως αποτέλεσμα μίας σοβαρής αποποινικοποίησης που θα προσέδιδε αξιοπιστία στο ποινικό δίκαιο, αποκαθιστώντας τον χαρακτήρα του ως έσχατο μέσο» (Rivera, 2017: 80). Παράλληλα, η εναλλακτική του εγκλεισμού ποινή θα πρέπει να ορίζεται την ώρα της δικαστικής απόφασης και όχι κατά τη διάρκεια της έκτισης της στερητικής της ελευθερίας ποινής.

β) Να προωθηθεί ο εξαιρετικός χαρακτήρας της προ-φυλάκισης μέσω νόμων, καθώς και η προοδευτική κατάργηση της χρήσης της. Η διακριτική ευχέρεια και η άνιση κατανομή της αυστηρότητας με την οποία εφαρμόζεται ο συγκεκριμένος θεσμός, ανάλογα με την κοινωνική ομάδα και πληθυσμό στους οποίους αναφέρεται, είναι ενδεικτικά της έλλειψης αξιολογικής ουδετερότητας που τον χαρακτηρίζει και του βαθιά ταξικού του χαρακτήρα.

4.1.2. Μείωση του ήδη υπάρχοντος έγκλειστου πληθυσμού

Η μείωση του ήδη υπάρχοντος έγκλειστου πληθυσμού θα πρέπει, αρχικώς, να επιδιωχθεί στη βάση των δυνατοτήτων που προσφέρει η ήδη υπάρχουσα διεθνής νομοθεσία για τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και των στενών περιθωρίων των εθνικών και άλλων νομοθεσιών. Ως παραδείγματα μπορούν να αναφερθούν οι διατάξεις για την υπό όρους απόλυση, τη διακοπή της ποινής, την έκτιση ποινής σε καθεστώς ημιελευθερίας (στο πλαίσιο της οποίας οι κρατούμενοι μπορούν να παραμένουν έξω από τη φυλακή για κάποιες μέρες της εβδομάδας ή ώρες της ημέρας, για εργασιακές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες), την ενίσχυση των ανοιχτών μορφών έκτισης της ποινής (όπως θεραπευτικές κοινότητες, διαμερίσματα και ξενώνες κ.ά.), την καταχώριση βαθμών προόδου σε περιπτώσεις που εφαρμόζεται το σύστημα διαβαθμισμένης μεταχείρισης, ώστε να αναβαθμιστεί το καθεστώς του κρατουμένου και να περάσει αυτός σε καθεστώς μεγαλύτερης αυτονομίας και ελευθερίας. Επιπλέον, πρέπει να προωθηθεί η αποφυλάκιση κάποιων ειδικών ομάδων κρατουμένων, όπως οι γυναίκες με μωρά και οι ασθενείς κρατούμενοι.

4.1.3. Μείωση των κτιρίων-φυλακών

Η δημιουργία νέων φυλακών, όπως έχει αποδειχθεί, δεν σημαίνει μείωση του υπερπληθυσμού των παλιών φυλακών, αλλά προσθήκη και συσσώρευση πληθυσμού κρατουμένων και στις νέες φυλακές ή/και αύξηση του συνολικού αριθμού των κρατουμένων. Συνεπώς, ο δρόμος για την αποφυλακοποίηση και τη χρήση εναλλακτικών της φυλάκισης περνάει και μέσα από την παύση της ανέγερσης νέων κτιριακών εγκαταστάσεων ή της χρήσης πρόσθετων κτιριακών εγκαταστάσεων για τη λειτουργία νέων φυλακών.

4.2. Άξονες ποιοτικού χαρακτήρα – Μείωση της υλικής και άυλης φυλακής

4.2.1. Εποπτεία και άσκηση πίεσης για την εφαρμογή της διεθνούς νομοθεσίας για τα ανθρώπινα δικαιώματα

Το Διεθνές Δίκαιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα και η πραγματική συμμόρφωση και εφαρμογή του πλήθους των διεθνών κανόνων και συστάσεων αποτελούν έναν χάρτη που θα οριοθετούσε μία διαφορετική ποινική και σωφρονιστική πολιτική. Σε αυτό το διεθνές πλαίσιο, θα μπορούσαν να αναφερθούν πολυάριθμες γνωμοδοτήσεις που προέρχονται από την Επιτροπή Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, την Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων, τον Ειδικό Εισηγητή για τα Βασανιστήρια και την Υπο-Επιτροπή του ΟΗΕ για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων. Παράλληλα, οι αναφορές της Επιτροπής του Συμβουλίου της Ευρώπης (CPT) για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων καθορίζουν ένα σημαντικό πλαίσιο προτύπων για το σωφρονιστικό πεδίο, που θα πρέπει να κατευθύνουν τις σχετικές νομοθεσίες και πρακτικές στα Κράτη-Μέλη (βλ. σχετ. το έργο επιθεώρησης της CPT στον ιστότοπο www.cpt.coe.int).

Ως προς την προώθηση της εφαρμογής των διεθνών αποφάσεων και συστάσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα, είναι σημαντική η ουσιαστική λειτουργία, σε εθνικό επίπεδο, ενός θεσμικού φορέα για την αποτελεσματική μελέτη και συστηματοποίηση των κανόνων που θα λειτουργήσουν ως γενικό πλαίσιο για τον σχεδιασμό μιας άλλης ποινικής πολιτικής, σύμφωνης με τον σεβασμό στη διεθνή νομοθεσία για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

4.2.2. «Με τους από κάτω»: Ενδυνάμωση και χειραφέτηση των θιγόμενων από τη φυλακή πληθυσμών. Προώθηση συμμετοχικών και οριζόντιων διαδικασιών/«Κοινωνικοποίηση της φυλακής» και υπέρβαση της μη ορατότητας του «σύμπαντος της φυλακής»

Το κοινωνικό κεφάλαιο που προέρχεται από τις κοινωνικές ομάδες που πλήττονται από τη φυλακή και που φέρουν αιτήματα (και συγκεκριμένες λύσεις) πρέπει να συνδεθεί, μέσω μιας στενής και ισότιμης συνεργασίας, με αυτό των κοινωνικών φορέων και των οργανώσεων που ενδιαφέρονται και δεσμεύονται με την κατάσταση του πληθυσμού που στερείται την ελευθερία του. Έτσι, λοιπόν, «προτείνεται να έρθουμε σε επαφή, να μάθουμε, να συλλέξουμε και να συστηματοποιήσουμε μία γνώση που προέρχεται από τα θιγόμενα άτομα, "από τα κάτω", για να προσφερθούν εναλλακτικές και λύσεις προς "τα επάνω", αντιστρέφοντας τις παραδοσιακές πρακτικές» (Rivera, 2016: 74).

4.2.2.1. Δημιουργία στρογγυλής τράπεζας διαλόγου και εργασίας – Σύσταση επιτροπών των ατόμων που πλήττονται άμεσα από τη φυλακή και των εμπλεκομένων με αυτήν

Για την έναρξη μιας διαδικασίας πραγματικής δημοκρατικής συμμετοχής στη λήψη των αποφάσεων, είναι αναγκαίο να επιτραπεί στα ίδια τα θιγόμενα από τη φυλακή άτομα να συμμετάσχουν στη δημιουργία των δικών τους διαδρομών χειραφέτησης. Ως εκ τούτου, η όλη διαδικασία διαλόγου και εργασίας οφείλει να ξεκινά έχοντας ως ισότιμους συνομιλητές τα υποκείμενα στα οποία επιδρά η πραγματικότητα της φυλακής, δηλαδή τα κρατούμενα άτομα. Στη συνέχεια, είναι σημαντικό να δοθεί ο λόγος και η δυνατότητα συμμετοχής και δράσης στα άτομα που θίγονται εμμέσως (αν όχι άμεσα) από τη φυλακή και που ανήκουν στις οικογένειες και στο φιλικό περιβάλλον των κρατουμένων. Επιπλέον, στον διάλογο, στις προτάσεις και στην εφαρμογή των αλλαγών χρειάζεται να συμμετέχουν και οι επαγγελματικές κατηγορίες που εμπλέκονται με τη φυλακή (επιστημονικό προσωπικό, διοικητικοί και σωφρονιστικοί υπάλληλοι). Τέλος, η δυνατότητα συμμετοχής σε εκπροσώπους οργανώσεων και πρωτοβουλιών για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα των κρατουμένων, καθώς και μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας, θα συνέβαλε καθοριστικά στην ανάπτυξη και ενδυνάμωση της όλης διαδικασίας.

Καθεμία από τις ομάδες συνομιλητών θα πρέπει να ορίσει μία επιτροπή εκπροσώπων. Σκοπός της κάθε επιτροπής θα είναι, αρχικώς, να οριοθετήσει τα προβλήματα που η ίδια αντιμετωπίζει ή κρίνει ότι υπάρχουν. Επίσης, η κάθε επιτροπή θα συμμετέχει

αργότερα στις ομαδικές συναντήσεις διαλόγου και εργασίας με τους εκπροσώπους των άλλων μερών. Οι επιτροπές, αφού συσταθούν, θα μπορούν να συνομιλούν όχι μόνο μεταξύ των προαναφερόμενων μερών, αλλά και να παρουσιάζονται ως συνομιλητές μπροστά σε δημόσιες αρχές, σε επαγγελματικούς συλλόγους, πανεπιστήμια κ.ά. Επιπλέον, οι επιτροπές των εκπροσώπων των προαναφερθέντων μερών είναι σημαντικό να διατηρηθούν και να λειτουργούν και κατά την πορεία της εφαρμογής των προτεινόμενων αλλαγών και της όλης διαδικασίας μετασχηματισμού, ελέγχοντας αν ακολουθείται και εφαρμόζεται ό,τι έχει αμοιβαίως συμφωνηθεί.

Σε αυτό το εγχείρημα αναγνωρίζεται, σαφέστατα, ότι μία βασική δυσκολία και πρόκληση θα είναι η αντιμετώπιση και μείωση της ασυμμετρίας δύναμης και οι διαφορές ανάμεσα στους παραπάνω κοινωνικούς ρόλους και θέσεις.

4.2.2.2. Έκφραση και διεκδίκηση των αιτημάτων των κρατουμένων μέσω της συμμετοχικής έρευνας – έρευνας δράσης. Το παράδειγμα της Εγκληματολογίας των καταδίκων (Convict Criminology)

Απαραίτητη προϋπόθεση για την υλοποίηση και βιωσιμότητα ενός ριζοσπαστικού σχεδίου ελαχιστοποίησης της φυλακής είναι η προηγούμενη ουσιαστική μελέτη της πραγματικότητάς της. Η έρευνα θα πρέπει να λάβει υπόψη πρωτίστως τους πρωταγωνιστές της σωφρονιστικής πραγματικότητας και να αναζητηθεί η ενεργή συμμετοχή τους και «να ακουστεί η φωνή τους». Συνεπώς, το σχέδιο για μία εις βάθος ανεξάρτητη και συμμετοχική κοινωνική έρευνα, που θα στοχεύει τόσο στη λεπτομερή καταγραφή των χαρακτηριστικών και τάσεων της πραγματικότητας των φυλακών στον συγκεκριμένο χωροχρόνο, όσο και στην έναρξη μίας άτυπης εκπαιδευτικής διαδικασίας συνειδητοποίησης και δράσης, αποτελεί ένα κομβικό σημείο μίας προσπάθειας μετασχηματισμού της κοινωνικής πραγματικότητας και μία αξιόλογη κοινωνική παρακαταθήκη.

Σε αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να ερευνηθούν οι κεντρικές θεματικές και ζητήματα της ζωής του έγκλειστου πληθυσμού, δίνοντας μεγάλη προσοχή στις παρακάτω υποκειμενικές και κοινωνικο-πολιτισμικές συνθήκες: α) Το ζήτημα του φύλου, β) ο σεξουαλικός προσανατολισμός, γ) το δικαίωμα στην υγεία, δ) η εθνικότητα και οι εθνοτικές ομάδες, ε) τα παιδιά και νέοι, στ) το βίωμα του πόνου και η κακοποίηση.

Οι διάφορες εκφάνσεις και τεχνικές του εθνογραφικού ποιοτικού παραδείγματος έρευνας θα συνεισέφεραν στον παραπάνω προσανατολισμό. Μία μορφή έρευνας που έχει εφαρμοστεί στην εκπαίδευση με περιθωριοποιημένες ή κοινωνικά ευάλωτες κοινωνικές ομάδες είναι η έρευνα-δράση ή η «χειραφετική έρευνα-δράση». Η έρευνα-δράση είναι μια μορφή αυτοαναστοχαστικής διερεύνησης που έχουν αναλάβει οι συμμετέχοντες σε κοινωνικές και εκπαιδευτικές καταστάσεις, με σκοπό να βελτιώσουν τη λογική και τη δικαιοσύνη που τις διέπει (Kemmis, Carr, 1983).

Επιπλέον, θα ήταν πολύ χρήσιμο να αξιοποιηθούν η εμπειρία και τα πορίσματα του ριζοσπαστικού εγχειρήματος της Εγκληματολογίας των καταδίκων (Convict Criminology), που προωθεί τη μελέτη του εγκληματικού φαινομένου και των φυλακών από τους

ίδιους τους κρατουμένους, πρώην κρατουμένους και άλλα άτομα που έχουν άμεση γνώση του σωφρονιστικού συστήματος. Το συγκεκριμένο εγκληματολογικό ρεύμα, που έχει αναπτυχθεί τα τελευταία είκοσι χρόνια, εργάζεται, υιοθετώντας μία εθνογραφική και «εκ των έσω» οπτική για τα θιγόμενα από τη φυλακή άτομα, για να βοηθήσει τους συνηγόρους των ανθρώπινων δικαιωμάτων, τις κοινότητες, τους νομοθέτες, αλλά και όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, να φτάσουν σε μία πιο ολοκληρωμένη κατανόηση των πολιτικών αλλά και της πρακτικής του ποινικού και σωφρονιστικού συστήματος. Στο πλαίσιο της ίδιας φιλοσοφίας, υποστηρίζονται τα κρατούμενα και πρώην κρατούμενα άτομα, που ενδιαφέρονται για σπουδές ή/και έρευνα στα αντικείμενα του ποινικού δικαίου και της εγκληματολογίας. Επιπλέον, το συγκεκριμένο ρεύμα ενθαρρύνει και προωθεί τις δημοσιεύσεις άρθρων, συγγραμμάτων κ.ά., που έχουν γραφτεί από άτομα που έχουν βιώσει τη φυλακή, με στόχο να συνεισφέρει στην κατανόηση της εμπειρίας στις δύσκολες συνθήκες του εγκλεισμού, καθώς και των προκλήσεων που έχουν αντιμετωπίσει οι ίδιοι και οι οικογένειές τους τόσο κατά την περίοδο που βρίσκονται στη φυλακή, όσο και μετά την αποφυλάκισή τους.

Παράλληλα, καθώς τα χαρακτηριστικά και η δυναμική μιας κοινωνικής πραγματικότητας δημιουργούνται από όλα τα κοινωνικά δρώντα υποκείμενα που την απαρτίζουν, θεωρείται σημαντικό να διερευνηθεί η προβληματική και από την οπτική εκείνων που εργάζονται στις φυλακές.

4.2.2.3. Είσοδος της κοινωνίας (κοινωνικές οργανώσεις, πανεπιστήμια κ.ά.) στη φυλακή

Είναι αρκετά τα εγχειρήματα που έχουν θέσει και θέτουν ως βάση της δημιουργίας τους την οπτική τού «να ανοίξει η φυλακή στην κοινωνία» ταυτόχρονα με το «άνοιγμα της κοινωνίας στη φυλακή». Πρόκειται για πρωτοβουλίες που είχαν και έχουν ως στόχο, ανάμεσα σε άλλους, την υπέρβαση της μη ορατότητας που χαρακτηρίζει τη φυλακή. Οι διοικήσεις των καταστημάτων κράτησης δεν θα πρέπει να απορρίπτουν τα αιτήματα εισόδου και την ανάπτυξη εγχειρημάτων από κοινωνικές οργανώσεις και πρωτοβουλίες, γιατί (και) έτσι εκφράζουν την επιθυμία τους για μία αδιαφανή σωφρονιστική μεταχείριση και διακυβέρνηση της φυλακής.

Τα άτομα και οι ομάδες που αναπτύσσουν εκπαιδευτικές, κοινωνικές, ψυχαγωγικές κ.ά. δραστηριότητες ή/και υποστηρίζουν τωρινά και πρώην κρατούμενα άτομα αλληλεπιδρώντας με το περιβάλλον της φυλακής ή γύρω από τη φυλακή, διαθέτουν αξιόλογη συσσωρευμένη εμπειρία και πληροφορίες για τη σωφρονιστική πραγματικότητα. Είναι σημαντική η διερεύνηση της εμπειρίας και η αξιοποίηση του ρόλου που επιτελούν τα παραπάνω άτομα και οργανώσεις, όπως και η αναζήτηση στοιχείων για τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν και τον βαθμό θεσμικής και κοινωνικής νομιμοποίησής τους.

Αναφορικά με την αρχή της εισόδου της κοινωνίας στη φυλακή, είναι σημαντική η διασύνδεση μεταξύ φυλακής και πανεπιστημίου. Τα θετικά αποτελέσματα από αυτήν την προσέγγιση μπορούν να είναι ποικίλα, όπως η ανάπτυξη νέων γνώσεων και δεξιο-

τήτων, και η αναβάθμιση σε επίπεδο κουλτούρας –τόσο για τα κρατούμενα άτομα όσο και για τους επισκέπτες–, η φυσική και συμβολική δημιουργία «ελεύθερων χώρων» μέσα στη φυλακή, η αξιοποίηση του «νεκρού χρόνου της φυλακής» με δραστηριότητες που δεν ακολουθούν τη λογική των προγραμμάτων θεραπείας, αναμόρφωσης και πειθαρχίας, η πιθανότητα χορήγησης εκπαιδευτικών αδειών φοιτητών κρατουμένων για παρακολούθηση μαθημάτων σε πανεπιστημιακές αίθουσες έξω από τη φυλακή κ.ά.

Η είσοδος του πανεπιστημίου στη φυλακή μπορεί να επιτευχθεί με διάφορους τρόπους:

– Επίσκεψη καθηγητών για μαθήματα/σεμινάρια/εργαστήρια.
– Εγγραφή κρατουμένων ως φοιτητών –χωρίς εξετάσεις– σε πανεπιστημιακά τμήματα, με τη συνεργασία του Υπουργείου Παιδείας και των Πανεπιστημίων με το αρμόδιο για τα σωφρονιστικά καταστήματα Υπουργείο και τις Διοικήσεις των Καταστημάτων Κράτησης. Αυτή η συνθήκη θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει τη χορήγηση εκπαιδευτικών αδειών για παρακολούθηση μαθημάτων σε πανεπιστημιακές αίθουσες.
– Συγκεκριμένα επιμορφωτικά, εκπαιδευτικά και ερευνητικά projects που σχεδιάζονται από πανεπιστήμια και εφαρμόζονται, υλοποιούνται σε φυλακές, με τη συμμετοχή κρατούμενων ατόμων (π.χ. οργάνωση και ενίσχυση ομάδων αυτομόρφωσης, ομάδες για έρευνα-δράση κ.ά.).

4.2.2.4. Άνοιγμα της φυλακής στην κοινωνία – έκφραση και δημοσιοποίηση της φωνής των κρατουμένων – χρήση εναλλακτικών στρατηγικών επικοινωνίας

Η συνειδητοποίηση του προβλήματος της φυλακής θα πρέπει να επιδιωχθεί, να γίνει αντικείμενο διαλόγου και να οικοδομηθεί μέσα στην ίδια την κοινωνία. Για τον σκοπό αυτό, θα πρέπει να αναπτυχθούν όσες δράσεις και δραστηριότητες χρειάζονται, προκειμένου να διαδοθεί η πραγματικότητα του σύμπαντος της φυλακής στην κοινωνία, γιατί μόνο μέσω αυτής μπορεί να επιτευχθεί μία ριζοσπαστική αλλαγή προς την κατεύθυνση της μείωσης της απομονωτικής επιλογής.

Όπως έχει υποστηρίξει ο Baratta, είναι αναγκαία η προώθηση μιας εναλλακτικής επικοινωνιακής στρατηγικής που να ανατρέπει την πολιτισμική ηγεμονία των ανώτερων κυρίαρχων τάξεων επί της «κοινής γνώμης», μέσω της οποίας να παρέχεται στήριξη στον θεσμό της φυλακής (Βιδάλη, 2014).

Μεταξύ άλλων, διαμέσου των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και κάποιων μέσων μαζικής ενημέρωσης θα πρέπει να γίνει προσπάθεια αντιστάθμισης της κυρίαρχης πληροφορίας που μεταδίδεται για τις φυλακές, η οποία κυρίως σχετίζεται με κάποιο νοσηρό περιστατικό και το οποίο δημοσιοποιείται είτε για να αξιοποιηθεί σκανδαλοθηρικά από τον Τύπο είτε για να εξυπηρετήσει πολιτικές σκοπιμότητες και στρατηγικές κοινωνικού ελέγχου.

Θα πρέπει, πρώτα από όλα, οι άμεσα θιγόμενοι, τα κρατούμενα άτομα, να έχουν τη δυνατότητα να εκφραστούν και να δημοσιοποιήσουν τις εμπειρίες τους, τα προ-

βλήματα και τα αιτήματά τους. Το να ακουστεί η φωνή τους μπορεί να αποτελέσει ένα έγκυρο μονοπάτι για την άρση προκαταλήψεων και στερεοτύπων που διαμορφώνουν μία απόμακρη και εξωπραγματική αντίληψη για τη φυλακή. Ως προς αυτόν τον σκοπό, θα μπορούσε να συνεισφέρει και η έκδοση της γραπτής έκφρασης των κρατούμενων και πρώην κρατούμενων ατόμων (ημερολόγια, άρθρα κριτικής ανάλυσης και απόψεων, λογοτεχνία, ποίηση κ.ά.).

4.2.3. Αλλαγή στο νομικό πλαίσιο που επηρεάζει τις διαδικασίες και πρακτικές του σωφρονιστικού συστήματος – Πλαίσιο ελάχιστων νομικών εγγυητικών κανόνων

4.2.3.1. Αρχή της νομιμότητας. Δικαιοδοτική κρίση κατά την περίοδο έκτισης της ποινής και κατάργηση της αυθαιρεσίας

Όλες οι διαδικασίες, περιπτώσεις, λεπτομέρειες που εμπίπτουν στην περίοδο έκτισης των ποινών και της ζωής στη φυλακή πρέπει να ρυθμίζονται μέσω της τυπικής νομοθετικής διαδικασίας και να περιλαμβάνονται σε νόμους και όχι σε εσωτερικούς κανονισμούς και εγκυκλίους.

Η ύπαρξη πραγματικής δικαιοδοτικής κρίσης καθ' όλη τη διάρκεια έκτισης της στερητικής της ελευθερίας ποινής αποτελεί ένα μέσο μείωσης της αυθαιρεσίας που μπορεί να αναπτυχθεί ως προς τη μεταχείριση του κρατούμενου ατόμου και τη μετατροπή της ποινής του. Όμως, όπως τονίζει ο Rivera παραθέτοντας τον Ferrajoli: «Για να μιλάμε για δικαιοδοτικό έλεγχο κατά την περίοδο έκτισης των ποινών, δεν αρκεί η έκδοση μίας απόφασης αναφορικά με την ατομική ελευθερία από έναν δικαστικό λειτουργό. Από αυτήν την άσκηση δικαιοδοσίας απουσιάζει το δομικό της στοιχείο: η δικαιοδοτική κρίση (ius-dicere) [...] (η οποία) προσδένεται στη δημόσια επαλήθευση των γεγονότων μέσω μίας διαδικασίας που στηρίζεται στον νόμο και στις δικονομικές αρχές-απαιτήσεις» (Rivera, 2017: 65-66).

Επιπλέον, η ανάθεση της εξουσίας άσκησης της δικαιοδοτικής κρίσης σε όργανα εκτέλεσης της ποινής (διοίκηση της φυλακής, επιστημονικό προσωπικό που εργάζεται στη φυλακή κ.ά.), δημιουργεί μία εξουσία αυθαίρετη και καταχρηστική, που στηρίζεται στις εκτιμήσεις για την προσωπικότητα του κρατουμένου και που συχνά εξυπηρετεί στόχους της πειθαρχικής διακυβέρνησης της φυλακής. Συνεπώς, πρόκειται για μία εξουσία που έρχεται σε αντίθεση με τη θεμελιώδη αρχή των εγγυήσεων στην ποινική διαδικασία, ότι, δηλαδή, κανένας δεν τιμωρείται γι' αυτό που είναι, αλλά γι' αυτό που έχει κάνει.

Εδώ ο Rivera παρουσιάζει το παράδειγμα του σωφρονιστικού συστήματος της Καταλωνίας όπου, την τελευταία δεκαπενταετία, ισχύουν οι παραπάνω περιγραφόμενες συνθήκες. Εκεί, ως συνέπεια της υιοθέτησης του μοντέλου της ασφαλιστικής διαχείρισης στη σωφρονιστική πολιτική, έχει εφαρμοστεί μία τυποποίηση της σωφρονιστικής μεταχείρισης διαμέσου της χρήσης διαφόρων checklists, που μετρούν βαθμούς διακιν-

δύνευσης στις συμπεριφορές των κρατουμένων, δίνοντας χαρακτηρισμούς σε ατομικές, οικογενειακές και συμπεριφορικές μεταβλητές. Πρόκειται, λοιπόν, για τη δυνατότητα μίας νέας δίκης μέσα στη φυλακή με βάση όχι αυτό που κάποιος έχει πράξει, αλλά με αυτό που πιθανολογείται ότι είναι ως υποκείμενο. Στη βάση αυτών των ποσοτικών μεθόδων «αξιολόγησης» των κρατουμένων, συντάσσονται Εκθέσεις-Προτάσεις που στέλνονται στον αρμόδιο Δικαστικό Λειτουργό συνοδευτικά ενός αιτήματος κρατουμένου (π.χ. για τη μετατροπή της ποινής), και οι οποίες επηρεάζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό την τελική απόφαση των Δικαστικών Λειτουργών. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε όλη αυτήν τη διαδικασία ο κρατούμενος δεν είναι σε πραγματική θέση να αντικρούσει τις απόψεις και τις μετρήσεις των «Ειδικών» και να υπερασπίσει τον εαυτό του.

Σύμφωνα με τον συγγραφέα, δεν μπορεί να επιτραπεί η συνέχιση της εφαρμογής ενός Ποινικού Δίκαιου του Δράστη, κατά την περίοδο έκτισης της ποινής, στη βάση κριτηρίων υποκειμενικότητας, επικινδυνότητας ή υποτιθέμενων μετρήσεων του βαθμού της διακινδύνευσης.

4.2.3.2. Αναβάθμιση του νομικού καθεστώτος των δικαιωμάτων των ατόμων που στερούνται την ελευθερία τους. Ατομικά δικαιώματα και όχι σωφρονιστικά προνόμια

Για να αλλάξει η τωρινή κατάσταση, είναι απαραίτητο να καταργηθεί –τόσο σε επίπεδο κανόνων όσο και σε επίπεδο πρακτικών– η τάση τού να βασίζεται η χορήγηση ή άρνηση πρόσβασης σε μία σειρά από ενισχυτικούς της κοινωνικής επανένταξης θεσμούς σε κριτήρια αξιολόγησης της προσωπικότητας ή/και της επικινδυνότητας του κρατούμενου ατόμου. Αυτή η πρακτική θα πρέπει να καταργηθεί και να ισχύουν μόνο κριτήρια αντικειμενικού χαρακτήρα που δεν θα ακυρώνουν την αρχή της ασφάλειας και βεβαιότητας του δικαίου.

Σε αυτό το πλαίσιο, η μετατροπή των λεγόμενων σωφρονιστικών προνομίων ή αμοιβών (κυρίαρχο στοιχείο του συστήματος προοδευτικής μεταχείρισης και του συμπεριφορικού προτύπου αμοιβών – ποινών) σε ατομικά δικαιώματα θα πρέπει να αποτελέσει κατευθυντήρια αρχή. Το να εξαρτώνται θεμελιώδη δικαιώματα των κρατούμενων ατόμων από αξιολογήσεις για τον υποτιθέμενο βαθμό ρίσκου και επικινδυνότητας, τα οποία θεωρούνται μετρήσιμα μέσω της εφαρμογής συγκεκριμένων τεχνοκρατικών ερευνητικών εργαλείων, αποτελεί μεγάλη οπισθοδρόμηση για το πλαίσιο των νομικών κριτηρίων και των δικονομικών εγγυήσεων. Συνεπώς, είναι προφανές ότι αυτό το τοπίο έκτισης των ποινών θα πρέπει να αλλάξει ριζικά.

4.2.3.3. Κατοχύρωση του δικαιώματος στη νομική συμβουλευτική και συνηγορία κατά την έκτιση της ποινής

Επιδιώκοντας την ενίσχυση μίας αυθεντικής παρουσίας δικαιοδοτικής κρίσης στο πεδίο της έκτισης των ποινών και στον σχεδιασμό μίας νομότυπης διαδικασίας που εξασφαλίζει όλες τις εγγυήσεις, πρέπει να θεμελιωθεί, υποχρεωτικά, το δικαίωμα στη

νομική συμβουλευτική, υπεράσπιση και στη δωρεάν παρουσία συνηγόρου, με εξειδίκευση στο σωφρονιστικό δίκαιο, καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου έκτισης της ποινής.

Στην κατοχύρωση αυτού του δικαιώματος θα μπορούσαν να έχουν λόγο και να συμβάλουν οι δικηγορικοί σύλλογοι, καθώς και συγκεκριμένες πρωτοβουλίες δικηγόρων που δεσμεύονται με τα δικαιώματα των κρατουμένων.

4.2.3.4. Απαγόρευση όλων των μορφών και καθεστώτων απομονωτικού εγκλεισμού

Η ονομαζόμενη «σωφρονιστική απομόνωση» ή απομονωτικός εγκλεισμός εφαρμόζεται στις μέρες μας στις φυλακές με ποικίλες μορφές και νομιμοποιητικούς λόγους. Άλλοτε εμφανίζεται ως ένα αρχικό στάδιο του λεγόμενου προοδευτικού συστήματος μεταχείρισης, συχνά εφαρμόζεται ως τιμωρία για κάποιο πειθαρχικό παράπτωμα, ενώ άλλοτε παρουσιάζεται ως μέσο «συγκράτησης» και προστασίας του κρατουμένου από τον εαυτό του ή άλλους κρατουμένους. Ασφαλώς, χρειάζεται «ειδική μνεία» η επιβολή του απομονωτικού εγκλεισμού ως καθεστώς εξαίρεσης για «ειδικές» κατηγορίες κρατουμένων (Tarrio, 1999), ακολουθώντας το «μοντέλο της φυλακής-πολέμου» (Pavarini, 2006).

Η σκοπιμότητα του απομονωτικού εγκλεισμού είναι η αχρήστευση ή/και εξουδετέρωση του κρατουμένου-εχθρού και η πειθαρχική διακυβέρνηση της φυλακής. Έχουν ιστορικά και σύγχρονα αποδειχθεί οι επιβλαβείς συνέπειες αυτής της μεταχείρισης, όπως είναι η πρόκληση ποικίλων νοητικών και ψυχικών διαταραχών. Επιπλέον, ο απομονωτικός εγκλεισμός δεν συνάδει, σε καμία περίπτωση, με το ιδεώδες της κοινωνικής επανένταξης. Πάνω από όλα, αποτελεί απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση ή/και μία μορφή βασανιστηρίου για το ήδη τιμωρημένο με τη στέρηση της ελευθερίας του άτομο.

Για όλα αυτά, θα πρέπει να κατοχυρωθεί νομικά η κατάργηση τέτοιου είδους καθεστώτων τιμωρίας. Η ουσιαστική εφαρμογή Διεθνών Κανόνων και Συστάσεων για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και την Πρόληψη των Βασανιστηρίων θα μπορούσε να ανοίξει έναν δρόμο προς την ακύρωση τέτοιου τύπου σωφρονιστικής μεταχείρισης. Ιδιαίτερα σημαντικό νομικό κείμενο ως προς αυτήν την κατεύθυνση είναι οι Αναθεωρημένοι Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για τη μεταχείριση των Κρατουμένων (Κανόνες Nelson Mandela), καθώς και το Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης (UNHCHR: 2004) για τη διερεύνηση και τεκμηρίωση περιπτώσεων βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης.

4.2.3.5. Η ασθένεια ως συνθήκη της «άυλης φυλακής». Η κατοχύρωση του δικαιώματος στην υγεία και η διεκδίκηση της αποφυλάκισης των ασθενών κρατουμένων

Έρευνες και πορίσματα διεθνών οργανώσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν αποδείξει ότι η συνθήκη της φυλάκισης συνδέεται τόσο με τη δημιουργία νέων παθολογιών –που σχετίζονται με τον παρατεταμένο εγκλεισμό σε σωφρονιστικά κατα-

στήματα– όσο και με την επιδείνωση ήδη υπαρχουσών στο άτομο ασθενειών, όπως φυματίωση, HIV, Ηπατίτιδα C κ.ά.[2] Παράλληλα, υπάρχουν μελέτες που υποστηρίζουν ότι διάφορα ψυχοσωματικά σύνδρομα που αναπτύσσονται ή ενισχύονται σε συνθήκες στέρησης της ελευθερίας, όπως κλειστοφοβία, μόνιμος εκνευρισμός, ποικίλες μορφές κατάθλιψης, παραισθήσεις, απάθεια καθώς και εγκατάλειψη των συνηθειών προσωπικής φροντίδας και υγιεινής, καταλήγουν να έχουν συγκεκριμένες συνέπειες στη σωματική υγεία των κρατούμενων ατόμων.

Η ύπαρξη μιας φυλακής που παρουσιάζει πολύ υψηλά ποσοστά ασθενών, ατόμων με μολυσματικές ασθένειες, νοσούντων με ανίατες ασθένειες σε τελικό στάδιο, ανθρώπων παρατημένων στα νοσοκομεία των φυλακών και που η εικόνα τους μας φέρνει αναμνήσεις από ένα σκοτεινό παρελθόν –που, όμως, είναι ακόμη παρόν– επιδεικνύουν ένα πλαίσιο που δεν μεταρρυθμίζεται ούτε βελτιώνεται. Οι ασθένειες στη φυλακή δεν δημιουργούν μόνο μία προβληματική για τη δημόσια υγεία, αλλά αποτελούν, πρώτα απ' όλα, ένα ζήτημα ανθρώπινων δικαιωμάτων.

Μία τέτοια κατάσταση, όπως η περιγραφόμενη, που επαναφέρει την ιδέα ότι η σωματική ποινή δεν εγκαταλείφθηκε ποτέ ιστορικά, καθιστά επιτακτική την ανάγκη να δρομολογηθεί –και μέσω νόμων– η αποφυλάκιση των ασθενών κρατουμένων. Για τη συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας αποφυλάκισης αυτής της μερίδας κρατουμένων και τη μείωση των κοινωνικών αντιδράσεων θα μπορούσαν να συνεισφέρουν τα παρακάτω:

– Η αλλαγή του λεξιλογίου που χρησιμοποιείται. Είναι σημαντικό να αναφερόμαστε σε ασθενείς που στερούνται την ελευθερία τους και να δίνεται έμφαση στην ιδιότητα του ασθενούς και όχι του κρατουμένου. Με άλλα λόγια, να επικρατεί η ιατρική αντίληψη-χαρακτηρισμός και όχι η ποινική-σωφρονιστική τους εκδοχή.
– Κοινοποίηση των αιτημάτων των ασθενών που στερούνται την ελευθερία τους, οι οποίοι στην ουσία επιθυμούν το ίδιο που επιθυμεί κάθε ασθενής: να φροντίζονται από ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό μέσα σε νοσοκομεία του δημόσιου συστήματος υγείας (όχι μέσα σε κλινικές και νοσοκομεία φυλακών) και, κατά την περίοδο της νοσηλείας τους, να δέχονται τα επισκεπτήρια της οικογένειάς τους χωρίς περιορισμούς ωραρίου.
– Η δημόσια ενημέρωση για τις προαναφερθείσες προβληματικές διαμέσου των εναλλακτικών μέσων ενημέρωσης ή μέσων ενημέρωσης που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν πέρα από τον κυρίαρχο τρόπο επιλογής και διάχυσης της πληροφορίας.

2. Η έρευνα της Cristina Fernandez Bessa και του Gemma Nicolas Lazo (Bessa Fernadez, Lazo, & Sauret Viader, 2015), στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος «Βελτίωση των συνθηκών κράτησης μέσω της ενίσχυσης του ελέγχου των μεταδιδόμενων ασθενειών», καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, παρόλο που υπάρχουν διεθνείς και εθνικοί μηχανισμοί για να ελέγχουν τις συνθήκες κράτησης στις φυλακές σχετικά με τον σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων, ζητήματα σχετικά με την υγεία, και ειδικά με τις μεταδιδόμενες ασθένειες, δεν αποτελούν αυτήν τη στιγμή προτεραιότητα. Επίσης βλ. για το πρόγραμμα, https://www.hri.global/prison-project.

Επιπλέον, για την ενίσχυση του αιτήματος των ασθενών που στερούνται την ελευθερία τους, πρέπει να αποφανθούν όχι μόνο το ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό των φυλακών, αλλά και οι ιατρικοί σύλλογοι και οι γιατροί που έχουν επισκεφτεί τις φυλακές ή έχουν φροντίσει νοσηλευόμενα κρατούμενα άτομα σε δημόσια νοσοκομεία. Είναι σημαντικό να γίνει σαφές ότι οι περιπτώσεις ασθενών κρατουμένων πρέπει να αξιολογούνται με κριτήρια αυστηρώς ιατρικο-υγειονομικά, χωρίς να επιτρέπονται παρεμβάσεις ποινικής και εγκληματολογικής φύσης που δίνουν έμφαση σε δόγματα επικινδυνότητας, τάξης και ασφάλειας.

4.2.3.6. Νομική κατοχύρωση της αποφυλάκισης κρατούμενων γυναικών με μικρά παιδιά

Ένα μέρος των γυναικών που κρατούνται είναι νέες γυναίκες και μητέρες. Οι περισσότερες ευρωπαϊκές νομοθεσίες επιτρέπουν, στα βρέφη και τα μικρά παιδιά, να παραμείνουν με τις μητέρες τους μέσα σε σωφρονιστικά καταστήματα, σε «πτέρυγες για μητέρες κρατούμενες», σε χώρους που ονομάζονται «παιδικοί σταθμοί» κ.ά. Όταν τα παιδιά αυτά φτάσουν σε μία καθορισμένη από τον νόμο ηλικία, τα απομακρύνουν από τις μητέρες τους, με ό,τι συνέπεια μπορεί να έχει αυτός ο ξαφνικός και βίαιος χωρισμός –τόσο για το παιδί όσο και για τη μητέρα– και το μέλλον των παιδιών· οι συνθήκες ζωής τους καθώς και η ποιότητα ή η διατήρηση της σχέσης τους με τη μητέρα θα εξαρτηθούν από ποικίλους θεσμικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες.

Είναι σημαντικό να επισημανθεί το κοινωνικά μη ορατό πρόβλημα των κρατούμενων γυναικών που μεγαλώνουν μωρά στη φυλακή και, παράλληλα, να συνδεθεί με μία ευρύτερη προβληματική, αυτή που αφορά την κοινωνική ταυτότητα και θέση της γυναίκας κρατούμενης. Όπως αναφέρει ο Rivera παραθέτοντας την Pat Carlen: «Η γυναίκα που παρουσιάζεται στα δικαστήρια και κρατείται στη φυλακή εκλαμβάνεται, παραδοσιακά, ως “διπλά παρεκκλίνουσα”. Δεν είναι απλώς ένα άτομο που έχει παραβεί τον νόμο, αλλά και μία μη φυσιολογική γυναίκα που έχει εναντιωθεί στους ρόλους που της έχουν κοινωνικά και θεσμικά αποδώσει» (Rivera, 2017: 128-129· Carlen, 2012: 150.

Όπως αναφέρουν οι Mendes Braga & Angotti, οι οποίες μελέτησαν την κατάσταση σε γυναικείες φυλακές της Βραζιλίας, «όταν η περίοδος της επιτρεπόμενης συμβίωσης τελειώνει και το παιδί απομακρύνεται, προκαλείται η μετάβαση από τη συνθήκη της υπερ-μητρότητας σε αυτήν της υπο-μητρότητας, και η οποία σημαίνει το ξαφνικό κόψιμο του δεσμού, χωρίς να υπάρχει κάποια μεταβατική περίοδος ή περίοδος προσαρμογής (...) και τα σημάδια της αδιάκοπης μητρότητας, καθώς και εκείνα της απουσίας που συνοδεύουν την επόμενη περίοδο, παραμένουν στο σώμα και το μυαλό της κρατούμενης γυναίκας» (Mendes Braga & Angotti, 2015: 132-133).

Ακόμη και, εάν υπήρχαν βελτιώσεις στις συνθήκες του εγκλεισμού των παιδιών (υλικοτεχνικές υποδομές, εκπαίδευση του σωφρονιστικού προσωπικού κ.ά.), οι οποίες αυτήν τη στιγμή είναι ακατάλληλες ή ανεπαρκείς, το κεντρικό πρόβλημα θα παρέμενε:

η φυλακή δεν είναι ο κατάλληλος χώρος για να ζούνε μέσα σε αυτόν παιδιά, τα οποία βιώνουν εκεί ακραίες εμπειρίες ιδρυματοποίησης.

Ως εκ τούτου, κεντρική ιδέα αποτελεί η απαίτηση για εξεύρεση πραγματικών εναλλακτικών αντί της κράτησης γυναικών μαζί με τα μικρά παιδιά τους, κατανοώντας ότι η πρόταση της αποφυλάκισης και των δύο δεν αποτελεί προνόμιο για τις μητέρες, αλλά δικαίωμα των παιδιών.

Η πρόταση της εξεύρεσης άλλων εναλλακτικών λύσεων πέραν της κράτησης, μπορεί να στηριχθεί και στο περιεχόμενο της Πρότασης Ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την ιδιαίτερη κατάσταση των φυλακισμένων γυναικών και τον αντίκτυπο της φυλάκισης των γονέων στην κοινωνική και οικογενειακή ζωή [2007/2116 (INI)]. Συγκεκριμένα, στη σύσταση 16 αναφέρεται: «Επιπλέον, συνιστάται αντί της φυλάκισης να προτιμώνται οι εναλλακτικές ποινές, όπως λύσεις με τις οποίες διατηρείται η επαφή με την κοινωνία, ιδίως για τις μητέρες, εφόσον η ποινή που εκτίεται και ο κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια είναι περιορισμένοι, στον βαθμό που η φυλάκισή τους μπορεί να διαταράξει σημαντικά την οικογενειακή ζωή, ιδίως στην περίπτωση που οι μητέρες είναι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών ή έχουν παιδιά μικρής ηλικίας ή έχουν αναλάβει τη φροντίδα εξαρτώμενων ατόμων ή ατόμων με αναπηρία».

Κάποιες κυρώσεις εναλλακτικές της κράτησης των γυναικών με βρέφη και μικρά παιδιά, καθώς και των γυναικών που κυοφορούν, είναι οι ακόλουθες (Morero Beltran, Ballesteros Pena, Almeda Samaranch, 2014: 217-228):

– Έκτιση της στερητικής της ελευθερίας ποινής σε ειδικές κατοικίες για μητέρες, τοποθετημένες σε φυσιολογικά περιβάλλοντα και που προσφέρουν στα παιδιά μία ζωή που προσομοιάζει κατά το μέγιστο δυνατόν με τη ζωή σε ένα σπίτι.
– Κατ' οίκον κράτηση για γυναίκες κρατούμενες με μικρά παιδιά, με σκοπό να διατηρήσουν κατά το εφικτό την οικογενειακή ζωή.
– Πιθανότητα διακοπής εκτέλεσης της ποινής για γυναίκες που κυοφορούν ή που θηλάζουν.

4.2.4. Καταγραφή και καταγγελία περιστατικών παραβίασης των ανθρώπινων δικαιωμάτων, απάνθρωπης μεταχείρισης και βασανιστηρίων. Το δικαίωμα στην αντίσταση

Καθώς η φυλακή αποτελεί έναν μη ορατό τόπο, είναι πρωταρχικής σημασίας η ενίσχυση των ήδη υπαρχόντων και η δημιουργία περισσοτέρων θεσμών, ανεξάρτητων αρχών, καθώς και κοινωνικών πρωτοβουλιών που θα υποστηρίζουν ένα σύστημα εποπτείας κατά την έκτιση της ποινής, καθώς και την καταγραφή και καταγγελία των παραβιάσεων των ανθρώπινων δικαιωμάτων που λαμβάνουν χώρα στους τόπους του εγκλεισμού.

Μια «εξωτερική ματιά» προς τις φυλακές και τους τόπους κράτησης μπορεί και πρέπει να έχει έναν σημαντικό ρόλο ως εργαλείο μείωσης της βλάβης που προκαλεί

η πραγματικότητα του εγκλεισμού. Γι' αυτόν τον σκοπό, αποτελεί αδιαμφισβήτητη αναγκαιότητα η εργασία καταγραφής, τεκμηρίωσης και ευαισθητοποίησης σε περιπτώσεις παραβιάσεων των ανθρώπινων δικαιωμάτων και, ειδικότερα, σε περιπτώσεις απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης ή βασανιστηρίων. Οι διοικητικές αρχές και το αρμόδιο υπουργείο θα πρέπει να επιτρέπουν σε φορείς και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών να εισέρχονται στη φυλακή και να παρακολουθούν την κατάσταση των θεμελιακών δικαιωμάτων των κρατουμένων.

Οι προαναφερθείσες σε αυτό το σχέδιο δράσης επιτροπές των ατόμων που πλήττονται από τη φυλακή, θα πρέπει να επαγρυπνούν, για να μπορούν να έχουν γνώση και να δρουν, και όταν χρειάζεται, να καταγγέλλουν τις καταστάσεις που θέτουν σε κίνδυνο ή παραβιάζουν τα δικαιώματά τους. Σε αυτό το σημείο, και συνδέοντας τη διεκδίκηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων με τα εργαλεία αγώνα και τα «ρεπερτόρια δράσης» (Della Porta, 2010) των κοινωνικών κινημάτων, έχει σημασία να δοθεί έμφαση σε μία πρόκληση: στην αποδοχή του δικαιώματος στην αντίσταση και στην πολιτική ανυπακοή.

Αναφορικά με το επίμαχο ζήτημα της προώθησης των δικαιωμάτων των ατόμων που στερούνται την ελευθερία τους, κρίνονται ως αξιόλογα και αποτελεσματικά τα παρακάτω εγχειρήματα που έχουν αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια στην Ισπανία.

4.2.4.1. Το Συντονιστικό για την Πρόληψη και την Καταγγελία των Βασανιστηρίων (Coordinadora para la Prevención y Denuncia de la Tortura-CPDT)

Το Συντονιστικό είναι μία πρωτοβουλία στην οποία συμμετέχουν πάνω από σαράντα πέντε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, Πανεπιστήμια και οργανώσεις επαγγελματιών. Ανάμεσα στις δραστηριότητες του Συντονιστικού είναι η συγκέντρωση καταγγελιών για περιπτώσεις θεσμικής βίας, η σύνταξη πορισμάτων και ανάπτυξη ερευνών, η συμμετοχή σε διεθνείς συναντήσεις και fora, η διοργάνωση ημερίδων-workshops και επιμορφωτικών σεμιναρίων σχετικών με το αντικείμενο της κακοποίησης και των βασανιστηρίων. Επιπλέον, έχει δημιουργηθεί μία τράπεζα δεδομένων με καταγγελίες για βασανιστήρια που έλαβαν χώρα την τελευταία δεκαπενταετία, επιτελώντας έτσι μία σημαντική λειτουργία, η οποία συμβάλλει στο να καταστεί ορατό το φαινόμενο των βασανιστηρίων και της θεσμικής βίας που εμφανίζονται σε χώρους στέρησης της ελευθερίας και που, σε αρκετές περιπτώσεις, δεν αναγνωρίζονται από τις κρατικές αρχές. Μέχρι το 2016 κατόρθωσε να καταγράψει 7.500 επιβεβαιωμένες καταγγελίες.

4.2.4.2. Το Σύστημα καταγραφής και Κοινοποίησης της Θεσμικής Βίας (Sistema de Registro y Comunicacion de Violencia Institucional-SIRECOVI) του Παρατηρητηρίου του Ποινικού Συστήματος και των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων (OSPDH) του Πανεπιστημίου της Βαρκελώνης

Το Παρατηρητήριο του Ποινικού Συστήματος και των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων του Πανεπιστημίου της Βαρκελώνης δημιούργησε ένα σύστημα καταγραφής και κοινοποίησης περιπτώσεων θεσμικής βίας, η οποία ασκείται είτε εντός χώρων κράτησης (φυλακές, αστυνομικά τμήματα, κέντρα κράτησης ανηλίκων, κέντρα κράτησης μεταναστών κ.ά.) είτε σε εξωτερικούς χώρους, όταν πραγματοποιούνται διαδηλώσεις, διαμαρτυρίες και συλλήψεις. Βασική επιδίωξη του SIRECOVI αποτελεί η προστασία των θυμάτων της θεσμικής βίας.

Το SIRECOVI υποστηρίζει και συνεργάζεται με τις εθνικές και διεθνείς αρχές, καθώς και με κοινωνικές οργανώσεις, για την ενίσχυση της κουλτούρας του σεβασμού των δικαιωμάτων των ατόμων που στερούνται την ελευθερία τους και την προστασία των θυμάτων της θεσμικής βίας (OSPDH, 2016). Βασικοί στόχοι του εγχειρήματος είναι η οικοδόμηση συγκριτικής γνώσης σχετικής με την εννοιολόγηση και την έκταση των βασανιστηρίων και άλλων μορφών σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης, κυρίως σε χώρους εγκλεισμού, καθώς και η βελτίωση της συνεργασίας και σύνδεσης ανάμεσα σε οργανώσεις ανθρώπινων δικαιωμάτων αναφορικά με την πρόληψη των βασανιστηρίων.

4.2.5. Άρση των συνθηκών και περιορισμών που καθιστούν «φυλακισμένα» και τα μέλη του οικογενειακού και φιλικού περιβάλλοντος των κρατούμενων ατόμων

Οι περισσότερες μελέτες για τη φυλακή εστιάζουν στο εσωτερικό της. Όμως οι συνέπειες της φυλάκισης δεν αφορούν μόνο τα άτομα που κρατούνται αλλά, πολύ συχνά, επηρεάζουν βαρύτατα, με άμεσο ή/και έμμεσο τρόπο, και άλλα άτομα που ανήκουν στο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον των κρατουμένων (OSPDH, 2005). Πρόκειται για ποικίλες συναισθηματικές, ψυχολογικές, οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες, που η έντασή τους εξαρτάται, μεταξύ άλλων, από τον βαθμό συγγένειας και σχέσης με το κρατούμενο άτομο, τον βαθμό εξάρτησης, οικονομικής και άλλης, από αυτό, την τυχόν ύπαρξη βοήθειας και φροντίδας που λαμβάνει η οικογένεια του κρατούμενου ατόμου από δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς, τη χρονική διάρκεια της στερητικής της ελευθερίας ποινής, την απόσταση της φυλακής από τον τόπο διαμονής του οικογενειακού περιβάλλοντος ή, αλλιώς, τη «διασπορά» των κρατουμένων, το μέγεθος της στήριξης που χρειάζεται το κρατούμενο άτομο με ποσοτικούς και ποιοτικούς όρους κ.ά. Ανάμεσα στα παραπάνω, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην προβληματική της περίπτωσης μονογονεϊκών οικογενειών, στις οποίες το μοναδικό ενήλικο άτομό τους, κυρίως γυναίκα, βρίσκεται στη φυλακή.

Η τιμωρία η προερχόμενη όχι μόνο από τη στέρηση της ελευθερίας του κρατου-

μένου, αλλά και από όλο το σύστημα της φυλακής, έχει πολυάριθμες εκφάνσεις και επιπτώσεις και στα οικεία πρόσωπα του κρατουμένου. Η φυλακή, ενώ διακηρύττει τον σκοπό της κοινωνικής επανένταξης, διαρθρώνει και εφαρμόζει ένα ολόκληρο σύστημα περιορισμών, απαγορεύσεων, υποβιβασμών και ταπεινώσεων που πλήττουν και το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον του κρατούμενου ατόμου. Περιορισμοί και απαγορεύσεις επικοινωνιών και επαφών, ταπεινωτικός έλεγχος στα επισκεπτήρια, έλλειψη ιδιωτικότητας και μία σειρά άλλων συνθηκών που διευρύνουν και διαχέουν τη βλάβη που δημιουργεί η φυλακή στο κοινωνικό σώμα. Επίσης, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός, ότι καθώς το κοινωνικό περιβάλλον των κρατουμένων, όπως και οι ίδιοι στην πλειονότητά τους, τείνει να ανήκει στις πιο ευάλωτες και επισφαλείς κοινωνικο-οικονομικά ομάδες του πληθυσμού, η «είσοδος του "σύμπαντος της φυλακής"» και στη δική τους ζωή έχει αντίκτυπο στην επιδείνωση της ευαλωτότητάς τους.

Συνεπώς, στο πλαίσιο ενός προτάγματος και σχεδίου δράσης για την ελαχιστοποίηση της υλικής και άυλης φυλακής, ζήτημα κεντρικής σημασίας αποτελεί η μη –πατερναλιστική– ενδυνάμωση των συγγενών και φίλων των κρατούμενων ατόμων και η συνειδητή και ισότιμη συμμετοχή τους στις διεκδικήσεις για τα δικαιώματα τόσο των κρατουμένων όσο και των ιδίων (Ricordeau, 2018).

4.2.6. Επανανοηματοδότηση και αλλαγή στις στρατηγικές και πρακτικές που καλούνται να στηρίξουν την κοινωνική επανένταξη

Βασική ιδέα του προτάγματος της απο-φυλακοποίησης αποτελεί η υιοθέτηση στρατηγικών και πρακτικών για μία ολιστική προσέγγιση της κοινωνικής επανένταξης των κρατούμενων ατόμων, που θα εστιάζει στην ενδυνάμωση των ιδίων και του περιβάλλοντός τους, στις αλληλεπιδράσεις, συνθήκες και θεσμούς έξω από τη φυλακή. Η προετοιμασία για την κοινωνική επανένταξη, όπως υποστηρίζουν οι Baratta και Rivera, μπορεί και οφείλει να πραγματοποιηθεί μόνο *παρά και πέρα από τη φυλακή.*

«Η οπτική αναφορικά με την επανακοινωνικοποίηση οφείλει να διατηρεί στη ρεαλιστική της βάση το γεγονός ότι η φυλακή δεν μπορεί να παράγει χρήσιμα αποτελέσματα ως προς την επανακοινωνικοποίηση του κρατουμένου (...). Παρ' όλα αυτά, ο σκοπός της επανένταξης του κρατουμένου στην κοινωνία δεν πρέπει να εγκαταλειφθεί, αλλά πρέπει να γίνει αντικείμενο νέας ερμηνείας και να ξαναχτιστεί πάνω σε μία διαφορετική βάση (...). Η κοινωνική επανένταξη του κρατουμένου δεν μπορεί να επιδιωχθεί διαμέσου της φυλακής, αλλά παρά τη φυλακή, δηλαδή αναζητώντας τρόπους ώστε να γίνουν λιγότερο αρνητικές οι συνθήκες της φυλακής που επιδρούν σε αυτήν την επιδίωξη» (Baratta, 1993: 3).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, πρέπει να γίνουν αλλαγές τόσο στη θεωρητική βάση και τους στόχους της μεταχείρισης και των προγραμμάτων μέσα στη φυλακή, όσο και στη δημιουργία και ενίσχυση προγραμμάτων και παρεμβάσεων στήριξης έξω από τη φυλακή. Σε κάθε περίπτωση, πυρήνας για την υποστήριξη της κοινωνικής επανένταξης είναι η επιδίωξη μίας πολιτικής ολιστικής μέριμνας για την περίοδο μετά την

αποφυλάκιση. Μία πολιτική που, όμως, δεν θα αρχίζει να υλοποιείται τη στιγμή της αποφυλάκισης αλλά πολύ πιο πριν, κατά την περίοδο έκτισης της ποινής. Τα σωφρονιστικά προγράμματα θα πρέπει να έχουν προβλέψει την προετοιμασία για τη στιγμή της αποφυλάκισης, δουλεύοντας υλικά για την προώθηση και αποτελεσματική πρόσβαση σε πόρους όπως η εκπαίδευση, η υγειονομική περίθαλψη, η στέγαση, η εργασία.

Τα προγράμματα και οι παρεμβάσεις για την επανένταξη, αντί να υιοθετούν το αναμορφωτικό και θεραπευτικό ιδεώδες ή/και να επικεντρώνονται στην ποσοτική μέτρηση του βαθμού διακινδύνευσης και επικινδυνότητας του ατόμου και στη σκιαγράφηση του ψυχολογικού προφίλ, οφείλουν να προσανατολίζονται στη μείωση των συνθηκών ευαλωτότητας, τόσο των κρατουμένων όσο και των οικογενειών τους. Επιπλέον, όπως υποστηρίζει ο Baratta (1990), πρέπει όλα τα προγράμματα και οι πρακτικές παρέμβασης να ξεκινούν από το «τεκμήριο της κανονικότητας» του κρατουμένου και να αναπτυχθούν στη βάση του θεωρητικού δεδομένου ότι οι κρατούμενοι δεν φέρουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Η μόνη ιδιαίτερη ανωμαλία που χαρακτηρίζει όλο τον πληθυσμό της φυλακής είναι η συνθήκη της κράτησης.

Παράλληλα, είναι σημαντικό να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στις παρεμβάσεις στο περιβάλλον έξω από τη φυλακή, οι οποίες θα εξυπηρετούν τη βελτίωση των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών, των συνθηκών στέγασης, υγιεινής και εργασίας, της σχολικής ένταξης των παιδιών των κρατουμένων κ.ά. Είναι σημαντική η ενίσχυση της οικογένειας και του κοινωνικού περιβάλλοντος του ατόμου που στερείται την ελευθερία του, γιατί, στις περισσότερες περιπτώσεις, αυτά είναι τα πλαίσια στα οποία θα επανενταχθεί.

Εξαιτίας των παραπάνω, θεωρείται απαραίτητη μία ριζική αλλαγή στην εργασία των κοινωνικών υπηρεσιών εντός και εκτός των σωφρονιστικών καταστημάτων, αλλαγή η οποία θα πρέπει να θέτει ως θεμελιώδη στόχο την επανένταξη του κρατούμενου ή πρώην κρατούμενου ατόμου μέσω της βελτίωσης των συνθηκών ζωής του ίδιου και του οικογενειακού του περιβάλλοντος. Ως προς αυτό, είναι απαραίτητη μία διαφορετική εκπαίδευση των λειτουργών των κοινωνικών υπηρεσιών εντός και εκτός φυλακής. Σε αυτήν τη διαδικασία θα μπορούσαν να συμβάλουν σημαντικά τα Πανεπιστήμια ως φορείς ανεξάρτητης και κριτικής γνώσης.

Επιπλέον, είναι πρωταρχικής σημασίας τα προγράμματα και οι υπηρεσίες να είναι ανεξάρτητα από το περιβάλλον της τιμωρίας και της πειθάρχησης που εμποτίζει τη ζωή της φυλακής. Και γι' αυτόν, επιπλέον, τον λόγο, τα προγράμματα υποστήριξης της επανένταξης θα μπορούσαν να αναπτυχθούν με επάρκεια έξω από τη φυλακή. Σε αυτό το πνεύμα, ο Baratta έχει τονίσει ότι θα μπορούσαν οι κρατούμενοι να γίνουν δεκτοί εγκαίρως από εξωτερικές υπηρεσίες και από προγράμματα έξω από τη φυλακή, κάτι που θα διευκόλυνε το πέρασμα του κρατουμένου από τη φυλακή στην κανονική ζωή και στη μετα-σωφρονιστική μέριμνα. Εν τέλει, τα προγράμματα πρέπει να διαρθρώνονται σε δύο αλληλοσυνδεόμενα μέρη: το ένα απευθυνόμενο στους

κρατουμένους και πρώην κρατουμένους και το άλλο απευθυνόμενο στο περιβάλλον και στην κοινωνική δομή.

Παρ' όλα αυτά, σχετικά με τις παραπάνω ουσιαστικές προτάσεις, είναι αναγκαίο να ληφθεί υπόψη ένας κίνδυνος που ελλοχεύει και που απαιτείται η δημιουργία ασφαλιστικών δικλείδων για την αποτροπή της εμφάνισής του ή τον περιορισμό του: είναι η, μέσω των αναφερόμενων παρεμβάσεων, διεύρυνση του δικτύου του κοινωνικού ελέγχου και η διάχυσή του στο κοινωνικό σώμα (Cohen: 1985).

Καθώς «η παραμονή στη φυλακή αποτελεί έναν πραγματικό χρόνο αναβολής του εξωτερικού χρόνου» (Rivera, 2017: 169), ένα πρόγραμμα ολιστικής μέριμνας για την κοινωνική επανένταξη του κρατούμενου ατόμου οφείλει να δώσει ιδιαίτερη σημασία στη λεπτή στιγμή της αποφυλάκισης. Ανάμεσα στις δυσκολίες και τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα πρώην κρατούμενα άτομα όταν βγαίνουν από τη φυλακή, είναι η ευθραυστότητα στους οικογενειακούς και κοινωνικούς δεσμούς, η έλλειψη εργασίας, η έλλειψη νόμιμων εγγράφων και πιστοποιητικών, η αδυναμία πληρωμής διάφορων εξόδων κ.ά.

Όπως υποστηρίζει ο Zaffaroni, ένα από τα πιο ξεχασμένα ζητήματα της ποινικής και σωφρονιστικής νομοθεσίας είναι αυτό που σχετίζεται με τη μετα-σωφρονιστική μέριμνα. Αυτή η «ορφάνια» θεσμικών κανόνων αντιστοιχεί σε ένα ανησυχητικό πανόραμα γεγονότων που ορίζεται από την έλλειψη προστασίας στον πρώην καταδικασθέντα έναντι μίας εχθρικής κοινωνίας και ενός μηχανισμού καταστολής συχνά υπερβολικού, γεγονός το οποίο τείνει να επισπεύδει την παραγωγή της λεγόμενης δευτερογενούς παρέκκλισης (Zaffaroni, 1986: 234). Το άρθρο 90 των Στοιχειωδών Κανόνων Nelson Mandela τονίζει ότι η δέσμευση της κοινωνίας δεν τελειώνει όταν τα άτομα που στερούνται την ελευθερία τους αποφυλακιστούν, αλλά συνεχίζεται με την αναγκαία μέριμνα που πρέπει να καταβληθεί, για να ανακουφίσει και να μειώσει τις αρνητικές συνέπειες του εγκλεισμού.

Έχοντας υπόψη τα παραπάνω, ένα πρόγραμμα ολιστικής προσέγγισης πρέπει να έχει προβλέψει τη συνεργασία των δημόσιων φορέων, κοινωνικών οργανώσεων και πρωτοβουλιών με τα ίδια τα κρατούμενα άτομα και τις οικογένειές τους. Είναι καθοριστικής σημασίας να τονιστεί ότι δεν υποστηρίζεται καμία λογική ελεημοσύνης και πατερναλισμού, είτε αυτή προέρχεται από το Κράτος είτε από τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις. Παράλληλα, δεν ενθαρρύνεται σε καμία περίπτωση η μεταφορά των κοινωνικών ευθυνών και υποχρεώσεων του Κράτους στην ιδιωτική (κερδοσκοπική) πρωτοβουλία.

Στον αντίποδα των παραπάνω προτάσεων υπάρχει η συνείδηση των δυσκολιών και των ορίων για την επίτευξή τους· είναι αυτή η ίδια κοινωνικο-οικονομική και πολιτισμική πραγματικότητα που πλαισιώνει το ποινικό σύστημα. Η κοινωνική ενσωμάτωση μετά τη φυλάκιση τείνει να καθορίζεται από την κοινωνική και οικονομική θέση των πρώην φυλακισμένων. Πρόκειται για «μία νεοφιλελεύθερη καπιταλιστική κοινωνία και αγορά εργασίας στην οποία δεν υπάρχουν οι θέσεις και τα πολιτισμικά

αποθέματα για να επανενταχθούν οι πληθυσμοί που περισσεύουν από την οικονομία και τον πολιτισμό, οι λεγόμενες επικίνδυνες τάξεις» (Λάζος, 2007). Συνεπώς, το διακύβευμα που τελικώς τίθεται είναι η άσκηση πίεσης για ευρύτερες κοινωνικές και δικαιικές αλλαγές προς την κατεύθυνση και το πλαίσιο της κοινωνικής δικαιοσύνης.

5. Επίλογος

Τα ζητήματα που θίγονται εδώ ολοκληρώνονται χωρίς η ανάλυσή τους να εξαντλεί σε καμία περίπτωση την προβληματική για τη φυλακή ούτε την εμβάθυνση που αυτή χρειάζεται. Προβάλλοντας βασικά σημεία της ανάλυσης για τη «φυλακή-πρόβλημα», τόσο στην υλική όσο και στην άυλη διάστασή της, το παρόν άρθρο επιθυμεί να υποστηρίξει ένα ιδεώδες· το ίδιο ιδεώδες που προβάλλεται μέσα στο έργο του Rivera, και είναι η ανάπτυξη μιας κουλτούρας απελευθερωμένης από την ανάγκη της φυλακής.

Απαιτείται μία νέα φαντασία (ή/και η επανοικειοποίηση εκείνης παλαιότερων κοινωνικών κινημάτων), για να δημιουργηθούν αυθεντικοί δρόμοι χειραφέτησης, τους οποίους θα διασχίσουν αυτές και αυτοί που πλήττονται πραγματικά από το κοινωνικό πρόβλημα που λέγεται φυλακή. Διαμέσου συγκεκριμένων προγραμμάτων και δράσεων, «θα πρέπει να εγκαθιδρυθεί σήμερα αυτός ο δρόμος, ο μη ολοκληρωμένος και ο πάντα ανολοκλήρωτος» (Rivera, 2017: 203)· ο, κατά τον Mathiesen (1974), δρόμος μιας «μη τελεσμένης» δράσης. Το νήμα που συνδέει τον τρόπο λειτουργίας της κοινωνίας με την ύπαρξη και λειτουργία της φυλακής είναι αυτό που επιβάλλει τη συμπόρευση της διεκδίκησης για την υπέρβαση της φυλακής με τη διεκδίκηση για την αποφυλακοποίηση της κοινωνίας. Γιατί υπάρχουν ακόμη σήμερα θέσεις προς υπεράσπιση...

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Βιδάλη, Σ. (2014). *Αντεγκληματική Πολιτική.* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
Della Porta & Diani (2010). *Κοινωνικά Κινήματα. Μία Εισαγωγή,* Αθήνα: Κριτική.
Κουλούρης, Ν. (2009). *Η κοινωνική επανένταξη της φυλακής.* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
Λάζος, Γ. (2007). *Κριτική Εγκληματολογία,* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
Φουκώ, Μ. (2011). Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της φυλακής, Αθήνα: Πλέθρον.

Ξενόγλωσση

Almeda Samaranch, E., Bodelón Gonzalez, E. (coords.) (2007). *Mujeres y Castigo. Un enfoque socio-jurídico y de género*, Madrid: Dykinson.
Baratta, A. (1986). *Criminología crítica y crítica del derecho penal: Introducción a la sociología jurídico-penal.* Πόλη του Μεξικού: Siglo XXI Autores.
Baratta, A. (1990). "Resocialización o control social: por un concepto crítico de 'reintegración

social' del condenado'': Εισήγηση στο σεμινάριο «Κριτική Εγκληματολογία και Ποινικό Σύστημα», Διοργάνωση Comision Andina Juristas και Comision Episcopal de Accion Social, Λίμα-Περού, 17-21 Σεπτεμβρίου 1990, (διαθέσιμο στο: http://perso.unifr.ch › assets › files › articulos).

Bergalli, R. (coord.) (2003). *Sistema Penal y Problemas Sociales.* Barcelona: Tirant lo Blanch Alternativa.

Bessa Fernadez, Chr., Lazo G. N., Sauret Viader, G. (2015). *Improving Prison Conditions by Strenghenthening the Monitoring of HIV, HCV, TB and Harm Reduction. Mappinig report-Catalonia Spain.* OSPDH-Observatori del Sistema Penal I els Drets Humans (Universitat de Barcelona). (Available in: https://www.ub.edu/portal/documents/10080835/10975974/Improving+Prison+Conditions/5de5c82c-c198-4ea1-5da7-2f84c7a935fe).

Brandariz Garcia, J. (2014). *La difusión de lógicas actuariales y gerenciales en las políticas punitivas.* (Available in: https://raco.cat/index.php/InDret/article/view/289829/3781380).

Carr, W. & Kemmis, S. (1983). *Becoming critical: Knowing through action research.* Geelong, VIC: Deakin University Press.

Carlen, P. (1990). *Alternatives to women's imprisonment.* Milton Keynes: Open University Press.

Cohen, S. (1985). *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification,* Cambridge: Polity Press, Cambridge.

Costa, P. (1974). *Il Progetto Giuridico. Ricerche sulla giurisprudenza del liberalismo classico* (vol. I, Da Hobbes a Bentham), Milano: Giuffre.

Dobon, J., Rivera, I. (coords.) (1997). *Secuestros Institucionales y Derechos Humanos: La cárcel y el manicomio como laberintos de obediencias fingidas.* Barcelona: María Jesús Bosch.

Drake, D. H., Scott, D. (2018). "Prison Abolition in Question(s)''. In Pavarini, M. & Ferrari, L. *No Prison*, pp. 209-220.

Eleja Barrieta, F., Perera, S., Ruíz, A.(1991). *Tractaments penitenciaris per fases. La visió dels afectats.* Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Generalitat de Catalunya.

Ferrajoli, L. (1995). *Derecho y Razón. Teoría del garantismo penal*. Madrid: Trotta.

Ferrajoli, L. (2016). "Jurisdicción y Ejecución Penal. La Cárcel: una contradicción institucional''. *Critica Penal y Poder*, num. 11, Observatorio del Sistema Penal y los Derechos Humanos, Universidad de Barcelona.

Hulsman, L. (2007). "Abolicionismo Penal y Deslegitimación del Sistema Carcelario". Conferencia de Louk Hulsman. En el marco del Programa UBA XXII: Universidad en la Cárcel, en el Centro Universitario de Devoto, Argentina, 12 de Septiembre de 2007. (Available in: http://portal.uclm.es/portal/page/portal/IDP/homenajehulsman/abolicionismo-penal-y-deslegitimacion-del-sistema-carcel.pdf).

Gallo, E. & Ruggiero, V. (1989). *Il carcere immateriale. La detenzione come fabbrica di handicap.* Torino: Edizione Sonda.

Garcia-Borés, J. (1992). *La finalidad reeducadora de las penas privativas de libertad en Catalunya. Análisis crítico-evaluativo*. Tesis Doctoral. Universidad de Barcelona.

Garcia-Borés, J. (2003). "El impacto carcelario''. In Bergalli, R. (Coord.), *Sistema Penal y Problemas Sociales* (pp. 396-425). Valencia: Tirant lo Blanch Alternativa.

Garcia-Borés Espi, J., Rivera Beiras, I. (coords.) (2016). *La cárcel dispar: retóricas de legitimación y mecanismos externos para la defensa de los derechos humanos en el ámbito penitenciario*. Barcelona: Ediciones Bellaterra.

Garcia-Borés, J., Font, N., Fernández, C., Escurriol, R., Roig, A., Leyton, H., Moreno, M. (OSPDH) (2006). *La cárcel en el entorno familiar*. Ajuntament de Barcelona: Barcelona.
Gilmore, J., Moore, J. M., Scott, D. (eds.) (2013). *Critique and Dissent. An anthology to mark 40 years of the European Group for the Study of Deviance and Social Control*. Ottawa: Red Quills Books.
Kemmis, S., Carr, W. (1983). Becoming Critical: Knowing Through Action Research. Geelong, Wictoria, Australia: Deakin University Press.
Martínez Sánchez, M. (2004). "El sur que amaba el profesor Baratta. Latinoamerica como referente material para la construcción de la criminología crítica". *Revista Anthropos*. Huellas del conocimiento: Alessandro Baratta. El pensamiento crítico y la cuestión criminal, No 204, pp 125-126.
Mathiesen, Th. (1974). *The Politics of Abolition*. Oslo: Martin Robertson Ed.
Mendes, G. B. – Angotti, B. (2015). "From hyper-maternity to hypo-maternity in women's prisons in Brazil'', *Revista International de Direitos Humanos*, Vol. 12, iss. 22.
Morero Beltran, A., Ballesteros Pena, A., Almeda i Samaranch, E. (2013). "La realidad familiar de las mujeres encarceladas en el sistema penitenciario español". Crisis y cambio. Propuestas desde la Sociología: actas del XI Congreso Español de Sociología. Universidad Complutense de Madrid. Facultad de Ciencias Políticas y Sociología. 10-12 de julio de 2013/coord. por Heriberto Cairo Carou, Lucila Finkel Morgenstern, Vol. 1, 2014, pp. 217-228.
Moscóni, G. (1997). "Tiempo social y tiempo de cárcel". In Dobón, Rivera Beiras (coords.) *Secuestros institucionales y Derechos humano: La cárcel y el manicomio como laberintos de obediencias fingidas*. Barcelona: María Jesús Bosch.
Neuman, E. "La prisión como control social en el neoliberalismo. (Available in: http://info.juridicas.unam.mx/inst/evacad/eventos/2004/0902/mesa4/117s.pdf).
UNHCHR, Office of the United Nations High Commissioner of Human Rights (2004). Istanbul Protocol Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Professional Training, series No 8/Rev. 1. New York and Geneva: United Nations. (Available in: https://www.ohchr.org/documents/publications/training8rev1en.pdf.OSPDH).
Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans de Universitat de Barcelona (coord.) (2008). *Privación de libertad y Derechos Humanos. La tortura y otras formas de violencia institucional*, Barcelona: Icaria.
OSPDH-Observatorio del Sistema Penal y los Derechos Humanos (2016). "Sistema de Registro y Comunicacion de Violencia Institucional (SIRECOVI)". *Critica Penal y Poder,* pp. 123-133. (Available in: https://revistes.ub.edu/index.php/CriticaPenalPoder/article/view/15471).
Pavarini, M. (2006). "Prologo dialogado I". In Rivera Beiras, I. (coord). *La cuestion carcelaria. Historia, Epistemologia, derecho y politica penitenciaria.*
Pavarini, M. (2009). *Castigar al enemigo.Criminalidad, exclusion e inseguridad*. Quito: Flasco.
Pavarini, M. (2011). "Estrategias de lucha: los derechos de las personas detenidas y el abolicionismo". In OSPDH (eds.) *Revista Crítica Penal y Poder*, No 1, pp. 56-68.
Pavarini, M., Ferrari L. (eds.) (2018). *No Prison*. Capel Dewi: EG Press Limited.
Rivera Beiras, I. (1997). *La devaluación de los derechos fundamentales de los reclusos. La construcción jurídica de un ciudadano de segunda categoría*. Barcelona: María Jesús Bosch.

Rivera Beiras, I. (2015). “Actuarialismo penitenciario. Su recepcion en Espana”. *Critica penal y poder*, n, 9, pp. 102-144.
Rivera, I. (2017). *Descarcelación. Principios Para una Política Pública de Reducción de la Cárcel (desde un garantismo radical).* Barcelona: Tirant lo Blanch.
Segovia, J. L., Almeda, E., Rios Martin, J., Manzanos, C., Wagman, D. (2005). *Las carceles de la democracia. Del deficit de ciudadania a la produccion del control*. Madrid: Bajo Cero.
Tarrio Gonzalez, J. (1999). *Huye hombre huye. Diario de un preso FIES (Prologo de Iñaki Rivera Beiras)*. Barcelona: Editorial Virus.
Wacquant, L. (2001). *Las cárceles de la miseria*. Madrid: Editorial Alianza.
Zaffaroni, E. R. (1986). *Sistemas Penales y Derechos Humanos en America*. Latina. Informe final. Buenos Aires: Depalma.
Zaffaroni, E. R. (2007). *El enemigo en el Derecho Penal*. Buenos Aires: Ediar.

Η «ανεκτικότητα» ως δικαιοπολιτικό πρόταγμα. Μεγαλείο του φιλελευθερισμού ή μορφή κυβερνητικότητας; Ακολουθώντας τη σκέψη των Michel Foucault και Wendy Brown*

Χάρης Παπαχαραλάμπους
Αναπληρωτής Καθηγητής Ποινικού Δικαίου και Φιλοσοφίας Δικαίου, Τμήμα Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου (UCY)

Περίληψη

Η Wendy Brown αντιλαμβάνεται την ανεκτικότητα ως μορφή κυβερνητικότητας με την έννοια του Foucault. Με την ανεκτικότητα, ασκείται μια εξουσία που αντικαθιστά την κλασική έννοια της κυριαρχίας στην ύστερη νεωτερικότητα, όπου το κράτος τείνει να χαθεί, όχι όμως χωρίς παλινδρομήσεις και νέες μορφές κρατικής βίας. Δικαιοπολιτικά, αυτή η αντίληψη αντιμετωπίζει ένα αποφασιστικό δίλημμα, δηλαδή εάν η υπέρβαση της ανεκτικότητας είναι ακόμη δυνατή εντός του πλαισίου του πολιτικού φιλελευθερισμού. Υποστηρίζεται εδώ ότι αν και η Brown ασκεί καταλυτική κριτική στην ανεκτικότητα ως ιδεολογία του σύγχρονου δυτικού ιμπεριαλισμού, ωστόσο δεν προτίθεται να τον εγκαταλείψει τελείως. Αποφεύγει έτσι μια βαθύτερη ανάλυση εναλλακτικών που κείνται πέραν της ριζοσπαστικοποίησης του φιλελευθερισμού, εναλλακτικές που δείχνουν προς μια ολική ανατροπή του συνόλου του δυτικού δικαιοπολιτικού οικοδομήματος.

Abstract

Wendy Brown conceives of tolerance as a form of governmentality in the sense of the term Foucault has introduced. Tolerance is a kind of power exertion, prone to substitute for the classic notion of sovereignty in the post-modern age, where the state is tending to fade away but not without regressions and new forms of state violence. As to polity and law this conception faces a decisive dilemma, namely

* *Επεξεργασμένη εισήγηση του γράφοντος στο 9ο Πανελλήνιο Συνέδριο Φιλοσοφίας με θέμα: «Δικαιοσύνη και Πολιτική» (ΑΠΘ, 20-21.3.2018)*

whether or not the surpassing of tolerance is still possible within the frame of political liberalism. It is submitted that although Brown exerts a devastating critique to tolerance as an ideology of contemporary Western imperialism, she however is not willing to abandon liberalism entirely. She thus avoids a more thorough analysis of alternatives going beyond radicalizing liberalism, alternatives which point to a total overthrowing of the whole Western politico-legal edifice.

1. Η ανεκτικότητα ως κυβερνητικότητα

Η ανεκτικότητα σηματοδοτεί σήμερα ένα βασικό «credo» του υστερονεωτερικού πολιτικού φιλελευθερισμού. Όμως, η ανεκτικότητα δεν υπάρχει καθευτήν, αλλά παράγεται μέσα από ιστορικές συστοιχίες, αν και σημασιοδοτείται με αναφορά σε καθολικές, υπερχρονικές έννοιες. Η ανεκτικότητα γενεαλογείται μάλλον ως *φουκαλδιανή κυβερνητικότητα*. Σύμφωνα με τον Foucault, η γενεαλογική μέθοδος στο σχετικό θέμα σημαίνει ότι είναι ο «κυβερνητικός λόγος» που γεννά το κράτος, δεν υπάρχει μια «κυκλική οντολογία» του κράτους που αυτο-επιβεβαιώνεται ως κάποιος τερατώδης μηχανισμός επιβολής (Foucault, 2007: 354). Η κυβερνητικότητα ως βιοεξουσία ρυθμίζει τη ζωή αντί να την απειλεί ως κρατική κυριαρχία με θάνατο, αντί δηλαδή να σου παίρνει τη ζωή και να σε αφήνει να ζεις, σου οργανώνει τη ζωή και σε αφήνει να πεθάνεις (Foucault, 2002: 293-324· Foucault, 1978: 165 κ.ε. Βλ. σχετικά και Brown, 2008: 79). Η κυβερνητικότητα είναι έτσι άσκηση σύνθετης εξουσίασης με στόχο τον πληθυσμό, με μορφή γνώσης την πολιτική οικονομία και με τεχνικά όργανα τους θεσμούς ασφαλείας (Foucault, 2007: 108). Σαν τέτοια, είναι ένα υπαρκτό status, όχι μια πνευματική στάση. Γι' αυτό είναι λάθος η απόδοση της "governmentality'' ως νοο-τροπία ("mentality''), που θα μετέτρεπε τον Foucault σε ιδεαλιστή (βλ. έτσι ορθά Senellart, 2007: 399, σημ. 126. Πρβλ. αντίθετα Hall, 2007: 1.449).

Το status αυτό διαφοροποιεί ο Foucault από την *«κυβέρνηση»*. Δεν είναι δηλαδή η κυβερνητικότητα μια σταθερή σχέση μεταξύ εξαρτημένων μεταβλητών, αλλά ταυτίζεται με μια *συμβαντικής φύσης «ενική γενικότητα»* ("omnes et singulatim''), διεπόμενη από στρατηγική λογική (Sennelart, 2007: 388-389. Βλ. και Brown, 2008: 79). Η κυβερνητικότητα συναντιέται δομικά στον Foucault και με άλλες ρευστοποιήσεις παραδεδομένων συναφών εννοιών. Έτσι, η εξουσία διαστέλλεται από την καταστολή και ασκείται μόνο πάνω σε «ελεύθερους», είναι έτσι όψη της κυβερνητικότητας (Foucault, 1991[α]: 93-94· Foucault, 1991[β]: 118). Είναι «κυκλοφορία» και «δίχτυ», δεν εφαρμόζεται στα άτομα, φέρεται από αυτά (Foucault, 1991[β]: 107). Επίσης, η πειθαρχία είναι *«κανονικοποίηση» ("normalisation'')*, διάφορη του δικαίου, που είναι «κανονιστικό» και όχι κανονοποιητικό (Foucault, 1991[β]: 116). Όπως εύστοχα σημειώνει ο Δεληβογιατζής, για τον Foucault όλα είναι εξουσία, αυτή υπερβαίνει ή παραβαίνει κάθε εναρκτήρια συναίνεση, ταυτίζεται τελικά με την ίδια την κοινωνία

νοούμενη ως «αγωνισμό» (“agonisme’’). Η εξουσία διαφοροποιεί, η διαφορά γεννά εξουσία. Η πολιτική προθετικότητα ανακινεί συνεχώς αυτήν τη διαδικασία χωρίς να ανάγεται σε προθέσεις υποκειμένων. Αντίθετα, το υποκείμενο είναι παράγωγο της κίνησης αυτής, υποκείμενο qua ανάκλαση της εργασίας των ιστορικά κυμαινόμενων κανονικοποιήσεων (βλ. αναλυτικά Δεληβογιατζή, 1989: 83 κ.ε.).

2. Η πολιτική λειτουργικότητα της ανεκτικότητας ως κυβερνητικότητας

Πάνω σε αυτό τον καμβά, η Wendy Brown αναζητά την πολιτική λειτουργία της ανεκτικότητας ως πειθάρχησης και κοινωνικής νηιόχησης πέρα από τον ιδεατό-ιδεολογικό της μανδύα. Η ανεκτικότητα ως κυβερνητικότητα, μας λέει η Brown, ρυθμίζει, δεν ξεριζώνει την υποτέλεια και την προκατάληψη και τη ρυθμίζει με την ενσωμάτωση των πολιτών στο σύστημα, με τη δοσολόγηση και διαχείριση της αποστροφής για τον ανεκτό (Brown, 2008: 78-106. Βλ. επίσης Brown, 2015: 161· Hall, 2007: 1.448).

Κινούμενη σε αυτόν τον μεθοδολογικό άξονα, η Brown επεξεργάζεται και αξιοποιεί περαιτέρω τη διδασκαλία του Marcuse περί «καταπιεστικής ανεκτικότητας» (“repressive tolerance’’), που πλέον δεν αμύνεται υπέρ των καθεστωτικών δομών, αλλά εξουσιάζει ενεργητικά (Tønder, 2008: 168· Gregg, 2007: 318). Είναι μάλιστα δυνατό με τον εύπλαστο χαρακτήρα της να δικαιώνει ακόμη και την άμεση, ωμή βία. Π.χ. το «καλό» Ισραήλ ανέχεται δύσθυμα την εξόντωση παιδιών Παλαιστινίων για να αποτρέψει την εξ ορισμού «κακή» τρομοκρατία. Σε ένα πλαίσιο ιδιόρρυθμης θεοδικίας, οι φόνοι αυτοί αποδίδονται σε ένα είδος «μοιραίας» και αναπότρεπτης λογικής του «διττού αποτελέσματος» κατά την οικεία σχολαστική διδασκαλία (“actus duplicis effectus’’, “double effect doctrine’’) (βλ. π.χ. Newey, 2015: 172-177 – και δη στην 176). Λειτουργώντας ως *υπόλειμμα/παραπλήρωμα (“supplement’’)*, η ανεκτικότητα «μπαλώνει» τις ανεπάρκειες του φιλελευθερισμού να υλοποιήσει τα ιδεώδη του. Μαζί με την παραδοσιακή εγγύηση των αρνητικών ελευθεριών επιτρέπει τη διαιώνιση των κοινωνικοπολιτικών ανισοτήτων και ασυμμετριών, αναβάλλοντας τη θεματοποίησή τους μέσω της απο-πολιτικοποίησής τους (Brown, 2008: 1-24, 48-77· Brown, 2015: 162· Tønder, 2008: 168-169). Έτσι, ο ανεκτός δεν παύει να βιώνεται ως απόρριμμα, ως *«αποκείμενο»* και όχι υποκείμενο, ως, με άλλα λόγια, φορέας απόρριψής του από όσους τον ανέχονται (“abjection’’) (Brown, 2015: 163). Ο ανεκτός γίνεται ανεκτός όσο δεν απειλεί τον ηγεμονικό λόγο (Vakulenko, 2008: 326). Σε αντίθεση προς την ολότητα μιας πλουραλιστικής δικαιοπολιτικής σύνταξης (π.χ. αριστοτελικού τύπου), η ανεκτικότητα στηρίζεται *στον ατομοκεντρισμό μιας α-πολίτικης φιλελεύθερης άθροισης.* Αντί της σύνθετης πόλης προβάλλει τη *«διαφορά»*. Δικαιοπολιτικά, η ανεκτικότητα είναι έτσι μια παλινδρόμηση σε σχέση με το αίτημα μιας βαθιάς συμμετοχικής δημοκρατίας (Brown, 2015: 164).

Θα έλεγε μάλιστα κανείς ότι, πέραν όσων λέει η Brown, η ανεκτικότητα δεν πάσχει λόγω της εστίασής της στη διαφορά, αλλά λόγω του αρνητικού, μη ενεργητικού της χαρακτήρα. Είναι αυτός που την καθιστά «α-πολίτικη» αρχή, αφού η κατοχύρωση της αναγνώρισης, του αμοιβαίου σεβασμού και της ισότητας είναι προϊόντα δημοκρατικά στρατευμένης συλλογικής *δράσης* (Dobbernack/Modood, 2015: 169-171). Από την άλλη πλευρά, υποστηρίζεται όμως και ότι η ανεκτικότητα, νοούμενη πλέον όχι ως εξωτερική προς την εξουσία, αλλά ούτε και ταυτόσημη με αυτήν, μπορεί να νοηθεί και ενεργητικά, και δη ως διαρκής προλαμβάνουσα ("proactive'') διάνοιξη δυνατοτήτων προαγωγής της δημοκρατικής συμμετοχής μέσω της αντιπαράθεσης που τη σέβεται ως αρχή (Tønder, 2015: 187-189). Όμως, η Brown δείχνει πώς η ανεκτικότητα μπορεί να λειτουργεί δραστικά μεν, πλην όμως όχι χειραφετητικά, αλλά εξουσιαστικά μέσω άδηλων ουσιοποιήσεων, που ηθικοποιούν α-πολίτικα το ιστορικό Κακό, εργαλειοποιώντας την καταδίκη του υπέρ του ηγεμονικού λόγου. Έτσι, αναλύει μικρολογικά-εμπειρικά τη λειτουργία του Μουσείου για το Ολοκαύτωμα του Κέντρου Simon Wiesenthal στο Los Angeles, που κατατείνει στην αποσιώπηση της ισραηλο-παλαιστινιακής σύγκρουσης υπό κριτικό πολιτικό πρίσμα (Brown, 2008: 107-148. Βλ. και Vakulenko, 2008: 328· Hurst, 2009: 159· Hall, 2007: 1.449· Tønder, 2008: 169).

3. Η ανεκτικότητα ως παράδοξο και διαλεκτικό μέγεθος

Η ανεκτικότητα λοιπόν είναι παράδοξη: σέβεται και απωθεί, θεωρείται αρετή, αλλά ανέχεται ενίοτε το Κακό, λειτουργεί πολιτικά όντας α-πολίτικη, πρεσβεύει την αυτοσυγκράτηση, αλλά και κυβερνά εξουσιαστικά (March, 2015: 178). Ο Kant την αποκάλεσε «αλαζονική» και ο Goethe «προσβολή», όσο δεν άγει στην αναγνώριση του ανεκτού (βλ. τις αναφορές σε: Forst, 2015: 191). Προβάλλεται βέβαια κριτικά προς την Brown, ότι η ανεκτικότητα δεν είναι ο αποκλειστικός ιδιοκτήτης της εξουσίας. Εξουσιαστικά μπορεί να λειτουργήσει και μια ρεπουμπλικανική δικαιοπολιτική σύνταξη, που αφομοιώνει τη διαφορά στο όνομα της επίκοινης αρετής, οπότε οι μειονότητες θα προτιμούσαν ίσως την αφάνεια, τη μη αποκάλυψή τους, τις οποίες εγγυάται η ανεκτικότητα (March, 2015: 179). Γίνεται έτσι επίκληση στη σοφία της ρωλσιανής πολιτικής δικαιοσύνης, δηλαδή στην αμοιβαία αποδοχή των κοσμοθεωρητικών διαφορών μέσω της λείανσης της απολυτότητάς τους, σοφία που συνάγεται από την ανθρώπινη ατέλεια, την ίδια την "condition humaine", και είναι πόρισμα μιας αναγκαίας ορθολογικότητας (March, 2015: 182-183). Εκεί κινδυνεύει να καταλήξει και η Vakulenko (2008: 333), που θεωρεί ότι η ανοικτή θεματοποίηση των προκαταλήψεων σε συνθήκες κοινωνικού διαλόγου μπορεί να προσφέρει κάτι. Αλλά, βέβαια, η Brown δεν θέλει να εγκλειστεί στη διαμάχη φιλελεύθερων και κοινοτιστών, εντός της οποίας θα είχε νόημα η εξέταση αυτής της ένστασης.

Κρίσιμο είναι το θέμα ορισμένης *διαλεκτικής* της ανεκτικότητας. Ενιστάμεθα αρχικά σε ό,τι ανεχόμαστε, αλλιώς θα ήμασταν έναντί του αδιάφοροι ή επιδοκιμαστικοί. Εν

συνεχεία αναγνωρίζουμε λόγους να μην εξοντώσουμε ό,τι αρνούμαστε, αλλά να το αποδεχθούμε. Τέλος, εξαιρούμε από ό,τι έτσι αποδεχόμαστε, ό,τι θεωρούμε ανυπόφορο, μη ανεκτό, όχι απλώς κατ' αρχήν, αλλά εξ υπαρχής απορριπτέο. Απορρίπτουμε κατ' αρχάς την ισλαμική θεοκρατία, αλλά αποδεχόμαστε το Ισλάμ. Αντίθετα, κρίνουμε ως μη ανεκτά τα βασανιστήρια ή τον ρατσισμό. Η ανεκτικότητα εξαρτάται λοιπόν από κανονιστικές παραδοχές, δεν είναι αυτοτελές μέγεθος. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει η ανεκτικότητα ως παραχώρηση του Κυρίαρχου, όπως συνέβη με την προστασία από τη βία των προτεσταντών με το Έδικτο της Νάντης το 1598, μια ανεκτικότητα έκδηλα πειθαρχική-εξουσιαστική κατά τη φουκαλδιανή αντίληψη· υπάρχει όμως και η ανεκτικότητα ως σεβασμός της ετερότητας, προϊόν των δημοκρατικών επαναστάσεων. Όμως, είναι λάθος να υπάρχει μια γραμμική αντίληψη προόδου που θα θεωρούσε ότι η δεύτερη μορφή ανεκτικότητας εκπόρθησε την πρώτη. Το τζαμί μπορεί να νοείται και ως δικαίωμα των πιστών και ως παραχώρηση της χριστιανικής πλειοψηφίας, ο προσηλυτισμός να απαγορεύεται μεν, αλλά η ίση και μη διακριτική μεταχείριση να περιορίζεται, ώστε να παραμένουν οι εικόνες του Χριστού στα δικαστήρια (Forst, 2015: 191-194). Δεν είναι δυνατό εδώ να έχουμε μια λύση χωρίς τη δικαιοσύνη ως πρωταρχικό κριτήριο και δη υπό την έννοια ότι μια διαφορετικότητα μόνο τότε (αλλά τότε πάντοτε) πρέπει να απαγορεύεται, όταν η κρίση μας περί του ανυπόφορου ("intolerable") προ-αποκλείει μεταξύ έλλογων και ίσων κάθε εκτύλιξη της διαλεκτικής της ανεκτικότητας. Δεν είναι ανυπόφορο π.χ. το συμβόλαιο συμβίωσης ομοφύλων, είναι όμως η κλειτοριδεκτομή (Forst, 2015: 194). Σε επίπεδο ποινικού δικαίου, κρίσιμα γίνονται περαιτέρω ζητήματα όπως η προβολή υπερασπιστικών ισχυρισμών λόγω κουλτούρας ("cultural defences"), η οριοθέτηση του «λόγου του μίσους», αλλά και η περίφημη «μηδενική ανοχή», όπου ελέγχονται ως ασαφή τα κριτήρια από ποιο σημείο και μετά παύει η ανεκτικότητα (Aharonson, 2008: 205).

4. Ανεκτικότητα και δικαιοπολιτικό πρόταγμα: αποδόμηση, «επικοινωνία», ουσιοκρατία

Ο Forst, που εισηγείται τη διάστιξη μεταξύ άρνησης – αποδοχής – απόρριψης, δέχεται ότι ενδημεί στη θεωρία του αυτή η ασάφεια και μας λέει, τελικά, ότι αφού πειστικές γενικεύσεις περί δικαίου δεν υπάρχουν a priori, μια διαρκής επικοινωνία καθίσταται αναγκαία, όρος δυνατότητας της οποίας είναι η ανεκτικότητα. Σύμφωνα με την αντίληψή του, μπορεί σε ένα τέτοιο πλαίσιο και ο ηγεμονικός λόγος να δεχθεί τον αυτοπεριορισμό του (Forst, 2015: 195). Η αντίληψη αυτή είναι ωστόσο ριζικά προβληματική, καθώς μας γυρίζει πίσω σε χαμπερμασιανές προκείμενες, γνώριμες για την εκ μέρους τους αφυδάτωση και γλωσσοποίηση του πολιτικού διακυβεύματος. Πρόκειται για το αντίστροφο αδιέξοδο αυτού που αντιμετωπίζει η Brown: σε αυτήν είναι η αποδομητική προσέγγιση που εμποδίζει, αλλά και ενδεχομένως χρειάζεται

κανονιστικές αρχές καθολικού χαρακτήρα για τη θεμελίωση ενός νέου ηθικοπολιτικού προτάγματος, όπως η δικαιοσύνη ή η ισότητα (Hurst, 2009: 162).

Ας δώσουμε ένα παράδειγμα του διλήμματος της Brown: στο πλαίσιο της γενεαλογικής της εξέτασης της ανεκτικότητας, η φιλόσοφος εντοπίζει την έξαρση του τονισμού της ανεκτικότητας στο πλαίσιο της «πολιτισμικής στροφής» (“cultural turn’’), όπου η *ταυτότητα* των θιγομένων προσώπων ή ομάδων προεξάρχει και η θεωρητική αναστροφή με το ταξικό ζήτημα αποσιωπάται μέσω ιδεολογικών κατασκευών κοινωνικής κινητικότητας κ.λπ. Είναι εδώ το σημείο που ανιχνεύεται η πραγμοποίηση της διαφοράς, η ουσιοκρατική υποστασιοποίηση του πολιτισμικού στοιχείου ως τρόπος της «κυβερνητικής» ανεκτικότητας (Brown, 2008: 25-47· Aharonson, 2008: 201-202. Βλ. και Vakulenko, 2008: 325, σημ. 4· Hurst, 2009: 157-159). Η σύνδεση της ανεκτικότητας με την κυβερνητικότητα αναδύεται από τη μετάθεση του ενδιαφέροντος από την προστασία της αποκλίνουσας συνείδησης έναντι του κράτους, άρα από έναν κάθετο άξονα σχέσης, στην προστασία της εκάστοτε ταυτότητας από άλλους θεσμούς και φορείς άσκησης εξουσίας (και) εκτός του κράτους, στο πλαίσιο μιας διάχυσης κατά τον φουκαλδιανό τρόπο της εξουσίας. Εδώ οι σχέσεις αφορούν τις ταυτότητες μεταξύ τους, ο άξονας είναι πλέον οριζόντιος (π.χ. σχολεία, γειτονιές, κώδικες έκφρασης) (Aharonson, 2008: 203). Οι ταυτότητες αναδίδουν μια οσμή υποκειμενοποίησης, διά της οποίας οι δρώντες εκφράζουν ουσιοκρατικά τη βαθύτερη «αλήθεια τους» (Aharonson, 2008: 203· Vakulenko, 2008: 325). Στον βαθμό όμως που ο φιλελευθερισμός και η ανεκτικότητα δεν απορρίπτονται συλλήβδην από τη φιλόσοφο, η οπτική της μπορεί εύκολα να «αποικιοποιηθεί» ως αριστερός φιλελευθερισμός από τη φιλελεύθερη κοσμοθεώρηση εν ευρεία εννοία (βλ. έτσι π.χ. Hall, 2007: 1.449).

Από την άλλη πλευρά, πάντως, η Brown θεωρεί ότι η κατά Foucault κυβερνητικότητα υποβαθμίζει υπερβολικά τον ρόλο του κράτους στην ύστερη νεωτερικότητα (βλ. π.χ. Brown, 2008: 82-83), ενός κράτους που συμφύρεται σήμερα με παρακρατικές δομές βίας και που εναγώνια πασχίζει να υπεραναπληρώσει τη φθίση της κυριαρχίας του μέσω της ύψωσης τειχών (βλ. passim Brown, 2014). Πράγματι, ο Foucault θα θεωρήσει ότι το κράτος:

«δεν έχει σπλάχνα [...], δεν έχει εσωτερικό [...] Είναι το κινούμενο αποτέλεσμα ενός καθεστώτος πολλαπλών κυβερνητικοτήτων» (Foucault, 2012: 270).

Στη νεωτερικότητα μάλιστα η κρατικοποίηση της εξουσίας (“étatisation’’) δίνει τη θέση της στην «κυβερνητικοποίηση» του κράτους (Foucault, 2007: 109). Το κράτος, σύμφωνα με τον Foucault, είναι μια πρακτική, δεν είναι επιβολή μηχανισμού στα άτομα (Foucault, 2007: 276-277).

Η Brown θα αναβαθμίσει λοιπόν, αντίθετα, τον ρόλο του κράτους. Μάλιστα η Αμερικανίδα φιλόσοφος θεωρεί ότι οι υπο-εθνικές αλλά ταυτόχρονα και διεθνικές οντότητες δεν γίνονται ανεκτές, ανεκτός είναι π.χ. ο πιστός στις ΗΠΑ μουσουλμάνος, όχι όμως ο Αμερικανός υπήκοος που βάζει πρώτο το Ισλάμ από τις ΗΠΑ (Grabham, 2009: 102· Vakulenko, 2008: 327). Με βάση την ερμηνευτική σκοπιά της Brown,

θα ενδιέφερε –πέραν της ήδη επιχειρούμενης από την ίδια μετάβασης από το εθνικό επίπεδο σε αυτό του Δυτικού ιμπεριαλισμού, μετάβαση που «γεφυρώνει» η θέση της περί *«φιλελεύθερου ιμπεριαλισμού»* (βλ. γι' αυτόν π.χ. Brown, 2008: 155, 199-205, 250, σημ. 36. Βλ. γι' αυτήν τη μετάβαση και Grabham, 2009: 102)– η εμβάθυνση σε φαινόμενα *υπο-κρατικού διεθνικού λόγου της κυριαρχίας*, όπως στρατόπεδα τύπου Guantánamo, που θεσπίζουν καταστάσεις εξαίρεσης πέραν της κατάστασης πολιορκίας, μετα-αποικιακά διεφθαρμένα καθεστώτα ή κρυπτο-ιμπεριαλιστικά μορφώματα, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση. Θα μπορούσε επίσης να χρησιμεύσει για τη στήριξη μιας *Διεθνούς των υποτελών*, που θα οραματιζόταν μια μη καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση (Vakulenko, 2008: 332). Ιδίως εκεί όπου η ανεκτικότητα χάνει κάθε αξία, *και* ως κυβερνητικότητα, είναι η αναβίωση του αποκλεισμού, της περιθωριοποίησης και του φόνου του «απόλυτου άλλου», αυτού που δεν γίνεται απλώς ανεκτός για να κυβερνηθεί, αλλά εξορίζεται ως απόλυτος εχθρός (ο βομβιστής αυτοκτονίας, ο τρομοκράτης, ο «χωρίς χαρτιά» κ.λπ.) (Vakulenko, 2008: 333-334).

5. Η δυτική κουλτούρα ως κρυφό όχημα της ανεκτικότητας

Παρά τη στερεότυπη αποτίμηση των μη δυτικών κοινωνιών ως πολιτισμικά μεροληπτικών και ανίκανων για κανονιστικές εκκαθολικεύσεις, η Brown ανιχνεύει πολιτισμική μεροληψία και στη Δύση, που φέρεται να εκφράζει καθολικές αρχές, όπως η ατομική αυτονομία και η τυπική ισότητα. Με βάση αυτήν τη μεροληψία, η ανεκτικότητα γίνεται όχημα μιας στερεοτυπικής διάκρισης μεταξύ πολιτισμένων και «βαρβάρων». Απέναντι στην οριενταλιστική αποδοκιμασία της κλειτοριδεκτομής, η φιλόσοφος εντοπίζει ένα *«οξιντενταλιστικό»* σύστοιχο, όπως η επιβολή γύμνιας στις γυναίκες ή η επώδυνη γι' αυτές υποβολή τους στη βιομηχανία «ομορφιάς», ακόμη και μέσω χειρουργικών επεμβάσεων. Το ότι η υποβολή αυτή κρίνεται ως εθελούσια, συσκοτίζει βαθύτερες κοινωνικές παθολογίες, όπως η καταναλωτική-ηδονοβλεπτική εμπορευματοποίηση της γενετήσιας εικόνας των δυτικών γυναικών, συσκότιση που επέρχεται με τη «φυσικοποίηση» ("naturalization") του δυτικού λόγου, την απόδοση δηλαδή σε αυτόν της ιδιότητας της λογικής προδηλότητας, του αυτονόητου (Brown, 2008: 149-205· Aharonson, 2008: 204). Η ηγεμονική-φυσικοποιούσα λογική της ανεκτικότητας καθιστά έτσι αδιανόητη τη στηλίτευση του προτύπου της δυτικής γυναίκας ως εξαναγκαστικής επίδειξης θηλυκότητας στο πλαίσιο μιας εμπορευματικής κυκλοφορίας της πορνικότητας (Vakulenko, 2008: 337-338). Όπως θα το έθετε και η Spivak, η μόνη λογική πρόταση είναι: «λευκοί άνδρες σώζουν σκούρες γυναίκες από σκούρους άνδρες» (Spivak, 2017: 89-93).

Η σύγχρονη ανεκτικότητα μεταπλάθει τον ατομοκεντρισμό του Locke σε μια τελικά και πάλι ουσιωδώς ατομοκεντρική αντίληψη και των ομαδικών δικαιωμάτων

("group rights''), υπό την έννοια της εγγύησης ενός «δικαιώματος εξόδου» από την ομάδα προς κατοχύρωση της ατομικής ελευθερίας επιλογής. Εδώ η κουλτούρα, το πολιτισμικό ιδίωμα, θεωρείται ως «φόντο», ως περίκοσμος του στεγανού ατόμου, που μπορεί να το επιλέγει ή να το απορρίπτει κατά βούληση. Είναι αυτή η στάση που κρύβει, αθεατοποιεί τις πολιτισμικές προκείμενες του ίδιου του Δυτικού λόγου, αλλά και την *πορώδη* φύση της διάζευξης πολιτισμικός φονταμενταλισμός εναντίον κοσμικού φιλελευθερισμού (Vakulenko, 2008: 325, 329-330, 336-337. Βλ. και Hurst, 2009: 160). Στο ίδιο πλαίσιο, η εμμονή στην τάχα αποκλειστική διάζευξη δικαιολογεί (απολύτως στο πλαίσιο της ανεκτικότητας) το επιτετραμμένο της θρησκευτικής πίστης *μαζί* με την απαγόρευση της δημόσιας έκφρασής της μέσω ενδυματολογικών προτιμήσεων, όπως η ισλαμική μαντίλα, που εκδιώκεται από τη δημοσιότητα στην ιδιωτική σφαίρα (Vakulenko 2008: 338 και σημ. 30).

6. Πόσο ριζική είναι τελικά η κριτική της Brown στον φιλελευθερισμό;

Ένσταση στην οπτική της Brown για την ανεκτικότητα ως εξουσιαστική κυβερνητικότητα αποτελεί η επισήμανση, ότι έτσι η φιλόσοφος παραβλέπει πως πολλές συλλογικότητες δεν αισθάνονται ότι η ταυτότητά τους τούς έχει επιβληθεί ουσιοκρατικά, ενώ είναι αποδομήσιμη και κατασκευασμένη, αλλά αντίθετα τη διεκδικούν ως τέτοια. Ένσταση επίσης προβάλλεται ως προς τη βαρύτητα της ανεκτικότητας ως εξουσίασης, καθώς αυτή είναι μάλλον μια εξουσίαση δεύτερης τάξης σε σχέση με μια άλλη, πρωτογενή καταπίεση. Εδώ δεν είναι κατά τη φουκαλδιανή αντίληψη η ανεκτικότητα που ως κυβερνητικότητα παράγει τα υποκείμενα, αλλά αυτή που τα διατηρεί ως παραχθέντα από την αρχική δομή καταπίεσης (Hurst, 2009: 161). Οι υποτελείς της Spivak θα ήταν εδώ μια τέτοια περίπτωση, αν όχι ήδη μορφή υποκειμενοποίησης πρότερη και εκείνης που παράγει η καταπίεση.

Αλλά κριτικά μπορεί επίσης κανείς να σημειώσει τη συμπόρευση της φιλοσόφου με τον φιλελευθερισμό καθεαυτόν, παρά τη σκληρή της κριτική σε αυτόν. Μπορεί δηλαδή να δείξει άλλες εμπνεύσεις της ανεκτικότητας που βαίνουν πέραν της πρόσδεσής της με αυτόν, τις οποίες η Brown δεν εξετάζει. Η θνητότητα-περατότητα του Heidegger αίφνης, η ατέλεια της ίδιας της προσληπτικής ικανότητας της συνείδησης στον Merleau-Ponty, αλλά και η σπινοζική εστίαση στη διαφορά και τον πλουραλισμό των ηθικών αντιλήψεων, πριμοδοτούν μια ανεκτικότητα που απογαλακτίζεται εννοιολογικά από τον φιλελευθερισμό. Η Brown λοιπόν, σύμφωνα με την κριτική αυτή, αφού δεν αποσυνδέει την ανεκτικότητα από τον φιλελευθερισμό, δεν διανοείται μια μη φιλελεύθερη ανεκτικότητα, που θα ήταν ακτιβιστική-καταφάσκουσα και όχι αρνητική και πολιτικά αναχωρητική, που θα προήγαγε την ισότητα και θα περιόριζε τη φυσικοποίηση-πειθάρχηση της κυβερνητικής ανεκτικότητας. Αντ' αυτών, η φιλόσοφος φαίνεται να τείνει

προς την εγκατάλειψη της ανεκτικότητας tout court (Tønder, 2008: 170-171. Για τη συμπόρευση της Brown με τον φιλελευθερισμό, βλ. και Gregg, 2007: 319).

Εδώ βρίσκω το αδύνατο σημείο της ανάλυσης της Brown για την ανεκτικότητα. Μη εξερχόμενη του λόγου του φιλελευθερισμού, εμμένει στην κριτική θεματοποίηση της ανεκτικότητας ως αμφίσημης: αφενός ως κοσμοπολιτικής, καθολικής, ομογενοποιούσας και θεμελιωτιστικής, αφετέρου ως επαρχιωτικής, πολιτισμικά μερικευμένης, ατομοκρατικής και αντίθετης στον φονταμενταλισμό (Gregg, 2007: 320-323). Το έλλειμμα της ανάλυσης της Brown δεν είναι όμως έτσι ότι δεν αναγνωρίζει μια *πολιτική* ανεκτικότητα, αλλά ότι δεν εγκαταλείπει τελειωτικά την ανεκτικότητα ως δικαιοπολιτικό πρόταγμα. Το έλλειμμα της ανάλυσής της δεν είναι ότι σφάλλει επειδή τείνει σε αυτήν την εγκατάλειψη, αλλά ότι δεν *ολοκληρώνει* αυτήν την εγκατάλειψη, με άλλα λόγια δεν επιστρέφει με γονιμοποιό τρόπο στον Marcuse, για να εξέλθει συνολικά από τη γραμματική της φιλελεύθερης ανεκτικότητας! (Gregg 2007: 323-324)

Αλλά γι' αυτήν την έξοδο χρειάζονται άλλες οδοί, πνευματικά λιγότερο «βορειοαμερικανικές». Αυτές που μας οδηγούν να συναντήσουμε σήμερα, π.χ., τη σκέψη του Derrida περί φιλοξενίας ως άρνησης της ανεκτικότητας και του θετικού νόμου, με τον οποίο αυτή είναι εναγκαλισμένη (βλ. έτσι Gregg, 2007: 324) ή ακόμη και ιδίως την αναμνημονεύουσα και πάντοτε επείγουσα δικαιοσύνη, τουτέστιν τον *πολιτικό μεσσιανισμό* του αρχέγονου, πάντοτε παρόντος και παντοτινά ερχόμενου πνεύματος που άκουγε στο κατά κόσμον όνομα "W. Benjamin".

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Δεληβογιατζής, Σ. (1989). *Προς μια ερμηνευτική κριτική. Η περίπτωση Foucault*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Foucault, M. (1978). *Ιστορία της Σεξουαλικότητας 1. Η Δίψα της Γνώσης* (μτφρ. Γκλ. Ροζάκη). Αθήνα: Ράππας.

Foucault, M. (1991). «Δύο δοκίμια για το υποκείμενο και την εξουσία». Στο Foucault, M., *Η μικροφυσική της εξουσίας* (μτφρ. Λ. Τρουλινού) (σσ. 75-100). Αθήνα: Ύψιλον.

Foucault, M. (1991). «Πειθαρχική εξουσία και υποτέλεια». Στο Foucault, M., *Η μικροφυσική της εξουσίας* (μτφρ. Λ. Τρουλινού) (σσ. 101-118). Αθήνα: Ύψιλον.

Foucault, M. (2002). *Για την Υπεράσπιση της Κοινωνίας* (μτφρ. Τ. Δημητρούλια). Αθήνα: Ψυχογιός.

Foucault, M. (2012). *Η Γέννηση της Βιοπολιτικής. Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1978-1979)* (μτφρ. Β. Πατσογιάννης). Αθήνα: Πλέθρον.

Spivak, G. C. (2017). *Μπορούν οι υποτελείς να ομιλούν;* (μτφρ. Χλόη Κολύρη/Π. Τριτσιμπίδας). Τρίκαλα: Επέκεινα.

Ξενόγλωσση

Aharonson, E. (2008). "Wendy Brown, Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire". *Criminal Law and Philosophy*, 2, pp. 201-206.

Brown, W. (2008). *Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire*. Princeton and Oxford: Princeton UP.

Brown, W. (2014). *Walled States, Waning Sovereignty*. New York: Zone Books.

Brown, W. (2105). "Tolerance as such does not exist". In: "Critical Exchange. What is important in theorizing tolerance today". *Contemporary Political Theory*, 14, pp. 159-164.

Dobbernack, J./Modood, T. (2015). "Tolerance in critical and political theory: Coexistence or parts of something bigger?" In: "Critical Exchange. What is important in theorizing tolerance today''. *Contemporary Political Theory*, 14, pp. 164-171.

Forst, R. (2015). "Between social domination and democratic reason: The concept of toleration". In: "Critical Exchange. What is important in theorizing tolerance today". *Contemporary Political Theory*, 14, pp. 190-196.

Foucault, M. (2007). *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège de France 1977-1978*. Palgrave Macmillan 2007.

Grabham, E. (2009). "Book Review: Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire". *Feminist Legal Studies*, 17, pp. 101-103.

Gregg, B. (2007). "Book Review: Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire". *Law and Politics Book Review*, pp. 318-325.

Hall, J. (2007). "Book Review: Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire". *Social Forces,* 85 (3), pp. 1448-1449.

Hurst, C. M. (2009). "Book Review: Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire". *Cultural Critique*, 73, pp. 157-162.

March, A. (2015). "Democratizing toleration". In: "Critical Exchange. What is important in theorizing tolerance today''. *Contemporary Political Theory*, 14, pp. 178-184.

Newey, G. (2015). "Toleration and the language of terror''. In: "Critical Exchange. What is important in theorizing tolerance today". *Contemporary Political Theory*, 14, pp. 172-177.

Senellart, M. (2007). "Course Context". In Foucault, M. (2007). *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège de France 1977-1978* (pp. 369-401). Palgrave Macmillan.

Tønder, L. (2008). "Book Review: Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire". *Political Theory*, 36 (1), pp. 168-171.

Tønder, L. (2015). "Tolerance and power: What can a tolerant society do?" In: "Critical Exchange. What is important in theorizing tolerance today''. *Contemporary Political Theory*, 14, pp. 184-190.

Vakulenko, A. (2008). "Review essay. Liberalism, civilization and the (non-oxymoronic limits of tolerance". *International Journal of Law in Context*, 3, 4, pp. 323-341.

Δικαστική Αστυνομία και αποτελεσματικότητα του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα – Παρουσίαση μιας έρευνας

Σοφία Βιδάλη
Καθηγήτρια Εγκληματολογίας και Αντεγκληματικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Συνεργασία:
Χαράλαμπος Καραγιαννίδης
Δρ. Εγκληματολογίας Νομικής Σχολής. ΑΠΘ, Δικηγόρος

Αλεξάνδρα Κουφούλη
Υπ. Δρ. Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

Σοφία Σπυρέα
Δρ. Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής, ΔΠΘ

1. Εισαγωγή

Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται τα πορίσματα έρευνας για την ανάγκη σύστασης Δικαστικής Αστυνομίας στην Ελλάδα, που εκπονήθηκε το 2017, και της σχετικής πρότασης για τη δημιουργία της ανάλογης υπηρεσίας. Η έρευνα και η πρόταση για τη σύσταση Δικαστικής Αστυνομίας είχαν ως επίκεντρο τη διαφθορά, το οικονομικό και το οργανωμένο έγκλημα. Το ζήτημα θεωρούμε ότι εξακολουθεί να αποτελεί ζητούμενο για τη χώρα μας και επομένως είναι ακόμα επίκαιρη μια τέτοια συζήτηση. Η διαφθορά και το οικονομικό έγκλημα βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των δημόσιων πολιτικών ήδη πάνω από 10 χρόνια, ιδίως μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 2008. Επιπλέον, το οργανωμένο έγκλημα εκτιμάται ότι διευρύνει το πεδίο δράσης του, αν και δεν αποτυπώνεται στατιστικά το μέγεθος και η σχέση του με το οικονομικό έγκλημα, και ιδίως με τη διαφθορά.

Από μία ποινικοδογματική άποψη, τα ζητήματα διαφθοράς, οικονομικού και οργανωμένου εγκλήματος εξετάζονται διακριτά, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία και την ποινική θεωρία, ενώ η εγκληματολογική θεώρησή τους διαφοροποιείται εν μέρει, καθώς μια συγκεκριμένη θεώρηση συσχετίζει τα τρία αυτά φαινόμενα και θεωρητικά. Επίσης, παρά την πληθώρα βιβλιογραφίας και ερευνών διεθνώς, σπανίζουν στην Ελλάδα ποιοτικές ιδίως έρευνες για τη διαφθορά, το οικονομικό και το οργανωμένο έγκλημα και τη μεταξύ τους σχέση (βλ. και επόμ.). Αντίθετα, από ποινικοδογματική

άποψη, μια σημαντική συμβολή είχε η ποιοτική έρευνα που εκπονήθηκε στο ΑΠΘ (Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ., 2014), και αφορούσε τη διαφθορά και το οικονομικό έγκλημα στον δημόσιο τομέα.

Τα πορίσματά της αποτέλεσαν μία βάση αναστοχασμού για την κατάσταση των ποινικών θεσμών στην Ελλάδα και μεταξύ άλλων ανέδειξαν, κατά τη γνώμη μας, την ανάγκη μεταρρυθμίσεων, ιδίως με άξονα το ζήτημα της αποτελεσματικότητας και της δικαιοκρατικής λειτουργίας του δικονομικού συστήματος. Από την επανεξέταση ορισμένων πορισμάτων της έρευνας αυτής, διαπιστώνουμε αποκλίνουσες τάσεις σχετικά με την αποτελεσματικότητα του δικονομικού συστήματος στην Ελλάδα. Ειδικότερα, άλλοι από τους ερευνηθέντες θεωρούν ότι το δικονομικό σύστημα λειτουργεί και είναι αποτελεσματικό, έστω μέτρια, και άλλοι ότι δεν είναι επαρκές, ή έχουν αρνητική άποψη γι' αυτό και εντοπίζουν ουσιαστικές ελλείψεις και ανεπάρκειες, μεταξύ των οποίων θεωρούν και την έλλειψη Δικαστικής Αστυνομίας ως ουσιαστικό πρόβλημα (βλ. για όλα Καϊάφα-Γκμπάντι, 2014: 29-30). Σύμφωνα με ορισμένα από τα πορίσματα της εν λόγω έρευνας, το επιχείρημα που διατυπώθηκε για τη μεγάλη καθυστέρηση που παρατηρείται στην προδικασία, συνδέθηκε με γενικότερα οργανωσιακά προβλήματα και αδυναμίες του μηχανισμού απονομής δικαιοσύνης, του θεσμικού πλαισίου και με την έλλειψη τεχνοκρατικής υποστήριξης, με αποτέλεσμα η έμφαση στην ταχύτητα να οδηγεί στον σχηματισμό ελλιπών δικογραφιών (Καϊάφα-Γκμπάντι: 29 κ.ε.). Επίσης, η πλειονότητα των συμμετεχόντων θεωρεί ότι οι φάκελοι προκαταρκτικής εξέτασης και «αστυνομικής» προανάκρισης δεν είναι επαρκείς από άποψη ποιότητας και τεκμηρίωσης: υποστηρίζεται ότι οι υποθέσεις που εισάγονται προς εκδίκαση στο ακροατήριο δεν είναι αποδεικτικά ώριμες, ιδιαίτερα αυτές που απαιτούν εξειδικευμένες γνώσεις, και αυτό εξαιτίας σοβαρών ανεπαρκειών σχετικά με τον τρόπο χειρισμού των υποθέσεων και έρευνας του αποδεικτικού υλικού (Καϊάφα-Γκμπάντι, 2014: 38-39).

Από τα ευρήματα της έρευνας αυτής, επομένως, προκύπτουν ήδη βασικοί άξονες προβλημάτων και ανεπάρκειας του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, ιδίως στο στάδιο της προδικασίας και σε σχέση με τις οργανωσιακές, θεσμικές και λειτουργικές παραμέτρους που την επηρεάζουν.

Εκτός από τη διαφθορά και το οικονομικό έγκλημα, όμως, και παρά την έμφαση που έχει δοθεί διεθνώς στη διασύνδεσή τους με το οργανωμένο έγκλημα, σπανίζουν στην Ελλάδα και οι έρευνες για το οργανωμένο έγκλημα, αν εξαιρέσει κάποιος τις προσεγγίσεις στο πεδίο του ποινικού δικαίου (βλ. αντί άλλων Συμεωνίδου-Καστανίδου, 2007). Στο πεδίο της εγκληματολογίας, παρά την επίσης πληθωριστική αναφορά στα ζητήματα του οργανωμένου εγκλήματος, η έρευνα για το οργανωμένο έγκλημα ως κοινωνικό φαινόμενο αλλά και στο επίπεδο της αποτελεσματικότητας της αντεγκληματικής πολιτικής, εκτός εξαιρέσεων (βλ. ενδεικτ. Σταμούλη, 2016· Αντωνόπουλος, Παπανικολάου, 2016), δεν έχει αναπτυχθεί επαρκώς.

Στο επίπεδο εφαρμογής του νόμου σε ό,τι αφορά την αποκάλυψη τέτοιων υποθέσεων αλλά και την ανάδειξη των μεταξύ τους συσχετίσεων, μείζον ζήτημα θεωρείται

η αδυναμία των αρχών να εντοπίσουν τέτοιες υποθέσεις, να συσχετίσουν μεταξύ τους διαφορετικές και φαινομενικά ανεξάρτητες υποθέσεις και δράστες (Βιδάλη, 2017). Περαιτέρω δυσκολίες προκύπτουν από την «απροθυμία» των αρμόδιων φορέων να ανταποκριθούν άμεσα στα αιτήματα των αρχών (βλ. ενδεικτ. Παπανδρέου, 2016) και, τέλος, από πολλές πλευρές διαπιστώνονται συμβιωτικές σχέσεις (Καλλίρης, 2016· Βιδάλη, 2017· Βασιλαντωνοπούλου, 2016) ανάμεσα στο οργανωμένο έγκλημα, τη διαφθορά και πολιτικούς παράγοντες ή κρατικούς αξιωματούχους, επιβεβαιώνοντας βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν διατυπωθεί πολλά χρόνια πριν για τα ζητήματα αυτά βλ. ιδίως την κλασική πλέον θεώρηση του Chambliss (1988 [1978]) και Chambliss (2004).

Λαμβάνοντας υπόψη τα προαναφερθέντα και σε αναζήτηση της ουσιαστικής αποτελεσματικότητας του ποινικοκατασταλτικού συστήματος (δηλαδή της τυπικής κοινωνικής αντίδρασης απέναντι σε πράξεις και καταστάσεις που επιχειρούν να επιβάλλουν το δίκαιο του ισχυρού στις σχέσεις κράτους – πολίτη και μεταξύ ανθρώπων), η ιδέα της σύστασης Δικαστικής Αστυνομίας είναι μία επιλογή που θα χρειαζόταν να εξεταστεί προς αυτήν την κατεύθυνση.

Η συζήτηση για τη Δικαστική Αστυνομία δεν είναι νέα. Σε επόμενη ενότητα παρουσιάζεται η εξέλιξη της δημόσιας συζήτησης στην Ελλάδα για το θέμα αυτό και οι σχετικές αντιδράσεις. Επίσης, οι συστάσεις υπηρεσιών της ΕΕ αποτελούν ένα επιπλέον επιχείρημα για τη διερεύνηση του ζητήματος της Δικαστικής Αστυνομίας. Επιπλέον, ο δομικός χαρακτήρας που φαίνεται να έχει η βαριά εγκληματικότητα και στη χώρα μας, σε συνδυασμό με τις γενικότερες ποιοτικές μεταβολές της και τη χρήση της τεχνολογίας (Europol, 2017· GRECO, 2015), επαναφέρουν υπό συζήτηση το θέμα. Κατόπιν όσων προαναφέρθηκαν, νομιμοποιείται το ενδιαφέρον για να μελετηθεί η σύσταση ενός νέου σώματος ή υπηρεσίας, όπως αυτό της Δικαστικής Αστυνομίας, προσανατολισμένο σε υποθέσεις/κατηγορίες εγκλημάτων.

Η μελέτη που παρουσιάζεται στη συνέχεια εκπονήθηκε το 2017 και είχε σκοπό να διερευνήσει ακριβώς τη σκοπιμότητα σύστασης Δικαστικής Αστυνομίας στην Ελλάδα, να προτείνει την αναμόρφωση ενδεχομένως του ισχύοντος αλλά αδρανούς νομοθετικού πλαισίου για τον θεσμό αυτό και να προτείνει άλλα, αναγκαία νομοθετικά μέτρα, με σκοπό την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της Ποινικής Δικαιοσύνης στο στάδιο της προανακριτικής διαδικασίας για υποθέσεις εγκλημάτων διαφθοράς, οικονομικού και οργανωμένου εγκλήματος.[1]

1. Η μελέτη χρηματοδοτήθηκε με τη σύμβαση μεταξύ του SRSS, εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, και του Δημοκρίτειου Πανεπιστήμιου Θράκης, στο πλαίσιο της τεχνικής βοήθειας προς την Ελλάδα, που αφορούσε την αποτελεσματικότητα, τον εκσυγχρονισμό και την ενίσχυση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης σε σχέση με την αντιμετώπιση της διαφθοράς, του οικονομικού και οργανωμένου εγκλήματος στο στάδιο της προδικαστικής έρευνας στην Ελλάδα (Κωδ. έργου SRSS/C/2017/009). Επιστημονική υπεύθυνη του εγχειρήματος ανέλαβε (τα μέλη της ερευνητικής ομάδας αναφέρονται με τις τότε ιδιότητές τους) η γράφουσα το παρόν άρθρο Σοφία Βιδάλη,

Η Δικαστική Αστυνομία είναι ένας από τους θεσμούς που η λειτουργία τους μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας του ποινικοκατασταλτικού συστήματος (βλ. και προηγ.), αν λάβουμε υπόψη την εμπειρία άλλων χωρών, αλλά και τα προβλήματα που θα μπορούσε να λύσει η σύστασή της στην Ελλάδα. Με το σκεπτικό αυτό, βασικοί άξονες του προγράμματος ήταν η συνολική θεώρηση του θεσμού και η ανάλυση της λειτουργίας του σε άλλες χώρες, η διερεύνηση της ανάγκης ίδρυσης της Δικαστικής Αστυνομίας στην Ελλάδα και η επεξεργασία μιας πρότασης για τη σύστασή της.

Έτσι, α) διερευνήθηκαν επιστημονικά τα πρότυπα προδικαστικής έρευνας και η οργάνωσή της σε άλλες χώρες, β) εξετάστηκε η ανάγκη και η δυνατότητα ίδρυσης Δικαστικής Αστυνομίας στην Ελλάδα, ειδικά στο επίπεδο της προδικαστικής έρευνας, η οποία θα είναι αρμόδια ιδίως για υποθέσεις διαφθοράς και τις σοβαρές υποθέσεις οικονομικής/οργανωμένης εγκληματικότητας και, τέλος, γ) διατυπώθηκαν συγκεκριμένες συστάσεις και προτάσεις σχετικά με την οργάνωση και τη λειτουργία του θεσμού της Δικαστικής Αστυνομίας.

1.1. Σύντομη περιγραφή του ερευνητικού προγράμματος

Η εκπόνηση του προγράμματος διαρθρώθηκε σε δύο άξονες, έναν θεωρητικό και έναν ερευνητικό: Η επισκόπηση βιβλιογραφίας και η συλλογή υλικού τεκμηρίωσης (θεωρία, έρευνα, κείμενα πολιτικής νομοθεσία κ.λπ.) πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της έρευνας γραφείου (desk research). Με βάση την ανάλυση του υλικού αυτού, περιγράφηκαν και αναλύθηκαν το θεσμικό πλαίσιο της ποινικής προδικασίας στην Ελλάδα, τα λειτουργικά προβλήματα που ανακύπτουν για την προδικαστική έρευνα, και συμπερασματικά διατυπώθηκαν βασικές προϋποθέσεις που πρέπει να εκπληρωθούν για τη σύσταση Δικαστικής Αστυνομίας. Στη συνέχεια, εξετάστηκε η οργάνωση και λειτουργία της Δικαστικής Αστυνομίας και της ποινικής προδικασίας (όταν δεν υπάρχει Δικαστική Αστυνομία) σε διαφορετικές έννομες τάξεις στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ, και αναλύθηκαν συγκριτικά τα βασικά χαρακτηριστικά τους. Με βάση τα αποτελέσματα της «έρευνας γραφείου» (desk research), καταρτίστηκαν στη συνέχεια οδηγοί συνέντευξης, που αξιοποιήθηκαν στο πλαίσιο της επόμενης φάσης του προγράμμα-

Καθηγήτρια Εγκληματολογίας και Αντεγκληματικής Πολιτικής στο Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης και Πολιτικής Επιστήμης του ΔΠΘ. Στο πρόγραμμα συμμετείχαν σε όλες τις φάσεις εκπόνησής του οι κ.κ. Αλεξάνδρα Κουφούλη, Υποψήφια Διδάκτορας Εγκληματολογίας στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, Χαράλαμπος Καραγιαννίδης, δικηγόρος, Δρ. Εγκληματολογίας της Νομικής Σχολής του ΑΠΘ και Σοφία Σπυρέα, υποψήφια Δρ. Εγκληματολογίας στο Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης και Πολιτικής Επιστήμης του Δημοκρίτειου Πανεπιστήμιου Θράκης. Η ερευνητική αυτή μελέτη αξιολογήθηκε από εξωτερικό αξιολογητή, την Καθηγήτρια Ποινικού Δικαίου Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου.

τος, η οποία περιελάμβανε την εκπόνηση πρωτογενούς έρευνας με ομάδες εστίασης (focus groups). Η έρευνα με ομάδες εστίασης είχε ως αντικείμενο τη διερεύνηση της σκοπιμότητας ίδρυσης Δικαστικής Αστυνομίας σε συσχέτιση με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι δικαστικοί λειτουργοί, αστυνομικοί και στελέχη της δημόσιας διοίκησης, οι οποίοι ασχολούνται σε υπηρεσίες που έχουν ως αντικείμενό τους την αντιμετώπιση της διαφθοράς του οικονομικού και του οργανωμένου εγκλήματος. Στις ενότητες που ακολουθούν δημοσιεύονται για πρώτη φορά η ανάλυση και τα πορίσματα της έρευνας με τις ομάδες εστίασης και, στη συνέχεια, η πρόταση για τη σύσταση Δικαστικής Αστυνομίας.

Η έκθεση που κατατέθηκε στον φορέα χρηματοδότη (στο εξής Έκθεση) διαρθρώθηκε σε δύο μέρη: ένα θεωρητικό για τη λειτουργία της Δικαστικής Αστυνομίας σε σχέση με συγκεκριμένες κατηγορίες εγκλημάτων, το θεσμικό πλαίσιο, την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας και την πρόταση για τη σύσταση Δικαστικής Αστυνομίας, και ένα δεύτερο μέρος, όπου παρατίθετο η έρευνα και το ερευνητικό υλικό και το οποίο πλαισιώθηκε από παραρτήματα. Στην Έκθεση, περιλαμβάνεται, εκτός από την έρευνα, η θεωρητική προσέγγιση του θέματος, που εδώ παρατίθεται, πολύ συνοπτικά και επεξεργασμένη εν μέρει, μόνο όπου ήταν απολύτως αναγκαίο. Το υπόλοιπο έργο, που δημοσιεύεται εδώ, αποτελείται από αποσπάσματα της Έκθεσης που κατατέθηκε*, χωρίς να έχει υποβληθεί σε επικαιροποίηση της βιβλιογραφίας (αλλά μόνο σε επιμέλεια κειμένου*), και επομένως, ο χρόνος παγώνει στο 2017. Κατά συνέπεια, οτιδήποτε ανάγεται στη νομοθεσία αφορά τους παλιούς Κώδικες (Ποινικό και Ποινικής Δικονομίας) πριν από τη θέσπιση των νέων το 2019. Έτσι, αποτελεί και ένα ιστορικού χαρακτήρα κείμενο, επίκαιρο όμως και σήμερα και αξιοποιήσιμο από κάθε ενδιαφερόμενο.

2. Αστυνομία και Δικαστική Αστυνομία

Ανάμεσα στα ζητήματα που κατά καιρούς έχουν ανακύψει, έχει σημασία να διευκρινιστεί πριν από οτιδήποτε άλλο η σχέση της Δικαστικής Αστυνομίας με την «κανονική» Αστυνομία.

Ο όρος *«Αστυνομία», με την* ουσιαστική έννοια, παραπέμπει στην πολιτειακή ενέργεια για την πρόληψη – αποτροπή και καταστολή του εγκλήματος, και γενικά της διασφάλισης της δημόσιας τάξης και ασφάλειας. Με την τυπική έννοια, ως Αστυνομία ορίζεται η δημόσια υπηρεσία στην οποία ανατίθεται η παραπάνω ενέργεια (Αλεξιάδης, 2006: 116-117· Βιδάλη, 2000: 50). Ανάλογα με το έργο που επιτελεί η Αστυνομία διακρίνεται σε διοικητική (δημόσια τάξη και ασφάλεια) και σε δικαστική (έρευνα του εγκλήματος). Αυτή η διάκριση γίνεται ανάλογα με την υπαγωγή της αστυνομικής υπηρεσίας στην κυβερνητική εξουσία ή στη δικαστική. Όμως, *ο όρος Δικαστική Αστυνομία* μπορεί να αναφέρεται τόσο στην ουσιαστική Δικαστική Αστυνομία, δηλαδή, τη

λειτουργία έρευνας του εγκλήματος, όσο και στην τυπική διάστασή της, δηλαδή στη δομή συγκεκριμένης υπηρεσίας Αστυνομίας, που διενεργεί την έρευνα για το έγκλημα (τυπική θεώρηση). Στο παρόν έργο θα μας απασχολήσουν και οι δύο οπτικές προσέγγισης, δηλαδή η Δικαστική Αστυνομία και από ουσιαστική άποψη (ως λειτουργία, έργο) και από τυπική (ως δομή).

Η (ουσιαστική) λειτουργία της Δικαστικής Αστυνομίας περιλαμβάνει ειδικότερα όλες εκείνες τις πράξεις και αρμοδιότητες έρευνας που επιτελούνται ιδίως από την Αστυνομία (άρθρο 33 ΚΠΔ) για τη διαπίστωση και βεβαίωση ενός εγκλήματος κατά το στάδιο της προανακριτικής διαδικασίας, είτε αυτεπάγγελτα (αυτεπάγγελτη προανάκριση) είτε ύστερα από εισαγγελική παραγγελία. Επομένως, βασικά χαρακτηριστικά της λειτουργίας της Δικαστικής Αστυνομίας είναι:

α) Η Δικαστική Αστυνομία έχει κατασταλτικό χαρακτήρα, καθώς ερευνά για το έγκλημα που έχει ήδη διαπραχθεί.

β) Οι λειτουργίες της Δικαστικής Αστυνομίας, αλλά και οι υπηρεσίες που τις επιτελούν, τίθενται υπό τη διεύθυνση του εισαγγελέα. Η Εισαγγελία είναι δικαστική αρχή, ανεξάρτητη από τα δικαστήρια και την εκτελεστική εξουσία. Στην Ελλάδα, η Αστυνομία είναι ανεξάρτητη από την Εισαγγελία, αλλά είναι αυτονόητο ότι οι δύο υπηρεσίες βρίσκονται σε στενή συνεργασία μεταξύ τους. Οι σχέσεις του εισαγγελέα με την Αστυνομία οριοθετούνται κανονιστικά από πλέγμα διατάξεων (άρθρο 13 ΚΠΔ, άρθρο 24 ΚώδΟΔΔΛ (Μπρακουμάτσος, 2014: 54, 57), με βάση τις οποίες οι αστυνομικές αρχές εκτελούν τις παραγγελίες και συνδράμουν τον εισαγγελέα. Όμως δεν υπάρχει μια μόνιμη υπηρεσία Αστυνομίας με αποκλειστική υποχρέωση και αποστολή να συνδράμει τον εισαγγελέα.

γ) Η Δικαστική Αστυνομία έχει ως αποστολή την εξιχνίαση και έρευνα του εγκλήματος: ανιχνεύει, διερευνά και βεβαιώνει τη διάπραξη εγκλημάτων, την ταυτότητα των δραστών, συγκεντρώνει αποδεικτικά στοιχεία και γενικά υποβοηθά το ανακριτικό έργο, υπό την επίβλεψη και τη διεύθυνση του εισαγγελέα (Αλεξιάδης, 2006: 117· Τέντες, 2010). Οι δράσεις αυτές, μεταξύ άλλων, προϋποθέτουν, ιδίως σήμερα, εξειδικευμένες ερευνητικές διαδικασίες και γνώσεις κατά τη συλλογή στοιχείων και την αξιολόγησή τους, και γι' αυτό, η λειτουργία ιδιαίτερης υπηρεσίας Δικαστικής Αστυνομίας και οι προϋποθέσεις λειτουργίας της αποτελεί σοβαρό ζήτημα προς διερεύνηση.

2.1. Συγχύσεις σχετικά με τη διάκριση των αστυνομικών λειτουργιών και οι συνέπειές τους

Στην Ελλάδα, δεν υπάρχει θεσμοθετημένη δομή ή διακριτή λειτουργία Δικαστικής Αστυνομίας, ούτε στην Αστυνομία ούτε στην Εισαγγελία, παρά τις αντίθετες απόψεις της θεωρίας και συστάσεις διεθνών φορέων και οργανώσεων (βλ. επόμ.). Έτσι, η διάκριση ανάμεσα στη Διοικητική και Δικαστική Αστυνομία είναι μάλλον θεωρητική

και δεν παράγει έννομες συνέπειες. Το γεγονός ότι προανακριτικοί και άλλοι υπάλληλοι, τίθενται υπό την εποπτεία και καθοδήγηση του εισαγγελέα, τους καθιστά πρόσκαιρα επιβοηθητικούς του εισαγγελέα, αλλά όχι ιδιαίτερη ομάδα στελεχών με ειδικές αρμοδιότητες, αποστολή, σύστημα εκτέλεσης υπηρεσίας και εκπαίδευση, κριτήρια με βάση τα οποία οφείλει να σταθμίζεται η λειτουργική διάκριση ανάμεσα σε υπηρεσίες και καθήκοντα (αντιθ: ΓνωμΕισαΑΠ 16/2007). Έτσι, καθήκοντα Δικαστικής Αστυνομίας επιτελούν οι υπηρεσίες ασφαλείας της Ελληνικής Αστυνομίας (βλ. άρθρα 8, Ν. 2800/2000 και 93, Π.Δ. 141/1991· ΓνωμΕισαΑΠ 16/2007) και κάθε υπηρεσία ή υπάλληλος, που ορίζεται από τον νόμο ως προανακριτικός υπάλληλος (άρθ. 33, 34 ΚΠΔ). Η σημασία που έχει γενικά για την αποτελεσματικότητα του ποινικοκατασταλτικού συστήματος η διάκριση της αστυνομικής λειτουργίας σε διοικητική και δικαστική, και η αντιστοίχισή της σε οργανωτικές δομές και υπηρεσίες, γίνεται δεκτή από τη θεωρία στην Ελλάδα (Αλεξιάδης, 2006: 117-118· Μπρακουμάτσος, 2014: 56), αλλά έχει ιδιαίτερη σημασία, ιδίως, σε υποθέσεις βαριάς εγκληματικότητας και οργανωμένου εγκλήματος.

Στο ελληνικό σύστημα όμως, η διάκριση των διάφορων λειτουργιών, ιδίως της Αστυνομίας, δεν αντιστοιχούν πάντα σε αυτό που πραγματικά επιτελείται (βλ. και Παπαϊωάννου, 2006: 5-7). Έτσι, για παράδειγμα, λειτουργίες που έχουν κατασταλτικό χαρακτήρα, αλλά δεν εντάσσονται οπωσδήποτε στη Δικαστική Αστυνομία, επειδή δεν εκτελούνται υπό την εποπτεία των δικαστικών λειτουργών, δεν είναι σαφές ούτε και εάν εντάσσονται στην Αστυνομία ασφαλείας, ενώ ο χαρακτήρας και οι όροι υπό τους οποίους διενεργούνται, τελεί συχνά υπό ασάφεια και οφείλει να επαναοριοθετηθεί, εφόσον συσταθεί Δικαστική Αστυνομία. Για παράδειγμα. βλ. τον θεσμό της *αστυνομικής προανάκρισης* (άρθρο 243§2 ΚΠΔ· 95§8 Π.Δ. 141/1991)· βλ. επίσης την υποχρέωση της Ελληνικής Αστυνομίας, εάν δεν έχει διαλευκανθεί η υπόθεση, να συνεχίζει τις έρευνες και *μετά την υποβολή της σχετικής δικογραφίας* (άρθρο 95§2, Π.Δ. 141/1991). Προκύπτει, επομένως, η ανάγκη εξορθολογισμού των αρμοδιοτήτων και λειτουργιών έρευνας κατά το προδικαστικό στάδιο στο ελληνικό δικονομικό και αστυνομικό σύστημα.

2.2. Η «ιστορία» της Δικαστικής Αστυνομίας στην Ελλάδα και παράγοντες που απέτρεψαν τη σύστασή της

Στην Ελλάδα, διάκριση μεταξύ της Διοικητικής και Δικαστικής Αστυνομίας θεσμοθετείται αμέσως μετά τη σύσταση του Ελληνικού Βασιλείου και αποτυπώνεται στο άρθρο 81 του Β.Δ. 31.12.1836 περί Δημοτικής Αστυνομίας (Αλεξιάδης, 2006: 119). Το 1849 αφαιρέθηκαν τα ανακριτικά καθήκοντα από τη Δημοτική Αστυνομία και ανατέθηκαν στη νεοσυσταθείσα Διοικητική Αστυνομία, που αποτέλεσε την πρώτη Αστυνομία ασφαλείας στην Ελλάδα (Βιδάλη, 2007: 288 κ.ε.). Από το 1880 ως το 1984

οι εξελίξεις και στη χώρα και στο αστυνομικό σύστημα συνέβαλαν ώστε η λειτουργία Δικαστικής Αστυνομίας να μη συγκεντρώνει κανένα ενδιαφέρον: η Δικαστική Αστυνομία «χάνεται» ως ιδιαίτερη λειτουργία και στην πραγματικότητα συγχωνεύεται με την Αστυνομία ασφαλείας. Γενικά, ενώ η θεωρία επαναλάμβανε συστηματικά τη διάκριση μεταξύ Διοικητικής και Δικαστικής Αστυνομίας, αυτή η διάκριση δεν αντιστοιχούσε σε καμία οργανωτική δομή (βλ. και σχόλια Χαμηλοθώρης, 2010), ούτε αποτέλεσε ποτέ αποκλειστική απασχόληση συγκεκριμένων υπηρεσιών και, το σημαντικότερο, δεν επικράτησε ούτε στη χρησιμοποιούμενη ορολογία σε νομικά και διοικητικά κείμενα και διατάξεις. Επίσης, αν και κατά το τέλος του 20ού αιώνα η εγκληματολογική και η ποινική θεωρία αλλά και οι ενώσεις δικαστικών λειτουργών προσέγγιζαν θετικά την προοπτική σύστασης της Δικαστικής Αστυνομίας, άλλοι παράγοντες –ανάμεσά τους και η αντίδραση της Ελληνικής Αστυνομίας– απέτρεψαν την προοπτική αυτή. Έτσι, αν και με τον Ν. 2145/1993 (άρθρο 36) προβλέφθηκε ότι με Π.Δ. μπορεί να ιδρυθεί υπηρεσία Δικαστικής Αστυνομίας στις Εισαγγελίες Πρωτοδικών της χώρας με τον τίτλο *«Δικαστική Αστυνομία»* και περιγραφόταν ο σκοπός, η αρμοδιότητα, η σύνθεση του προσωπικού της κ.λπ., έως σήμερα δεν έχει θεσπιστεί σχετικό Π.Δ. Επίσης, το φθινόπωρο του 2005 είχε καταρτιστεί ένα άλλο σχέδιο νόμου, που προέβλεπε τη σύσταση της Δικαστικής Αστυνομίας, αλλά δεν κατέληξε σε νόμο (βλ. αναλυτικά σε Κοτσαλής, 2010: 9-15· Τέντες, 2010: 16-24).

Από μια συνοπτική επανεξέταση της ιστορίας των πρωτοβουλιών που έχουν αναληφθεί από τη δεκαετία του 1990 στην Ελλάδα, προκύπτει ότι υπάρχει μια σύγκρουση συμφερόντων ανάμεσα στην Αστυνομία και τη Δικαιοσύνη, και ειδικότερα ότι ο λόγος για τον οποίο δεν έχει ευδοκιμήσει έως τώρα η σύσταση της Δικαστικής Αστυνομίας είναι ότι υπάρχουν σοβαρές, αλλά και αποτελεσματικές αντιδράσεις από την πλευρά της Αστυνομίας, ιδίως κάποιων Υπηρεσιών ή Τμημάτων της. Ειδικότερα, είναι διάχυτη η πεποίθηση μεταξύ των στελεχών της Ελληνικής Αστυνομίας πως η σύσταση της Δικαστικής Αστυνομίας θα έχει ως συνέπεια την αποδυνάμωση του κύρους των υπηρεσιών ασφαλείας της Ελληνικής Αστυνομίας προς όφελος της ενίσχυσης του ρόλου των εισαγγελέων (Δημακόπουλος, 2010: 29· Καρράς, 2010: 32-33). Εκτιμάται, επίσης, ότι θα επέλθει αναστάτωση στο προσωπικό, επειδή θα υπάρξουν μεταβολές στην υπηρεσιακή του κατάσταση σε ό,τι αφορά το πειθαρχικό δίκαιο, ενδεχομένως τη μισθοδοσία κ.λπ., ενώ επιπλέον λόγος είναι το οικονομικό κόστος μιας τέτοιας προσπάθειας (Δημακόπουλος, 2010). Ταυτόχρονα, όμως, διαπιστώνεται ότι και από τους δικαστικούς λειτουργούς και τους άλλους επαγγελματίες του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, π.χ. τους δικηγόρους, δεν υπάρχει ενιαία αντίληψη για το πώς θα πρέπει να οργανωθεί η Δικαστική Αστυνομία ή ποιο θα είναι το εύρος των αρμοδιοτήτων της. Πολλοί αναφέρονται σε μια υπηρεσία που θα είναι παράλληλη με την Ελληνική Αστυνομία, με δικό της προσωπικό, αλλά δεν θα έχει σύγκρουση αρμοδιοτήτων, άλλοι σε μια υπηρεσία που θα στελεχώνεται με εν ενεργεία αστυνομικούς (βλ. πρακτικά ΔΣΑ, 2010). Από κάποιους μόνο υποστηρίζεται, ότι το ζητούμενο είναι να «κάνουμε

καλύτερο το προανακριτικό έργο εν όψει της σύγχρονης εγκληματικότητας» (Μπρακουμάτσος, 2010).

Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι από πολλούς ομιλητές από αυτούς που είχαν συμμετάσχει σε εκδήλωση του ΔΣΑ για τη Δικαστική Αστυνομία το 2010, αλλά και από κάποιους από τους συμμετέχοντες στην έρευνά μας, υποστηρίχθηκε ότι ένα μεγάλο πλεονέκτημα από τη σύσταση της Δικαστικής Αστυνομίας θα είναι η απεξάρτηση της έρευνας από την Αστυνομία, που είναι με τη σειρά της εξαρτημένη από την κυβέρνηση. Εκτός αυτών, το ζήτημα επανήλθε στην πολιτική ατζέντα πριν από αρκετά χρόνια μέσα από τις εκθέσεις της GRECO (βλ. επόμ.), αλλά και πάλι δεν υπήρξε αποτέλεσμα. Ωστόσο, η έξαρση της βαριάς εγκληματικότητας θέτει το θέμα σε νέες βάσεις.

2.3. Δικονομικά συστήματα και Δικαστική Αστυνομία

Η έρευνα για το έγκλημα και η απονομή ποινικής δικαιοσύνης υπάγονται σε ένα σύστημα διαδικασιών και κανόνων που συγκροτούν το ποινικό δικονομικό σύστημα σε κάθε χώρα. Οι τύποι ποινικών δικονομικών συστημάτων ποικίλλουν, ως γνωστόν, και με βάση αυτά καθορίζονται οι κανόνες και οι αρχές διεξαγωγής της ποινικής δίκης (βλ. επόμ.), σε συνδυασμό με την τήρηση των προϋποθέσεων και κανόνων που, υπό το Κράτος Δικαίου (rule of law) κατοχυρώνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Έτσι, ο ρόλος του εισαγγελέα, του ανακριτή και όσων εμπλέκονται με την προδικασία, όπως π.χ. η Δικαστική Αστυνομία, είναι κρίσιμος, ιδίως αν ληφθεί υπόψη ότι είναι ανάγκη η προδικασία να είναι αποτελεσματική, ότι ανακύπτουν πολύπλοκες υποθέσεις που συχνά είναι δύσκολο να ερευνηθούν, ότι το αίτημα για αντικειμενική και πλήρη διερεύνηση και η ανάγκη να διεξάγονται έρευνες με διαφάνεια και με κανόνες/λογοδοσία, είναι σταθερές προϋποθέσεις για το Κράτος Δικαίου (UN, 2004: 11 κ.ε.· CII, 2009 και 2014). Αυτή η τάση προσδίδει ακόμα μεγαλύτερη κρισιμότητα στην προδικασία και στους όρους υπό τους οποίους διεξάγεται. Επομένως, γίνεται εμφανές ότι το ζήτημα της Δικαστικής Αστυνομίας δεν είναι ένα τεχνικό – γραφειοκρατικό ζήτημα, αλλά ουσιαστικό.

Επιπλέον, παρά το γεγονός ότι, μεταξύ των διαφορετικών προτύπων ποινικών δικονομικών συστημάτων, το μεικτό δικονομικό σύστημα (που ακολουθεί τους Κανόνες του Κράτους Δικαίου, όπως έχουν διατυπωθεί και από το Συμβούλιο της Ευρώπης) είναι επικρατέστερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ισχύει και στην Ελλάδα, δεν εξασφαλίζεται, ότι όντως ακολουθούνται αυτοί οι κανόνες στην πράξη, ούτε ότι όντως το σύστημα είναι αποτελεσματικό. Επίσης, οι απόψεις που διατυπώνονται για τη λειτουργία του δικονομικού συστήματος δεν εξηγούν (καθώς αυτό δεν είναι εύκολα διαπιστώσιμο μέσα από γενικές έρευνες γνώμης) πώς ακριβώς λειτουργεί το σύστημα ποινικής διαδικασίας στην καθημερινή δικαστηριακή πρακτική, ποιες είναι οι επιπτώσεις που έχει η πρακτική αυτή για την περιστολή του εγκλήματος, ιδίως σε σχέση με τις συγκεκριμένες κατηγορίες εγκλημάτων, που εδώ μας απασχολούν.

2.4. Ποινική δίκη και Δικαστική Αστυνομία στην Ελλάδα

Από πολλές πλευρές, η αποτελεσματικότητα του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης σε ό,τι αφορά τη βαριά εγκληματικότητα, ιδίως αυτήν που μας ενδιαφέρει εδώ, συνδέεται και με τη λειτουργία Δικαστικής Αστυνομίας. Το θεσμικό πλαίσιο που προσδιορίζει αυτήν τη λειτουργία είναι προφανώς οι σχετικές διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Επειδή η λειτουργία της Δικαστικής Αστυνομίας συναρτάται με τη διεξαγωγή της ποινικής δίκης, η έρευνα για τη Δικαστική Αστυνομία οφείλει να λαμβάνει υπόψη το συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο, στο οποίο διεξάγεται η ποινική δίκη. Το γεγονός ότι δεν υπάρχουν, τουλάχιστον σε γνώση μας, ειδικές μελέτες για τη λειτουργία της Δικαστικής Αστυνομίας από την πλευρά εκείνων που τη στελεχώνουν (όπως αντίστοιχα υπάρχουν για την Αστυνομία τάξης – περιπολίας), περιορίζει τη μελέτη μας μόνο στο θεσμικό πλαίσιο που περιβάλλει τη λειτουργία της Δικαστικής Αστυνομίας. Με δεδομένο δε ότι δεν υπάρχει σχετική υπηρεσία στην Ελλάδα (βλ. προηγ.) ή διαθέσιμα αναλυτικά δεδομένα, το πεδίο της ανάλυσης προσδιορίζεται αυστηρά από το θεσμικό πλαίσιο διεξαγωγής της ποινικής δίκης. Στην ανάλυση που διεξήχθη στο πλαίσιο του παρόντος προγράμματος και στην Έκθεση αποτελεσμάτων περιγράφηκε συστηματικά το θεσμικό πλαίσιο για την ποινική δίκη, το οποίο όμως, για λόγους οικονομίας χώρου, δεν επαναφέρεται εδώ. Όμως με βάση εκείνη την ανάλυση των δικονομικών συστημάτων σε συνάρτηση με την ποινική δίκη και την προδικασία στο ελληνικό δικονομικό σύστημα (ανακριτικά μέσα, ανακριτικοί υπάλληλοι και ανακριτικές πράξεις), ανέκυψαν μία σειρά από ζητήματα προς επανεξέταση, τα οποία, σε κάθε προσπάθεια συγκρότησης Δικαστικής Αστυνομίας στην Ελλάδα, είναι σκόπιμο να ληφθούν υπόψη ως προϋποθέσεις επιτυχούς σύστασής της.

2.5. Προϋποθέσεις για μια μεταρρύθμιση

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν, προκύπτουν μία σειρά από ζητήματα προς επανεξέταση, τα οποία, σε κάθε προσπάθεια συγκρότησης Δικαστικής Αστυνομίας στην Ελλάδα, είναι σκόπιμο να ληφθούν υπόψη ως προϋποθέσεις επιτυχούς σύστασής της. Ειδικότερα:

– Η ανάγκη διάκρισης τόσο θεωρητικά όσο και οργανωτικά, μεταξύ της Αστυνομίας Ασφαλείας και της Δικαστικής Αστυνομίας, μεταξύ πρόληψης και καταστολής, παραπέμπουν στην ανάγκη επαναορισμού των διακρίσεων μεταξύ των διάφορων λειτουργιών της Αστυνομίας. Έτσι, αφενός, θα οριοθετηθεί το εύρος αρμοδιοτήτων μεταξύ των διάφορων λειτουργιών της Αστυνομίας και, αφετέρου, θα αποφευχθούν επικαλύψεις και ιδίως συγκρούσεις αρμοδιοτήτων μεταξύ Αστυνομίας Ασφαλείας και Δικαστικής Αστυνομίας. Στο πλαίσιο αυτό, είναι ανάγκη να επανεξεταστούν ιδίως το άρθρο 243§2 ΚΠΔ και το άρθρο 95§2, Π.Δ. 141/1991.

– Μαζί με τη σύσταση της Δικαστικής Αστυνομίας, εφόσον προκριθεί μια τέτοια επιλογή, είναι απαραίτητο να θεσμοθετηθεί ένα πρόγραμμα για την ειδική εκπαίδευση και κατάρτιση του προσωπικού και των δικαστικών λειτουργών που θα στελεχώνουν τη Δικαστική Αστυνομία (εισαγγελείς, αστυνομικοί, άλλοι επιστήμονες), ώστε να αποκτηθεί *μια κοινή υπηρεσιακή αντίληψη* για τον θεσμό αυτό.
– Σαφής προσδιορισμός του χρόνου, στο πλαίσιο μιας ποινικής υπόθεσης, κατά τον οποίο ενεργοποιείται η λειτουργία και η υπηρεσία Δικαστικής Αστυνομίας (π.χ. προκαταρκτική εξέταση).
– Διευθέτηση των επικαλύψεων αρμοδιοτήτων και των προβλημάτων συνεργασίας που ανακύπτουν στις Ειδικές Εισαγγελίες και σε εμπλεκόμενες υπηρεσίες.
– Προσδιορισμός των οργανωσιακών αναγκών, των κριτηρίων στελέχωσης των ειδικών Εισαγγελιών και επιλογής των επίκουρων εισαγγελέων με βάση την αποκτηθείσα εμπειρία.
– Η οργάνωση των καθ' ύλην αρμοδιοτήτων των εισαγγελικών υπηρεσιών να μπορεί να αντιστοιχηθεί κατ' αναλογία με υπηρεσίες της Αστυνομίας, ώστε να διευκολύνεται η συνεργασία και να αποφεύγονται οι επικαλύψεις.
– Ο προσδιορισμός της έννοιας των ενδείξεων πρέπει επίσης να απασχολήσει από την οπτική της προστασίας των δικαιωμάτων και σε ισορροπία με το δημόσιο συμφέρον· υπάρχει (ιδίως για τα εγκλήματα διαφθοράς κ.λπ.) ένα μεγάλο εύρος πράξεων και δραστηριοτήτων γενικά, που η αξιολόγηση και ο συσχετισμός τους εξαρτάται από τη διακριτική ευχέρεια του δικαστικού ή αστυνομικού λειτουργού ή προανακριτικού υπαλλήλου.
– Τέλος, είναι ανάγκη να αναθεωρηθεί η διαδικασία ορισμού των γενικών και ιδίως ειδικών προανακριτικών υπαλλήλων, λαμβάνοντας υπόψη, αφενός, γενικά κριτήρια, που αφορούν τη γεωμορφολογία της χώρας (ιδίως τα μικρά απομακρυσμένα νησιά και τη δυσκολία προσβασιμότητας σε αυτά) και τις τοπικές ιδιαιτερότητες και αφετέρου, ειδικά κριτήρια, που αφορούν αρμοδιότητες για συγκεκριμένες κατηγορίες εγκλημάτων.

3. Με ή χωρίς Δικαστική Αστυνομία: Συγκριτική ανάλυση

Με σκοπό να αντληθούν παραδείγματα και να γίνουν συγκρίσεις με άλλες χώρες, επιλέχθηκαν 8 χώρες (Βέλγιο, Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία, Γαλλία, ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία), για να αποτυπωθούν τα δικονομικά τους συστήματα ως προς την προανάκριση και τη Δικαστική Αστυνομία και να συγκριθούν μεταξύ τους, ώστε να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα, για να αξιοποιηθούν στις τελικές μας προτάσεις για την Ελλάδα (η αναλυτική καταγραφή και ανάλυση αυτών των δεδομένων παρουσιάζεται το Παράρτημα 1 της Έκθεσης).

Οι χώρες επιλέχθηκαν κατ' αρχήν με κριτήρια την παρούσα κατάσταση, ιστορικές παραμέτρους θεσμικής συγγένειας ή επίδρασης μεταξύ συστημάτων. Ειδικότερα, η επιλογή έγινε ανάλογα με το εάν επρόκειτο για:

α) χώρες στις οποίες λειτουργεί ειδική υπηρεσία ή υπηρετούν υπάλληλοι Δικαστικής Αστυνομίας ή χώρες που δεν έχουν Δικαστική Αστυνομία ως ειδική υπηρεσία,
β) χώρες που είναι ομοσπονδιακά κράτη ή όχι,
γ) χώρες που βρίσκονται στην ίδια ευρύτερη γεωπολιτική περιοχή και άλλες που δεν είναι έτσι.

Κατά την επιλογή των συγκεκριμένων χωρών, λήφθηκαν υπόψη ορισμένες κοινές μεταξύ τους ιστορικές παράμετροι. Συγκεκριμένα, εκτός από το ισπανικό, το βελγικό και το πορτογαλικό ποινικό σύστημα, τα δικονομικά ή αστυνομικά συστήματα των άλλων χωρών που μελετήσαμε επηρέασαν, κατά περίπτωση σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, τη διάρθρωση ή τις πολιτικές των Σωμάτων Ασφαλείας στην Ελλάδα, το ποινικό δίκαιο, την οργάνωση της ποινικής δικαιοσύνης κατά τη διάρκεια του 19ου και του 20ού αιώνα. Εκτός αυτών, σήμερα, η Ιταλία, η Πορτογαλία, η Ελλάδα και η Ισπανία είναι οι χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου, στις οποίες η οικονομική κρίση είχε οξύτερες επιδράσεις. Είναι επίσης οι «Πύλες» της Νότιας Ευρώπης, ενώ πρόκειται για χώρες στις οποίες τα πολιτικά τους συστήματα είχαν στο παρελθόν μη γραμμική ανάπτυξη και είχαν εμπειρία δικτατορίας, που επηρέασε την ποινική και αστυνομική τους κουλτούρα, ενώ χαρακτηρίζονται από κοινά στοιχεία στην πολιτική τους κουλτούρα και στη σχέση κράτους-πολίτη.

Ειδικότερα, από τις χώρες που εξετάσαμε προκύπτουν δύο βασικά πρότυπα έννομων τάξεων, δηλαδή εκείνες στις οποίες λειτουργούν ιδιαίτερες υπηρεσίες Δικαστικής Αστυνομίας και σε εκείνες που δεν λειτουργούν τέτοιες υπηρεσίες.

3.1. Έννομες τάξεις με Δικαστική Αστυνομία

Στις χώρες που έχει ιδρυθεί Δικαστική Αστυνομία αποτελεί: α) διακριτή υπηρεσία της Αστυνομίας, που εντάσσεται σε αυτήν ως ιδιαίτερος κλάδος και παράλληλα λειτουργεί άλλη υπηρεσία Δικαστικής Αστυνομίας, διακλαδική, που υπάγεται και λειτουργεί στις Εισαγγελίες (Γαλλία, Βέλγιο, Πορτογαλία). β) Σε περιπτώσεις άλλων χωρών, η Δικαστική Αστυνομία λειτουργεί ως διακριτή υπο-μονάδα συγκεκριμένων αστυνομικών υπηρεσιών, αλλά όχι ως ιδιαίτερος κλάδος μέσα στην Αστυνομία. Λειτουργούν επίσης υπηρεσίες Δικαστικής Αστυνομίας στις Εισαγγελίες, που στελεχώνονται διακλαδικά και λειτουργούν σε όλη τη χώρα (Ιταλία). Επομένως, στην πρώτη περίπτωση υπάρχει μια μάλλον ισοκατανεμημένη σπουδαιότητα ανάμεσα στην Αστυνομία και τις Εισαγγελίες, που δεν επηρεάζει τη λειτουργία της Εισαγγελίας παρά μόνο θετικά, αφού σε κάθε περίπτωση αναλαμβάνει στο στάδιο της προδικασίας. Στη δεύτερη περίπτωση, η Εισαγγελία έχει κυρίαρχο ρόλο, αφού ακόμα και οι υπηρεσίες της Δικαστικής Αστυ-

νομίας που υπάγονται στην Αστυνομία υποχρεώνονται να αναφέρουν άμεσα στον εισαγγελέα, αν και έχουν μεγάλη εξουσία, ιδίως επί αυτοφώρου.

3.1.1. Όροι υπό τους οποίους η Δικαστική Αστυνομία επιλαμβάνεται μιας υπόθεσης (συνοπτικά)

Προϋπόθεση για να αναλάβει η Δικαστική Αστυνομία μία υπόθεση είναι να πληρούνται ορισμένα κριτήρια που κάθε χώρα έχει θεσπίσει: το αυτόφωρο (Γαλλία, Ιταλία), το είδος του εγκλήματος, τον χρόνο πληροφόρησης για το έγκλημα, ή την πολυπλοκότητα (Βέλγιο, Πορτογαλία) και το είδος του εγκλήματος, με βάση έναν κατάλογο εγκλημάτων (Πορτογαλία). Στη Γαλλία, επίσης, διερευνά ένα έγκλημα και χωρίς να υπάρχει αυτόφωρο, ανεξάρτητα από το είδος του εγκλήματος, και μπορεί να ενημερώσει τον εισαγγελέα μετά από έξι μήνες. Πρόκειται για παραλλαγές του θεσμού της αστυνομικής προανάκρισης. Στη Γαλλία και την Ιταλία, επίσης, η Δικαστική Αστυνομία επιλαμβάνεται των εγκλημάτων και ύστερα από παραγγελία του εισαγγελέα, στον οποίο έχει περιέλθει η είδηση για το έγκλημα, και αυτός είναι ο κανόνας. Ο εισαγγελέας έχει τον πρώτο λόγο ως προϊστάμενος – αξιωματούχος που εποπτεύει και καθοδηγεί τη Δικαστική Αστυνομία.

Η Δικαστική Αστυνομία αναλαμβάνει μια υπόθεση, ανάλογα με την πολυπλοκότητά της (Βέλγιο, Πορτογαλία) και με βάση συγκεκριμένα κριτήρια, όπως η φύση του εγκλήματος και των ερευνών που πρέπει διεξαχθούν (π.χ. εγκλήματα εγκληματικής οργάνωσης ή οικονομικού εγκλήματος κ.λπ.) ή ανάλογα με το είδος του εγκλήματος (Πορτογαλία). Εν προκειμένω, έχει τυποποιηθεί ένας κατάλογος με τα εγκλήματα που αναλαμβάνει η Δικαστική Αστυνομία, σε συνδυασμό με την πολυπλοκότητα του εγκλήματος, τις συνθήκες διάπραξης και τις διεθνείς του διαστάσεις.

Στις περισσότερες χώρες, η λειτουργία Δικαστικής Αστυνομίας εντάσσεται στο στάδιο της προδικασίας (όταν έχει επιληφθεί ο εισαγγελέας – βλ. προηγ.). Οι βασικοί θεσμοί που εμπλέκονται στο στάδιο αυτό είναι ο εισαγγελέας, ο ανακριτής και η Δικαστική Αστυνομία, με εξαίρεση την Ιταλία, όπου ο θεσμός του ανακριτή έχει καταργηθεί, ύστερα από τη μεταρρύθμιση του 1989 και στη θέση του έχει συσταθεί ο Δικαστής της Προκαταρκτικής Ακρόασης και ο Δικαστής της Προκαταρκτικής Έρευνας. Σε κάθε περίπτωση, όλα τα συστήματα διαρθρώνονται στην προδικασία και την κύρια διαδικασία, και είναι μεικτά με στοιχεία και του κατηγορητικού και του εξεταστικού συστήματος. Στην Ιταλία έχουν εισαχθεί και υπερτερούν πολλά στοιχεία του εξεταστικού συστήματος.

3.2. Έννομες τάξεις χωρίς ιδιαίτερη υπηρεσία Δικαστικής Αστυνομίας

Σε ό,τι αφορά τα συστήματα που εξετάσαμε και δεν έχουν Δικαστική Αστυνομία ως ιδιαίτερη υπηρεσία, πρέπει να σημειωθεί ότι πρόκειται για το κατηγορητικό σύστημα των ΗΠΑ και του Ηνωμένου Βασιλείου και για το εξεταστικό σύστημα της Γερμανίας.

Από την άποψη αυτή, δεν θα μπορούσαν αυτοτελώς να αποτελέσουν υποδείγματα για την Ελλάδα, επειδή, εκτός των άλλων, θεμελιώνονται το μεν γερμανικό στην αρχή της νομιμότητας, το δε σύστημα των ΗΠΑ και του ΗΒ στις αρχές του κοινοτικού δικαίου (common law). Εξάλλου, πρόκειται για έννομες τάξεις που ο εισαγγελέας μπορεί να παύσει τη δίωξη και γενικά υπάγονται σε ένα διαφορετικό σύστημα αρχών. Παρ' όλα αυτά, ορισμένες λειτουργίες, στις ΗΠΑ και το ΗΒ, θα μπορούσαν να εξεταστούν. Συνολικά, όμως, διαπιστώνεται ότι παρά τη μεγάλη επίδραση που έχει το σύστημα των ΗΠΑ παγκοσμίως, αλλά και του ΗΒ, από την άποψη της υπερίσχυσης των προτύπων αντεγκληματικής πολιτικής που προτάσσουν (Βιδάλη, 2017), στο επίπεδο της καθημερινής λειτουργίας του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, το ηπειρωτικό μοντέλο είναι πλησιέστερο στην ελληνική έννομη τάξη, παρά την επίδραση του Γερμανικού Δικαίου και στην Ελλάδα.

3.3. Ένα γενικό πρότυπο Δικαστικής Αστυνομίας; Συμπεράσματα

3.3.1. Μια ποικιλία προτύπων

Από τα προηγούμενα προκύπτει ότι η λειτουργία της Δικαστικής Αστυνομίας είναι συναρτημένη με το είδος του δικονομικού συστήματος που επικρατεί σε κάθε έννομη τάξη. Έτσι, και για την Ελλάδα προκύπτει ότι με βάση το δικονομικό της σύστημα, το πρότυπο Δικαστικής Αστυνομίας που ακολουθείται στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης ενδείκνυται και για τη χώρα μας, καθώς έχει το ίδιο μεικτό δικονομικό σύστημα που έχουν πολλά κράτη από αυτά που εξετάσαμε.

Το πρότυπο αυτό, παρά την ποικιλομορφία του, διακρίνεται από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της Δικαστικής Αστυνομίας στις χώρες της Ευρώπης που εξετάσαμε. Έτσι: (α) η Δικαστική Αστυνομία είναι διακριτή λειτουργία ή και υπηρεσία υπό τον εισαγγελέα, (β) είναι κατά κανόνα αρμόδια για τα πιο σοβαρά εγκλήματα, (γ) η οργάνωση και στελέχωση των υπηρεσιών της έχει διακλαδικό χαρακτήρα, (δ) το προσωπικό της, σε πολλές περιπτώσεις από αυτές που εξετάσαμε, δεν επιτελεί καθήκοντα δημόσιας τάξης και ασφάλειας και, τέλος, ε) οι σχέσεις μεταξύ Αστυνομίας και Δικαστικής Αστυνομίας είναι συμπληρωματικές.

Επίσης, το είδος των εγκλημάτων για τα οποία είναι αρμόδια η Δικαστική Αστυνομία ποικίλλει, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις η Δικαστική Αστυνομία είναι και μια υπηρεσία που υπάγεται στον εισαγγελέα, αλλά και μια διακριτή υπηρεσία που εντάσσεται στην Αστυνομία.

3.3.2. Η θέση της Δικαστικής Αστυνομίας

Στην πλειονότητα των χωρών που εξετάσαμε, οι αστυνομικές λειτουργίες διαρθρώνονται στη Διοικητική Αστυνομία, την Ερευνητική Αστυνομία, που είναι ταυτόσημη με την Αστυνομία Ασφαλείας και τη Δικαστική Αστυνομία, η οποία υπάγεται στην εποπτεία ή τη διεύθυνση του εισαγγελέα. Σε καμία από τις χώρες αυτές δεν υπάρχει Υπουργείο Δημόσιας Τάξης· οι αστυνομικές δυνάμεις υπάγονται στο Υπουργείο Εσωτερικών και η

Δικαστική Αστυνομία στο Υπουργείο Δικαιοσύνης. Σύμφωνα με τα παραπάνω, διαμορφώνεται περίπου το εξής σχήμα, που αποτυπώνει τη θέση της Δικαστικής Αστυνομίας τόσο στις Εισαγγελίες, όσο και στην κανονική Αστυνομία (Σχήμα 1).

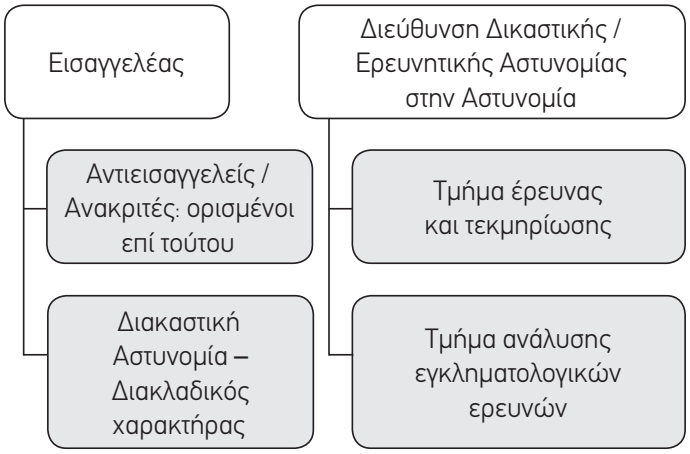

Σχήμα 1

Στο παραπάνω σχήμα, η Δικαστική/Ερευνητική Αστυνομία, που υπάγεται στις αστυνομικές υπηρεσίες (π.χ. Ελληνική Αστυνομία), έχει τη δυνατότητα πρωτοβουλίας έρευνας κατά περίπτωση και υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα. Επίσης, η Δικαστική/Ερευνητική Αστυνομία πλαισιώνει τη Δικαστική Αστυνομία στις Εισαγγελίες, όταν είναι ανάγκη να προβεί σε αναλύσεις ιχνών, τεκμηρίων κ.λπ. Το προσωπικό που στελεχώνει τη Δικαστική Αστυνομία στις Εισαγγελίες ως διακλαδική υπηρεσία εντάσσεται σε αυτήν με απόσπαση και, κατά κανόνα, με αποκλειστική αρμοδιότητα (με εξαίρεση τη Γαλλία).

3.3.3. Ιδιαιτερότητες

Εκτός όμως από τις προαναφερθείσες γενικές κατευθύνσεις στην οργάνωση και λειτουργία της Δικαστικής Αστυνομίας, σε κάθε χώρα υπάρχουν ιδιαιτερότητες, που εν δυνάμει μπορεί να αποτελούν «καλές πρακτικές», κατάλληλες για να υιοθετηθούν και στην Ελλάδα ή που, με βάση τα ελληνικά δεδομένα, θα πρέπει να αποφευχθούν. Σε κάθε περίπτωση, η παράθεσή τους παρέχει ένα πεδίο προς περαιτέρω μελέτη ή προβληματισμό. Συγκεκριμένα:

i. Η Δικαστική Αστυνομία, εκτός εξαιρέσεων, επιλαμβάνεται των σοβαρότερων εγκλημάτων (βλ. και προηγ.).
ii. Στην Ιταλία, η Δικαστική Αστυνομία τίθεται και στη διάθεση των δικαστικών αρχών αρθ. 55§2 ΙτΚΠΔ (άρα εκτείνεται η λειτουργία της και στην κύρια διαδικασία).
iii. Στην Πορτογαλία, η Δικαστική Αστυνομία έχει και λειτουργίες Γενικής Πρόληψης.
iv. Στη Γαλλία, ο εισαγγελέας εκφέρει τη γνώμη του για την άσκηση ποινικής δίωξης, όταν η υπόθεση βρίσκεται στον ανακριτή, αλλά είναι η γνώμη του ανακριτή που βαρύνει. Ο εισαγγελέας επιβλέπει τη νομιμότητα.

v. Επίσης, στη Γαλλία έχουν λειτουργήσει οι λεγόμενες ομάδες ανακριτών, πρακτική που ακολουθείται και στην Ιταλία. Ο εισαγγελέας εδώ μπορεί να απέχει από το να ασκήσει ποινική δίωξη και να προσφύγει σε εναλλακτικές λύσεις, όπως συνδιαλλαγής κ.λπ.
vi. Στο Βέλγιο ισχύει ο θεσμός της λεγόμενης *μικρής ανάκρισης*, όπου ο εισαγγελέας παραγγέλνει συγκεκριμένες ανακριτικές πράξεις στον ανακριτή χωρίς να του αναθέτει την υπόθεση.

3.3.4. Συμπέρασμα

Κατόπιν όσων αναφέρθηκαν στις προηγούμενες σελίδες για τη Δικαστική Αστυνομία σε άλλες χώρες και λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς, που ο χαρακτήρας του δικονομικού μας συστήματος επιβάλλει, εκτιμούμε ότι είναι προτιμότερο στην Ελλάδα να μην ακολουθηθεί αποκλειστικά ένα συγκεκριμένο ειδικότερο πρότυπο Δικαστικής Αστυνομίας (π.χ. της Γαλλίας). Αντίθετα, είναι σκόπιμο να αξιοποιηθούν, ύστερα από περαιτέρω μελέτη και επεξεργασία, επιμέρους θεσμικές λύσεις, που μπορούν να συμβαδίζουν με τις συνθήκες λειτουργίας του ποινικο-δικονομικού συστήματος και των υπηρεσιών δίωξης και καταστολής στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, εκτιμάται ότι:

– Η επιλογή να συσταθεί μια υπηρεσία Δικαστικής Αστυνομίας στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, είναι μια ενδεδειγμένη και εφικτή λύση. Στο πλαίσιο αυτό, μπορούν να λειτουργούν υπο-μονάδες της στις αρμόδιες Εισαγγελίες και, ταυτόχρονα, να υπάρξει και ένας διακριτός Κλάδος Εγκληματολογικών Ερευνών (Criminological Investigations) στην Ελληνική Αστυνομία ως Κεντρική Υπηρεσία του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, στον οποίο να υπαχθούν ορισμένες υπηρεσίες ασφαλείας (βλ. αναλυτικά στα επόμ.).
– Σχετικά με τους όρους υπό τους οποίους αναλαμβάνει η Δικαστική Αστυνομία, ενδείκνυται ένας συνδυασμός του κριτηρίου της πολυπλοκότητας, της βαρύτητας του εγκλήματος και επιλεγμένων κατηγοριών εγκλημάτων, όπως το οικονομικό και το οργανωμένο έγκλημα. Αυτή η λύση κρίνεται περισσότερο πρόσφορη στις παρούσες συνθήκες, επειδή:
  α) ο πολυπαραγοντικός χαρακτήρας της θα αναβαθμίσει την αποτελεσματικότητα του συστήματος και στη δικαιοσύνη και στην Αστυνομία,
  β) υιοθετεί πρακτικές που έχουν θετικό αποτέλεσμα σε άλλες χώρες, οι οποίες δεν είναι δικαιοπολιτικά μακριά από την ελληνική πραγματικότητα,
  γ) πιθανολογείται ότι δεν θα προκαλέσει ιδιαίτερες αντιδράσεις στο ποινικοκατασταλτικό σύστημα και επειδή μάλλον θα επιλύσει προβλήματα που απασχολούν ιδιαίτερα τους δικαστικούς λειτουργούς και αστυνομικούς.
– Σε ό,τι αφορά το στάδιο ενεργοποίησης της Δικαστικής Αστυνομίας, με δεδομένο ότι εδώ μας ενδιαφέρουν υποθέσεις συγκεκριμένων κατηγοριών εγκλημάτων και

συνυπολογίζοντας τα προβλήματα που προκύπτουν κατά τον αρχικό σχηματισμό δικογραφίας, είναι σκόπιμο η Δικαστική Αστυνομία *να ενεργοποιείται στο στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης*. Μετά την ολοκλήρωση της προκαταρκτικής εξέτασης και την άσκηση ποινικής δίωξης, είναι σωστό η Δικαστική Αστυνομία να συνεχίσει να συνδράμει τον ανακριτή ή τον εισαγγελέα και στο στάδιο αυτό.

– Εκτός αυτών, ορισμένες τάσεις που ακολουθούνται στις ΗΠΑ και το ΗΒ θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο προβληματισμού και για την Ελλάδα, ιδίως ως προς τον βαθμό εξειδίκευσης ορισμένων αστυνομικών υπηρεσιών, τη δυνατότητα να ανακληθεί η ποινική δίωξη μετά την ολοκλήρωση της προανάκρισης, αλλά κυρίως το σύστημα επικοινωνίας και συμβουλών μεταξύ εισαγγελέα και Αστυνομίας, που ισχύει στο Ηνωμένο Βασίλειο, διαδικασία που συντελεί στον σχηματισμό της δικογραφίας, και αυτό είναι πολύ σημαντικό.

Για να υπάρξει όμως μια πληρέστερη θεώρηση των λύσεων αλλά και των προβλημάτων της προδικασίας στην Ελλάδα, τα προαναφερθέντα θα συνεκτιμηθούν με τα πορίσματα της έρευνας με τις ομάδες εστίασης, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του παρόντος προγράμματος. Η έρευνα αποτυπώνει την εμπειρία και τις απόψεις λειτουργών του ποινικοκατασταλτικού συστήματος και στελεχών της διοίκησης, τις οποίες παραθέτουμε στη συνέχεια.

4. Η έρευνα με ομάδες εστίασης – ταυτότητα έρευνας

Με στόχο την άντληση ποιοτικών δεδομένων –που αφορούν τη διενέργεια της ανάκρισης (προανάκριση και κύρια ανάκριση) και τους παράγοντες που, εκτός από τη νομοθεσία, επιδρούν στη διεξαγωγή της σε υποθέσεις βαριάς εγκληματικότητας, ιδίως σε υποθέσεις οικονομικού εγκλήματος– επιλέχθηκε η μέθοδος των ομάδων εστίασης. Η έρευνα αφορά ειδικότερα, τη λειτουργία των θεσμών και φορέων ποινικής καταστολής (του εισαγγελέα, του ανακριτή και της Αστυνομίας) του οικονομικού και του οργανωμένου εγκλήματος κατά το στάδιο της προδικασίας και τους παράγοντες που επηρεάζουν την αποτελεσματικότητά τους. Έτσι, περιλαμβάνεται στο πεδίο έρευνας και η διερεύνηση των υπαρχόντων προβλημάτων στο ποινικοκατασταλτικό σύστημα, τα οποία επιδιώκεται να επιλυθούν με τη σύσταση της Δικαστικής Αστυνομίας. Οι ανεξάρτητες αρχές, αλλά και διεθνείς οργανισμοί κ.λπ., έχουν καταθέσει πολύ λεπτομερώς τις απόψεις τους, ειδικά για την Ελλάδα, σχετικά με την προδικασία και τη Δικαστική Αστυνομία, απόψεις που λήφθηκαν υπόψη (π.χ. GRECO, ΟΟΣΑ, ΟΗΕ, κ.λπ.).

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, τα ζητήματα που περιλήφθηκαν στην έρευνα με ομάδες εστίασης ήταν τριών κατηγοριών αρχικά: α) Οι όροι υπό τους οποίους διεξάγεται η ποινική προδικασία (προκαταρκτική εξέταση, προανάκριση και ανάκριση) στην Ελλάδα σε υποθέσεις σοβαρού εγκλήματος, λαμβάνοντας ως δεδομένο την πολυπλοκότητα των υποθέσεων αυτών. β) Οι παράγοντες που έχουν επηρεάσει

αρνητικά τις αποφάσεις για τη σύσταση της Δικαστικής Αστυνομίας στην Ελλάδα, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι ήδη προβλέπεται από την ελληνική νομοθεσία τέτοια δυνατότητα. γ) Ποιοτικές διαστάσεις της εγκληματικότητας που εξετάζεται εδώ, ιδίως τις ιδιαιτερότητες σε σύγκριση με άλλες κατηγορίες εγκλημάτων, τις ποιοτικές αλλαγές της και την επίδρασή τους στην αποτελεσματικότητα του ποινικοκατασταλτικού συστήματος.

Οι έρευνες με *ομάδες εστίασης* ενδείκνυνται για μια τέτοια προσέγγιση (Ιωσηφίδης, 2008: 135), επειδή πρόκειται για ένα ερευνητικό εργαλείο (εφαρμοσμένη έρευνα πεδίου) κατάλληλο για το είδος της ποιοτικής κοινωνικής έρευνας που μας ενδιαφέρει (Ritchie, 2003: 24). Ειδικότερα, η διεξαγωγή μιας οργανωμένης συζήτησης μεταξύ των συμμετεχόντων σε μια ομάδα, επιτρέπει και προϋποθέτει την άμεση αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων (Ιωσηφίδης, 2008: 134). Επίσης, διευκολύνεται η συλλογή δεδομένων από πολλά υποκείμενα ταυτόχρονα, η καταγραφή των βασικών παραμέτρων ενός θέματος και η παρατήρηση της δυναμικής των σχέσεων μεταξύ των υποκειμένων. Στις έρευνες με ομάδες εστίασης, η επιλογή δείγματος γίνεται κατά κανόνα με σκόπιμη δειγματοληψία (purposive/convenience sampling) και επιλέγονται πρόσωπα, που ο ερευνητής θεωρεί ότι είναι χαρακτηριστικά για το υπό έρευνα αντικείμενο. Σύμφωνα με τη θεωρία, κατά κανόνα σε μια ομάδα εστίασης συμμετέχουν γενικά 5 έως 15 άτομα και επιλέγονται στη βάση της σχέσης που έχουν με το υπό εξέταση ζήτημα (βλ. ενδ. Babbie, 2013: 349-350· Finch, Lewis, 2003: 172, 192·). Η συζήτηση συντονίζεται από ένα άτομο με εμπειρία σε τέτοιου τύπου έρευνες και μπορεί να παρευρίσκονται ως βοηθοί συντονιστές δύο επιπλέον άτομα. Η εστιασμένη συζήτηση γίνεται άπαξ, είναι θεματικά προσανατολισμένη, αλλά όχι καθοδηγούμενη, ώστε να είναι δυνατή η αξιοποίηση της επικοινωνίας μέσα στην ομάδα για την παραγωγή δεδομένων (Finch, Lewis, 2003: 181· Babbie, 2013: 349-350· Krueger, Casey, 2014· Morgan, 1997: 130, 140, 144).

Το δείγμα: Στην παρούσα έρευνα, το δείγμα επιλέχθηκε με κριτήριο την επαγγελματική ιδιότητα, σε συνδυασμό με την εργασιακή εμπειρία στην έρευνα, ανάκριση, δίωξη, συντονισμό υπηρεσιών και διαμόρφωση πολιτικής σε ζητήματα διαφθοράς, οικονομικού και οργανωμένου εγκλήματος. Ειδικότερα, από τις επαγγελματικές κατηγορίες οι οποίες ενδιαφέρουν την έρευνα (εισαγγελικοί λειτουργοί, ανακριτές και αστυνομικοί, στελέχη της διοίκησης), επιλέχθηκαν με σκόπιμη δειγματοληψία (Babbie, 2013: 128-129· Berg, 2001: 32-656) εκείνοι οι συμμετέχοντες, οι οποίοι διαθέτουν μεγαλύτερη εμπειρία και γνώση σε αντικείμενα διαφθοράς, οικονομικού και οργανωμένου εγκλήματος. Επρόκειτο για δύο γενικές επαγγελματικές ομάδες, διακριτές μεταξύ τους, που συμμετείχαν σε αυτόνομη «ομαδικά εστιασμένη συνέντευξη». Το δείγμα ήταν σκόπιμο, δηλαδή δεν είναι τυχαίο, ούτε αντιπροσωπευτικό, αλλά αναφέρεται σε ανθρώπους-κλειδιά, ειδικούς και έμπειρους. Έτσι, τα πρόσωπα που επιλέχθηκαν, δεν επιλέχθηκαν μόνο επειδή έχουν μια συγκεκριμένη θέση σήμερα, αλλά και με βάση την εμπειρία που έχουν αποκτήσει από προηγούμενες θέσεις.

Ειδικότερα, *η μία ομάδα (Focus Group 1)* αποτελούνταν από 7 άτομα, που την περίοδο που διεξήχθη η έρευνα ήταν ή είχαν διατελέσει σε θέσεις δικαστικών λειτουργών (εισαγγελέων, επίκουρων εισαγγελέων, ανακριτών) και αστυνομικών σε αντικείμενα οικονομικού εγκλήματος, διαφθοράς, ξεπλύματος χρήματος, οργανωμένου εγκλήματος. *Η δεύτερη ομάδα (Focus Group 2)* αποτελούνταν από 6 άτομα που ήταν/είναι στελέχη της διοίκησης σε υπηρεσίες ελέγχου, δίωξης, συντονισμού, υπάλληλοι υπηρεσιών των Υπουργείων Δικαιοσύνης, Οικονομικών, Ανεξάρτητων Αρχών. Η ηλικία τους ήταν κατά μέσο όρο κάτω από 50 ετών και η εργασιακή τους εμπειρία ήταν τριών έως δεκαπέντε ετών, είχαν όλοι πτυχίο ΑΕΙ και οι περισσότεροι/ες είχαν και μεταπτυχιακούς τίτλους σπουδών.

Στόχος της έρευνας, όπως προαναφέρθηκε, ήταν να αποτυπωθεί η κατάσταση λειτουργίας των μηχανισμών του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης και να διερευνηθούν οι δυσλειτουργίες της προανακριτικής διαδικασίας και της ανάκρισης και όχι των ελεγκτικών μηχανισμών. Το ενδιαφέρον της έρευνας στράφηκε στη βιωματική εμπειρία των στελεχών του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, δηλαδή τα προβλήματα και την κατάσταση όπως τη βιώνουν και την αντιλαμβάνονται, όχι στην ηγεσία των διαφόρων υπηρεσιών, αλλά στο επίπεδο των μεσαίων στελεχών της δικαιοσύνης και της διοίκησης, δηλαδή κατά το δυνατόν «από τα κάτω» (βλ. Becker, 1967: 239-47).

Η συζήτηση: Σύμφωνα με τη θεωρία, τη συζήτηση πρέπει να συντονίσει ένα άτομο με εμπειρία σε τέτοιου τύπου έρευνες (Morgan, 1996: 140, 144· Krueger, 2002: 2), ενώ θα παρευρίσκονται ως βοηθοί συντονιστές, που θα είναι επιφορτισμένοι με την καταγραφή των λεγομένων και των μη λεκτικών στοιχείων (Krueger, 2002: 2) δύο επιπλέον άτομα. Η εστιασμένη συζήτηση γίνεται άπαξ (Finch & Lewis, 2003: 172) και για τις δύο ομάδες. Στην περίπτωσή μας, η συζήτηση συντονίστηκε από την επιστημονική υπεύθυνη του προγράμματος και ήταν παρόντες, ως βοηθοί συντονιστές, τα μέλη της ερευνητικής ομάδας. Η εστιασμένη συζήτηση για κάθε ομάδα έγινε μια φορά, σε απόσταση μιας μέρας η μία από την άλλη.

Τέλος, το πλαίσιο της συζήτησης πρέπει να είναι προ-καθορισμένο, δηλαδή η συζήτηση θα είναι θεματικά προσανατολισμένη (Babbie, 2013: 349), αλλά όχι καθοδηγούμενη (Ritchie & Lewis, 2003: 181), γεγονός που επιτρέπει την αξιοποίηση της επικοινωνίας μέσα στην ομάδα για την παραγωγή δεδομένων (Finch & Lewis, 2003: 171· Morgan, 1996: 130). Για τον σκοπό αυτό, καταρτίστηκαν οδηγοί συνέντευξης που είχαν κοινά θέματα, αλλά στη συνέχεια στο Focus Group 2 εμπλουτίστηκαν και με νέες θεματικές που προέκυψαν από τη συζήτηση με το Focus Group 1. Οι οδηγοί συνέντευξης συνέβαλαν στον θεματικό προσανατολισμό της συζήτησης και στην προηγούμενη ενημέρωση των συμμετεχόντων για τις θεματικές κάθε συζήτησης (βλ. αναλυτικά για την ερευνητική διαδικασία σε Krueger, 2002· Berg, 2001). Συνολικά, η συζήτηση διήρκεσε 2 ώρες σε κάθε ομάδα.

Η διαχείριση των δεδομένων: Οι ομαδικά εστιασμένες συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν άμεσα μετά το τέλος των συζητήσεων, καταγράφηκαν αναστοχαστικές

σκέψεις των ερευνητών σχετικά με τη συζήτηση και η ερευνητική ομάδα προχώρησε στην ανάλυση των δεδομένων, με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης (Freeman, 2013: 141), που ενδείκνυται για τις ομαδικά εστιασμένες συνεντεύξεις. Η θεματική ανάλυση δεν ταυτίζεται με την ανάλυση περιεχομένου σύμφωνα με μεγάλο μέρος της θεωρίας (βλ. ενδεικτ. Vaismoradi et al., 2013· Braun & Clarke, 2006). Στόχος είναι να διευκολύνει την ανάδειξη θεμάτων, προβλημάτων και καλών πρακτικών μέσα από τη συζήτηση. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα πορίσματα της έρευνας.

5. Η άποψη των ειδικών: συμπεράσματα από την έρευνα με ομάδες εστίασης

Από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας με ομάδες εστίασης προέκυψε ένας ευρύς κατάλογος συμπερασμάτων, σχετικά με τη σκοπιμότητα και αναγκαιότητα ίδρυσης Δικαστικής Αστυνομίας και με τα προβλήματα και την αναποτελεσματικότητα του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, ιδίως στο στάδιο της προδικασίας. Στη συνέχεια, παραθέτουμε τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα αυτή, επεξεργασμένα και ταξινομημένα θεματικά. Οι αριθμοί σε παρένθεση παραπέμπουν στις αντίστοιχες παραγράφους της συνολικής ανάλυσης των δεδομένων της έρευνας, που παρατίθενται αναλυτικά στο Β΄ μέρος της παρούσας έκθεσης μαζί με τη μεθοδολογία εκπόνησής της.

5.1. Γενική στάση και απόψεις για τη Δικαστική Αστυνομία (§§2-3)

Ασάφεια επικρατεί μεταξύ εκείνων που συμμετείχαν στη συζήτηση ως προς το τι είναι η Δικαστική Αστυνομία, ποιες θα είναι οι αρμοδιότητές της, ποια η σχέση της με άλλες υπηρεσίες και αρχές και σε τι μπορεί να προσφέρει ειδικότερα για την αποτελεσματικότερη έρευνα υποθέσεων οικονομικού εγκλήματος. Λίγοι γνώριζαν τι ακριβώς κάνει η Δικαστική Αστυνομία, αλλά παρ' όλα αυτά οι περισσότεροι ήταν θετικοί ως προς τη σύστασή της, επειδή έτσι θεωρούσαν ότι θα έχουν καλύτερα αποτελέσματα. Είναι σαφές, όμως, ότι όσοι συμμετείχαν την έρευνα, ιδίως οι δικαστικοί λειτουργοί και οι αστυνομικοί, έχουν στέρεη πεποίθηση σχετικά με την ανάγκη ανεξαρτησίας μιας τέτοιας υπηρεσίας από κάθε επιρροή, αλλά και σαφήνεια ως προς τις ανάγκες της αποτελεσματικής έρευνας. Επίσης, από τη συζήτηση αυτή προέκυψαν δύο κρίσιμες συμπερασματικές εκτιμήσεις: α) εφόσον συσταθεί η Δικαστική Αστυνομία, για να έχει επιτυχία η όποια μεταρρύθμιση, πρέπει να εξηγηθεί εσωτερικά στις αρμόδιες υπηρεσίες, περιλαμβανομένων των Εισαγγελιών, «τι είναι» και «τι θα κάνει» η Δικαστική Αστυνομία· β) η μεταρρύθμιση πρέπει να μη δημιουργήσει νέα διαρθρωτικά και ουσιαστικά προβλήματα στη θέση εκείνων που έρχεται να λύσει, διαφορετικά, δεν θα επιτύχει τη συναίνεση των στελεχών που θα κληθούν να την εφαρμόσουν.

5.2. Η θέση της Δικαστικής Αστυνομίας στο σύστημα θεσμών (§5) εξαρτάται από διάφορους παράγοντες που αποτελούν και δείκτες αναποτελεσματικότητας

Η θέση που θα έχει η υπηρεσία αυτή στο ελληνικό ποινικοκατασταλτικό σύστημα και στο σύστημα θεσμών γενικότερα, σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, συναρτάται ιδίως με το εύρος των αρμοδιοτήτων της, το στάδιο ενεργοποίησής της, τη σχέση της με άλλες υπηρεσίες, όπως η Ελληνική Αστυνομία (Οικονομική Αστυνομία, Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων), το ΣΔΟΕ, τη νέα δομή άσκησης φορολογικού ελέγχου κατόπιν εκτέλεσης εισαγγελικών παραγγελιών του άρθρου 63 του Ν. 4472/2017, τη στελέχωσή της, την επαναξιολόγηση των θεσμών που ήδη λειτουργούν. Αυτές οι παράμετροι αποτελούν και παράγοντες αποτελεσματικότητας μιας υπηρεσίας, όπως προκύπτει από τις αναλυτικές τοποθετήσεις των ειδικών επαγγελματιών.

5.3. Προσδοκίες και επιφυλάξεις (§§7-15) και ο ρόλος των προηγούμενων μεταρρυθμίσεων

Μια σειρά από επιχειρήματα υπέρ της Δικαστικής Αστυνομίας σχετικά με τα προβλήματα που θα λύσει η σύστασή της (ανεξαρτησία, προτεραιότητα στο ανακριτικό έργο, αποφόρτιση βάρους εργασίας επίλυσης ζητημάτων σύγκρουσης αρμοδιοτήτων) αποτελούν και ενδεικτικές καθοδηγητικές κατευθύνσεις σχετικά με το πώς πρέπει να διαρθρωθεί και να οργανωθεί η Δικαστική Αστυνομία, ώστε να βελτιωθεί η αποτελεσματικότητα του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης. Η ένταξη στο υπάρχον σύστημα, οι ενδεχόμενες αντιδράσεις από το πολιτικό σύστημα, η θεώρηση ότι τέτοιες υπηρεσίες ήδη λειτουργούν άτυπα, ο προβληματισμός και οι επιφυλάξεις για έναν ενδεχόμενο περαιτέρω κατακερματισμό υπηρεσιών, συνιστούν, ωστόσο, καθοδηγητικές γραμμές σχετικά με το τι πρέπει να αποφευχθεί κατά τη σύσταση και τη λειτουργία της Δικαστικής Αστυνομίας. Μια γενική επιφυλακτικότητα ανιχνεύεται (§§11-15) στην προοπτική νέων μεταρρυθμίσεων στο ποινικοκατασταλτικό σύστημα, ιδίως από πλευράς δικαστικών λειτουργών και αστυνομικών. Όπως προέκυψε από τη συζήτηση, προηγούμενες μεταρρυθμίσεις δημιούργησαν νέα προβλήματα και λειτούργησαν αρνητικά για την πρόοδο των ερευνών. Έτσι, καταλήγουμε ότι το μείζον θέμα δεν είναι οι μεταρρυθμίσεις αυτοτελώς, αλλά οι συνέπειές τους στις ήδη υπάρχουσες υποθέσεις και στη λειτουργία των διάφορων υπηρεσιών, στις οποίες θα έχουν επιπτώσεις.

5.4. Χαρακτηριστικά της κατάστασης των ελεγκτικών και ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών (§§19-49)

α) *Κατακερματισμός των ελεγκτικών υπηρεσιών (§§19-21),* αμφιβολίες σχετικά με την προσφορότητά τους σε ποινικές υποθέσεις, πληθώρα ανακριτικών υπαλλήλων, κριτική στην τάση να εποπτεύει ο εισαγγελέας μια σειρά από υπηρεσίες, όπως και ζητήματα που ανακύπτουν στο σύστημα επιθεώρησης των υπηρεσιών. Πρόκειται για ζητήματα που αναφέρεται ότι σηματοδοτούν την παρούσα κατάσταση των ελεγκτικών μηχανισμών.

β) *Υποστελέχωση των υπηρεσιών (§§23-28):* Έλλειψη προσωπικού, ανάγκη σε εξειδικευμένο προσωπικό, διασάφηση και θεσμοθέτηση της θέσης που έχει το εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό στην έρευνα, μετάθεση και αποκέντρωση των προβλημάτων διαφθοράς μέσω μετακίνησης του προσωπικού από υπηρεσία σε υπηρεσία, αλλά και η ανάγκη να πλαισιώνονται από εξειδικευμένο προσωπικό και οι εισαγγελείς που διερευνούν συνολικά σοβαρά εγκλήματα, είναι μερικά από τα ζητήματα που τέθηκαν στη συζήτηση για τις ανάγκες στελέχωσης των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών.

γ) *Σχέση διωκτικών και ελεγκτικών μηχανισμών (§§30-34):* Η έμφαση στην ανάγκη διενέργειας φορολογικών ελέγχων και αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής έχει αρνητικές επιπτώσεις στην αντιμετώπιση του οικονομικού εγκλήματος συνολικότερα και, επίσης, εξαρτά όλους τους διωκτικούς μηχανισμούς από την κρίση μιας ανεξάρτητης αρχής, της ΑΑΔΕ, γεγονός που δημιουργεί σοβαρά ερωτηματικά και εξ αντικειμένου αλλά και ως προς την αποτελεσματικότητα αυτής της κατάστασης.

δ) *Συντονισμός υπηρεσιών (§§36-42):* Ο συντονισμός των υπηρεσιών έχει προληπτικό χαρακτήρα και είναι μια λειτουργία της διοίκησης που διενεργείται πριν από την άσκηση της ποινικής δίωξης, οργανώνεται με βάση την επισπεύδουσα υπηρεσία, έχει ως αποστολή ιδίως τη συλλογή πληροφοριών, για να ακολουθήσει η κατασταλτική δράση. Αποτελεί μια διαδικασία εισαγωγής μιας υπόθεσης στο ποινικοκατασταλτικό σύστημα μέσω της στάθμισης της σπουδαιότητάς της με κριτήρια, πρώτον, την εισπραξιμότητα και έπειτα τη βαρύτητα του εγκλήματος.

ε) *Η διάδοση και ροή της πληροφορίας μεταξύ αρμόδιων υπηρεσιών (§§44-49):* Η έλλειψη ροής ενιαίας πληροφορίας μεταξύ των υπηρεσιών, σχετικά με τις διάφορες υποθέσεις, θεωρείται μεγάλο πρόβλημα, που οφείλεται στην έλλειψη βούλησης και το οποίο είναι τεχνικά εφικτό να αντιμετωπιστεί. Έως την εποχή της διεξαγωγής της έρευνας δεν υπάρχει καμία ανταλλαγή πληροφορίας ούτε ως προς την πορεία των καταγγελιών και παραγγελιών, ούτε ως προς την εξέλιξη των υποθέσεων, ούτε ως προς επιμέρους στοιχεία των υποθέσεων. Συναφές πρόβλημα είναι η έλλειψη οργάνωσης αρχείων των υποθέσεων, ώστε να υπάρχει συνέχεια στο σύστημα δικαιοσύνης.

5.5. Οργανωσιακά και λειτουργικά προβλήματα και άτυπη αντιμετώπιση (§§51-62)

Τα βασικά προβλήματα, που οι συμμετέχοντες στην έρευνα δήλωσαν ότι αντιμετωπίζουν ή γνωρίζουν ότι υπάρχουν είναι τα ακόλουθα: η πολυαπασχόληση, ο σχηματισμός ελλιπούς δικογραφίας, η απουσία σύγχρονων τεχνικών εργαλείων διασταύρωσης στοιχείων, η έλλειψη προσωπικού, ιδίως ειδικευμένου προσωπικού, και η ανάγκη πλαισίωσης και των μη ειδικών εισαγγελέων με ειδικευμένο προσωπικό, οι καθυστερήσεις στην εκτέλεση εισαγγελικών παραγγελιών, η πληθώρα κατηγοριών ανακριτικών υπαλλήλων, η ταχύτητα διεξαγωγής της ανάκρισης, η επανάληψη των ίδιων ανακριτικών πράξεων σε υποθέσεις, η κρίση εμπιστοσύνης στην αμεροληψία διεξαγωγής της ανάκρισης από την Αστυνομία.

Επίσης δήλωσαν ότι η ανακριτική ομάδα που θα μπορούσε να χειρίζεται από κοινού υποθέσεις, λειτουργεί ήδη ως άτυπη πρακτική μεταξύ των δικαστικών λειτουργών.

Ωστόσο, το γεγονός ότι δεν υπάρχουν τυποποιημένες πρακτικές και πάγιες καθοδηγητικές κατευθύνσεις διεξαγωγής της έρευνας και ότι το αποτέλεσμα της έρευνας τελεί πάντα υπό αίρεση της έγκρισης από την ΑΑΔΕ, αποτελούν παράγοντες που δημιουργούν προβλήματα: έτσι θεωρείται ότι είναι κρίσιμης σημασίας μέτρο, η κατοχύρωση της απόλυτης αρμοδιότητας της διωκτικής αρχής να εκδίδει πόρισμα για φορολογικούς ελέγχους επί ποινικών υποθέσεων.

Αρχειοθέτηση και αποφόρτιση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης (§62). Εκτός από τα παραπάνω, μια σημαντική παράμετρος αυτορρύθμισης του φόρτου εργασίας θεωρείται η αρχειοθέτηση υποθέσεων. Η τοποθέτηση μιας υπόθεσης στο αρχείο είναι ένας τρόπος ρύθμισης του όγκου εργασίας, στον οποίο καλείται να ανταποκριθεί το ποινικοκατασταλτικό σύστημα –αλλά και υπερφόρτωσης εργασίας (αφού η τοποθέτηση στο αρχείο σημαίνει αιτιολόγηση)–, και ο οποίος δεν έχει αξιολογηθεί ως τέτοιος, για πολύ συγκεκριμένους λόγους.

5.6. Επαγγελματική διαμόρφωση (§§64-72)

Μια σειρά από καθημερινές άτυπες πρακτικές, που όμως είναι βαθιά εμπεδωμένες μεταξύ των δικαστικών λειτουργών και των αστυνομικών, διέπουν το άτυπο σύστημα εκπαίδευσής τους στην ανάκριση. Η εκμάθηση της ανάκρισης και η μετεξέλιξή τους σε επαγγελματίες εναπόκειται σε μεγάλο βαθμό στη δική τους φιλομάθεια και πρωτοβουλία. Έντονη είναι η εμπιστοσύνη που δείχνουν όλοι οι ερωτηθέντες στις ατομικές ικανότητες που προϋπάρχουν της επαγγελματικής τους διαμόρφωσης και των σπουδών τους ή που σε κάθε περίπτωση οφείλονται σε υπερβατικά χαρακτηριστικά τους, όπως το ταλέντο, η προσωπικότητα, η ευφυΐα κ.λπ. Ιδιαίτερα δε προσόντα θεωρούνται η ευρηματικότητα, η φαντασία και η δυνατότητα να δουλεύουν υπό πίεση αλλά και να αντέχουν σε πιέσεις.

5.7. Παράγοντες επίδρασης στην αποτελεσματικότητα του συστήματος

α) *Νομικοί παράγοντες (§§74-77):* Τα προβλήματα που δημιουργεί το ισχύον θεσμικό πλαίσιο, όπως π.χ. οι αρμοδιότητες της ΑΑΔΕ, είναι επικαλύψεις αρμοδιοτήτων που δημιουργούν ανταγωνισμό, η συνεργασία με τις αρχές (το θεσμικό πλαίσιο της οποίας έχει επιφέρει σε αρκετές περιπτώσεις τα αντίθετα αποτελέσματα, που υπονομεύουν το έργο των ελεγκτών και των Αρχών). Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι, εκτός των γενικών διατάξεων που ισχύουν, με το άρθρο 6 του Ν. 3610/2007 θεσπίστηκε η δυνατότητα να μην υπάγεται κάποιος σε φορολογικό έλεγχο, εάν καταγγείλει στις αρχές τη δωροδοκία που πραγματοποίησε προς τον ελεγκτή του, κατ' απαίτηση του τελευταίου. Με τον νόμο αυτόν, όμως, όχι σπάνια, οι ελεγκτές βρίσκονταν εμπλεκόμενοι με τέτοιες υποθέσεις, καθώς δράστες φοροδιαφυγής καταγγέλλουν ψευδώς τους ελεγκτές για χρηματισμό, ενώ οι καταγγέλλοντες δεν υποβάλλονταν σε φορολογικό έλεγχο για 3 χρόνια. Επίσης, ζήτημα ανακύπτει ενίοτε με το θεσμικό πλαίσιο για την επικήρυξη εγκληματιών, που αξιοποιείται ενίοτε για την αποκόμιση αθέμιτων οφελών από την είσπραξη επικηρύξεων. Τα παραπάνω αποτελούν σημαντικές παραμέτρους που επιδρούν στην αποτελεσματικότητα, σύμφωνα με όσα υποστηρίζουν ιδίως τα στελέχη της διοίκησης.

β) *Εξωνομικοί παράγοντες (§§79-98):* Μία ποικιλία εξωνομικών παραγόντων επιδρούν στην αποτελεσματικότητα του ποινικοκατασταλτικού συστήματος στην Ελλάδα με βάση όσα ανέφεραν οι συμμετέχοντες στην έρευνα, οι παράγοντες μπορούν να ταξινομηθούν σε επιμέρους κατηγορίες όπως:

5.7.1. Παράγοντες που επηρεάζουν τη λειτουργία/οργάνωση των υπηρεσιών (§§79-85)

α) Οι επεμβάσεις που επιδρούν στην έκβαση των ερευνών (πρόκειται για παράγοντες που είναι προσανατολισμένοι στην αδρανοποίηση των αρμοδίων).

β) Η ελλιπής επαγγελματική κατάρτιση κατά τη στοιχειοθέτηση της υπόθεσης.

γ) Η αδυναμία τήρησης των πρακτικών/τεχνικών προϋποθέσεων που είναι αναγκαίες για να εξασφαλιστεί η επιτυχία μιας έρευνας, ιδίως του πλεονεκτήματος του αιφνιδιασμού.

δ) Ο εσωτερικός ανταγωνισμός των υπηρεσιών.

ε) Η πολυεποπτεία των υπηρεσιών, δηλαδή η εποπτεία από πολλές υπηρεσίες και η στελέχωση ή η υποστελέχωση με κατάλληλο προσωπικό αποτελούν ορισμένους οργανωσιακούς παράγοντες που επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών και της έρευνας.

5.7.2. Παράγοντες που αφορούν καθημερινά προβλήματα ή και τάσεις έναντι της παρανομίας και επιδρούν στην αποτελεσματικότητα

α) *Φυσική προστασία προσωπικού (§87)*: Το ζήτημα της φυσικής προστασίας και των κινδύνων που αντιμετωπίζουν οι δικαστικοί λειτουργοί και οι αστυνομικοί είναι τυπικό των σοβαρών εγκλημάτων. Ωστόσο, προκύπτει διαφοροποιημένος βαθμός φυσικών κινδύνων για τους δικαστικούς λειτουργούς και τους εισαγγελείς και ανακριτές, ανάλογα με τη γενικότερη κατηγορία εγκλημάτων που διερευνούν και τον βαθμό εξάρθρωσης εγκληματικών κυκλωμάτων.

β) *Η υπεροχή της τεχνολογίας (§§89-90)*: Η διάδοση των σύγχρονων τεχνολογικών μέσων έρευνας και επεξεργασίας πληροφορίας δεν αναιρεί τη χρησιμότητα των παραδοσιακών μεθόδων εξιχνίασης και έρευνας εγκλημάτων, ούτε τη σημασία που έχει η συνεργασία με πληροφοριοδότες, η οποία, όμως, παραμένει σε άτυπο επίπεδο.

γ) *Εξέλιξη, μεταβολές του εγκλήματος και η αποτελεσματικότητα των αρχών (§§92-96)*: Η κρατούσα άποψη για το έγκλημα είναι ότι βρίσκεται πάντα ένα βήμα πιο μπροστά από τον νόμο, δηλαδή ότι έχει μια πρωτοπορία σε σχέση με το ποινικοκατασταλτικό σύστημα, και σε αυτό δεν συμβάλλει μόνο η αξιοποίηση της τεχνολογίας, αλλά και η συστηματική ενασχόληση των παρανόμων με τους τρόπους λειτουργίας του όποιου συστήματος τους ενδιαφέρει και με τους επιμέρους μηχανισμούς του. Ειδικότερα ασχολούνται με το πώς λειτουργούν οι επίσημοι μηχανισμοί και προσαρμόζουν ανάλογα τη μεθοδολογία τους και το σύστημα προστασίας τους, για να μη συλληφθούν.

δ) *Η ετεροχρονισμένη κατανόηση του modus operandi (§98)*: Η πάγια διατυπωμένη άποψη σχετικά με την πρωτοπορία που έχει το έγκλημα έναντι των διωκτικών αρχών ισχύει και στην περίπτωση του οικονομικού και του οργανωμένου εγκλήματος (π.χ. αναφέρεται το παράδειγμα των εξωχώριων εταιρειών και των μετοχών στον κομιστή που δυσχεραίνουν το έργο των αρχών). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις απαντήσεις, ισχύει ότι αυτό συμβαίνει για πολύ συγκεκριμένους λόγους που σχετίζονται με την αξιοποίηση από τους παράνομους των κενών που διαπιστώνονται στο σύστημα καταστολής αλλά και με την ευρηματικότητά τους.

5.8. Η βία ως δείκτης του επιπέδου εξιχνίασης (§§98-101)

Τα σχετικά χαμηλά επίπεδα βίας σε σύγκριση με χώρες της ΕΕ και των ΗΠΑ, που παρατηρούνται σε υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος αλλά και σε υποθέσεις διαφθοράς και οικονομικού εγκλήματος, έχουν κατά μία άποψη, μεταξύ άλλων, σχέση και με το γεγονός ότι οι αρχές δεν φθάνουν να εξαρθρώσουν το ανώτατο επίπεδο ενός κυκλώματος, και αυτό με τη σειρά του οφείλεται στη δομή των κυκλωμάτων και την

κατανομή των συνεργατών τους. Εάν όμως κάποιος φθάσει στο ανώτατο επίπεδο του κυκλώματος, κινδυνεύει, όπως υποστηρίζεται από συμμετέχοντα στην έρευνα. Είναι αξιοσημείωτη η περιγραφή της μορφής του κινδύνου ως αίσθησης έμμεσης πίεσης. Όπως υποστηρίζουν οι συμμετέχοντες στην έρευνα, πρόκειται για πίεση «που δεν μπορείς να την περιγράψεις με συγκεκριμένα λόγια και να την τεκμηριώσεις, αλλά τη νιώθεις...». Από την ίδια αφήγηση προκύπτει ότι οποιαδήποτε αναφορά των απειλουμένων σε ανώτερους ή αρμοδιότερους, όπως π.χ. στον εισαγγελέα, εμπλέκει και αυτόν τον τελευταίο στον κίνδυνο και έτσι αδρανοποιούνται οι αρχές. Πρόκειται για τυπικό επιμερισμό της απειλής, υποστηρίζουν.

Επίσης, γίνεται ταυτόχρονα δεκτό ότι η δυσκολία των αρχών να φθάσουν στον κεντρικό πυρήνα οφείλεται στο γεγονός ότι πρόκειται για «κυκλώματα ανθρώπων», δηλαδή υποστηρίζεται ότι οι δράστες μπορεί να έχουν ανθρώπους παντού και σε υπηρεσίες που είναι κάπως χαλαρές (ο συμμετέχων υπονοεί ότι τους ειδοποιούν). Έτσι εξαρθρώνεται το υποστηρικτικό κύκλωμα, όχι όμως ο πυρήνας ενός εγκληματικού μορφώματος.

5.9. Ορισμοί και ιδιαιτερότητες της διαφθοράς και του οικονομικού εγκλήματος (§§17, 103-106)

Η διαφθορά ορίζεται πάντα (§17) σε σχέση με τον παράγοντα εξουσία αλλά και με τους άτυπους και πολιτισμικούς παράγοντες που έχουν σχέση με τον διαφθορέα και τον διαφθειρόμενο και όχι μόνο με ένα σύστημα και τη λειτουργία του. Εκτός αυτού, και παρά το ότι δεν είναι άγνωστες, η συστηματοποίηση των *ιδιαιτεροτήτων της διαφθοράς* και του οικονομικού εγκλήματος (§§103-106) δείχνει ότι ένα μέρος των εμπλεκομένων με τα εγκλήματα αυτά είναι «αναλώσιμοι» για το σύστημα που τους αξιοποιεί. Ταυτόχρονα, ότι ένα εργαλείο αποτελεσματικής αντιμετώπισης αυτών των εγκλημάτων δεν είναι μόνο η πληροφορία, αλλά και η κατανόηση της λειτουργίας κάθε τέτοιου υποσυστήματος, της «αποκωδικοποίησης» της κυρίαρχης νοοτροπίας που επικρατεί στη διοίκηση. Προκύπτει έτσι ότι οι δράστες γνωρίζουν καλύτερα από τους διώκτες τους το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα και το αξιοποιούν προς όφελός τους, διαμορφώνοντας έναν ανάλογο καταμερισμό εργασίας και «ειδικοτήτων» στον κόσμο του οικονομικού εγκλήματος, που σχετίζονται και με τις ανάγκες διασφάλισης των παράνομων οφελών.

5.10. Διαφοροποιήσεις στις τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής (§§108-112)

Ανομοιογένεια παρατηρείται στην πολιτική κατά του οικονομικού εγκλήματος, στο πλαίσιο της οποίας διαπιστώνεται ότι η προτεραιότητα που δίνεται στη φοροδιαφυγή και τους φορολογικούς ελέγχους αποτελεί μια δικλείδα ασφαλείας του συστήματος, ώστε να έχει ένα κάποιο αποτέλεσμα όταν όλα τα άλλα μέσα δεν έχουν λειτουργήσει. Ταυτόχρονα όμως, αυτή η έμφαση συντελεί στην υποβάθμιση της σημασίας που έχουν άλλες μορφές οικονομικού εγκλήματος και στη μη θέσπιση της ποινικής ευθύνης των νομικών προσώπων.

5.11. Αξιοποίηση θεσμών από άλλα συστήματα και θεσμών που ισχύουν στην Ελλάδα, αλλά είναι υποβαθμισμένοι (§§114-118)

Ειδικά ζητήματα που τέθηκαν από τη συντονίστρια, και ειδικότερα το ενδεχόμενο να θεσμοθετηθεί: α) η δυνατότητα ανάκλησης της ποινικής δίωξης, β) μια διαδικασία διαβούλευσης μεταξύ των αρμοδίων πριν από την άσκηση της ποινικής δίωξης και η στάθμιση της δυνατότητας παράκαμψης της ποινικής διαδικασίας και, τέλος, γ) η σκοπιμότητα να προσδιοριστούν οι έννοιες των ενδείξεων και του υπόπτου, συνάντησαν ποικίλες αντιδράσεις από τους συμμετέχοντες. Ιδίως, όμως, συνάντησαν επιφυλάξεις και γόνιμους προβληματισμούς, όπως ότι, με το σύστημα που ισχύει, ο φερόμενος ως ύποπτος δράστης θα αρνηθεί να υπαχθεί σε ένα τέτοιο καθεστώς, επειδή με το υπάρχον εξασφαλίζει μάλλον ατιμωρησία. Έτσι, κάθε τέτοια προσέγγιση είναι ανάγκη να περιγραφεί και να θεσμοθετηθεί απολύτως, να διασφαλιστεί ότι δεν θα εκφυλιστεί σε ένα σύστημα διαφθοράς και να υπολογιστεί και το οικονομικό κόστος μιας δίκης και καταδίκης. Στο πλαίσιο αυτό, προέκυψαν και νέα ζητήματα προς συνεκτίμηση και διερεύνηση από την οπτική της αποτελεσματικότητας του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα.

6. Αντιμετωπίζοντας την αναποτελεσματικότητα: υποδείξεις για «καλές πρακτικές»

Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας με ομάδες εστίασης, τα οποία προαναφέρθηκαν, προκύπτουν μια σειρά από χρήσιμες υποδείξεις και προτάσεις, που θα μπορούσαν να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, ιδίως μέσω ενός εξορθολογισμού της λειτουργίας του. Στον παρακάτω πίνακα θεματικές περιοχές στις οποίες θα μπορούσαν να επέλθουν βελτιώσεις αφορούν τα εξής:

Στελέχωση, εξειδίκευση	Συντονισμός υπηρεσιών, συνεργασία
Διάδοση και ροή πληροφορίας	Απάλειψη των νομικών και εξωνομικών (κατά το δυνατόν) παραγόντων αναποτελεσματικότητας
Εκπαίδευση και επαγγελματική διαμόρφωση	Ανάπτυξη επιστημονικής έρευνας
Νέες στρατηγικές αντεγκληματικής πολιτικής	

6.1. Στελέχωση, εξειδίκευση, συντονισμός, συνεργασία

1. Η στελέχωση κάθε νέας ειδικής υπηρεσίας, που θα έχει ιδίως αποστολή την αντιμετώπιση του εγκλήματος, πρέπει να υλοποιείται με ιδιαίτερη προσοχή, ώστε να αποφεύγεται η «αποκέντρωση» και «μετάθεση» υποσυστημάτων και εστιών διαφθοράς. Επομένως, είναι σκόπιμη η θέσπιση ειδικών κριτηρίων επιλογής προσωπικού, εάν πρόκειται για εσωτερικές μετακινήσεις, και επίσης πρόσθετο σύστημα επιλογής (επιπλέον του ΑΣΕΠ), εάν πρόκειται για νέο προσωπικό.
2. Η στελέχωση των εισαγγελικών και ανακριτικών αρχών και υπηρεσιών με επιστημονικό δυναμικό πρέπει να έχει πλουραλιστικό χαρακτήρα και να περιλαμβάνει εκτός από οικονομολόγους και ειδικούς της τραπεζικής και ειδικούς αναλυτές, όπως ποινικολόγους, εγκληματολόγους, κοινωνιολόγους, στατιστικούς, μεταπτυχιακού επιπέδου τουλάχιστον, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα ανταπόκρισης των αρχών στις ποιοτικές εξελίξεις της εγκληματικότητας.
3. Η τοποθέτηση ειδικών εισαγγελέων, επίκουρων εισαγγελέων, αστυνομικών κ.λπ. στις Εισαγγελίες για τη Διαφθορά, το οικονομικό και το οργανωμένο έγκλημα πρέπει να γίνεται, όχι με βάση την αρχαιότητα, αλλά με βάση τις εξειδικευμένες ακαδημαϊκές γνώσεις για τα συγκεκριμένα αντικείμενα και την εμπειρία.
4. Είναι ανάγκη να διευκρινιστεί με σαφήνεια και υπέρ της ισχύος των διωκτικών αρχών, η σχέση μεταξύ ποινικοκατασταλτικών θεσμών (και της Δικαστικής Αστυνομίας περιλαμβανομένης), από τη μια, και ανεξάρτητων αρχών, από την άλλη, περιλαμβανομένης της ΑΑΔΕ. Ειδικότερα, όμως, η Δικαστική Αστυνομία θα πρέπει να έχει σαφώς οριοθετημένες εξουσίες και αρμοδιότητες σε σχέση με την ΑΑΔΕ και με άλλες ανεξάρτητες αρχές. Επίσης, είναι ανάγκη να ρυθμιστεί η σχέση της με τη νέα δομή του άρθρου 63 του Ν. 4472/17 για τους φορολογικούς ελέγχους (που αφορούσε τις αρμοδιότητες του οικονομικού εισαγγελέα). Σε ό,τι αφορά τις εισαγγελικές παραγγελίες για τους φορολογικούς ελέγχους, κρίσιμη είναι η αρμοδιότητα έκδοσης φύλλου καταλογισμού, όταν έχει παραγγελθεί εισαγγελική έρευνα. Επίσης κρίσιμο είναι το κύρος του πορίσματος των ελεγκτικών και κατασταλτικών υπηρεσιών έναντι της ΑΑΔΕ: ενδεχομένως τα ζητήματα αυτά αποκαλύπτουν την πολυπλοκότητα του προβλήματος των εν λόγω σχέσεων.

5. Το σύστημα του συντονισμού των υπηρεσιών οφείλει να διαμορφωθεί με βάση διαφορετικά κριτήρια από τα ιδίως ισχύοντα, όπως με βάση ποιοτικά κριτήρια, νομικά και εξωνομικά, που θα σταθμίζουν α) την ανάγκη χειρισμού/συντονισμού μιας υπόθεσης από κοινού και όχι με βάση την επισπεύδουσα υπηρεσία μόνο, β) την υποχρεωτική συνεργασία μεταξύ υπηρεσιών στο επίπεδο της συμπληρωματικότητας. Επιπλέον, είναι ανάγκη να δημιουργηθεί ένα αυτοματοποιημένο σύστημα συλλογής και επεξεργασίας κάθε στατιστικής και ποιοτικής πληροφορίας, για την εξέλιξη των υποθέσεων και την έκβασή τους και την τήρηση αρχείων (βλ. επόμ.).

6.2. Απάλειψη των νομικών παραγόντων αναποτελεσματικότητας

6. Τα προβλήματα που φέρεται ότι αντιμετωπίζονται κατά τη διεξαγωγή της ανάκρισης (σε όλα τα στάδιά της), είναι ζητήματα που σχετίζονται σε πολλές περιπτώσεις με την υπερφόρτωση του ποινικού συστήματος με υποθέσεις, με την ποιοτική μεταβολή των χαρακτηριστικών των υποθέσεων, με την αδυναμία του ποινικοκατασταλτικού συστήματος ως τώρα να ανταποκριθεί με ποιοτικούς όρους στις μεταβολές του εγκληματικού φαινομένου (ιδίως του οικονομικού και του οργανωμένου εγκλήματος) και ιδιαίτερα, με αδυναμίες κατά τον σχηματισμό δικογραφίας. Επομένως, είναι σκόπιμο να αντιμετωπιστούν μέσω ιδιαίτερων θεσμικών ρυθμίσεων και παρεμβάσεων κατά τη σύσταση της Δικαστικής Αστυνομίας, ρυθμίσεις οι οποίες, εκτός του ότι θα περιληφθούν στον συστατικό της νόμο και στον Κώδικα Δικαστηρίων κ.λπ., θα ρυθμίζουν και θα προβλέπουν;
   α) τη θέσπιση συγκεκριμένων προτύπων και κανόνων για τον τρόπο εργασίας και διεξαγωγής της ανάκρισης συνολικά και για τον σχηματισμό δικογραφίας.
   β) Τη θέσπιση ενός εξειδικευμένου συστήματος εκπαίδευσης και επιμόρφωσης σχετικά με πρότυπα και κανόνες διεξαγωγής της έρευνας και της ανάκρισης.
   γ) Την επαναοριοθέτηση των προϋποθέσεων υπό τις οποίες τίθεται ή δεν τίθεται μια υπόθεση στο αρχείο.
7. Τη θέσπιση της αποκλειστικής αρμοδιότητας των διωκτικών αρχών να διενεργούν φορολογικούς ελέγχους κατά την προκαταρκτική εξέταση και την ανάκριση.
8. Την ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου φυσικής προστασίας των δικαστικών λειτουργών και όλων των εμπλεκομένων με τις έρευνες κατά του οργανωμένου, του οικονομικού εγκλήματος και της διαφθοράς.
9. Η αποφόρτιση της δικαστικής ύλης, που συνήθως σχετίζεται με τον φόρτο εργασίας των δικαστηρίων, δεν εμπίπτει οπωσδήποτε στις κατηγορίες εγκλημάτων που εξετάζουμε, αλλά αποτελεί πάντοτε μια δυνατότητα προς εξέταση.

6.3. Διάδοση και ροή πληροφορίας

10. Είναι ανάγκη να τυποποιηθεί το σύστημα συνεργασίας των αρχών με φυσικά πρόσωπα που παρέχουν πληροφορίες και δεν περιβάλλονται την ιδιότητα του μάρτυρα δημόσιου συμφέροντος, και να παρέχονται εγγυήσεις για την αξιοποίηση της πληροφορίας.
11. Σχετικά με τη ροή μεταξύ των υπηρεσιών και την αξιοποίηση έγγραφης και ηλεκτρονικής πληροφορίας για τις ποινικές υποθέσεις και δικογραφίες που ενδιαφέρουν εδώ, είναι ανάγκη:

    α) Να δημιουργηθεί ένα ή περισσότερα ηλεκτρονικά συστήματα ροής πληροφορίας για τα δεδομένα των υποθέσεων και των δικογραφιών, προσβάσιμα από τις αρμόδιες υπηρεσίες.

    β) Να υπάρξει ένα τυποποιημένο σύστημα αρχείων – φακέλων των υποθέσεων και

    γ) ένα αυτοματοποιημένο σύστημα συλλογής κάθε στατιστικής και ποιοτικής πληροφορίας για την εξέλιξη των υποθέσεων και την έκβασή τους, επίσης προσβάσιμο από τις αρμόδιες υπηρεσίες.

6.4. Επαγγελματική διαμόρφωση και εκπαίδευση

12. Είναι σκόπιμο να δημιουργηθεί ένα συγκεκριμένο εκπαιδευτικό και επιμορφωτικό πλαίσιο για τη διεξαγωγή της ανάκρισης, η ανάπτυξη του οποίου θα έχει στόχο να υπερβεί την άποψη ότι η αποτελεσματική διεξαγωγή της ανάκρισης είναι θέμα ταλέντου και ότι η εξιχνίαση των οικονομικών εγκλημάτων επιτυγχάνεται πάντα μέσω χρηματο-οικονομικής έρευνας. Ειδικότερα, η επαγγελματική διαμόρφωση πρέπει να περιλαμβάνει και την καλλιέργεια μίας ποιοτικής προσέγγισης στην επεξεργασία πληροφορίας (intelligence analysis) και στην έρευνα (όπως προτείνουν και κάποιοι από τους συμμετέχοντες σ' αυτήν) και να προωθεί την υπέρβαση της παγιωμένης αντίληψης για την ανάγκη αποκλειστικής προτεραιότητας στη χρηματοοικονομική έρευνα.
13. Η εκπαίδευση των εισαγγελέων, των δικαστικών λειτουργών, ανακριτών και αστυνομικών, που τοποθετούνται σε Ειδικές Εισαγγελίες και στη Δικαστική Αστυνομία, πρέπει να περιλαμβάνει τόσο την εκπαίδευση στις νέες τεχνολογίες όσο και αυτήν στην παραδοσιακή έρευνα και ανακριτική.
14. Η επαγγελματική διαμόρφωση πρέπει να περιλαμβάνει συστηματική διδασκαλία και επιμόρφωση, όχι μόνο σε νομικό-θεσμικό επίπεδο, αλλά και σε επίπεδο αφομοίωσης μεθόδων εφαρμογής των διεθνών κανόνων, αρχών και προτύπων για την πρακτική διεξαγωγή της ανάκρισης σε υποθέσεις οικονομικού και οργανωμένου εγκλήματος.

6.5. Επιστημονική έρευνα/κατανόηση της εξέλιξης του εγκλήματος

15. Οι εξωνομικοί παράγοντες που, όπως προκύπτει από την έρευνα, επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών, μεταξύ άλλων, υποδεικνύουν την ανάγκη ανάπτυξης περιοδικής συστηματικής επιστημονικής ποιοτικής έρευνας μέσω της οποίας θα παρακολουθούνται η λειτουργία και τα προβλήματα που ανακύπτουν κατά την προανακριτική διαδικασία, θα γίνονται κατανοητές/εξηγήσιμες και θα επικαιροποιούνται οι ποιοτικές μεταβολές της εγκληματικότητας και, φυσικά, αυτή θα συνδράμει στην ανάπτυξη στρατηγικών πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό, επανέρχεται ως πρόταση η δημιουργία ενός ερευνητικού φορέα Ινστιτούτου Αντεγκληματικής Πολιτικής, μια πρόταση που έχει κατ' επανάληψη κατατεθεί από πολλές πλευρές.
16. Η συστηματική αξιοποίηση, επιστημονική ανάλυση και ποιοτική επεξεργασία της πληροφορίας, που συλλέγεται από δικογραφίες, από εκθέσεις σε περιπτώσεις ανακριτικής διείσδυσης και συγκαλυμμένης έρευνας κ.λπ., ενδείκνυται για την κατανόηση του τρόπου που λειτουργεί και εξελίσσεται το σοβαρό έγκλημα και διαρθρώνονται οι παράνομες αγορές και η λογική που διέπει τη διάρθρωσή τους. Η Δικαστική Αστυνομία, και αναγωγικά η Εισαγγελία, είναι αναγκαίο να πλαισιώνεται από ένα ειδικό τμήμα ή υπηρεσία της, στελεχωμένο ιδίως με εγκληματολόγους ερευνητές, για την επιστημονική αξιοποίηση των παραπάνω πληροφοριών.

6.6. Νέες στρατηγικές

17. Στο επίπεδο της αντεγκληματικής πολιτικής, η σύσταση Δικαστικής Αστυνομίας είναι ανάγκη να πλαισιωθεί από μια νέα στρατηγική εγκληματολογικής έρευνας και ανάκρισης για τη διαφθορά, το οικονομικό και το οργανωμένο έγκλημα, *με επίκεντρο την κατανόηση της διάρθρωσης και της λειτουργίας της παράνομης αγοράς υπηρεσιών και όχι μόνο της πορείας των περιουσιακών χρηματικών μεταβιβάσεων*.
Ειδικότερα προτείνεται:
α) Να επαναπροσδιοριστεί συνολικά η αντεγκληματική πολιτική, ώστε να απομακρυνθεί από την αποκλειστική επικέντρωση στην περιστασιακή πρόληψη και να στραφεί στην κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος, ώστε να αποφύγει την περαιτέρω «στρατολόγηση» νέων ηλικιακά ανθρώπων και ιδίως επιχειρηματιών στη συστηματική παρανομία.
β) Με δεδομένο ότι η περιστασιακή πρόληψη δεν έχει επιφέρει αποτελέσματα, είναι ανάγκη να προωθηθούν εναλλακτικές – *μη κατασταλτικές πολιτικές πρόληψης του εγκλήματος με κοινωνικό χαρακτήρα και εξωποινικές κυρώσεις κοινωνικού χαρακτήρα* κ.λπ., που θα ευνοούν τη θετική σχέση μεταξύ αρχών και πολιτών και θα ευαισθητοποιούν τους πολίτες στα ζητήματα αυτά, παρέχοντάς τους πληρο-

φορίες για τις πραγματικές κοινωνικές βλάβες που προκαλεί το οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα.

18. Σε κάθε περίπτωση, η ανάπτυξη της αντεγκληματικής πολιτικής οφείλει να επιδιώκει την ισόρροπη αντιμετώπιση του οικονομικού εγκλήματος, της διαφθοράς και του οργανωμένου εγκλήματος, επειδή οι μονομερείς εμφάσεις σε πρακτικές που ενδιαφέρονται μόνο για την οικονομική διάσταση μιας υπόθεσης, δεν συμβάλλουν στην αποδιάρθρωση των κοινωνικών στηριγμάτων των φαινομένων αυτών, ούτε στην αποδόμηση του συστημικού χαρακτήρα του φαινομένου. Σε αυτήν την περίπτωση, ανάλογη θα πρέπει να είναι και η στελέχωση και οργάνωση των υπηρεσιών της Δικαστικής Αστυνομίας και των άλλων αρχών και υπηρεσιών.

7. Πρόταση για τη σύσταση και λειτουργία της Δικαστικής Αστυνομίας στην Ελλάδα

Στην ενότητα αυτή, με βάση τα πορίσματα της έρευνας που παρουσιάστηκε στις προηγούμενες σελίδες, παρατίθεται η πρότασή μας για την ίδρυση της Δικαστικής Αστυνομίας, η οποία περιλαμβάνει τις προϋποθέσεις, αρχές και κατευθύνσεις που πρέπει να διέπουν τη λειτουργία αυτή, τη γενική οργανωτική δομή και διοίκηση και τη σχέση της Δικαστικής Αστυνομίας με άλλες υπηρεσίες (ενότητες 7-8). Η ίδρυση Δικαστικής Αστυνομίας στην Ελλάδα οφείλει να ενταχθεί σε μια συνολικότερη μεταρρύθμιση σε επιμέρους τομείς του συστήματος ποινικής προδικασίας. Επίσης, είναι ανάγκη να πλαισιωθεί από επιμέρους μεταρρυθμίσεις σε άλλες υπηρεσίες, όπως π.χ. η Ελληνική Αστυνομία, ώστε να αποφευχθούν αλληλεπικαλύψεις και συγκρούσεις αρμοδιοτήτων που θα επιφέρει η ίδρυσή της και ταυτόχρονα να διαμορφωθεί ένα πλαίσιο συνεργασίας και αλληλοϋποστήριξης μεταξύ της Δικαστικής Αστυνομίας και άλλων υπηρεσιών και Αρχών.

Στην Ελλάδα, ο όρος Δικαστική Αστυνομία υιοθετείται θεωρητικά, αλλά δεν αντιστοιχεί σε κάποια συγκεκριμένη θεσμική πραγματικότητα (βλ. και στην ενότητα 1 της παρούσας μελέτης), επειδή όλες οι αρμοδιότητες της Δικαστικής Αστυνομίας διαχέονται και ταυτίζονται με την Αστυνομία Ασφαλείας. Η Αστυνομία Ασφαλείας πραγματώνεται μέσα από τη λειτουργία των υπηρεσιών ασφαλείας της Ελληνικής Αστυνομίας, που διαρθρώνονται και στον αντίστοιχο Κλάδο Δημόσιας Ασφαλείας.

Ωστόσο, λείπει από την Ελλάδα η ανάπτυξη ενός κλάδου αστυνομικής/ανακριτικής έρευνας. Σε άλλες χώρες, αυτό το κενό ενδεχομένως δεν είναι τόσο εμφανές, επειδή υπάρχει μια μεγάλη παράδοση Δικαστικής Αστυνομίας. Στην Ελλάδα, όμως, με βάση και όσα προέκυψαν από την έρευνά μας, είναι ανάγκη να δημιουργηθούν ειδικευμένες υπηρεσίες, που θα τίθενται στην αποκλειστική διάθεση και υπό τη διεύθυνση του εισαγγελέα, θα είναι διακριτές από την Ελληνική Αστυνομία και θα έχουν ως αποστολή τη διενέργεια ερευνών και ανακριτικών πράξεων, και γενικά τη συλλογή και επεξεργασία ανακριτικού αποδεικτικού υλικού κατά το στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης και

της ανάκρισης για συγκεκριμένες κατηγορίες εγκλημάτων, οι οποίες εντάσσονται στο οικονομικό και το οργανωμένο έγκλημα σε βαθμό κακουργήματος και έχουν τελεστεί με περίπλοκο τρόπο. Αυτές οι υπηρεσίες θα συγκροτούν τη Δικαστική Αστυνομία.

7.1. Νέες θεωρητικές διακρίσεις

Στο πλαίσιο αυτό προτείνεται, στο επίπεδο της θεωρίας για την Αστυνομία, η διάκριση των λειτουργιών της Αστυνομίας ανάλογα με τη γενική αποστολή τους σε:

α) Αστυνομία Τάξης (Public Order Police).

β) Αστυνομία Ασφαλείας (Security Police).

γ) Δικαστική Αστυνομία (Judicial Police)

και η απομάκρυνση από τη διάκριση μεταξύ Διοικητικής και Δικαστικής Αστυνομίας, η οποία δεν έχει σήμερα κανένα αντίκρισμα στην κοινωνική, διοικητική και αστυνομική πραγματικότητα. Η διάκριση αυτή των λειτουργιών της Αστυνομίας πρέπει να αντιστοιχεί και σε διακριτές υπηρεσίες, εκπαίδευση και εξειδικεύσεις στελεχών.

Η Αστυνομία Τάξης (δημόσια τάξη) θα αφορά τη λειτουργία διασφάλισης και επιβολής της ευταξίας και την προστασία της δημόσιας τάξης, ώστε να μπορούν οι άνθρωποι να εκπληρούν ανεμπόδιστα τις καθημερινές ασχολίες τους. Στο πλαίσιο αυτό, η εστίαση αφορά την πρόληψη και καταστολή της εγκληματικότητας του δρόμου και γενικά της ορατής εγκληματικότητας.

Η Αστυνομία Ασφαλείας (δημόσια ασφάλεια) θα έχει ως αποστολή την πρόληψη και καταστολή του εγκλήματος για την προστασία της δημόσιας ασφαλείας και, στο πλαίσιο αυτό, μεριμνά για την αποτροπή και καταδίωξη του εγκλήματος. Προς τον σκοπό αυτόν, διεξάγει κάθε είδους πράξη έρευνας για τη διακρίβωση εγκλημάτων, τον εντοπισμό και τη σύλληψη των δραστών, την άρση των συνεπειών του εγκλήματος, τη διατήρηση και διασφάλιση ιχνών ανακριτικού αποδεικτικού υλικού που θα οδηγήσει τις αρχές στη στοιχειοθέτηση κατηγοριών, στην αποκάλυψη των δραστών και της αλήθειας για το έγκλημα.

Η Δικαστική Αστυνομία θα είναι μια λειτουργία που διεξάγεται υπό τη διεύθυνση εισαγγελικού λειτουργού, διενεργείται από αστυνομικούς ή ειδικούς επιστήμονες που περιβάλλονται την ιδιότητα του υπαλλήλου της Δικαστικής Αστυνομίας. Η Δικαστική Αστυνομία είναι μια κατασταλτική λειτουργία που στοχεύει στην έρευνα, στη βεβαίωση του εγκλήματος, στη συλλογή αποδεικτικού υλικού σχετικά με τη διάπραξή του και στη διεξαγωγή όλων των ανακριτικών πράξεων που προβλέπονται από τον νόμο (βλ. και προηγ.).

7.2. Η θέση της Δικαστικής Αστυνομίας στο ελληνικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης

Σύμφωνα με τα πορίσματα της «έρευνας γραφείου» (desk research) και της έρευνας με τις ομάδες εστίασης (βλ. αναλυτικά προηγ.), η επιλογή να συσταθεί μια υπηρεσία Δικαστικής Αστυνομίας στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, να λειτουργούν υπο-μονάδες της στις αρμόδιες Εισαγγελίες και ταυτόχρονα να υπάρξει και ένας διακριτός Κλάδος Εγκληματολογικών Ερευνών (Criminological Investigations) στην Ελληνική Αστυνομία ως Κεντρική Υπηρεσία του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, στον οποίο να υπαχθούν ορισμένες υπηρεσίες ασφαλείας (βλ. αναλυτικά στα επόμ.), θα μπορούσε να είναι μια ενδεδειγμένη και εφικτή λύση για την Ελλάδα.

Ειδικότερα, για κάθε υπόθεση, εφόσον πληροί ορισμένα κριτήρια και ενημερωθεί ο Εισαγγελέας Εφετών, διατάσσεται προκαταρκτική εξέταση. Η προκαταρκτική εξέταση ανατίθεται στον αρμόδιο ειδικό Εισαγγελέα Εφετών για τη διαφθορά ή το οικονομικό έγκλημα ή στο οργανωμένο, κατά περίπτωση. Η προκαταρκτική εξέταση διεξάγεται από τον αρμόδιο εισαγγελέα, που συνεπικουρείται από αρμόδια ανακριτική ομάδα, και το γραφείο Δικαστικής Αστυνομίας, το οποίο υπάγεται στην εποπτεία και διεύθυνσή του.

Η Δικαστική Αστυνομία λειτουργεί υπό τη διεύθυνση του εισαγγελέα ή ανακριτή, κατά περίπτωση, στις οικείες Εισαγγελίες Εφετών και Πλημμελειοδικών, υπάγεται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης και διεξάγει αντίστοιχα προκαταρκτική εξέταση και ανάκριση. Οι ειδικοί εισαγγελείς αναλαμβάνουν μία υπόθεση με βάση το κριτήριο της πολυπλοκότητας, σε συνδυασμό με τη βαρύτητα του εγκλήματος, για συγκεκριμένες κατηγορίες εγκλημάτων, όπως το οικονομικό και το οργανωμένο έγκλημα.

7.3. Στάδιο ενεργοποίησης – Κριτήρια περιπλοκότητας

Περίπλοκη είναι μια υπόθεση ή ένα έγκλημα όταν υπάρχουν περισσότερες από μία από τις ακόλουθες βάσιμες ενδείξεις ότι:

α) Στην τέλεση και ολοκλήρωσή του συμμετέχουν περισσότερα του ενός *φυσικά ή νομικά* πρόσωπα, δράστες, συναυτουργοί, παρένθετα πρόσωπα και πρόσωπα που παρέχουν διευκολύνσεις, συγκαλύπτοντας το έγκλημα ή, σε κάθε περίπτωση, πρόσωπα που η παρουσία τους σε έναν άμεσο ή ευρύτερο κύκλο δράσεων συμβάλλει για τη διάπραξη ή συγκάλυψη ή ανοχή του εγκλήματος.

β) Η τέλεσή του έχει διατοπικό ή και διαχρονικό χαρακτήρα.

γ) Η τέλεσή του απαιτεί εξειδικευμένες γνώσεις ή εμπειρία σε κάποιον τομέα δραστηριότητας (όχι απαραίτητα επιστημονικές).

δ) Η κατ' αρχήν συλλογή τεκμηρίων και γενικά αποδεικτικού υλικού προϋποθέτει εξειδικευμένες γνώσεις (τόσο σε σύγχρονες τεχνολογίες όσο και σε παραδοσιακές πρακτικές τέλεσης εγκλημάτων) και εμπειρία.

ε) Η συνέντευξη με υπόπτους, μάρτυρες, κατηγορουμένους απαιτεί ιδιαίτερες γνώσεις σε συγκεκριμένους τομείς δραστηριότητας, ιδιαίτερη εκπαίδευση και εμπειρία του ανακριτή, ιδίως σε ό,τι αφορά το οικονομικό, το οργανωμένο έγκλημα και τα δικαιώματα του ανθρώπου.

στ) Τέλος, εάν πιθανολογείται βάσιμα ότι η αποκάλυψη και εξάρθρωση των εγκληματικών δικτύων και οργανώσεων και η σύλληψη των δραστών σε κάθε τέτοια υπόθεση προϋποθέτει ή τουλάχιστον έχει άμεση ανάγκη από τη σύμπραξη και συνεργασία διαφορετικών υπηρεσιών σε ειδικές ανακριτικές πράξεις που προβλέπονται στον νόμο, από τη διαμόρφωση και εφαρμογή ειδικών ανακριτικών στρατηγικών, ποιοτικών αναλύσεων και εκτιμήσεων κινδύνου, κατάλληλων για συγκεκριμένη κατηγορία εγκλημάτων κατά περίπτωση, από την αξιοποίηση και επανεξέταση υπάρχοντος αρχειακού υλικού. Τα στοιχεία αυτά, στο σύνολο ή εν μέρει, αποτελούν κριτήρια που πλαισιώνουν τα υπόλοιπα στοιχεία περιπλοκότητας.

7.4. Αρμοδιότητες της Δικαστικής Αστυνομίας

Η Δικαστική Αστυνομία πρέπει να είναι αρμόδια για συγκεκριμένα εγκλήματα προς το παρόν και για τη διενέργεια όλων των ανακριτικών πράξεων, γενικών και ειδικών, για τα εγκλήματα αρμοδιότητάς της μόνο, με στόχο τη βεβαίωση της τέλεσης του εγκλήματος, την έρευνα για την εξιχνίασή του και την εκτέλεση εισαγγελικών παραγγελιών.

Οι υπηρεσίες της Δικαστικής Αστυνομίας διευθύνονται από εισαγγελέα, λειτουργούν στο πλαίσιο της αρμόδιας Εισαγγελίας και αποτελούν περιφερειακή υπηρεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης.

Επί υποθέσεων που χειρίζεται ο αρμόδιος εισαγγελέας που διευθύνει τη Δικαστική Αστυνομία, η καταδίωξη και σύλληψη διενεργούνται από τη Δικαστική Αστυνομία εφόσον κρίνεται ότι αυτές οι ενέργειες πρέπει να γίνουν αποκλειστικά από αυτήν. Διαφορετικά, η καταδίωξη και η σύλληψη γίνεται από την κανονική Αστυνομία ή με σύμπραξη των δύο υπηρεσιών.

Το προσωπικό που εντάσσεται στη Δικαστική Αστυνομία εκτελεί αποκλειστικά τις αρμοδιότητες που ανατίθενται στην υπηρεσία αυτήν.

Μια επισκόπηση της έννοιας, της διάρθρωσης και των συστατικών στοιχείων που συγκροτούν τον θεσμό της Δικαστικής Αστυνομίας περιέχεται στην Εικόνα 1 (βλ. σ. 102).

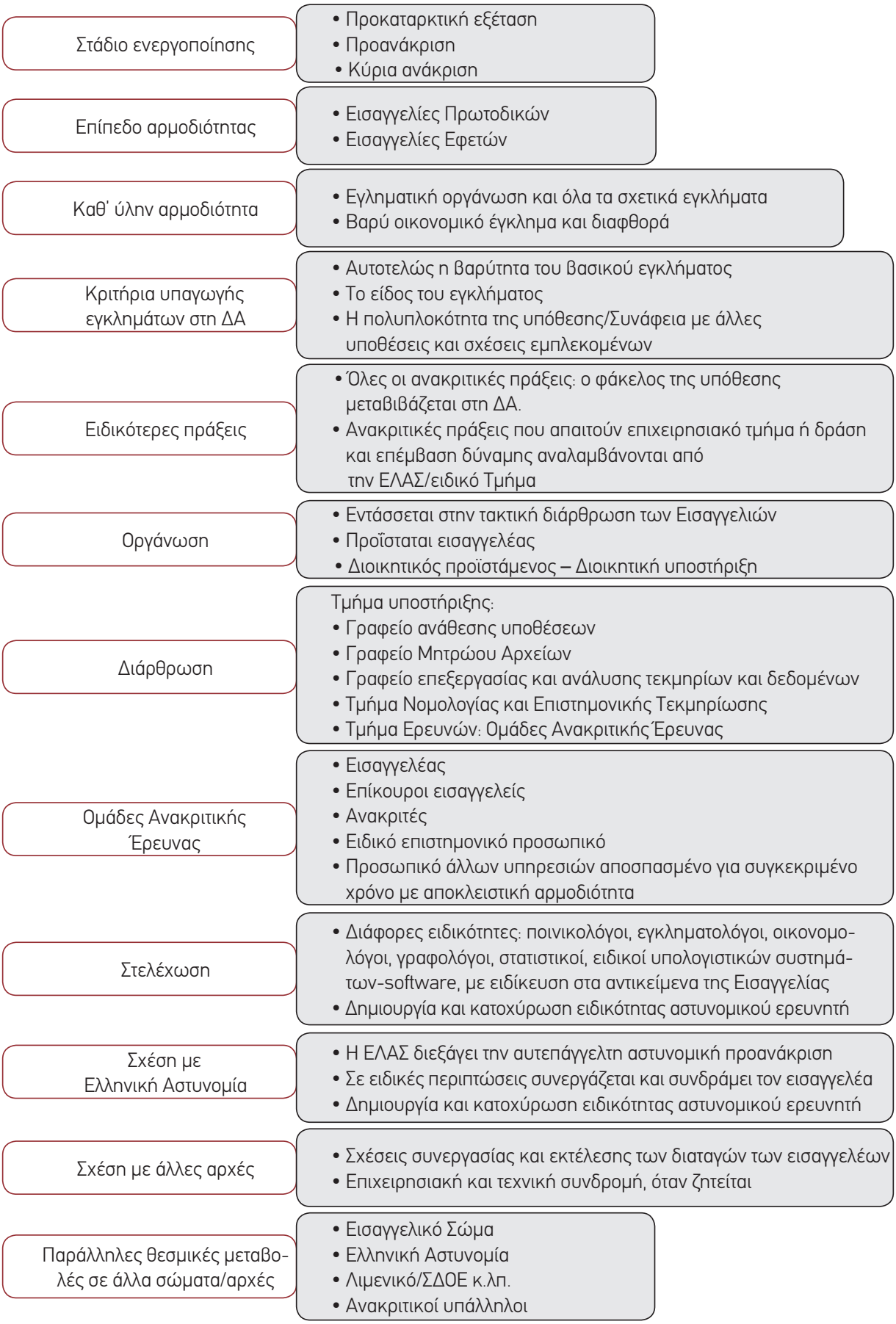

Εικόνα 1. Δικαστική Αστυνομία. Επισκόπηση

7.5. Σύσταση και οργάνωση της Δικαστικής Αστυνομίας

Στο Υπουργείο Δικαιοσύνης συγκροτείται Κεντρική Υπηρεσία Δικαστικής Αστυνομίας (ΚΥΔΑ) σε επίπεδο Γενικής Διεύθυνσης, της οποίας προΐσταται ανώτερος υπάλληλος του Υπουργείου Δικαιοσύνης, με ειδικά προσόντα και εμπειρία. Στις Εισαγγελίες Εφετών και στις Εισαγγελίες Πρωτοδικών συγκροτούνται ειδικά Τμήματα Δικαστικής Αστυνομίας για τα εγκλήματα που ενδιαφέρουν εδώ.

Η ΥΔΑ διαρθρώνεται σε τρεις Διευθύνσεις (Επιθεώρησης και προσωπικού, Έρευνας και Εκπαίδευσης). Από τη Διεύθυνση Επιθεώρησης μετακινούνται υπάλληλοι της Δικαστικής Αστυνομίας και τοποθετούνται στις αντίστοιχες υπηρεσίες Δικαστικής Αστυνομίας που συγκροτούνται στις Εισαγγελίες Εφετών Αθηνών, Πειραιώς και Θεσσαλονίκης και λειτουργούν ως περιφερειακές μονάδες Κεντρικής Υπηρεσίας της ΔΑ, υπό τη διεύθυνση του οικείου Εισαγγελέα Εφετών, αρμόδιου για την έρευνα του οικονομικού και του οργανωμένου εγκλήματος και τη διαφθορά αξιωματούχων.

Η Δικαστική Αστυνομία επιλαμβάνεται υποθέσεων οικονομικού εγκλήματος, διαφθοράς και οργανωμένου εγκλήματος στο στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης, οπότε πλαισιώνει τους Εισαγγελείς Εφετών. Για τις υποθέσεις που κατά τις διατάξεις του παρόντος υπάγονται στην αρμοδιότητα της Δικαστικής Αστυνομίας, υπό τη διεύθυνση του Εισαγγελέα Εφετών, η περαιτέρω διενέργεια ανακριτικών πράξεων, μετά την άσκηση της ποινικής δίωξης, ανατίθεται σε Εισαγγελείς Πλημμελειοδικών των Πρωτοδικείων Αθηνών, Πειραιώς, Θεσσαλονίκης και Πατρών, ειδικά ορισμένους γι' αυτό.

Στις Εισαγγελίες Πλημμελειοδικών των Πρωτοδικείων Αθηνών, Πειραιώς, Θεσσαλονίκης και Πατρών, συγκροτείται υπηρεσία Δικαστικής Αστυνομίας ως περιφερειακή υπηρεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, αρμόδια για να συνδράμει το έργο του εισαγγελέα και να διενεργεί ανάκριση μετά το τέλος της προκαταρκτικής εξέτασης των υποθέσεων στις οποίες έχει συμμετάσχει η Δικαστική Αστυνομία.

Οι Εισαγγελείς Εφετών και οι Εισαγγελείς Πλημμελειοδικών, στους οποίους ανατίθενται αρμοδιότητες για την αντιμετώπιση του οικονομικού και του οργανωμένου εγκλήματος, διευθύνουν την οικεία Δικαστική Αστυνομία και έχουν αποκλειστική αρμοδιότητα για τις υποθέσεις τις οποίες αυτή επιλαμβάνεται, πλαισιώνονται δε από ανάλογου εύρους ανακριτικές ομάδες.

Για να επιληφθεί μιας υπόθεσης η Δικαστική Αστυνομία, θα πρέπει η υπόθεση αυτή να περιλαμβάνει κακούργημα ως βασικό έγκλημα, η υπόθεση να χαρακτηρίζεται από το στοιχείο της πολυπλοκότητας και να περιλαμβάνεται στον κατάλογο εγκλημάτων που εκ του νόμου μπορούν να ανατεθούν στη Δικαστική Αστυνομία.

Στην υπηρεσία αυτή, μετά από ειδική διαδικασία επιλογής, α) μετατάσσονται και αποσπώνται υπάλληλοι του Δημόσιου και ευρύτερου Δημόσιου Τομέα, β) αστυνομικοί, όλοι με ειδικά προσόντα πανεπιστημιακής εκπαίδευσης πτυχιακού και μεταπτυχιακού επιπέδου ή και εμπειρίας και γ) προσλαμβάνονται ειδικοί επιστήμονες μεταπτυχιακού επιπέδου σπουδών, κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών ή διδακτορικού, και σε

ειδικότητες εγκληματολόγων, ποινικολόγων, οικονομολόγων, στατιστικών, ειδικών πληροφορικής/λειτουργικών προγραμμάτων.

Η διάρθρωση της Κεντρικής Υπηρεσίας Δικαστικής Υπηρεσίας στο Υπουργείο Δικαιοσύνης απεικονίζεται στην Εικόνα 2.

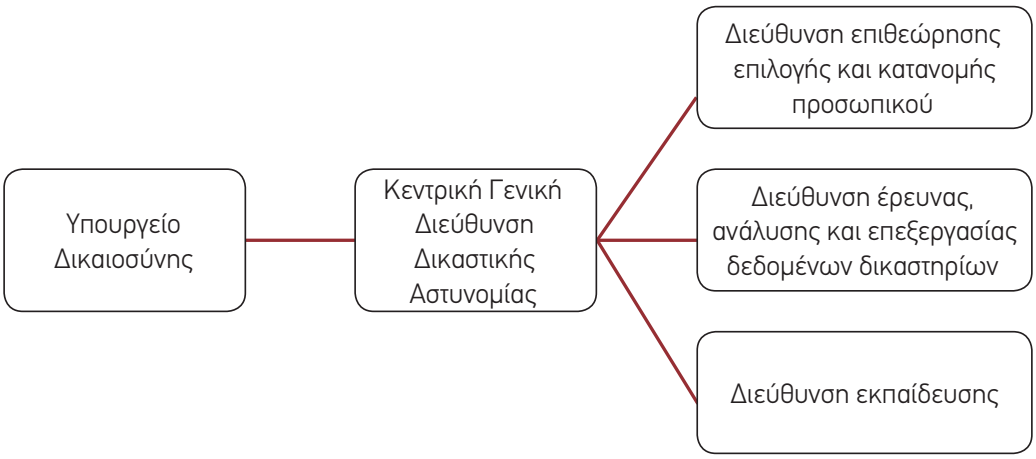

Εικόνα 2. Κεντρική υπηρεσία Δικαστικής Αστυνομίας στο Υπουργείο Δικαιοσύνης

Στις Εισαγγελίες Εφετών Αθηνών, Πειραιώς και Θεσσαλονίκης συγκροτείται νέα μονάδα, σε επίπεδο Διεύθυνσης, που ονομάζεται Διεύθυνση Ποινικών Υποθέσεων Β΄. Σε αυτήν υπάγονται οι περιφερειακές υπηρεσίες της ΥΔΑ, υπό τη διεύθυνση του οικείου Εισαγγελέα Εφετών αρμόδιου κατά περίπτωση για την έρευνα του οικονομικού, του οργανωμένου εγκλήματος και τη διαφθορά αξιωματούχων.

Στη διεύθυνση Ποινικών Υποθέσεων Β΄ συγκροτούνται τέσσερα τμήματα: το Τμήμα του Εισαγγελέα Οικονομικού Εγκλήματος, το Τμήμα του Εισαγγελέα Διαφθοράς, το Τμήμα του Εισαγγελέα Οργανωμένου Εγκλήματος και το Τμήμα Δικαστικής Αστυνομίας (βλ. Εικόνα 3 και Εικόνα 4 για τις Εισαγγελίες Εφετών και Πρωτοδικών, αντίστοιχα). Το Τμήμα Δικαστικής Αστυνομίας είναι περιφερειακή υπηρεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, αρμόδια για να συνδράμει το έργο του εισαγγελέα και να διενεργεί προκαταρκτική εξέταση και κάθε ενέργεια που διασφαλίζει το αποδεικτικό υλικό και την παρουσία των υπαιτίων ενώπιον του εισαγγελέα.

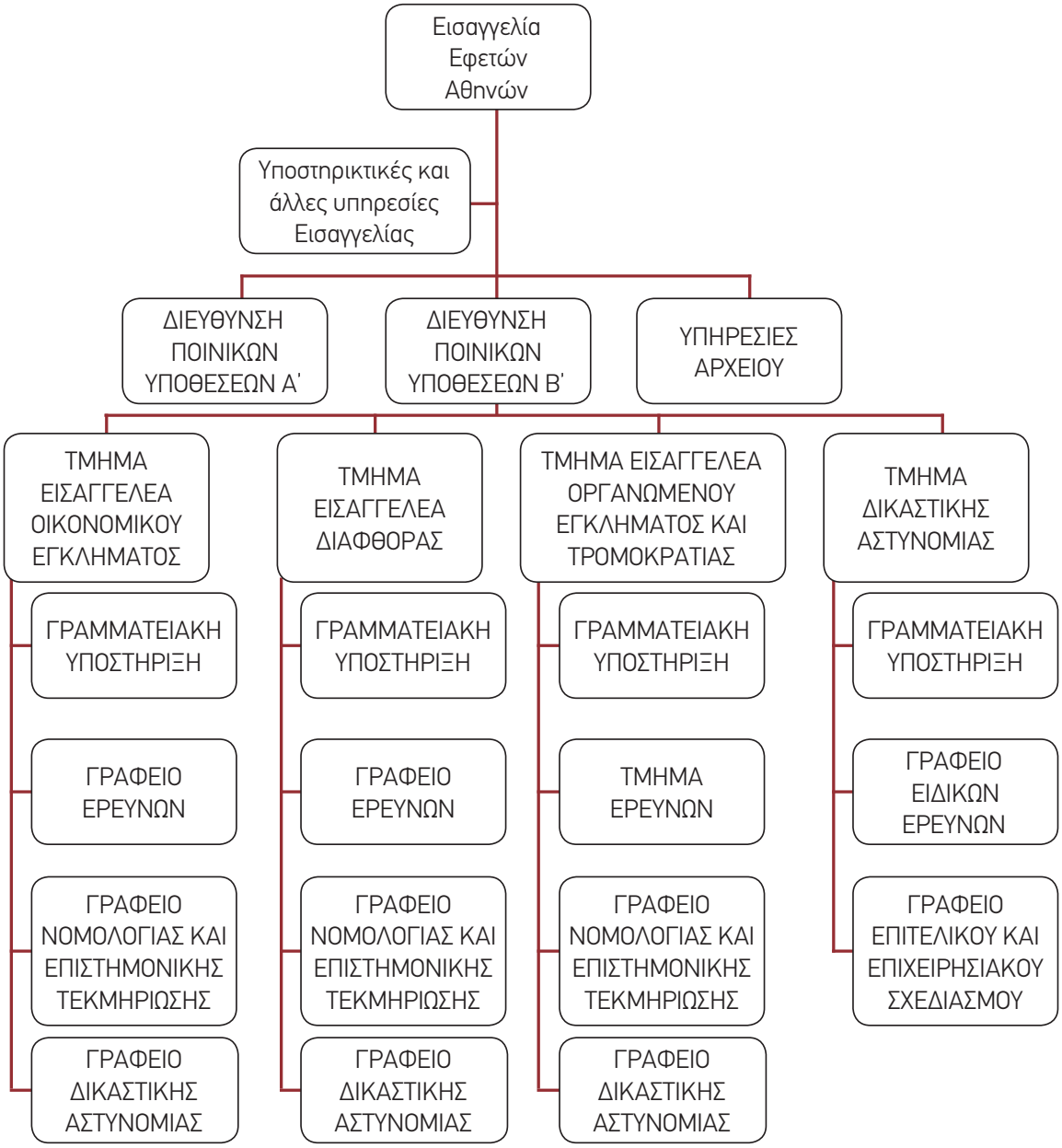

Εικόνα 3. Δικαστική Αστυνομία: Εισαγγελία Εφετών

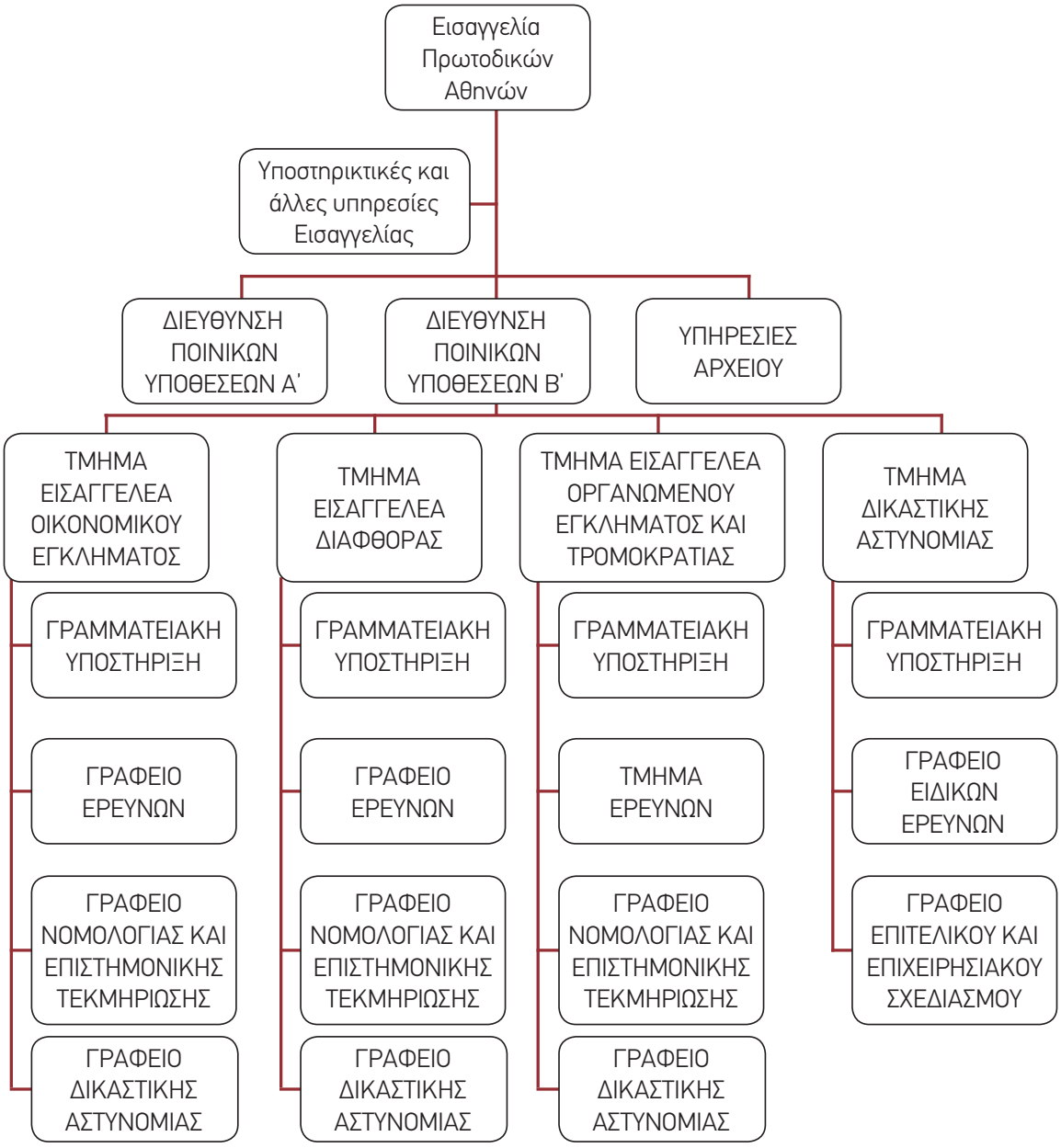

Εικόνα 4. Δικαστική Αστυνομία: Εισαγγελία Πρωτοδικών

7.5.1. Η κατά τόπον αρμοδιότητα

Η κατά τόπον αρμοδιότητα της Εισαγγελίας και της Δικαστικής Αστυνομίας διαρθρώνεται ως εξής:

Η Δικαστική Αστυνομία της Εισαγγελίας Εφετών Αθηνών είναι κατά τόπον αρμόδια για τις περιφέρειες Αττικής (πλην περιφερειακής ενότητας Πειραιά), Στερεάς Ελλάδας, Δυτικής Στερεάς, Θεσσαλίας και Νότιου Αιγαίου.

Η Δικαστική Αστυνομία Εισαγγελίας Εφετών Πειραιά είναι αρμόδια για την περιφερειακή ενότητα Πειραιά, το Βόρειο Αιγαίο, τα Δωδεκάνησα και την Κρήτη.

Η Δικαστική Αστυνομία Θεσσαλονίκης είναι αρμόδια για την Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας.

Η Δικαστική Αστυνομία Πατρών είναι αρμόδια για τη Δυτική Ελλάδα, τα Ιόνια Νησιά, την Κέρκυρα την Πάτρα.

7.5.2. Οργάνωση των λειτουργιών της Εισαγγελίας και της Δικαστικής Αστυνομίας

Στην Εισαγγελία Εφετών, κατά την έναρξη κάθε δικαστικού έτους, το αρμόδιο Δικαστικό Συμβούλιο συγκροτεί ανακριτικές ομάδες, οι οποίες θα χειρίζονται από κοινού μία υπόθεση που θα προκύψει στη διάρκεια του έτους.

Οι ανακριτικές ομάδες μπορεί να συνενώνονται ή να μεταβάλλονται κατά τον αριθμό των συμμετεχόντων σε αυτές και τη σύνθεσή τους, ανάλογα με την υπόθεση και ύστερα από απόφαση Δικαστικού Συμβουλίου.

Κάθε ανακριτική ομάδα αποτελείται κατ' ελάχιστον από έναν Εισαγγελέα Εφετών, έναν επίκουρο εισαγγελέα, έναν ανακριτή, δύο έως τρεις αστυνομικούς της Δικαστικής Αστυνομίας, δύο ειδικούς επιστήμονες.

Καθένας από τους παραπάνω δεν μπορεί να συμμετέχει σε περισσότερες από δύο υποθέσεις ταυτόχρονα στο διάστημα ενός δικαστικού έτους.

7.5.3. Στελέχωση

Οι Εισαγγελίες στις οποίες υπάγονται οι υπηρεσίες Δικαστικής Αστυνομίας στελεχώνονται με:

α) Εισαγγελείς.
β) Επίκουρους Εισαγγελείς.
γ) Ανακριτές.
δ) Προσωπικό της Δικαστικής Αστυνομίας και συγκεκριμένα:

i) Πολιτικό προσωπικό που έχει ανάλογα τυπικά προσόντα και εμπειρία στα αντικείμενα με τα οποία ασχολείται η Δικαστική Αστυνομία, υπηρετεί σε διάφορες υπηρεσίες του Δημόσιου Τομέα ή των Ανεξάρτητων Αρχών και αποσπάται σε αυτήν ύστερα από αίτησή του για 5 χρόνια ή ύστερα από απόφαση του προϊσταμένου του για 3 χρόνια.

ii) *Αστυνομικό προσωπικό και προσωπικό των σωμάτων ασφαλείας* που έχει ανάλογα τυπικά προσόντα και εμπειρία στα αντικείμενα με τα οποία ασχολείται η Δικαστική Αστυνομία και υπηρετεί σε διάφορες υπηρεσίες της Ελληνικής Αστυνομίας, του Λιμενικού, του ΣΔΟΕ κ.λπ. και αποσπάται σε αυτήν, ύστερα από αίτησή του, για 5 χρόνια.

iii) *Εξειδικευμένους Επιστήμονες* σε γνωστικά αντικείμενα, ιδίως των Εγκληματολογικών Επιστημών, του Ποινικού Δικαίου, της Πληροφορικής, των Οικονομικών και της Στατιστικής, που προσλαμβάνονται μέσω ειδικής Διαδικασίας διά του ΑΣΕΠ.

iv) *Διοικητικό*, τεχνολογικό κ.λπ. υποστηρικτικό προσωπικό που προσλαμβάνονται μέσω ΑΣΕΠ.

Το προσωπικό που αποσπάται στη Δικαστική Αστυνομία επιλέγεται ύστερα από ειδική διαδικασία επιλογής κατά την οποία:

α) Η απόσπαση εγκρίνεται από τον προϊστάμενό του και την υπηρεσία προέλευσης (δεν ισχύει για την πρώτη φορά).

β) Η επιλογή γίνεται από ειδική επιτροπή του Υπουργείου Δικαιοσύνης, στην οποία συμμετέχουν 2 Εισαγγελείς Εφετών, 2 Εισαγγελείς Πρωτοδικών, 1 αξιωματικός της Ελληνικής Αστυνομίας (ή 1 εκπρόσωπος του ΣΔΟΕ ή άλλης υπηρεσίας κατά περίπτωση), 1 εκπρόσωπος της ΕΕΔΑ, 1 στέλεχος του Υπουργείου Δικαιοσύνης.

7.5.4. Αριθμός προσωπικού

Ο αναγκαίος αριθμός του προσωπικού που θα υπηρετεί στη Δικαστική Αστυνομία (βλ. και σχόλια στις εκθέσεις αξιολόγησης) δεν μπορεί να προϋπολογιστεί με τους ίδιους όρους με βάση τους οποίους υπολογίζεται η παρουσία της Αστυνομίας Τάξης και Ασφαλείας στον χώρο, στο πλαίσιο και των περιπολιών. Οφείλει να υπολογιστεί ανά κατηγορία και ειδικότητα με βάση τον φόρτο εργασίας που παρατηρείται στους Ειδικούς Εισαγγελείς αλλά και σε εισαγγελείς Οργανωμένου Εγκλήματος, οι οποίοι χειρίζονται αντίστοιχες υποθέσεις. Συγκεκριμένα, μια επιλογή θα ήταν ο συνδυασμός των κατωτέρω:

α) Εκτίμηση του φόρτου εργασίας σε βάθος 5ετίας με βάση στατιστικές εκτιμήσεις της εγκληματικότητας και των φορολογικών ελέγχων.

β) Αποτύπωση του υπάρχοντος φόρτου εργασίας.

γ) Ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα σχετικά με τις διαστάσεις συγκεκριμένων τύπων εγκλημάτων.

γ) Εκτίμηση αναγκών: σε προσωπικό και εξοπλισμό.

7.6. Υπηρεσιακή κατάσταση και Διοίκηση

Το προσωπικό της Δικαστικής Αστυνομίας, για όσο χρόνο υπηρετεί σε αυτήν, χαρακτηρίζεται ως ανακριτικοί υπάλληλοι. Λειτουργικά και διοικητικά υπάγεται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης και τοποθετείται σε υπηρεσία Δικαστικής Αστυνομίας στις κατά τόπους Εισαγγελίες, και μετά την τοποθέτησή του διατίθεται στον οικείο εισαγγελέα.

Για όσο χρόνο υπηρετεί στη Δικαστική Αστυνομία, η συμπεριφορά του και η εκπλήρωση των καθηκόντων του διέπεται από ιδιαίτερο πειθαρχικό δίκαιο, κατά το μέρος που αφορά τις ιδιαιτερότητες της συγκεκριμένης θέσης. Κατά τα λοιπά, υπάγεται στο δίκαιο που ισχύει για τους δημόσιους υπαλλήλους. Κατά παρέκκλιση των ισχυουσών διατάξεων, το αυτό ισχύει και για τους αστυνομικούς που έχουν αποσπαστεί στη Δικαστική Αστυνομία. Κατά την εκπλήρωση των καθηκόντων του, το προσωπικό αυτό διοικείται από τον οικείο εισαγγελέα, ενώ η υπηρεσιακή του κατάσταση ελέγχεται και ρυθμίζεται από το αρμόδιο τμήμα του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Το μισθολόγιο του προσωπικού της Δικαστικής Αστυνομίας εντάσσεται στα ειδικά μισθολόγια.

7.7. Η ενδεχόμενη κατάργηση του ανακριτή

Όπως έχει ήδη διατυπωθεί και στην έρευνα που διεξήχθη μέσω ομάδων εστίασης, αφενός, η ιδιότητα του ανακριτή θα μπορούσε να καταργηθεί και να διεξάγει ο ίδιος ο εισαγγελέας την ανάκριση και, αφετέρου, θα μπορούσε συνολικά να ακολουθηθεί μια άλλη διαδικασία αρχικής «επιλογής» των υποθέσεων που θα εισαχθούν στο ποινικοκατασταλτικό σύστημα: Η ανάγκη αποφόρτισης του ποινικοκατασταλτικού συστήματος οδηγεί στην εκτίμηση ότι εφόσον πρόκειται για εγκλήματα που διακρίνονται για την περιπλοκότητά τους και εντάσσονται στην κατηγορία οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα ή διαφθορά, η πληροφορία για το έγκλημα θα μπορούσε να απευθύνεται κατ' αρχήν σε έναν δικαστή προδικαστικής ακρόασης, ο οποίος θα αποφάσιζε για την ανάγκη προκαταρκτικής εξέτασης, ή την αρχειοθέτηση της υπόθεσης, ή την προώθηση σε μια άλλη Εισαγγελία πλην των ειδικών Εισαγγελιών.

Κατά την προκαταρτική εξέταση, εφόσον αυτή προχωρά και δεν αρχειοθετείται η υπόθεση, η οργάνωση των εισαγγελικών υπηρεσιών ενδείκνυται να αναπτύσσεται με το σύστημα των ανακριτικών ομάδων σε συνδυασμό με τη λειτουργία της Δικαστικής Αστυνομίας. Στο πλαίσιο αυτό, ο αρμόδιος για την υπόθεση εισαγγελέας θα έχει όχι μόνο κρίσιμο ρόλο, αλλά θα εμπλέκεται άμεσα και απευθείας σε ρόλο κανονικού ανακριτή. *Ο υπάρχων ανακριτής καταργείται:* ανακριτές που ήδη χειρίζονται υποθέσεις που δεν έχουν ολοκληρωθεί, συνεχίζουν την ανάκριση μέχρι να ολοκληρώσουν την υπόθεση.

Μετά την άσκηση της ποινικής δίωξης, τη διενέργεια της προανάκρισης και της συμπληρωματικής ανάκρισης αναλαμβάνει ο Εισαγγελέας Πλημμελειοδικών. Στο στάδιο αυτό, οριστικοποιείται και η δικογραφία. Κατ' αναλογία με τον ειδικό Εισαγγελέα Εφετών που διενεργεί την προκαταρκτική εξέταση, ο εισαγγελέας αυτός είναι ειδικός εισαγγελέας οικονομικού εγκλήματος ή διαφθοράς ή οργανωμένου εγκλήματος και χειρίζεται την υπόθεση μετά την άσκηση της ποινικής δίωξης.

8. Σχέση της Δικαστικής Αστυνομίας με άλλες υπηρεσίες και αρχές

Η σχέση της Δικαστικής Αστυνομίας με την Ελληνική Αστυνομία, το ΣΔΟΕ, το Λιμενικό Σώμα και κάθε άλλη υπηρεσία του ποινικοκατασταλτικού συστήματος και του ελληνικού κράτους υπάγεται στις διατάξεις που διέπουν τη σχέση εισαγγελέα με τις αρχές και υπηρεσίες αυτές, καθώς η Δικαστική Αστυνομία είναι υπηρεσία υπαγόμενη λειτουργικά και οργανικά στην Εισαγγελία και ειδικότερα στον εισαγγελέα ή και δι' αυτού στον ανακριτή. Σε κάθε περίπτωση, η Δικαστική Αστυνομία είναι «το μακρύ χέρι» του εισαγγελέα, διευθύνεται, συντονίζεται και εποπτεύεται από αυτόν και έχει κατ' αναλογία, τη δυνατότητα πρόσβασης σε κάθε δεδομένο ή πληροφορία και έρευνα κατ' αναλογία με τις αρμοδιότητες που έχει ο εισαγγελέας. Ο εισαγγελέας σε ειδικές

περιπτώσεις μπορεί να ζητά τη συνδρομή και τη σύμπραξη με άλλες υπηρεσίες για τη διενέργεια ανακριτικών πράξεων και ελέγχων, αλλά στην περίπτωση αυτή είναι η Δικαστική Αστυνομία που έχει τη γενική ευθύνη και τον σχεδιασμό τέτοιων επιχειρήσεων.

8.1. Σχέση της Δικαστικής Αστυνομίας με Ανεξάρτητες Αρχές

Η σχέση της δικαστικής Αστυνομίας με τις Ανεξάρτητες Αρχές, ιδίως με την ΑΑΔΕ, υπάγεται και προσδιορίζεται από τη σχέση της Εισαγγελίας με την ΑΑΔΕ. Ως προς αυτό, είναι σκόπιμο η ΑΑΔΕ να εκδίδει φύλο καταλογισμού για μια υπόθεση κατά παραγγελία του Ειδικού Εισαγγελέα, χωρίς να θέτει υπό επανεξέταση τον έλεγχο που έχει διενεργήσει η νέα υπηρεσία του άρθρου 63 του Ν. 4472/2017 (αφορά τις αρμοδιότητες του Εισαγγελέα Οικονομικού Εγκλήματος). Το ίδιο πρέπει να ισχύει και σε ό,τι αφορά την προανάκριση από τις Εισαγγελίες Πλημμελειοδικών.

8.2. Σχέση της Δικαστικής Αστυνομίας με τους ειδικούς εισαγγελείς

Μετά τη σύσταση της Δικαστικής Αστυνομίας, οι Ειδικοί Εισαγγελείς Οικονομικού Εγκλήματος και Διαφθοράς καταργούνται και οι υπηρεσίες τους, στο σύνολό τους, μαζί με τους ειδικούς εισαγγελείς που προΐστανται, τους επίκουρους εισαγγελείς και το λοιπό προσωπικό υπάγονται στη νέα Υπηρεσία Δικαστικής Αστυνομίας που συγκροτείται στην Εισαγγελία Εφετών στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, αντίστοιχα.

Οι υποθέσεις που βρίσκονται σε εξέλιξη, και που έχουν επιληφθεί ήδη ο Εισαγγελέας Διαφθοράς και ο Εισαγγελέας Οικονομικού Εγκλήματος και οι κατά περίπτωση ανακριτές, εξακολουθούν να τελούν υπό τη διεύθυνση των ως άνω δικαστικών λειτουργών, εκτός εάν οι ίδιοι ζητήσουν αιτιολογημένα την περαιτέρω ενίσχυσή τους με επίκουρους εισαγγελείς ή την απαλλαγή τους, και αυτά γίνουν δεκτά.

9. Προϋποθέσεις υποστήριξης και εμπέδωσης της λειτουργίας της ΔΑ: διαγράμματα

Στα επόμενα γραφικά σχήματα (Εικόνες 5, 6 και 7) απεικονίζονται συνοπτικά οι θεσμικές (οργανωσιακές και νομοθετικές) μεταβολές, οι οποίες, με βάση την πρόταση που αναλύθηκε στις προηγούμενες ενότητες, είναι αναγκαίο να θεσπιστούν, ώστε να εμπεδωθεί και να υποστηριχθεί η σύσταση και λειτουργία της Δικαστικής Αστυνομίας.

ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΗ ΣΧΟΛΗ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ	ΙΔΡΥΣΗ ΣΧΟΛΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ ΣΤΟ ΕΚΚΔΑ	ΙΔΡΥΣΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΦΟΡΕΑ ΣΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ Ή ΕΠΟΠΤΕΥΟΜΕΝΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
• Διακριτή κατεύθυνση ποινικής δικαιοσύνης • Αναδιάρθρωση της κατεύθυνσης εισαγγελέων • Αναδιάρθρωση του προγράμματος σπουδών • Ειδική εκπαίδευση στη διεξαγωγή ανακριτικών πράξεων / ανάκρισης • Ίδρυση Σχολής ή κατεύθυνσης ανακριτή αστυνομικού	• Εκπαίδευση όλων των ανακριτικών υπαλλήλων εκτός Δικαστικής Αστυνομίας • Εκπαίδευση των υποψήφιων εισαγγελέων/προϊσταμένων και στελεχών της Δικαστικής Αστυνομίας. • Ειδική εκπαίδευση στη διεξαγωγή ανακριτικών πράξεων/ ανάκρισης	• Παρακολούθηση και τήρηση στατιστικών εγκληματικότητας γενικά • Παρακολούθηση και τήρηση ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων και διεξαγωγή επαναληπτικών ερευνών για τη λειτουργία και την αποτελεσματικότητα της δικαιοσύνης, με έμφαση στην ποινική δικαιοσύνη

Εικόνα 5. Εμπέδωση και υποστήριξη της Δικαστικής Αστυνομίας

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΚΠΔ/ΚΔΔ	ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΕΠΙΛΑΜΒΑΝΕΤΑΙ Η ΔΑ	ΣΥΣΤΗΜΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΔΟΣΙΑΣ
• Αναβάθμιση της θέσης και του ρόλου εκείνου που διενεργεί την ανάκριση - Αυτοπρόσωπη συμμετοχή και παρουσία του εισαγγελέα • Χρέωση και χειρισμός υποθέσεων από κοινού • Χρέωση υποθέσεων με βάση την εξειδίκευση και όχι την αρχαιότητα	• Καθορισμός εγκλημάτων • Καθορισμός κριτηρίων πολυπλοκότητας της υπόθεσης	• Αναθεώρηση του συστήματος επιθεώρησης δικαστικών λειτουργών με βάση και ποιοτικά στοιχεία της έκβασης των υποθέσεων • Αναθεώρηση του συστήματος λογοδοσίας

Εικόνα 6. Νομοθετικές μεταβολές

Ελληνική Αστυνομία	• Σύσταση κλάδου Δικαστικής Αστυνομίας • Ένταξη εκεί όλων των υπηρεσιών έρευνας της βαριάς εγκληματικότητας
Υπουργείο Οικονομίας	• Σύσταση Σώματος Οικονομικής και Φορολογικής Αστυνομίας • Κατάργηση όλων των επιμέρους υπηρεσιών σωμάτων κ.λπ.
Λιμενικό Σώμα	• Ανάλογες μεταβολές όπως ΕΛΑΣ
Νομοθεσία	• Κωδικοποίηση ισχύουσας νομοθεσίας • Σύσταση υπηρεσίας/ενίσχυση υπηρεσιών κωδικοποίησης

Εικόνα 7. Μεταβολές σε άλλες υπηρεσίες

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αλεξιάδης, Σ. (2006). *Ανακριτική* [6η Έκδοση]. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Αντωνόπουλος, Γ., Παπανικολάου, Γ. (2016). *«Καπιταλισμός χωρίς άδεια»: η ελληνική περίπτωση*. Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ν. Κουράκη, *Crime in Crisis*. (Διαθέσιμο στο: http://crime-in-crisis.com/).

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). *«Λευκά Κολάρα» και οικονομικό έγκλημα*. Δίκαιο και Οικονομία, Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας.

Βιδάλη, Σ. (2000). «Αστυνομία και κατασταλτική αντεγκληματική λειτουργία». Στο Κουράκης, Ν. (επιμ.). *Αντεγκληματική Πολιτική ΙΙ*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Βιδάλη, Σ. (2007). *Έλεγχος του εγκλήματος και δημόσια αστυνομία. Τομές και συνέχειες στην Αντεγκληματική Πολιτική.* Τόμοι 1 & 2. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα όρια. Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα.* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Δημακόπουλος, Β. (2010). «Δικαστική Αστυνομία», σε Δ.Σ.Α., Εταιρεία Δικαστικών Μελετών, Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών», *Δικαστική Αστυνομία*. Πρακτικά εκδήλωσης. 27.1.2010. (Διαθέσιμο στο: http://www.dsa.gr/%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%B4%CF%8C%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%B4%CF%83%CE%B1/%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1*).*

Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.

Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ. (2014). *Οικονομικό Έγκλημα και Διαφθορά στον Δημόσιο Τομέα*. 2ος τόμος, «Η οπτική λειτουργία της Δικαιοσύνης, της Διοίκησης και της Κοινωνίας των Πολιτών – Δικαιοσυγκριτικά δεδομένα». Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας, σσ. 10-82.

Καλλίρης, Κ. Ι. (2016). «Οργανωμένο έγκλημα και διαφθορά: φαινότυπος, αλληλεπίδραση και ποινικό δίκαιο». Στο Ζιούβας, Δ. (επιμ.). *Δίκαιο και Πολιτική κατά της Διαφθοράς*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σσ. 253-295.

Καρράς, Α. (2010). «Δικαστική Αστυνομία», σε Δ.Σ.Α., Εταιρεία Δικαστικών Μελετών, Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, *Δικαστική Αστυνομία*. Πρακτικά εκδήλωσης. 27.1.2010. (Διαθέσιμο στο: http://www.dsa.gr/%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%B4%CF%8C%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%B4%CF%83%CE%B1/%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1*).*

Κοτσαλής, Λ. (2010). «Σχέδιο Νόμου για την ίδρυση Δικαστικής Αστυνομίας», σε Δ.Σ.Α., Εταιρεία Δικαστικών Μελετών, Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, *Δικαστική Αστυνομία*. Πρακτικά εκδήλωσης, 27.1.2010. (Διαθέσιμο στο: http://www.dsa.gr/%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%B4%CF%8C%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%B4%CF%83%CE%B1/%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1).

Μπρακουμάτσος, Π. (2014). «Σχέση Εισαγγελίας – Αστυνομίας», περιοδικό *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 1.

Μπρακουμάτσος, Π. (2010). «Δικαστική Αστυνομία», σε Δ.Σ.Α., Εταιρεία Δικαστικών Μελετών,

Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, *Δικαστική Αστυνομία*. Πρακτικά εκδήλωσης, 27.1.2010. (Διαθέσιμο στο: *http://www.dsa.gr/%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%B4%CF%8C%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%B4%CF%83%CE%B1/%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1).*

Παπαδαμάκης, Α. (2012). *Ποινική Δικονομία – Η δομή της ποινικής δίκης* [6η έκδοση, αναθεωρημένη και επαυξημένη]. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Παπαϊωάννου, Ζ. (2006). *Αστυνομικό Δίκαιο*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Παπανδρέου, Π. Η. (2016). «Πρακτικά ζητήματα σε υποθέσεις εγκλημάτων διαφθοράς». Στο Ζιούβας, Δ. (επιμ.). *Δίκαιο και Πολιτική κατά της Διαφθοράς*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σσ. 211-230).

Σεβαστίδης, Χ., *Κώδικας Ποινικής δικονομίας*. Κατ' άρθρο ερμηνεία, Τόμος Ι, άρθρα 1-95. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Σταμούλη, Ε. (2016). *Οργανωμένο έγκλημα: τάσεις και μεταβολές*, Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ν. Κουράκη, *Crime in Crisis.* (Διαθέσιμο στο: *http://crime-in-crisis.com/).*

Συμεωνίδου–Καστανίδου, Ε. (2007). *Οργανωμένο έγκλημα και τρομοκρατία. Σύγχρονες εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή και ελληνική έννομη τάξη.* Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Συμεωνίδου–Καστανίδου, Ε., Καϊάφα–Γκμπάντι, Μ., Μπιτζιλέκης, Ν. (επιμ.) (2008). *Το δίκαιο των ποινικών κυρώσεων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Τέντες, Ι. (2010). «Δικαστική Αστυνομία», σε Δ.Σ.Α., Εταιρεία Δικαστικών Μελετών, Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, *Δικαστική Αστυνομία*. Πρακτικά εκδήλωσης, 27.1.2010. (Διαθέσιμο στο: *http://www.dsa.gr/%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%B4%CF%8C%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%B4%CF%83%CE%B1/%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1).*

Χαμηλοθώρης, Ι. (2010). «Δικαστική Αστυνομία», σε Δ.Σ.Α., Εταιρεία Δικαστικών Μελετών, Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, *Δικαστική Αστυνομία*. Πρακτικά εκδήλωσης, 27.1.2010. (Διαθέσιμο στο: *http://www.dsa.gr/%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%B4%CF%8C%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%B4%CF%83%CE%B1/%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1).*

Ξενόγλωσση

Becker, H. S. (1967). "Whose side are we on?" *Social Problems*, 14, 3, pp. 239-47.

Babbie, E. R. (2013). *The practice of social research*. Belmont, Calif: Wadsworth Cengage Learning.

Chambliss, (1988 [1978]). On the take. From petty crooks to presidents. Bloominghton: Indiana University Press.

Chambliss W. (2004). "On the Symbiosis between criminal law and criminal behavior." *Criminology*, 42 (2), pp. 241-251.

C.I.I., (Conference of International Investigators). (2009). *Uniform Principles and Guidelines for Investigations*, 2nd edition (Available in: http://www.conf-int-investigators.org/?page_id=415).

C.I.I., (Conference of International Investigators) (2014). *General Principles for Reviews of CII Investigation Offices conducted by external experts* (Available in: http://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/Transparency/General_Principles_for_External_Review_-_adopted_by_15_CII_09Oct14.pdf).

Europol (2017). *Serious Organised Crime Threat Assessment (SOCTA). Crime in the Age of Technology.* European Police Office (Available in: https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment-2017).

GRECO (2015). *Fourth Evaluation Round: Evaluation Report on Greece*. Greco Eval IV Rep (2014) 9E, June 19: (Available in: https://rm.coe.int/16806c648d).

GRECO (2015β). *Third Evaluation Round: Third Interim Compliance Report on Greece*. June 19.

GRECO (2016). *Third Evaluation Round: Second Compliance Report on Greece*. December 2.

Finch, H., Lewis, J. (2003). "Focus Groups". Ritchie, J., Lewis, J. (eds.), *Qualitative Research Practice, a guide for Social Science students and Researchers* London: Sage, pp. 170-198.

Krueger, R., A., Casey, M. A. (2014). *Focus Groups. A Practical Guide for applied research*. London, Thousands Oaks, New Delhi: Sage.

Parker, H. (1968). «Two models of Criminal Process». *The limits of the Criminal Justice Sanction*, Stanford, Ca.: Stanford University Press.

Morgan, D. (1997). *Planning and Research Design for Focus Groups*. SAGE Research Metrhods, 2013, London: SAGE.

Vaismoradi, M., Bondas. T. & Turunen, H. (2013). "Content Analysis and Thematic Analysis: Implications for Conducting a Qualitative Descriptive Study"*. Journal of Nursing & Health Sciences, 15*, pp. 398-405.

UN (2004). *Practical Anti-corruption measures for prosecutor and investigators*. Vienna.

R. Reiner (2021). Social democratic criminology. London: Routledge

Γιώργος Παπανικολάου
Αν. Καθηγητής Εγκληματολογίας, Νομική Σχολή, Northumbria University, UK

Στον κύκλο των εγκληματολόγων, ο Robert Reiner είναι από τις προσωπικότητες που δεν χρειάζονται συστάσεις: είναι μια από τις μορφές των οποίων το έργο και το διανοητικό ανάστημα σημάδεψαν τον χαρακτήρα του κλάδου κατά την περίοδο της ραγδαίας ανάπτυξής του διεθνώς και ιδίως στον αγγλόφωνο κόσμο από τη δεκαετία του 1960 και μετά. Το έργο του συγγραφέα του *Εργάτη στα μπλε* (1978), το οποίο καταπιάστηκε με την ανάλυση της κοινωνικής σύνθεσης του αστυνομικού προσωπικού και του ζητήματος των ενώσεων των αστυνομικών και του έργου *Αρχηγοί της Αστυνομίας* (1992), που διερεύνησε την κοινωνική καταγωγή, τις αντιλήψεις και τον ρόλο της κορυφής της αγγλικής αστυνομικής ιεραρχίας και, φυσικά, του κορυφαίου έργου αναφοράς *Η πολιτική της Αστυνομίας* (2010), έχει καθορίσει αμετάκλητα το πεδίο της κοινωνιολογίας της Αστυνομίας και το κριτικό πνεύμα με το οποίο όλοι εμείς οι υπόλοιποι εργαζόμαστε στο πεδίο αυτό. Η εμβρίθεια, όμως, και η ευρύτητα του έργου του Reiner έχει αφήσει και ένα ανεξίτηλο ίχνος συνολικά στο πεδίο της εγκληματολογικής επιστήμης, ιδίως σε σχέση με το ρεύμα της κριτικής εγκληματολογίας.

Το βιβλίο του *Social Democratic Criminology* (Routledge, 2021) αποτυπώνει με μεγάλη ακρίβεια το ανοιχτό πνεύμα με το οποίο ο Reiner προσέγγιζε τα μεγάλα ερωτήματα και τις προκλήσεις του κλάδου, ουσιαστικά μέσα από την οπτική μιας ειδικότερης πολιτικής κοινωνιολογίας. Το ίδιο το βιβλίο αποτελεί τον καρπό ενός εγχειρήματος και των προβληματισμών που έχει εκθέσει πολλές φορές ο συγγραφέας του εδώ και μια δεκαετία τουλάχιστον (π.χ. Reiner, 2009), όχι όμως ως εκπρόσωπος ενός συγκεκριμένου ρεύματος, το οποίο θα μπορούσε θα προσδιοριστεί ως «σοσιαλδημοκρατική εγκληματολογία» (και το οποίο άλλωστε δεν υπάρχει ως συγκροτημένο ρεύμα). Ο Reiner τοποθετείται –και είναι από τους λίγους που μπορούν ακόμη να το κάνουν με αυθεντικότητα και βαρύνοντα λόγο– περισσότερο ως φορέας του γενικότερου πνεύματος, με το οποίο μια ολόκληρη γενιά (ή τουλάχιστον μια ισχυρή πλειοψηφία) εγκληματολόγων και κοινωνιολόγων της απόκλισης αντιλαμβάνονταν τον κοινωνικό ρόλο, τη σημασία, τις προκλήσεις και τα προβλήματα του εγκλήματος, της εγκληματικότητας και του ποινικοκατασταλτικού συστήματος. Είναι η ίδια αυτή γενιά που βίωσε με τη μεγαλύτερη δραματικότητα την αντεπίθεση του συντηρητικού λόγου στην εγκληματολογία και τη νεοφιλελεύθερη αντιμεταρρύθμιση της ποινικής

δικαιοσύνης από τη δεκαετία του 1970 και μετά. Το βιβλίο μπορεί να διαβαστεί ως ουσιαστικός φόρος τιμής σε αυτό το πνεύμα, ίσως σε μια εποχή που πλέον φαίνεται να έχει παρέλθει αμετάκλητα.

Ο ίδιος ο Reiner δεν έχει αυταπάτες γι' αυτό, όπως δείχνει η δομή της ύλης του βιβλίου. Η ροή και το συνολικό πνεύμα της ανάλυσης αναγνωρίζει την άνοδο και επικράτηση της «σοσιαλδημοκρατικής εγκληματολογίας»: για την ακρίβεια, των πολιτικών και κοινωνικών ευαισθησιών που υπαγόρευσαν μια συγκεκριμένη προσέγγιση του προβλήματος του εγκλήματος, η οποία θα μπορούσε να περιγραφεί με αυτόν τον όρο, ως προϊόν της συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας και της μάχης με τους πέντε γίγαντες-εμπόδια στη μεταπολεμική ανασυγκρότηση: τη στέρηση, την αρρώστια, την αμάθεια, την ανέχεια και την α(νε)ργία (Beveridge, 1942). Ένα μεγάλο μέρος της ανάλυσης αποτελεί μια αποτίμηση των trente glorieuses (πρβλ. Fourastié, 1979) και της οικοδόμησης του μεταπολεμικού κοινωνικού κράτους από τη βρετανική σκοπιά. Οι ρίζες αυτής της εξέλιξης αναζητούνται στην προπολεμική σοσιαλδημοκρατική ή σοσιαλιστική σκέψη, ιδωμένη ως συνολική διανοητική και κοινωνικοπολιτική διεργασία από τον 19ο αιώνα, και κατά τούτο ως σχετικά ομοιογενές σώμα ιδεών για την κοινωνική δημοκρατία. Ουσιαστικά, χωρίς να παραγνωρίζει τη σημασία των διαιρέσεων που ιστορικά οδήγησαν στη ριζική διάσταση σοσιαλδημοκρατίας και κομμουνιστικής Αριστεράς, η οπτική του χρωματίζεται από μια φαμπιανή προσέγγιση (βλ. ιδίως το δεύτερο μέρος του πρώτου κεφαλαίου). Τα βασικά μελήματα του Reiner, και κυρίως αντικείμενο της ανάλυσης, είναι η ανίχνευση του πνεύματος και της εφαρμοσμένης πολιτικής αυτού που προσδιορίζει τη «σοσιαλδημοκρατική εγκληματολογία» (Κεφάλαιο 2) και στη συνέχεια η ανάλυση των αιτιών που οδήγησαν/οδηγούν στην έκλειψή της την τελευταία τριακονταετία (Κεφάλαιο 3).

Τι είναι η σοσιαλδημοκρατική εγκληματολογία; Σύμφωνα με την κωδικοποίηση του Reiner, οι θεμελιώδεις θέσεις της σοσιαλδημοκρατικής προσέγγισης είναι οι εξής πέντε:

«α) το πρόβλημα του "εγκλήματος" (το οποίο είναι δύσκολο να οριστεί και το οποίο συνήθως αντιμετωπίζεται με άδικους τρόπους) πρέπει να περιοριστεί. Περιλαμβάνει σημαντικές και μερικές φορές εξαιρετικά σοβαρές βλάβες, οι οποίες όμως είναι ασήμαντες σε σχέση με άλλα υλικά, κοινωνικά και ψυχολογικά προβλήματα. Το αν κάποιες από αυτές οφείλουν να ποινικοποιηθούν, είναι συζητήσιμο. β) Οι αιτίες του εγκλήματος, τόσο σε σχέση με τη στενά νομική όσο και την ευρύτερη κοινωνική έννοια των Κολάσιμων βλαβών, είναι η πολιτική και ηθική οικονομία του καπιταλισμού, και οι δομικές και πολιτισμικές επιταγές του αδίστακτου εγωισμού. γ) Οι ποινικές παρεμβάσεις δικαιολογούνται εάν και μόνο εάν είναι αποκαταστατικές, επανεντακτικές και μεταρρυθμιστικές, έτσι ώστε να αποκλείουν περαιτέρω βλάβες ή τουλάχιστον να μειώνουν την πιθανότητα να συμβούν τέτοιες, και δεν έχουν να κάνουν με την εκδίκηση ή την τιμωρία καθαυτήν. δ) Το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης είναι ένα χοντροκομμένο και εν πολλοίς αναποτελεσματικό εργαλείο για τη συνολική μείωση του εγκλήματος, ενώ ταυτόχρονα οι συνέπειες για τα άτομα που παγιδεύονται σ' αυτό (συνήθως όσοι είναι

ήδη σε μειονεκτική θέση) είναι μεγάλες, για καλό ή για κακό. Και τέλος, ε) παρότι βλαπτικές πράξεις μπορεί να διαπραχθούν σε κάθε νοητό κοινωνικό σύστημα από άτομα τα οποία είναι ψυχικά ή σωματικά ασθενή, η μεγαλύτερη πλειοψηφία των σημερινών εγκλημάτων, τα οποία οφείλονται στις άδικες σχέσεις ιδιοκτησίας που επικρατούν στον καπιταλισμό, θα εξαφανιστούν με την πραγμάτωση της κοινωνικής δημοκρατίας. Ουσιαστικά, η ποινική δικαιοσύνη θα μετεξελιχθεί σε κλάδο της ιατρικής επιστήμης» (Reiner, 2021: 3-4, δική μου μετάφραση).

Η κωδικοποίηση των θέσεων με αυτόν τον τρόπο εξηγεί και γιατί ο συγγραφέας δεν στέκεται διεξοδικά και στις συνέπειες που οι όποιες τάσεις και διαιρέσεις της πολιτικής Αριστεράς γενικά είχαν σε «ενδο-εγκληματολογικό» επίπεδο. Ουσιαστικά, οι θέσεις αυτές συμπυκνώνουν τις ενστάσεις τις οποίες τόσο η κριτική όσο και η ριζοσπαστική εγκληματολογία απευθύνουν στην κυρίαρχη, «συστημική» εγκληματολογική σκέψη και πράξη. Εκκινώντας από μια σκοπιά πολιτικής οικονομίας, στους ποικίλους βαθμούς στους οποίους αυτή είναι εμπεδωμένη στις διάφορες εκδοχές, για όλους η κριτική αυτή σχετίζεται με την απομείωση, για παράδειγμα, της έννοιας του εγκλήματος στον δοσμένο νομοθετικό ορισμό του, την αποσύνδεσή του από τους ευρύτερους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς προσδιορισμούς του και φυσικά την εθελοτυφλία σχετικά με τη λειτουργία της «ποινικής δικαιοσύνης» ως πανίσχυρου μηχανισμού διαιώνισης και διεύρυνσης της ανισότητας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Σε αυτήν τη βάση, η ανάλυση του Reiner είναι πολύ ανοιχτή στις διάφορες τάσεις της κριτικής και ριζοσπαστικής εγκληματολογίας, από τις «σκληρά» μαρξιστικές προσεγγίσεις της δεκαετίας του 1970 ως τον αριστερό ρεαλισμό του 1980, αλλά ακόμη και την ανερχόμενη τάση της ζημιολογίας (Hillyard, Pantazis, Tombs & Gordon, 2004) – ο ίδιος άλλωστε τείνει να χρησιμοποιεί τον όρο «(κοινωνική) βλάβη» σε σημεία του κειμένου στα οποία συμβατικά θα μπορούσε να χρησιμοποιεί τον όρο «έγκλημα». Αυτό το γενικό πλαίσιο επιτρέπει στον ίδιο να αποτιμήσει τις επιτυχίες της «σοσιαλδημοκρατικής εγκληματολογίας» στη βάση της επέκτασης της πολιτειότητας και της διεύρυνσης της συμπεριληπτικότητας, τις οποίες επέβαλαν στον δημόσιο χώρο τα μαζικά κινήματα για κοινωνική δημοκρατία από το τέλος του 19ου αιώνα, και τις οποίες επέτρεψε μεταπολεμικά η διεύρυνση του κοινωνικού κράτους. Αυτά δεν αναιρούν το γεγονός πως η ριζοσπαστική κριτική της ποινικής δικαιοσύνης αφορά και τη σοσιαλδημοκρατική εγκληματολογία – ωστόσο, η ουσιαστική τομή για τον Reiner είναι η ακύρωση των κεκτημένων αυτής της γενικότερης πορείας από τη (συνεχιζόμενη) νεοφιλελεύθερη αντεπίθεση πολιτικά και εγκληματολογικά, τόσο σε θεωρητικό επίπεδο (π.χ. με τον νέο δεξιό ρεαλισμό του Wilson, 1985) όσο και λόγω της αυξανόμενης τιμωρητικότητας που υποθάλπει ο ποινικός λαϊκισμός, η οποία φαίνεται να επικυρώνεται και από τους ψηφοφόρους στις «αναπτυγμένες φιλελεύθερες δημοκρατίες της δύσης».

Μια πολύ ενδιαφέρουσα πλευρά της προσέγγισης του Reiner είναι η επιμονή του στο ζήτημα της ηθικής οικονομίας του εγκλήματος και της τιμωρίας από τη σκοπιά της σοσιαλδημοκρατικής εγκληματολογίας και κατ' επέκταση σε σχέση με την αλλαγή που

έχει προκαλέσει η προέλαση του νεοφιλελευθερισμού. Η επιμονή στον συγκεκριμένο όρο, «ηθική οικονομία», ο οποίος αναφέρεται στο σύστημα των ευαισθησιών και ηθικών αξιών, το οποίο αποτελεί την κινητήρια δύναμη του συστήματος παράλληλα με την πολιτική οικονομία, δεν είναι χωρίς σημασία. Δείχνει πως εκεί ίσως βρίσκεται το σημείο στο οποίο τέμνονται περισσότερες γραμμές της θεωρητικοπολιτικής συγκρότησης και εξέλιξης του Reiner (Newburn & Rock, 2012), όπως, για παράδειγμα, η νεανική του μετάβαση από ένα έντονο θεολογικά περιβάλλον σε μια κοσμική παιδεία και κοινωνιολογική εκπαίδευση, το πέρασμά του από ριζοσπαστικότερες θέσεις προς έναν σκεπτικισμό για τις συνέπειες και τον ολοκληρωτικό ορίζοντα του κατεστημένου μπολσεβικισμού, και βεβαίως η εμπειρία της οικονομικής και ηθικής καταστροφής του νεοφιλελευθερισμού, ο οποίος για μια προηγούμενη γενιά σήμανε τη «διαρπαγή ενός ηλιόλουστου μέλλοντος και το θρυμμάτισμα ενός ονείρου για συνεχή και περιληπτική πρόοδο» (Reiner, 2021: 1). Το ότι αυτό μάλλον συμβαίνει στο κείμενο δεν προκύπτει μόνο από τη, δυστυχώς περιορισμένη, θεωρητική εκμετάλλευση της έννοιας της ηθικής οικονομίας, η οποία εξαντλείται εν πολλοίς σε μια αντίστιξη του προοδευτικού εξανθρωπισμού της τιμωρητικότητας και της ποινικής καταστολής σε μια προηγούμενη ιστορική φάση και της σημερινής βαρβαρότητας της νεοφιλελεύθερης τιμωρητικότητας, του συστήματος αλλά και των μαζών. Η εν πολλοίς φαμπιανή οπτική του Κεφαλαίου 3 πολύ λίγο γεφυρώνει τη διάχυτη απέχθεια του συγγραφέα για την «απληστία» και τον «αδίστακτο εγωισμό», ο οποίος στον νεοφιλελευθερισμό μασκαρεύεται σε «ηθική της υπευθυνότητας και ανάληψη επιχειρηματικών κινδύνων» με το κάλεσμα «δημοκρατικός σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα», γύρω από το οποίο περιστρέφεται η συζήτηση του καταληκτικού κεφαλαίου. Ένα πιθανό κλειδί είναι η αναφορά του Reiner στην αποστροφή της πρωθυπουργού Thatcher πως «η οικονομική πολιτική είναι η μέθοδος, ο σκοπός είναι να αλλάξεις την ψυχή»: ασφαλώς, ενώ οι μηχανισμοί της πολιτικής οικονομίας που κινούν τα γρανάζια της τιμωρητικότητας δεν είναι ανεξήγητοι από τη σκοπιά της ριζοσπαστικής εγκληματολογίας (π.χ. Rusche & Kirchheimer, 2003· Michalowski & Carlson, 1999), το ζήτημα των υποκειμενικών επιπτώσεων της νεοφιλελεύθερης ανασυγκρότησης του σημερινού καπιταλισμού και της ιδεολογικής κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού παραμένει, για τους κριτικούς εγκληματολόγους τουλάχιστον, ανοιχτό. Άλλωστε, οι υπάρχουσες αφηγήσεις, με αναφορά, για παράδειγμα, στη νέα «κουλτούρα ελέγχου» (Garland, 2001), δεν επαρκούν ως εξηγήσεις υλιστικού τύπου, ιδίως σε σχέση με την αδιαμφισβήτητη επιρροή και τη στήριξη του ποινικού λαϊκισμού από πλατιά λαϊκά στρώματα. Έτσι, ο Reiner, έστω και με τρόπο ημιτελή, θέτει ένα πολύ σημαντικό ερώτημα προς το σύνολο της κριτικής εγκληματολογίας: ποια είναι η ηθική υπόσταση του κόσμου που επιθυμούμε; Πού είναι η ψυχή μας;

Παραμένει βέβαια το ερώτημα εάν η σθεναρή υπεράσπιση της σοσιαλδημοκρατικής εγκληματολογίας είναι μια βιώσιμη και πειστική θεωρητική στάση σήμερα, ιδίως για τις νέες γενιές εγκληματολόγων, οι οποίες όχι μόνο βιώνουν το συστηματικό ξεχαρβάλωμα των τελευταίων υπολειμμάτων του προνοιακού προτύπου ποινικής

«δικαιοσύνης», αλλά επιπλέον κοινωνικοποιούνται στην επιστήμη, εκπαιδευόμενες στη βαρβαρότητα του νεοφιλελεύθερου τεχνοκρατικού τιμωρητισμού. Στην πλευρά ιδίως της ριζοσπαστικής εγκληματολογίας, η βαριά σκιά της διοικητικής και της νεοσυντηρητικής εγκληματολογίας, των πνευματικών παιδιών της νεοφιλελεύθερης ποινικής αντιμεταρρύθμισης, είναι τέτοια που η επιλογή να μην έχουμε καμία σχέση με την «εγκληματολογία» φαίνεται σε πολλές και πολλούς προτιμότερη (Canning & Tombs, 2021). Το βιβλίο του Reiner, όμως, αναφέρεται σε μια όχι και τόσο μακρινή πραγματικότητα του παρελθόντος, στοιχεία της οποίας επιβιώνουν στο σημερινό σύστημα. Συνεπώς, πρέπει να διαβαστεί και να μελετηθεί προσεκτικά, τουλάχιστον ως μια ευσύνοπτη και μεστή παρουσίαση μιας υπολογίσιμης ακόμη γραμμής άμυνας απέναντι στον κανιβαλισμό της νεοφιλελεύθερης τιμωρητικότητας και καταστολής. Το τι θα συμβεί παρακάτω, είναι θέμα θεωρητικής και πολιτικής πάλης, στο πλαίσιο της οποίας οι ταμπέλες πολύ λίγη σημασία θα πρέπει να έχουν.

Βιβλιογραφία

Beveridge, W. (1942). *Social insurance and allied services. Presented to Parliament by command of His Majesty (Cmd. 6404)*. London: HMSO.

Canning, V. & Tombs, S. (2021). *From social harm to zemiology: a critical introduction*. London: Routledge.

Fourastié, J. (1979). *Les trente glorieuses*. Paris: Fayard.

Garland, D. (2001). *The culture of control. Crime and social order in contemporary society*. Oxford: Oxford University Press.

Hillyard, P., Pantazis, C., Tombs, S. & Gordon, D. (Eds.) (2004). *Beyond criminology: taking harm seriously*. London: Pluto Press.

Michalowski, R. & Carlson, S. M. (1999). "Unemployment, imprisonment, and social structures of accumulation: historical contingency in the Rusche-Kirchheimer hypothesis". *Criminology*, *37*, pp. 217-249.

Newburn, T. & Rock, P. (2012). "Robert Reiner: an intellectual portrait''. In Newburn, T. & Peay, J. (eds.). *Policing: politics, culture and control. Essays in honour of Robert Reiner* (pp. 1-9). Oxford: Hart Publishing.

Reiner, R. (1978). *The blue-coated worker: a sociological study of police unionism*. Cambridge University Press: Cambridge.

Reiner, R. (1992). *Chief constables: bobbies, bosses, or bureaucrats*. Oxford: Oxford University Press.

Reiner, R. (2009). "Beyond risk: a lament for social democratic criminology''. In Newburn, T. & Rock, P. (eds.). *The politics of crime control. Essays in honour of David Downes* (pp. 7-50). Oxford: Oxford University Press.

Reiner, R. (2010). *The politics of the police* (4th ed.). Oxford: Oxford University Press.

Reiner, R. (2021). *Social democratic criminology*. London: Routledge.

Rusche, G. & Kirchheimer, O. (2003). *Punishment and social structure: with a new introduction by Dario Melossi*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Wilson, J. Q. (1985). *Thinking about crime* (Revised ed.). New York: Vintage Books.

Το modus operandi της λαθρεμπορίας ως οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας και οι τρόποι αντιμετώπισής της: Το παράδειγμα των προϊόντων καπνού

Ευαγγελία Παναγοπούλου
ΜΠΣ ΕΑΠ «Εγκληματολογικές και Ποινικές Προσεγγίσεις της Διαφθοράς, του Οικονομικού και του Οργανωμένου Εγκλήματος». Τελωνειακή υπάλληλος

Περίληψη

Η μελέτη πραγματεύεται το ζήτημα της λαθρεμπορίας ως οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας εστιάζοντας στον τομέα των προϊόντων καπνού. Παρουσιάζεται η διεθνής διάσταση του φαινομένου σήμερα, με τη σκιαγράφηση του modus operandi και των βλαβερών κοινωνικο-οικονομικών του επιπτώσεων. Παράλληλα, εξετάζονται οι αστοχίες των υιοθετούμενων αντεγκληματικών πολιτικών αλλά και οι δυσχέρειες που παρουσιάζει η ανάκριση για τα εγκλήματα των ισχυρών.

Abstract

The study examines the issue of smuggling as organized criminal activity, particularly in the tobacco sector. The modus operandi and the harmful effects on the economy and society of the particular criminal activity are analysed highlighting on the current international dimension of the phenomenon. At the same time, the failure of the adopted anti-crime policies and the difficulties of the investigation in the field of the crimes of the powerful are examined.

1. Εισαγωγή

Το λαθρεμπόριο προϊόντων καπνού έχει κερδίσει το ενδιαφέρον των εγκληματικών οργανώσεων τόσο σε διεθνή όσο και σε εθνική βάση, αποστερώντας από τα ταμεία των κρατών μελών της ΕΕ κάθε χρόνο το ποσό των 10 δισεκατομμυρίων € (https://

ec.europa.eu/anti-fraud/media-corner/news/07-12-2018/new-action-plan-reaffirms-commission-leading-role-fight-against_en). Ωστόσο, οι δυσμενείς επιπτώσεις του δεν περιορίζονται στον οικονομικό τομέα, αλλά επεκτείνονται και στην υγεία, την τάξη και ασφάλεια των πολιτών (Χιόνης, 2016).

Το λαθρεμπόριο, αν και δεν είναι νεοπαγές φαινόμενο, διεξάγεται με διαφορετικούς όρους σε σχέση με το παρελθόν (Δημάκης, 2013). Η διεθνοποίηση του οργανωμένου εγκλήματος, ως απόρροια της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, της ανάπτυξης της τεχνολογίας και της κατάργησης των συνόρων (Μυλωνόπουλος, 2000: 241), δεν άφησε ανεπηρέαστη τη λαθρεμπορία, η οποία στον τομέα των προϊόντων καπνού εμφανίζει ραγδαία αύξηση στα χρόνια της οικονομικής κρίσης (Χιόνης, 2016). Σε απάντηση των νέων βελτιωμένων ακολουθούμενων πρακτικών του οργανωμένου εγκλήματος, η διεθνής κοινότητα, η Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και η εγχώρια έννομη τάξη θεσμοθέτησαν μέτρα για την αντιμετώπιση του φαινόμενου, αμφίβολης ωστόσο αποτελεσματικότητας και συμβατότητας με τις θεμελιώδεις αρχές του ποινικού δικαίου (Χλούπης, 219: 284).

Ωστόσο, η ικανότητα προσαρμογής των εγκληματικών οργανώσεων στις νέες συνθήκες γεννά μια σειρά από προβληματισμούς. Το οργανωμένο έγκλημα, για να είναι βιώσιμο, έχει ανάγκη από συγκάλυψη. Με τους φορείς εξουσίας να βρίσκονται στο επίκεντρο και τη διαφθορά να λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος, οποιαδήποτε σοβαρή προσπάθεια αντιμετώπισής του οφείλει να συμπεριλάβει στο πεδίο διερεύνησής της τον ρόλο του κρατικού μηχανισμού (Della Porta & Vanucci, 2012: 181).

Η λαθρεμπορία, ως μία από τις κύριες δραστηριότητες του οργανωμένου εγκλήματος, μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά, μόνο εάν προσεγγιστεί υπό το πρίσμα της εγκληματικότητας των ισχυρών. Αν και ποινικοδικαιικά αντιμετωπίζονται ως διαφορετικές κατηγορίες (εγκλήματα λευκού κολάρου, οργανωμένο έγκλημα, κρατικοεταιρικό έγκλημα), τα εγκλήματα των ισχυρών δεν παύουν να παρουσιάζουν ομοιότητες (Βιδάλη, 2017: 129). Η προέλευση των δραστών από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, η ευμενέστερη ποινική μεταχείριση, η περιορισμένη ποινική τυποποίηση, η διάπραξή τους προς ίδιον όφελος, η αθεατότητα καθώς και η αυξημένη συγκάλυψή τους, αποτελούν ορισμένα μόνο από τα κοινά χαρακτηριστικά (Χουλιάρας, 2019: 63).

Η επιστράτευση της σύγχρονης τεχνολογίας για την τέλεσή τους οδηγεί την παραδοσιακή ανακριτική σε αδιέξοδο (Βιδάλη, 2019: 308). Η μετατόπιση του κέντρου βάρους των ερευνών σε νομικές οντότητες, η ένταξη νέων ερευνητικών εργαλείων και οι επιπτώσεις τους στα ανθρώπινα δικαιώματα, αποτελούν προκλήσεις τις οποίες καλείται να αντιμετωπίσει η σύγχρονη ανακριτική. Η βελτίωση του νομοθετικού πλαισίου και η ένταξη νέων μεθόδων και ειδών έρευνας (Βιδάλη, 2019: 309), σε συνδυασμό με την υιοθέτηση αντεγκληματικών πολιτικών που λαμβάνουν υπόψη την κοινωνική πραγματικότητα του οργανωμένου εγκλήματος (Βιδάλη, 2017: 152) και την εκπαίδευση των νέων γενεών, θα μπορούσαν να έχουν θετική επίδραση στον περιορισμό της λαθρεμπορίας προϊόντων καπνού ως οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας (Χιόνης, 2016).

2. Το λαθρεμπόριο προϊόντων καπνού: έκταση, ποιοτικά χαρακτηριστικά

Ως λαθρεμπορία στις εθνικές νομοθεσίες περιγράφεται συνήθως το φαινόμενο της μη καταβολής δασμών και φόρων για εμπορεύματα μεταφερόμενα μεταξύ κρατών, καθώς και η έλλειψη ή πλημμελής τήρηση των τελωνειακών διατυπώσεων (Χιόνης, 2016). Ιστορικά, η λαθρεμπορία αποτελεί μια δραστηριότητα που απαντάται από την αρχαιότητα. Η Ελλάδα, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της, έχει καταστεί κεντρικός κόμβος στη διαδρομή των λαθρεμπορικών ροών καπνού από τη Βόρεια Αφρική, την Ασία και τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης προς την υπόλοιπη Γηραιά Ήπειρο (Αντωνόπουλος, 2011: 45). Αυτό οφείλεται, αφενός, στην προνομιακή γεωγραφική της θέση και, αφετέρου, στη μορφολογία και την έκταση των θαλάσσιων και χερσαίων συνόρων της (Χιόνης, 2016).

Στις μέρες μας, η Ελλάδα είναι πρωτίστως διαμετακομιστική χώρα και δευτερευόντως χώρα παραγωγός ή χώρα τελικού προορισμού των λαθραίων προϊόντων καπνού, καθώς ένα μεγάλο ποσοστό από αυτά, του ύψους των 70-75%, καταλήγει στις αγορές άλλων χωρών της ΕΕ, χωρίς ωστόσο να απουσιάζουν οι παράνομες αγορές τσιγάρων και χύμα καπνού, εντοπιζόμενες κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα (Χιόνης, 2016).

Οι σημαντικές διαφορές των τιμών των προϊόντων καπνού μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και σε σχέση με γειτονικές τρίτες χώρες, αποτελούν το κύριο κίνητρο της εμπλοκής των εγκληματικών δικτύων σε αυτήν την κερδοφόρα εγκληματική δραστηριότητα, με τους λαθρέμπορους να επωφελούνται, αφενός, από τη διαφορά τιμής και, αφετέρου, από τη γειτνίαση των αγορών (Europol, 2021).

Τα λαθραία τσιγάρα διακρίνονται σε γνήσια, τα οποία εκτρέπονται από τη νόμιμη εφοδιαστική αλυσίδα, παραποιημένα και Cheap Whites/Illicit Whites (Φθηνά Λευκά/Απαγορευμένα Λευκά), τα οποία παράγονται νόμιμα σε χώρες όπως η Λευκορωσία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα κ.ά., με αποκλειστικό σκοπό τη διοχέτευσή τους σε χώρες του εξωτερικού διά της λαθρεμπορικής οδού. Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια βρίσκεται σε ιδιαίτερη άνθηση η παράνομη παραγωγή φθηνών λευκών τσιγάρων σε παράνομα εργοστάσια που εδρεύουν στην ΕΕ, όπως αποδεικνύεται από την πληθώρα εντοπισμού παράνομων εγκαταστάσεων παραγωγής σε πολλά κράτη μέλη (Europol, 2021).

Το λαθρεμπόριο προϊόντων καπνού εμφάνισε και για το 2019 το μεγαλύτερο ποσοστό επί του συνόλου των παρανόμως διακινηθέντων προϊόντων στη χώρα μας. Η συνολική κατασχεθείσα ποσότητα προϊόντων καπνού για το 2019 ανήλθε σε 181.747.907 τεμάχια τσιγάρα, με τους αναλογούντες φόρους και δασμούς να ανέρχονται περίπου σε 21.337.928 ευρώ (Ελληνική Αστυνομία, 2019: 66).

Από τα στοιχεία αυτά γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι το λαθρεμπόριο προϊόντων καπνού αποτελεί σταθερά πεδίο ανάπτυξης εγκληματικής δραστηριότητας στη χώρα μας, γεγονός που οφείλεται πρωτίστως στην υψηλή φορολόγηση και δευτερευόντως

στην κοινωνική ανοχή. Ειδικότερα, η Ελλάδα, λόγω των μεταβολών στον τρόπο φορολόγησης και των διαδοχικών αυξήσεων, παρουσίαζε το 2013 το μεγαλύτερο ποσοστό συνολικής φορολόγησης (ΕΦΚ και ΦΠΑ), με φυσικό επακόλουθο τις αντίστοιχες αυξήσεις των τιμών των τσιγάρων (Σταμούλη, 2016: 8).

Από τη φύση των ερευνώμενων από τις διωκτικές αρχές υποθέσεων προκύπτει ότι στον χώρο δραστηριοποιούνται τόσο μεμονωμένοι δράστες και συμμορίες όσο και εγκληματικές οργανώσεις (Ελληνική Αστυνομία, 2019: 65). Την τάση επιβεβαιώνουν και σχετικά ερευνητικά δεδομένα. Στην περίπτωση των εγκληματικών δικτύων παρατηρείται η εμπλοκή ενός ευρύτατου αριθμού μεσαζόντων. Η κοινωνική ταυτότητα των εμπλεκομένων εξαρτάται σημαντικά από τον ρόλο τους στο παράνομο δίκτυο, με έντονη την παρουσία επιχειρηματιών, περιθωριοποιημένων μεταναστών, παραθεριστών ακόμη και φοιτητών. Στις περιπτώσεις τής κατ' εξακολούθηση λαθρεμπορικής δράσης εμπλέκονται κυρίως χαλαρά αυτόνομα δίκτυα, δρώντα σε τοπικό επίπεδο (Antonopoulos, 2006). Δεν απουσιάζουν όμως και οι μεγάλης κλίμακας υποθέσεις λαθρεμπορίας, στις οποίες συνήθως εμπλέκονται εγκληματικές οργανώσεις, διεθνούς συχνά χαρακτήρα (Σταμούλη, 2016: 9).

3. Η λαθρεμπορία προϊόντων καπνού ως οργανωμένη εγκληματική δραστηριότητα

Η λαθρεμπορία προϊόντων καπνού και κυρίως τσιγάρων, με την εμπλοκή περισσότερων κρατών από την παραγωγή έως και τη διανομή και πώληση στον τελικό καταναλωτή, λαμβάνει συχνά διαστάσεις διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος (Europol, 2021). Οι εμπλεκόμενοι φαίνεται να προτιμούν τη δικτυακή διάρθρωση, η οποία συνδυάζει το χαμηλό ρίσκο με το υψηλό κέρδος. Τα δίκτυα δραστηριοποιούνται σε περισσότερες χώρες, ενώ οι συνεργαζόμενες εγκληματικές ομάδες απαρτίζονται από μέλη διαφορετικών εθνοτήτων (Χιόνης, 2016).

Οι εγκληματικές οργανώσεις, έχοντας την ανάγκη δημιουργίας σχέσεων συνεργασίας, «συνεταιρίζονται» τόσο με το κράτος όσο και με ιδιώτες. Προκειμένου να επιτύχουν τους σκοπούς τους, έχουν ανάγκη τη συλλογή πληροφοριών και τη «συνδρομή» εκπροσώπων των διωκτικών αρχών, της δικαιοσύνης και της πολιτικής, με τους οποίους διαπλέκονται μέσω της δωροδοκίας και της εκβίασης (Βιδάλη, 2017: 155). Στον ιδιωτικό τομέα, ενδεικτική της οικειοποίησης των εγκληματικών δραστηριοτήτων είναι η στρατολόγηση ειδικών επιστημόνων (χημικών, οικονομολόγων, λογιστών, κ.λπ.), η συνδρομή των οποίων έγκειται στη συνεισφορά των πολύτιμων γνώσεών τους, αλλά και στο γεγονός ότι δεν είναι «δυσμενώς γνωστοί» στις αρχές (Χιόνης, 2016).

Οι ως άνω αναφερόμενες πρακτικές είθισται να αναπτύσσονται με τη μορφή υποσυστημάτων, ως υποκατάστατα της βίας, η οποία, αν και δεν απουσιάζει εντελώς, χρησιμοποιείται για λόγους διασφάλισης της προστασίας του δικτύου καθώς και σε περιπτώσεις προστριβών με ανταγωνιστές (Βιδάλη, 2017: 155).

Στην Ελλάδα, οι δραστηριοποιούμενες στο λαθρεμπόριο προϊόντων καπνού εγκληματικές ομάδες απαρτίζονται από 15-20 άτομα διάφορων εθνικοτήτων, με ελληνική συνήθως ηγεσία, διακριτή ιεραρχία και κατανομή ρόλων. Στα χαμηλότερα ιεραρχικά μέλη, τα οποία είναι επιφορτισμένα συνήθως με τη λιανική διανομή των λαθραίων προϊόντων π.χ. σε υπαίθριες αγορές (συνήθως αλλοδαποί), διαπιστώνεται έντονη κινητικότητα μέσω της συχνής αντικατάστασής τους για λόγους προστασίας των ανώτερων μελών και της ίδιας της οργάνωσης (Χιόνης, 2016).

Έτσι, αποδεικνύεται περίτρανα ότι ο καταμερισμός έργου στο οργανωμένο έγκλημα συνάδει με την κοινωνική διαστρωμάτωση. Οι εργασίες που διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο και ταυτόχρονα δεν απαιτούν ειδικές δεξιότητες ανατίθενται σε άτομα προερχόμενα από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, τα οποία και διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο αποκάλυψης και σύλληψης, αφήνοντας στη σκιά τούς ουσιαστικά αρχηγούς του κυκλώματος και τους πελάτες τους (Βιδάλη, 2017: 153).

Οι εμπλεκόμενοι στο λαθρεμπόριο καπνού απέχουν κατά πολύ από το τυπικό προφίλ του λαθρέμπορου, ενώ αποφεύγουν τη χρήση βίας ως κύριου μέσου επιβολής στον χώρο (Χιόνης, 2016), επιβεβαιώνοντας τον κανόνα ότι η βία αποτελεί το έσχατο μέσο. Βέβαια, όπως κάθε κανόνας έτσι και αυτός έχει τις εξαιρέσεις του. Οι Ιταλοί μαφιόζοι, για παράδειγμα, προτιμούν να κερδίζουν αυτό που θέλουν μέσω της βίας και της απάτης, προσφεύγοντας σε ειρηνικές πρακτικές μόνο στην περίπτωση που έρχονται αντιμέτωποι με μία εξουσία ίδια με τη δική τους ή αποσκοπούν σε μελλοντικές ευκαιρίες συναλλαγής (Paoli, 2008: 155).

Οι ανωτέρω διαπιστώσεις αποδεικνύονται και από τα τηρούμενα στατιστικά στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας. Έτσι, το 2019, 17 εγκληματικές ομάδες δραστηριοποιήθηκαν στη χώρα μας στον τομέα της λαθρεμπορίας, αποτελούμενες συνολικά από 272 μέλη, προερχόμενα κυρίως από την Ελλάδα, το Πακιστάν, τη Βουλγαρία, τη Σενεγάλη, την Κύπρο, τη Γεωργία, την Αλβανία, την Αίγυπτο και την Αρμενία. Από αυτές, το 47% ήταν ολιγομελείς, απαρτιζόμενες από 2 έως και 6 μέλη, το 41% αφορούσε εγκληματικά δίκτυα με περισσότερα από 12 μέλη και το 12% ήταν πολυμελείς, απαρτιζόμενες από 6 έως 12 μέλη. Η πλειονότητα αυτών (το 53%) είχε διασυνοριακή διεθνή δράση, ενώ ακολουθούσε το 39% με τοπική/περιφερειακή δράση και, τέλος, ένα 18% δραστηριοποιούνταν στο σύνολο της επικράτειας. Από τα διαθέσιμα στοιχεία δεν προέκυψε να εμπλέκονται οι ανωτέρω ομάδες σε άλλες εγκληματικές δραστηριότητες – αγορές, πλην του λαθρεμπορίου, ενώ δεν αποδείχθηκε η εμπλοκή κρατικών λειτουργών (Ελληνική Αστυνομία, 2019: 71).

Η τελευταία διαπίστωση θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί με ιδιαίτερο σκεπτικισμό, καθώς φαίνεται να διαψεύδεται από τα διαθέσιμα ερευνητικά δεδομένα, σύμφωνα με τα οποία η διασύνδεση των δραστηριοποιούμενων στην Ελλάδα εγκληματικών οργανώσεων με εκπροσώπους των τελωνειακών και φορολογικών αρχών, του δικαστικού σώματος και της τοπικής αυτοδιοίκησης αποτελεί τον κανόνα (Gounev & Bezlov, 2010).

4. Το modus operandi της λαθρεμπορίας προϊόντων καπνού

4.1. Μέθοδοι διακίνησης λαθραίων προϊόντων καπνού

Ο μεγαλύτερος όγκος των λαθραίων προϊόντων καπνού εισέρχεται στην Ελλάδα πρωτίστως διαμέσου της θαλάσσιας οδού και δευτερευόντως της χερσαίας, χωρίς να απουσιάζει η αέρια και ταχυδρομική μεταφορά. Για τη συγκάλυψη της παράνομης δραστηριότητας ακολουθούνται διάφορες μέθοδοι και πρακτικές (Τελωνειακή Υπηρεσία, 2018).

Η τάση που επικρατεί τα τελευταία χρόνια αφορά τη διακίνηση μεγάλων ποσοτήτων μέσω εμπορευματοκιβωτίων, τα οποία φτάνουν με πλοία στους μεγάλους λιμένες της χώρας. Τα τελευταία τρία έτη, σε κατασχέσεις εμπορευματοκιβωτίων με λαθραία τσιγάρα προέβησαν τα Τελωνεία Γ΄ Πειραιά και Α΄ Θεσσαλονίκης. Μεταξύ των δηλωθέντων λιμένων αποστολής, στις κατασχέσεις συγκαταλέγονται λιμένες της Σιγκαπούρης, Μαλαισίας, Κίνας, ΗΑΕ, Βιετνάμ, Μαυροβουνίου, Γεωργίας (Centre for the Study of Democracy, 2018). Τα λαθραία τσιγάρα βρίσκονται συνήθως κρυμμένα ανάμεσα σε έπιπλα, αξεσουάρ ρουχισμού, τρόφιμα, χυμούς, eco-pellets, πατώματα laminate κ.ά, ή είναι δηλωμένα ως τέτοια εμπορεύματα (Τελωνειακή Υπηρεσία, 2018).

Η χερσαία μεταφορά διενεργείται μέσω φορτηγών, τα οποία συνήθως μεταφέρουν και νόμιμο εμπόρευμα (γλυκά, τρόφιμα, ρουχισμό, είδη υγιεινής, συσκευές, οπωροκηπευτικά κ.λπ.) και τα οποία διέρχονται είτε από θεσμοθετημένα είτε από μη θεσμοθετημένα σημεία εισόδου (στα σύνορα με Τουρκία, Βουλγαρία, Αλβανία, Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας, Ιταλία) (Ελληνική Αστυνομία, 2019: 73). Τα τσιγάρα τοποθετούνται σε ειδικά διαμορφωμένες κρύπτες, εν αγνοία συνήθως των οδηγών ή μεταφορέων. Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια αποτελεί συχνό φαινόμενο η μεταφορά τους από επιβάτες λεωφορείων, οι οποίοι τα κρύβουν στις αποσκευές τους (Chionis & Chalkia, 2016: 6).

Αυξητική τάση παρουσιάζει τα τελευταία χρόνια και η διακίνηση μέσω των εναέριων συνόρων. Τα λαθραία τσιγάρα βρίσκονται κρυμμένα είτε σε αποσκευές επιβατών που προέρχονται κυρίως από τρίτες χώρες (Ρωσία, Αίγυπτος) είτε σε εγκαταλειμμένες αποσκευές στις αποθήκες αεροπορικών εταιρειών (Chionis & Chalkia, 2016: 10).

Έδαφος φαίνεται να κερδίζει και η αποστολή ποσοτήτων χύμα καπνού με ταχυδρομικά δέματα μέσω των ΕΛΤΑ. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι η εξιχνίαση υπόθεσης λαθρεμπορίας, ο δράστης της οποίας, μέσω ανάρτησης αγγελίας στο διαδίκτυο, κατάφερε να πουλήσει και να διαθέσει μέσω ταχυδρομικών αποστολών πάνω από 1,5 τόνο λαθραίο χύμα καπνό σε περισσότερους από πεντακόσιους (500) πελάτες σε όλη την Ελλάδα, στερώντας από το Ελληνικό Δημόσιο 335.915,99 ευρώ (www.capital.gr, 2019).

Τα τελευταία έτη ανακαλύπτονται σε πολλά κράτη μέλη της ΕΕ όλο και περισσότερα παράνομα εργοστάσια παρασκευής τσιγάρων. Τον Φεβρουάριο του 2020, η Ισπανική Πολιτοφυλακή εξάρθρωσε ένα εγκληματικό δίκτυο εμπλεκόμενο σε παράνομη παραγωγή τσιγάρων και εμπόριο ναρκωτικών. Οι αρμόδιοι υπάλληλοι εντόπισαν τις κρυμμένες εγκαταστάσεις σε βάθος τεσσάρων μέτρων κάτω από τη γη. Στις εγκαταστάσεις, οι εργαζόμενοι παρήγαγαν παράνομα τσιγάρα σε μια ολοκληρωμένη γραμμή παραγωγής, ενώ στο εσωτερικό της υπήρχαν ειδικά διαμορφωμένοι χώροι διαμονής. Πάνω από 2 εκατομμύρια πλαστά τσιγάρα, παραχθέντα σε ανθυγιεινές συνθήκες και με εξαρτήματα χαμηλής ποιότητας, κατασχέθηκαν, ενώ εκτιμάται ότι η λειτουργία του εργοστασίου απέφερε στο εγκληματικό δίκτυο 625.000 ευρώ εβδομαδιαίως (Europol, 2021). Το φαινόμενο γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση και στην Ελλάδα, όπως αποδεικνύεται από τον εντοπισμό τα τελευταία τέσσερα χρόνια παράνομων εργοστασίων, κυρίως στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής (ΑΑΔΕ, 2020).

4.2. Πρακτικές λαθρεμπορικών εγκληματικών ομάδων

Οι εμπλεκόμενοι στα κυκλώματα λαθρεμπορίας ακολουθούν διάφορες πρακτικές συγκάλυψης. Συνήθως, πλαστά παραστατικά (τιμολόγια, δελτία αποστολής κ.λπ.) συνοδεύουν τα εμπορεύματα, ενώ τα στοιχεία των αναφερόμενων σε αυτά παραληπτών είναι ψευδή ή ανύπαρκτα. Η παραλαβή των λαθρεμπορευμάτων που φτάνουν με τα εμπορευματοκιβώτια στα λιμάνια πραγματοποιείται μόνο όταν επιβεβαιωθεί από τους εμπλεκομένους η παντελής έλλειψη τελωνειακού ελέγχου, ενώ ως κυριότερη μέθοδος διακίνησης χρησιμοποιείται η μεταφόρτωση (transshipment), μέσω των Ελεύθερων Ζωνών (Χιόνης, 2016).

Πολύ συχνή στην πράξη είναι και η χρήση της εικονικής εξαγωγής (fake transit), η οποία δεν ολοκληρώνεται ποτέ, καθώς τα φορτηγά τα οποία μεταφέρουν τα νομίμως εξαχθέντα από την Ελλάδα προς γειτονικές χώρες, όπως η Βόρεια Μακεδονία και η Βουλγαρία, φορτία τσιγάρων επιστρέφουν στην Ελλάδα, επανεισάγοντας λαθραία τα εμπορεύματα (Αντωνόπουλος, 2011: 46). Ιδιαίτερα προσφιλής είναι και η χρήση ως προκαλύμματος νόμιμων επιχειρήσεων (ρουχισμού, κατεψυγμένων προϊόντων), οι οποίες δημιουργούνται ή εξαγοράζονται από τους εμπλεκομένους (Chionis & Chalkia, 2016: 11).

Μία ακόμη τάση είναι η χρησιμοποίηση εμπορευματοκιβωτίων, συνήθως ψυγείων, σε φαινομενικά νόμιμες συναλλαγές και εν αγνοία των πραγματικών συναλλασσομένων. Οι εμπλεκόμενοι, έχοντας υπό παρακολούθηση το εμπορευματοκιβώτιο, παραλαμβάνουν τα κρυμμένα τσιγάρα αμέσως μετά την παράδοση των νόμιμων εμπορευμάτων στους πραγματικούς παραλήπτες. Με αυτόν τον τρόπο, εκμηδενίζονται πρακτικά οι πιθανότητες, ακόμα και στην περίπτωση κατάσχεσης του λαθρεμπορεύματος, εντοπισμού και σύλληψης των εμπλεκομένων (Chionis & Chalkia, 2016: 11).

Κατά τη διακίνηση και διάθεση των προϊόντων καπνού στους τελικούς καταναλωτές της εγχώριας αγοράς, διαπιστώνεται η εμπλοκή τόσο ημεδαπών όσο και αλλοδαπών ομάδων (πακιστανικών κυρίως), που δρουν τόσο σε τοπικό (στα μεγάλα αστικά κέντρα) όσο και σε περιφερειακό ή ακόμη και πανελλήνιο επίπεδο. Τα λαθραία τσιγάρα διακινούνται με περισσότερους τρόπους στο εσωτερικό της χώρας (μέσω αυτοκινήτων επιβατικών και επαγγελματικών εντός ειδικών κρυπτών, μοτοσικλετών, λεωφορείων, ΚΤΕΛ, εταιρειών μεταφορών και ταχυμεταφορών) και καταλήγουν να πωλούνται κυρίως σε περίπτερα, καταστήματα ψιλικών, μίνι μάρκετ, λαϊκές και υπαίθριες αγορές μέχρι και στον δρόμο (Jeffray, 2017: 25).

Οι εγκληματικές ομάδες χρησιμοποιούν ευρέως για τη διακίνηση νόμιμες δομές (ταξί, εταιρείες ταχυμεταφορών, ιδιοκτησίας πολλές φορές των ίδιων των εμπλεκομένων, e-shop), ενώ για την κάλυψη των αποθηκευτικών τους αναγκών μισθώνουν με πλαστά στοιχεία εγκαταστάσεις αποθηκών – οικιών σε απομακρυσμένες περιοχές, ή χρησιμοποιούν ως «καβάτζες» καταστήματα αλλά και πανεπιστημιακούς χώρους, τους οποίους φυλάνε «τσιλιαδόροι» (Ελληνική Αστυνομία, 2019: 73).

Για την απόκρυψη των στοιχείων τους, οι εμπλεκόμενοι προβαίνουν στη σύσταση εικονικών εταιρειών με τρίτα άτομα-«αχυράνθρωπους», ενώ για τη νομιμοποίηση των παράνομων εσόδων τους χρησιμοποιούν διάφορες μεθόδους, με ευρέως διαδεδομένη την αγορά κερδισμένων δελτίων ΟΠΑΠ (Ελληνική Αστυνομία, 2019: 73).

Από τα ανωτέρω γίνεται εμφανής η ανάγκη των λαθρεμπόρων για επαφή με το νόμιμο εμπόριο και τις υπηρεσίες του, ενώ αποδεικνύεται ότι το οργανωμένο έγκλημα δεν εξαπλώνεται στον κοινωνικό και οικονομικό ιστό μέσω συγκεκριμένων εγκληματικών οργανώσεων, αλλά μέσω περισσότερο πολύπλοκων διαδικασιών που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, προσδίδοντάς του κοινά χαρακτηριστικά με το κρατικο-εταιρικό έγκλημα (Βιδάλη, 2017: 155).

5. Τρόποι αντιμετώπισης λαθρεμπορίου προϊόντων καπνού

Οι δυσμενείς επιπτώσεις του λαθρεμπορίου προϊόντων καπνού είναι πολλές και δεν περιορίζονται μόνο στην απώλεια φορολογικών εσόδων (Χιόνης, 2016). Το παράνομο εμπόριο τσιγάρων χρησιμεύει ως πηγή χρηματοδότησης για πολύ πιο απειλητικές δραστηριότητες, όπως η τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2011), ενώ μεγάλη ζημιά προκαλείται και στη νόμιμη οικονομία, με την απώλεια θέσεων εργασίας και το κλείσιμο επιχειρήσεων (Κετσιετζής, 2018). Μεγάλος κίνδυνος καραδοκεί και για τη δημόσια υγεία, καθώς τα παράνομα προϊόντα καπνού δεν υπάγονται σε κανενός είδους ποιοτικό έλεγχο, ενώ δεν διασφαλίζεται η τήρηση των αναγκαίων συνθηκών υγιεινής σε κανέναν στάδιο της παράνομης εφοδιαστικής αλυσίδας (*Η Καθημερινή*, 2013).

Η πολύπλευρη βλάβη που προκαλεί το φαινόμενο έχει θορυβήσει ιδιαίτερα τη διεθνή κοινότητα, την ΕΕ αλλά και τις ίδιες τις χώρες, οι οποίες προσπαθούν να το αντιμετωπίσουν τόσο στο πλαίσιο των αντεγκληματικών πολιτικών που έχουν υιοθετηθεί στο πεδίο του οργανωμένου εγκλήματος όσο και με στοχευμένα μέτρα, αμφίβολης, ωστόσο, αποτελεσματικότητας αλλά και συμβατότητας με τις θεμελιώδεις αρχές του φιλελεύθερου ποινικού δικαίου.

5.1. Η αντιμετώπιση του φαινομένου στο πλαίσιο του οργανωμένου εγκλήματος

Στο πεδίο του οργανωμένου εγκλήματος, η απάντηση της διεθνούς κοινότητας ήρθε με τη Διεθνή Σύμβαση της Βιέννης για την καταπολέμηση της διακίνησης ναρκωτικών φαρμάκων και ψυχοτρόπων ουσιών (1988) (Βασιλαντωνοπούλου, 2019: 262), η οποία αποτέλεσε το επιστέγασμα προσπαθειών που είχαν ξεκινήσει ήδη από τη δεκαετία του 1970 στις ΗΠΑ. Ωστόσο, ορόσημο στον σχετικό αγώνα αποτέλεσε η σύμβαση του Παλέρμο, που υπεγράφη το 2000 στο πλαίσιο του ΟΗΕ (Χλούπης, 2019: 280).

Σε επίπεδο ΕΕ, η υπογραφή των Συνθηκών του Μάαστριχτ (1992) και του Άμστερνταμ (1997), με τη δημιουργία του Τρίτου Πυλώνα στο πεδίο της συνεργασίας στους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων, την κατάργηση των διασυνοριακών ελέγχων στον χώρο Σένγκεν και τη διαμόρφωση του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, συνέβαλαν καθοριστικά στον αγώνα της ΕΕ ενάντια στο φαινόμενο (Τζαννετής, 2018).

Η Ελλάδα, στο πλαίσιο των διεθνών της υποχρεώσεων, αν και κύρωσε τη Σύμβαση του Παλέρμο με τον Ν. 3875/2010, είχε ήδη εντάξει από το 2001 (Ν. 2928/2001) στην εθνική νομοθεσία το σύνολο των προβλεπόμενων σε αυτήν μέτρων (Αιτιολογική Έκθεση Ν. 2928/2001).

Βασικές προτεραιότητες της διεθνούς αντεγκληματικής πολιτικής αποτέλεσαν η ενίσχυση της αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας. Στο πεδίο της αστυνομικής συνεργασίας, αυτό επετεύχθη τόσο με την ανάπτυξη διαφόρων βοηθητικών τεχνολογικών εργαλείων, όπως το πληροφοριακό σύστημα SIS, όσο και με τη σύσταση και αναβάθμιση υπερεθνικών και ενωσιακών αστυνομικών υπηρεσιών (Interpol, Europol) (www.hellenicpolice.gr). Στον τομέα της δικαστικής συνεργασίας, το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης (Συμεωνίδου-Καστανίδου, 2005: 587) και η Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας (Τζαννετής, 2018: 81) συνέτειναν στη διευκόλυνση της διαδικασίας της δικαστικής συνδρομής, ενώ η σύσταση υπηρεσιών, όπως η Eurojust και η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία, ευνόησαν τη διενέργεια διακρατικών ερευνών (Τσιρώνης, 2019: 368).

Με τη διεθνή κοινότητα να αντιλαμβάνεται πολύ γρήγορα ότι η προσπάθεια καταπολέμησης του οργανωμένου εγκλήματος περνά από τον δρόμο της αποστέρησης του εγκληματία από τα οικονομικά του οφέλη, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην αντιμετώ-

πιση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες (Καμπέρου-Ντάλτα, 2009: 42). Οι σχετικές πρωτοβουλίες οδήγησαν στη σύσταση της Ομάδας Χρηματο-οικονομικής Δράσης FATF, ο ρόλος της οποίας έχει αποτελέσει –όχι αδίκως– πεδίο άσκησης δριμείας κριτικής (Βασιλαντωνοπούλου, 2019: 263).

Στο πεδίο της διαφθοράς, η κατάσταση διαφοροποιείται. Παρά το γεγονός ότι εδώ και χρόνια αποτελεί κοινό τόπο ότι η διαφθορά είναι μία από τις βασικές συνιστα-μένες του οργανωμένου εγκλήματος, όπως αποδεικνύεται από τους ορισμούς που έχουν υιοθετήσει οι κυβερνήσεις ορισμένων χωρών αλλά και οι Διεθνείς Οργανισμοί, η αντιμετώπισή τους από τα διεθνή και ευρωπαϊκά όργανα είναι διακριτή (Gouvev & Bezlov, 2010). Μπορεί η πληθώρα διεθνών και ευρωπαϊκών νομικών κειμένων και η σύσταση σχετικών υπηρεσιών (GRECO, OLAF) (Χλούπης, 2019: 289) να είναι ενδει-κτική της βούλησης για την αντιμετώπιση του φαινομένου, ωστόσο η αποσύνδεσή του από το οργανωμένο έγκλημα υπονομεύει κάθε σχετική προσπάθεια.

Η σημαντικότερη, ωστόσο, καινοτομία στο πεδίο της αντιμετώπισης του φαινομένου είναι τα δικονομικής φύσης μέτρα που εισήχθησαν και τα οποία οδήγησαν στην παγίωση μίας εξαιρετικής νομοθεσίας που επεμβαίνει υπέρμετρα στα ανθρώπινα δικαιώματα, αποτελώντας πεδίο συγκρούσεων και ανταλλαγής απόψεων σχετικά με τον συσχε-τισμό και την αλληλεπίδραση της προστασίας, αφενός, του δικαιώματος ασφάλειας των πολιτών και, αφετέρου, των προσωπικών τους ελευθεριών. Ενδεικτικά αναφέρονται οι ειδικές ανακριτικές τεχνικές, η κατάσχεση, η δήμευση και η προληπτική δέσμευση προϊόντων εγκλήματος, τα ευνοϊκά μέτρα και το πλαίσιο προστασίας για τους μάρτυ-ρες, η χρήση αποδεικτικών μέτρων παρανόμως κτηθέντων περιουσιακών στοιχείων, οι διατάξεις άρσης του απορρήτου (Χλούπης, 2019: 286) αλλά και η εισαγωγή στο ελληνικό ποινικό δικονομικό δίκαιο νέων θεσμών και ειδικών διατάξεων (Οικονομικός Εισαγγελέας, Εισαγγελέας Διαφθοράς), για την αντιμετώπιση εν γένει των οικονομικών εγκλημάτων και ιδίως αυτών της διαφθοράς (Δαλακούρας, 2016: 1107).

5.2. Η ειδικότερη αντιμετώπιση της λαθρεμπορίας προϊόντων καπνού

Μπορεί ο Κοινοτικός Τελωνειακός Κώδικας να μην περιλαμβάνει διατάξεις για τη λαθρεμπορία ως διοικητική παράβαση ή ως ποινικά κολάσιμη πράξη, πλην όμως η απουσία γνήσιων κυρωτικών ποινικών κανόνων δεν σημαίνει ότι ο τομέας δεν χαίρει προστασίας από την ΕΕ. Στο πλαίσιο της σύμβασης RIF για την καταπολέμηση της απάτης, έχει ποινικοποιηθεί ήδη από το 1995 η μη πληρωμή των επιβαλλόμενων δασμοφορολογικών επιβαρύνσεων ή η ελλιπής πληρωμή αυτών, υποχρεώνοντας τα κράτη μέλη να προβλέψουν στην εθνική τους νομοθεσία σχετικές κυρωτικές διατά-ξεις (Αδάμου, 2014: 72).

Στο ελληνικό δίκαιο, η λαθρεμπορία εισήχθη για πρώτη φορά στην εθνική έννομη τάξη με το Ψήφισμα του Κυβερνήτη της 25ης Μαρτίου 1830, ενώ πλέον οι σχετικές

διατάξεις προβλέπονται στην πέμπτη ενότητα του Εθνικού Τελωνειακού Κώδικα (Ν. 2960/2001), που τιτλοφορείται «παραβάσεις και παρατυπίες». Η λαθρεμπορία τιμωρείται σωρευτικά με διοικητικές και ποινικές κυρώσεις (άρθρα 142 παρ. 2 και 155 κ.ε.), γεγονός που της προσδίδει ιδιαίτερη απαξία και καταδεικνύει τη βούληση του νομοθέτη για την καταπολέμηση του φαινομένου (Αδάμου, 2014: 142).

Οι διαστάσεις που έχει λάβει το φαινόμενο σε παγκόσμιο επίπεδο, ειδικά στον τομέα των προϊόντων καπνού, οδήγησαν στη λήψη ειδικότερων και πιο στοχευμένων μέτρων προληπτικού και κατασταλτικού χαρακτήρα τόσο σε διεθνές και ενωσιακό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Χαρακτηριστικά αναφέρεται το Πρωτόκολλο του καπνού (Σεούλ, 2012), που υιοθετήθηκε σε συνέχεια της Σύμβασης Πλαίσιο για τον έλεγχο του καπνού (Γενεύη, 2005) από τον ΠΟΥ, καθώς και η Οδηγία 2014/40/ΕΕ αναφορικά με την κατασκευή, την παρουσίαση και την πώληση προϊόντων καπνού και συναφών προϊόντων.

Στα ανωτέρω διεθνή και ενωσιακά κείμενα προβλέφθηκαν, μεταξύ άλλων, η υποχρέωση των συμβαλλόμενων μερών για τον έλεγχο του καπνού, των προϊόντων καπνού, του εξοπλισμού παραγωγής προϊόντων καπνού και της εφοδιαστικής αλυσίδας, η επιβολή τήρησης μέτρων δέουσας επιμέλειας και η δημιουργία εντός πέντε ετών ενός παγκόσμιου συστήματος εντοπισμού και παρακολούθησης προϊόντων καπνού και ενός κεντρικού σημείου ανταλλαγής πληροφοριών. Παράλληλα, προβλέφθηκε η διενέργεια ελεγχόμενων παραδόσεων, ενώ ενθαρρύνθηκε η θεσμοθέτηση επιβολής πληρωμών εξαρτημένων από κατασχέσεις προϊόντων καπνού στους εμπλεκομένους στην εφοδιαστική αλυσίδα καπνού και η απαγόρευση της εξ αποστάσεως πώλησής τους (Ανάλυση συνεπειών ρύθμισης Ν. 4758/2020).

Σε επίπεδο ΕΕ, έχει ήδη τεθεί σε εφαρμογή από την 20ή Μαΐου 2019 σύστημα ιχνηλασιμότητας προϊόντων καπνού (tracking and tracing system), ενώ δεν απουσιάζουν και οι συμπράξεις με τον ιδιωτικό τομέα, όπως στην περίπτωση των Συμφωνιών Συνεργασίας μεταξύ της OLAF και των τεσσάρων διεθνών καπνοβιομηχανιών Philip Morris International (2004-2016), British American Tobacco, Japan Tobacco (2007) και International Tobacco Limited (JT International SA and the European Community and the Participating Member States Cooperation Agreement, 2007).

Στο πλαίσιο του ανωτέρω κλίματος, η Ελλάδα προέβη στη σύσταση του «Συντονιστικού Επιχειρησιακού Κέντρου» (ΣΕΚ) για τη δίωξη του λαθρεμπορίου των υποκείμενων σε ΕΦΚ προϊόντων, στην πρόβλεψη τήρησης ηλεκτρονικού μητρώου αδειοδότησης των εμπλεκομένων στην εφοδιαστική αλυσίδα καπνικών επιχειρήσεων (ΕΚΜΕΑ), (Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4410/2016), στην ενίσχυση της τελωνειακής υπηρεσίας με μέσα δίωξης (μηχανήματα X-Rays στα τελωνεία των μεγάλων λιμένων, σκύλοι ανιχνευτές προϊόντων καπνού), στη σύσταση νέων ελεγκτικών υπηρεσιών (Κινητές Ομάδες Ελέγχου) (ΑΑΔΕ, 2019), αλλά και στη σύμπραξη με φορείς του ιδιωτικού τομέα, όπως την υπογραφή συμφώνου συνεργασίας της ΑΑΔΕ με την εταιρεία ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ (Liberal, 2021).

6. Δικαιοκρατικοί προβληματισμοί

6.1. Ζητήματα αναποτελεσματικότητας

Η συντονισμένη απάντηση της διεθνούς κοινότητας στο φαινόμενο του οργανωμένου εγκλήματος αλλά και τα κατ' ιδίαν μέτρα που υιοθετήθηκαν για την αντιμετώπιση του λαθρεμπορίου προϊόντων καπνού δεν επέφεραν τα επιθυμητά αποτελέσματα, όπως αποδεικνύεται από το γεγονός ότι η συγκεκριμένη εγκληματική δραστηριότητα εξακολουθεί να βρίσκεται σε άνθηση τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ (Europol, 2021). Η αποτυχία αυτή οφείλεται στην αδυναμία των αρμοδίων για την υιοθέτηση των αντεγκληματικών πολιτικών να κατανοήσουν το οργανωμένο έγκλημα, τοποθετώντας το σε πλαίσιο διακριτό από αυτό της νόμιμης επιχείρησης. Η κατανόηση του φαινομένου απαιτεί να ληφθεί υπόψη το οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο εντός των οποίων αυτό αναπτύσσεται. Η αυστηρώς νομικοτεχνική προσέγγιση της έννοιας μέσω της εστίαση σε μορφολογικά χαρακτηριστικά (αριθμός μελών, διάρκεια δράσης, δομή) αφήνει εκτός του πεδίου ρύθμισης μεγάλο μέρος της οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας (Chambliss, 1978).

Προκειμένου να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά το φαινόμενο, πρέπει η αντεγκληματική πολιτική να εστιάσει στα εγκληματικά μορφώματα που είναι διαρθρωμένα κατά το πρότυπο των επιχειρήσεων και τα οποία διακρίνονται για τον πραγματοπαγή χαρακτήρα τους, αφήνοντας εκτός πεδίου ενασχόλησης άλλου είδους προσωποπαγείς εγκληματικές ομάδες (Χλούπης, 2019: 299).

Το οργανωμένο έγκλημα αναδύθηκε ταυτόχρονα με την επικράτηση του καπιταλισμού, ο ανταγωνιστικός χαρακτήρας και οι εγγενείς αντιθέσεις του οποίου αποτέλεσαν τις γενεσιουργές αιτίες του οργανωμένου εγκλήματος (Block & Chambliss, 1981), λειτουργώντας ως μέθοδος ενσωμάτωσης των φτωχών του αστικού χώρου στην καπιταλιστική κοινωνία (Liddick, 1991). Οι ομοιότητές του με την καπιταλιστική επιχείρηση είναι οφθαλμοφανείς, καθώς αμφότερες είναι δομημένες, συντονισμένες και γραφειοκρατικά οργανωμένες ενώσεις ατόμων, με τη διαφορά ότι το πρώτο θέτει παράνομους στόχους και χρησιμοποιεί παράνομα μέσα για να διευκολύνει τη συσσώρευση κεφαλαίου (Michalowski, 1985: 368).

Έτσι, οι οργανωμένες εγκληματικές δραστηριότητες είναι κυρίως επιχειρηματικές δραστηριότητες που ακολουθούν τις αλλαγές στην οικονομία και την αγορά εργασίας, στον πυρήνα των οποίων βρίσκεται η καταναλωτική ανάγκη για παράνομα προϊόντα και υπηρεσίες (Αντωνόπουλος και Παπανικολάου, 2016: 956). Πέραν όμως από την κάλυψη των καταναλωτικών αναγκών, το οργανωμένο έγκλημα έρχεται να καλύψει και το κενό εξουσίας (Arlacchi, 1986) που ανακύπτει ανά χρονικές περιόδους και σε συγκεκριμένους τόπους, στο πλαίσιο συγκεκριμένων κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών, δημιουργώντας ένα παράλληλο – παρακρατικό σύστημα κοινωνικής οργάνωσης και οικονομικής δραστηριότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της

Σικελικής Μαφίας, η οποία, μεταξύ άλλων, παρείχε ιδιωτική προστασία στους πολίτες, εξασφαλίζοντάς τους εργασία και διαμεσολαβώντας στην οικονομική δραστηριότητα του τόπου (Ruggiero, 2000).

Η κατάσταση δεν έχει αλλάξει σημαντικά και στις μέρες μας, καθώς, ανατρέχοντας στην περίφημη υπόθεση των Ζωνιανών, διαπιστώνει κανείς ότι ολόκληρη η τοπική κοινωνική και οικονομική δραστηριότητα είχε αναπτυχθεί γύρω από την καλλιέργεια χασίς (Βιδάλη, 2017: 154), ενώ δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο της μεταπήδησης νόμιμων επιχειρηματιών σε παράνομες δραστηριότητες στα χρόνια της πρόσφατης οικονομικής κρίσης (Αντωνόπουλος και Hall, 2019: 239).

Το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο, έτσι όπως είναι διαρθρωμένο, αδυνατεί δυστυχώς να συλλάβει την έννοια του οργανωμένου εγκλήματος σε όλο της το εύρος, επιλέγοντας εκ των προτέρων να οδηγήσει στη δικαιοσύνη τα ιεραρχικά κατώτερα επίπεδα των εγκληματικών μορφωμάτων, αντανακλώντας με σαφήνεια τις βασικές ιδεολογικές συνισταμένες της άμυνας της κοινωνίας απέναντι στο έγκλημα, η οποία προτάσσει τον έλεγχο των εγκληματογόνων ευκαιριών μέσω της εστίασης στην προληπτική αστυνόμευση (Βιδάλη, 2014: 190). Η αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος ως απειλής έξωθεν προερχόμενης (alien conspiracy theory) και εμφανιζόμενης μέσω δομημένων ιεραρχικά οργανώσεων [Cressey, 2008 (1969)] έχει ως συνέπεια τον αποπροσανατολισμό των αρχών και των ερευνών από την κοινωνική πραγματικότητα. Η παράβλεψη από τον Έλληνα νομοθέτη των σύγχρονων θεωριών και ερευνητικών διαπιστώσεων αναφορικά με τον τρόπο ανάπτυξης και διάρθρωσης του οργανωμένου εγκλήματος, το αποκόβει από την πραγματικότητα που το παράγει (Βιδάλη, 2014: 190).

Έτσι, η επιλογή του Έλληνα νομοθέτη να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής των σχετικών με το οργανωμένο έγκλημα διατάξεων (187 ΠΚ) πέραν των προβλεπόμενων στη Σύμβαση του Παλέρμο, παραλείποντας να συμπεριλάβει στην αντικειμενική υπόσταση της εγκληματικής οργάνωσης την επιδίωξη προσπορισμού οικονομικού οφέλους, είναι ενδεικτική της αδυναμίας σύλληψης του φαινομένου. Με αυτόν τον τρόπο, η εγκληματική οργάνωση αποσυνδέθηκε από τον πραγματοπαγή χαρακτήρα της και μετατράπηκε σε κολυμβήθρα του Σιλωάμ για τις διωκτικές αρχές, παρέχοντάς τους το δικαίωμα να αντιμετωπίζουν ως οργανωμένο έγκλημα όλα τα εγκλήματα τα οποία απαιτούν κάποιου είδους οργάνωση (Χλούπης, 2019: 293). Ενδεικτική της αστοχίας του Έλληνα νομοθέτη είναι η συμπερίληψη της λαθρεμπορίας στον κατάλογο των κακουργημάτων που τελούνται στο πλαίσιο της εγκληματικής οργάνωσης μόλις το 2012 (άρ. 320 παρ. 9 Α.Ν. 4072/2012 ΦΕΚ Α΄ 86/11.4.2012).

Η αποτυχία του νομικού συστήματος να αντιληφθεί τον πραγματοπαγή χαρακτήρα του οργανωμένου εγκλήματος έχει ως αποτέλεσμα αυτό να βρίσκεται πάντα ένα βήμα μπροστά από τις αρχές επιβολής του νόμου. Η λειτουργία του οργανωμένου εγκλήματος ως μίας πολύ καλά οργανωμένης επιχείρησης, του επιτρέπει να προσαρμόζει με μεγάλη ευκολία τους τρόπους και τα μέσα δράσης του σε μία προσπάθεια να υπερβεί τις δυσκολίες και τα εμπόδια που ανακύπτουν (Χλούπης, 2019: 300).

Έτσι, δεν πρέπει να μας προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι η άνθηση του φαινομένου των παράνομων εργοστασίων προϊόντων καπνού στην Ελλάδα συνέπεσε χρονικά με την τοποθέτηση μηχανημάτων X-Rays στα μεγάλα λιμάνια της χώρας, τα οποία κατέστησαν ιδιαίτερα επικίνδυνη την εισαγωγή των λαθραίων προϊόντων καπνού μέσω της θαλάσσιας οδού και οδήγησαν τις εγκληματικές οργανώσεις στην ενορχήστρωση της εγχώριας παραγωγής τους (Τελωνειακή Υπηρεσία, 2018).

Η αναποτελεσματικότητα αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος αλλά και της λαθρεμπορίας καθεαυτής διαφαίνεται και στα ληφθέντα μέτρα. Το πλαίσιο προστασίας μαρτύρων παρουσιάζεται ιδιαίτερα προβληματικό και ελλιπές, καθώς, αφενός, περιορίζει υπέρμετρα τις υπαγόμενες σε αυτό κατηγορίες μαρτύρων, και, αφετέρου, δεν διασφαλίζει τη διαφύλαξη της ανωνυμίας του μάρτυρα (άρ. 218 παρ. 5 ΚΠΔ) (Ανδρουλάκης, 2020: 478).

Παράλληλα, ιδιαίτερα προβληματική παρουσιάζεται στην πράξη και η διενέργεια της ειδικής ανακριτικής πράξης των ελεγχόμενων μεταφορών,[1] η οποία, λόγω νομοτεχνικής αστοχίας[2] αλλά και έλλειψης σχετικού κανονιστικού πλαισίου,[3] τυγχάνει ανεφάρμοστη στην περίπτωση της εγκληματικά οργανωμένης λαθρεμπορίας.

6.2. Ζητήματα απόκλισης από τις βασικές αρχές του ποινικού δικαίου

Πέραν της αναποτελεσματικότητας, την επιστημονική κοινότητα έχει απασχολήσει και το ζήτημα της συρρίκνωσης των θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων και δικονομικών εγγυήσεων, που προκαλείται από την εφαρμογή των θεσπισθέντων μέτρων. Πρόκειται για μέτρα που ανατρέπουν βασικές αρχές που διέπουν τη δίκαιη δίκη, στο όνομα της ασφάλειας της κοινωνίας από το έγκλημα (Hallsworth & Lea, 2011).

1. Ελεγχόμενη μεταφορά: Ο όρος αναφέρεται στον προβλεπόμενο στο αρ. 1 παρ. ζ του Ν. 1990/1991 (κύρωση Σύμβασης της Βιέννης για τις ψυχοτρόπες ουσίες) ορισμό της ελεγχόμενης παράδοσης, σύμφωνα με τον οποίο «Ελεγχόμενη παράδοση» σημαίνει την τεχνική με την οποία επιτρέπεται η μεταφορά παράνομων ή ύποπτων αποστολών εμπορευμάτων, ναρκωτικών φαρμάκων, ψυχοτρόπων ουσιών, ουσιών που αναφέρονται στον Πίνακα Ι και τον Πίνακα ΙΙ που είναι προσαρτημένοι σ' αυτήν τη Σύμβαση ή υποκατάστατων ουσιών τους, διά ή μέσα στην περιοχή μιας ή περισσότερων χωρών, εν γνώσει και υπό την επίβλεψη των αρμόδιων αρχών τους, με σκοπό την εξακρίβωση της ταυτότητας προσώπων αναμειγμένων στη διάπραξη εγκλημάτων που θεσπίστηκαν σύμφωνα με το άρθρο 3 παράγραφος 1 αυτής της Σύμβασης.
2. Στο άρ. 254 παρ. 1 εδ. γ., γίνεται παραπομπή για την έννοιά τους στο άρθρο 38 του Ν. 2145/1993, το οποίο εισήχθη στην ελληνική έννομη τάξη με την κύρωση της Σύμβασης της Βιέννης του 1988 (Ν. 1990/1991), και στο οποίο ορίζεται ως όργανο αρμόδιο για τον συντονισμό της διενέργειάς τους το Συντονιστικό Όργανο Δίωξης των Ναρκωτικών.
3. Το ΣΟΔΝ είναι συντονιστικό όργανο αρμόδιο για τη δίωξη των ναρκωτικών. Η διεξαγωγή ελεγχόμενων παραδόσεων και επί αδικημάτων λαθρεμπορίας θα απαιτούσε τροποποίηση του Οργανισμού του. Σε κάθε περίπτωση, εάν υπήρχε πολιτική βούληση, θα έπρεπε να προβλεφθεί το κανονιστικό πλαίσιο για τη διενέργεια ελεγχόμενων μεταφορών στην εγκληματικά οργανωμένη λαθρεμπορία, ενώ ο ρόλος του συντονιστή θα μπορούσε κάλλιστα να δοθεί στο ΣΕΚ.

Έτσι, οι ειδικές ανακριτικές πράξεις, αν και συμβάλλουν με καταλυτικό τρόπο στην εξιχνίαση των οικονομικών εγκλημάτων, έχουν κατακριθεί έντονα από τη θεωρία λόγω της αυξημένης επεμβατικότητάς τους στον χώρο των ατομικών ελευθεριών (Συμεωνίδου-Καστανίδου, 2007). Για τη διενέργειά τους πρέπει να διασφαλίζεται ο αντικειμενικός και απρόσωπος χαρακτήρας των περιορισμών των ατομικών ελευθεριών, η δικαιολόγησή τους από σοβαρούς λόγους γενικότερου δημόσιου ή κοινωνικού συμφέροντος, η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, η μη αναίρεση του πυρήνα του δικαιώματος μέσω απόλυτων απαγορεύσεων και περιορισμών και η στενή ερμηνεία τους (Μάνεσης, 1982: 58).

Προβλήματα στην ποινική διαδικασία δημιουργούν και τα «δικονομικά» μέτρα στο πεδίο της προστασίας των μαρτύρων (αρ. 218 ΚΠΔ παρ. 4), ήτοι αυτά της κατάθεσης διαμέσου ηλεκτρονικών μέσων και κυρίως της μη αναγραφής στην έκθεση εξέτασης του ονόματος και των λοιπών στοιχείων του μάρτυρα. Η χρήση τους, αν και μπορεί να θεωρηθεί δικαιολογημένη κατά την προδικασία, κρίνεται ιδιαίτερα προβληματική στην κύρια διαδικασία, καθώς προσκρούει στην αρχή της αμεσότητας της ποινικής δίκης και στο δικαίωμα του κατηγορουμένου για εξέταση μαρτύρων κατηγορίας κατά το αρ. 6 παρ. 3, εδάφιο δ΄ ΕΣΔΑ και 357 παρ. 3 ΚΠΔ (Μανωλεδάκης, 2002: 182).

Αντικείμενο κριτικής έχουν αποτελέσει και τα προβλεπόμενα για τους μάρτυρες του στέμματος ευνοϊκά μέτρα (187Γ ΠΚ), καθώς οδηγούν σε κάμψη των αρχών της γενικής και ειδικής πρόληψης ως σκοπών της ποινής. Έτσι, αφενός, ο δράστης μπορεί να οδηγηθεί στη λήψη της απόφασης τέλεσης της αξιόποινης πράξης με γνώμονα τη δυνατότητά του να προσφύγει εκ των υστέρων σε μια διαδικασία συνδιαλλαγής, αφετέρου, η συνεργασία του με τις αρχές δεν συνεπάγεται απαραίτητα την επάνοδό του στη νομιμότητα. Με αυτόν τον τρόπο, σχετικοποιείται τόσο η αρχή της νομιμότητας, ιδιαίτερα στην περίπτωση της οριστικής αποχής από την ποινική δίωξη (π.χ. άρ. 187 Γ παρ. 1 και παρ. 3 ΠΚ), όσο και η αρχή της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας, αφού η απόδειξη της ενοχής του δράστη δεν έχει ως επακόλουθο την τιμωρία του (Παρασκευόπουλος, 2014: 280).

Ιδιαίτερα έχουν επικριθεί, και ορθώς, οι διατάξεις που αφορούν τη δήμευση, και ιδίως η προβλεπόμενη στο άρ. 76 παρ. 1 ΠΚ επιβολή της ως μέτρου ασφαλείας, χωρίς την ύπαρξη καταδικαστικής απόφασης. Η επιβολή των μέτρων ασφαλείας, αποσκοπεί στην προστασία της κοινωνίας, αφενός, από τον κίνδυνο που εγκυμονεί η προσωπικότητα του δράστη και, αφετέρου, από την επικινδυνότητα ενός αντικειμένου (Παύλου, 1994: 54). Το δημευόμενο αντικείμενο θα πρέπει να είναι καθεαυτό επικίνδυνο για την κοινή ειρήνη, τη δημόσια υγεία, τις συναλλαγές κ.λπ., διαφορετικά η επιβολή της δήμευσης κινδυνεύει να θεωρηθεί ως κρυπτοποινή (Κανελλοπούλου, 2016: 67).

Ιδιαίτερης μνείας χρήζει και η διάταξη του άρ. 47 του Ν. 3691/2008 (νυν 41 του Ν. 4557/2018), με την οποία ο Έλληνας νομοθέτης προσπάθησε να μεταφέρει –με μεγάλη αποτυχία– στο ποινικό μας δίκαιο την αγγλοσαξονικής προέλευσης «εκτεταμένη δήμευση» (Απόφαση-Πλαίσιο 2005/212/ΔΕΥ, Οδηγία 42/2014 της ΕΕ). Είναι

ολοφάνερο ότι το εν λόγω μέτρο, χωρίς προηγούμενη καταδίκη για το συγκεκριμένο αδίκημα από το οποίο πιθανολογείται ότι προέρχονται τα δημευθέντα, είναι αντίθετο με το τεκμήριο της αθωότητας και προκαλεί αντιστροφή του βάρους απόδειξης, εξαναγκάζοντας τον καταδικασθέντα να αποδείξει τη νομιμότητα της προέλευσης του περιουσιακού στοιχείου (Ανδρουλάκης, 2017: 241).

Πέραν τούτων, η εφαρμογή του σχετικού μέτρου ισοδυναμεί με αφαίρεση περιουσίας, όχι μόνο χωρίς την ύπαρξη καταδίκης για έγκλημα, αλλά και χωρίς καν να έχει ακολουθηθεί η ποινική διαδικασία. Πρόκειται για περίπτωση κατάφορης παραβίασης της αρχής του νόμιμου δικαστή, λόγω υφαρπαγής από την πολιτική δικαιοσύνη της αποκλειστικής αρμοδιότητας των ποινικών δικαστηρίων να επιβάλουν ποινές και μέτρα ασφαλείας, σύμφωνα με το άρ. 96 παρ. 1 του Συντάγματος (Καρανικόλας, 2018: 250).

7. Οι ανασχετικοί παράγοντες της ανάκρισης

Δυσκολίες στην αντιμετώπιση του λαθρεμπορίου προϊόντων καπνού δεν ανακύπτουν μόνο στο πλαίσιο της αντεγκληματικής πολιτικής, αλλά και λόγω ανασχετικών παραγόντων που σχετίζονται, αφενός, με τη φύση των εγκλημάτων των ισχυρών και, αφετέρου, με το νομικό σύστημα. Τα εγκλήματα των ισχυρών, δύσκολα έρχονται στη δημοσιότητα και ακόμη δυσκολότερα οι δράστες τους φυλακίζονται. Το κοινωνικό status των δραστών αλλά και η εμπλοκή πολλές φορές εκπροσώπων του κρατικού μηχανισμού απλώνουν ένα πέπλο μυστικότητας, διασφαλίζοντας τις παράνομες συναλλαγές (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 127). Οι παράγοντες οι οποίοι δυσχεραίνουν την ανάκριση μπορούν να διακριθούν σε νομικούς και εξωνομικούς (Βιδάλη, 2019: 314).

7.1. Νομικοί παράγοντες

Η παράλειψη του νομοθέτη να ορίσει την έννοια του οικονομικού εγκλήματος, αφενός, οδηγεί στη δημιουργία γκρίζων ζωνών εντός των οποίων αυτό ακμάζει, αφετέρου, αντιμετωπίζει μεγάλα οικονομικά σκάνδαλα ως απλά φορολογικά αδικήματα, όπως στην περίπτωση της λαθρεμπορίας (Μιχαλοπούλου, 2019: 343).

Παράλληλα, το ελλιπές προστατευτικό πλαίσιο των μαρτύρων δεν επαρκεί για να πείσει τους καταγγέλλοντες να προβούν στις δέουσες αποκαλύψεις (Τσιλίκης, 2018), ενώ δυσχερής στην πράξη καθίσταται και η χρήση των ειδικών ανακριτικών πράξεων, λόγω της εκτεταμένης επίκλησης των θεσμικών εγγυήσεων προς υπεράσπιση του κατηγορουμένου σε βάρος της αποτελεσματικότητας του ποινικού συστήματος (Παύλου, 2015: 161).

Ελλείψεις παρουσιάζει και ο τομέας της προστασίας της αρχής της μυστικότητας της ποινικής προδικασίας, καθώς δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που διεξάγονται

«παράλληλες ανακρίσεις» από τα ΜΜΕ (Τσιρώνης, 2019: 362). Με αυτά τα δεδομένα, η επαναθέσπιση διάταξης αντίστοιχης της καταργημένης του άρ. 39 του Α.Ν. 1092/1938, με την οποία απαγορευόταν από τους φορείς της προδικασίας η δημοσιοποίηση στοιχείων αυτής, κρίνεται πιο επιτακτική από ποτέ (Πεπόνης, 2010: 719).

Στο πεδίο της λαθρεμπορίας τσιγάρων, η κύρωση του πρωτοκόλλου του Καπνού, που υιοθετήθηκε από τον ΠΟΥ το 2012 με τον Ν. 4758/2020, ήτοι με οκτώ χρόνια καθυστέρηση, αλλά και η μη υλοποίηση του ΕΚΜΕΑ 5 χρόνια μετά από την πρόβλεψη της λειτουργίας του στον Ν. 4410/2016 (Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4410/2016), είναι ενδεικτικές της κωλυσιεργίας και των αργών αντανακλαστικών της δημόσιας διοίκησης.

Προβλήματα ανακύπτουν και στο πλαίσιο των υπερεθνικών οργανισμών. Οι πρόσφατες Οδηγίες 2017/2455 και 2019/1995 για το ηλεκτρονικό εμπόριο και τη διευκόλυνση των εξ αποστάσεως πωλήσεων, με τις οποίες υιοθετήθηκαν τα συστήματα αυτοματοποιημένης καταβολής ΦΠΑ OSS και IOSS, δεν εξαίρεσαν από το πεδίο εφαρμογής τους τα καπνικά προϊόντα (www. aade.gr, 2021). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ορισμένα κράτη μέλη, προκειμένου να αποφύγουν τον κίνδυνο εμπλοκής σε διαδικασία παράβασης, να πρέπει να καταργήσουν την απαγόρευση των διασυνοριακών πωλήσεων προϊόντων καπνού που προβλεπόταν προαιρετικά στην Οδηγία 2014/40/ΕΕ. Με αυτόν τον τρόπο, η ΕΕ αναίρεσε όσα η ίδια είχε υιοθετήσει, θυσιάζοντας τη δημόσια υγεία και την προστασία των δημόσιων εσόδων στον βωμό του ιδιωτικού κέρδους.

Όμως, ούτε η δημόσια διοίκηση παρουσιάζει καλύτερη εικόνα, καθώς η απουσία αποτελεσματικών εποπτικών μηχανισμών, η υποστελέχωση και η έλλειψη εξειδίκευσης της πληθώρας των ανακριτικών υπαλλήλων, σε συνδυασμό με την πλημμελή συλλογή και αξιοποίηση πληροφοριών, συνιστούν τροχοπέδη στην αποτελεσματικότητα του θεσμικού πλαισίου (Βιδάλη, 2019: 328).

Στον τομέα του λαθρεμπορίου, η εικόνα είναι ίδια και σε επίπεδο ΕΕ, όπως αποδεικνύεται στην περίπτωση της εφαρμογής του συστήματος ιχνηλασιμότητας προϊόντων καπνού (Tracking and tracing), όπου η καθοδήγηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς τα κράτη μέλη είναι σχεδόν ανύπαρκτη. Παρότι το σύστημα έχει τεθεί σε λειτουργία από την 20ή Μαΐου 2019, στην πράξη δεν είναι πλήρως παραγωγικό, καθώς δεν έχει προηγηθεί εκπαίδευση στους χειριστές ούτε έχει προσδιοριστεί ο εξοπλισμός που απαιτείται για την επίτευξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020). Τα ανωτέρω παραδείγματα επιβεβαιώνουν στην πράξη όσα υποστήριξε ο Chambliss για την ύπαρξη διάστασης ανάμεσα στον νόμο στη θεωρία και στον νόμο στην πράξη (Chambliss, 1975).

Σε όλα αυτά έρχονται να προστεθούν οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, όπως αυτές του σχηματισμού ελλιπών δικογραφιών, της απουσίας σύγχρονων τεχνικών εργαλείων διασταύρωσης στοιχείων, της πολυαπασχόλησης των δικαστικών λειτουργών, της έλλειψης ειδικευμένου προσωπικού, της επανάληψης των ανακριτικών πράξεων, της καθυστέρησης στην εκτέλεση εισαγγελικών παραγγελιών, των στενών χρονικών περιθωρίων διεκπεραίωσης της

ανάκρισης, της υπέρμετρης χρήσης της δυνατότητας αρχειοθέτησης αλλά και των θεσμοποιημένων πρακτικών και επαγγελματικών νοοτροπιών εκπροσώπων του κλάδου (Βιδάλη, 2019: 327).

7.2. Εξωνομικοί παράγοντες

Εκτός από τους νομικούς παράγοντες, ένα πλήθος εξωνομικών παραγόντων δυσχεραίνουν τη διαλεύκανση των εγκλημάτων των ισχυρών και δη της λαθρεμπορίας (Βιδάλη, 2019: 314). Οι εμπλεκόμενοι στα ανωτέρω εγκλήματα συνήθως δεν προέρχονται από περιθωριοποιημένα κοινωνικά στρώματα, ενώ διαθέτουν αξιόλογο μορφωτικό επίπεδο και λευκό ποινικό μητρώο. Έτσι, μπορούν να συμπεριφέρονται άνετα ενώπιον των ανακριτικών αρχών, υπό τη συνοδεία πάντα έγκριτων νομικών. Αρνούνται τις πράξεις τους ακόμη κι όταν υπάρχουν αδιάσειστα στοιχεία, υποστηρίζοντας ότι είναι θύματα πλεκτάνης, δυσχεραίνοντας το ανακριτικό έργο (Τσιρώνης, 2019: 362). Συχνά διαθέτουν προσβάσεις στα ανώτερα κλιμάκια μέσω των οποίων επιδιώκουν να παρεμποδίσουν τις έρευνες των διωκτικών αρχών (Sutherland, 1944: 136). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί δημοσίευμα του Τύπου σύμφωνα με το οποίο πίσω από πρόσφατη υπόθεση εξάρθρωσης κυκλώματος λαθρεμπορίου καπνού φέρεται να εμπλέκεται πασίγνωστος επιχειρηματίας δραστηριοποιούμενος στον χώρο των τσιγάρων (*Τα Νέα*, 2020).

Τροχοπέδη στο έργο του ανακριτή συνιστά και ο πολυσύνθετος τρόπος τέλεσης των εν λόγω αδικημάτων. Ο χρηματοπιστωτικός τομέας και οι υπηρεσίες ιδιωτικής τραπεζικής καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολο στον ανακριτή τον εντοπισμό του μαύρου χρήματος στο πεδίο του οργανωμένου και του οικονομικού εγκλήματος (Βιδάλη, 2019: 320). Οι εμπλεκόμενοι χρησιμοποιούν εταιρικά οχήματα, όπως εταιρείες off-shore, χώρες φορολογικούς παράδεισους, καταπιστεύματα, αλλά και εξωθεσμικά δίκτυα διακίνησης χρήματος (π.χ. Hawala) ή αναμειγνύουν τα νόμιμα με τα παράνομα έσοδά τους, προκειμένου να παραπλανήσουν τις αρχές (Μιχαλοπούλου, 2019: 336). Παράλληλα, στον τομέα της λαθρεμπορίας τσιγάρων, οι τρόποι διακίνησης που χρησιμοποιούν οι δράστες δυσχεραίνουν την αποκάλυψη των παράνομων φορτίων. Η καταστρατήγηση τελωνειακών διαδικασιών, όπως στην περίπτωση των εικονικών εξαγωγών και της διαμετακόμισης, καθώς και η χρήση ειδικά διαμορφωμένων κρυπτών στα φορτηγά και ταπών στα εμπορευματοκιβώτια όπου κρύβονται τα λαθραία τσιγάρα, δημιουργούν προσκόμματα στον εντοπισμό τους (Αντωνόπουλος, 2011: 46).

Οι ανωτέρω παράγοντες δεν θα ήταν αρκετοί από μόνοι τους να εμποδίσουν τις έρευνες, εάν τα μέλη των εγκληματικών οργανώσεων δεν είχαν αναπτύξει τεχνικές αυτοπροστασίας. Ενδεικτικά, μπορούν να αναφερθούν ο νόμος της σιωπής που συναντάμε τόσο σε μαφιόζικου τύπου οργανώσεις όσο και στον χρηματοπιστωτικό τομέα, όπου γίνεται αντιληπτός μέσω της επιβολής ρητρών εμπιστευτικότητας και

εχεμύθειας στους τραπεζικούς συμβούλους αλλά και της διάσπασης των πληροφοριών, η οποία αδρανοποιεί κάθε προσπάθεια διεξαγωγής χρηματοοικονομικής έρευνας (Βιδάλη, 2019: 322).

Τέλος, η χρήση της τεχνολογίας από τους εμπλεκομένους στη λαθρεμπορία προϊόντων καπνού συμβάλλει στον αποπροσανατολισμό των αρχών. Έτσι, στις περιπτώσεις εντοπισμού παράνομων εργοστασίων προϊόντων καπνού, οι εμπλεκόμενοι χρησιμοποιούσαν κάμερες επιτήρησης, θερμικές κάμερες και ειδικά μονωτικά υλικά για να καλύπτουν τους θορύβους. Συχνά επιστρατεύονται και πιο ισχυρά μέτρα αντισύλληψης, όπως μέτρα αντιπαρακολούθησης, με τη βοήθεια επιχειρησιακών συσκευών και καρτών κινητής τηλεφωνίας, αλλά και ειδικών συσκευών ενδοεπικοινωνίας για την επικοινωνία των εμπλεκομένων, οι οποίοι χρησιμοποιούν συγκεκριμένο λεκτικό κώδικα (Ελληνική Αστυνομία, 2019: 73).

8. Συμπεράσματα – Προτάσεις για την αντιμετώπιση του φαινομένου

Καταλήγοντας, η λαθρεμπορία προϊόντων καπνού αποτελεί μία από τις κυριότερες δραστηριότητες του οργανωμένου εγκλήματος, τόσο στη χώρα μας όσο και διεθνώς. Η προτίμηση των εγκληματικών δικτύων οφείλεται στο γεγονός ότι συνδυάζει το μεγάλο κέρδος με το χαμηλό ρίσκο. Η αυξητική τάση του φαινομένου και η αλληλεπίδρασή του με την οικονομία τείνουν να το απενοχοποιούν στη συνείδηση του μέσου κοινωνού, με αποτέλεσμα να απαιτούνται για την αντιμετώπισή του συντονισμένες διεθνείς και ευρωπαϊκές ενέργειες, τόσο σε επίπεδο σχεδιασμού αντεγκληματικής πολιτικής όσο και σε επίπεδο λήψης μέτρων προληπτικού και κατασταλτικού χαρακτήρα (Χιόνης, 2016).

Μία πρώτης τάξης ευκαιρία αποτελεί η επερχόμενη εντός του 2021 έναρξη της διαδικασίας αναθεώρησης της Οδηγίας 2011/64/ΕΕ, η οποία καθορίζει τους κανόνες της ΕΕ σχετικά με τη διάρθρωση και τους συντελεστές των ειδικών φόρων κατανάλωσης που εφαρμόζονται στα βιομηχανοποιημένα καπνά (European Commission, 2020). Παράλληλα, σε εθνικό επίπεδο, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι η αύξηση του λαθρεμπορίου τσιγάρων είναι απότοκος της οικονομικής δυσπραγίας των καταναλωτών, μία μείωση του ύψους των φορολογικών συντελεστών πιθανόν να συνέβαλε στην περιστολή του φαινομένου (Χιόνης, 2016).

Πέραν τούτων, οποιαδήποτε εθνική ή υπερεθνική αντεγκληματική πολιτική που στοχεύει στην αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος οφείλει να σχεδιάζεται και να εφαρμόζεται εντός ενός πλαισίου νομιμότητας και σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων και ελευθεριών, χωρίς να παραβλέπει τις δυσχέρειες που παρουσιάζονται στην εξιχνίαση των εν λόγω αδικημάτων (Χλούπης, 2019: 301).

Έτσι, παρά το γεγονός ότι η εφαρμογή των ειδικών ανακριτικών πράξεων θέτει σε δοκιμασία τις κεκτημένες εγγυήσεις σχετικά με θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών,

παρέχοντας εκτεταμένες εξουσίες στις διωκτικές αρχές, στη χώρα μας διαπιστώνεται ένα τεράστιο κενό, αναφορικά με την ύπαρξη ενός θεσμικού αντίβαρου που θα μπορούσε να λειτουργήσει υποστηρικτικά προς τις δικονομικές εγγυήσεις και τις επιλεγμένες πολιτικές, στοχεύοντας στον εξορθολογισμό και την εναλλακτική αντιμετώπιση των χρησιμοποιούμενων ανακριτικών μεθόδων στα εγκλήματα των ισχυρών. Στο θεσμικό αυτό κενό οφείλεται και η μη υιοθέτηση μέχρι στιγμής του θεσμού της Δικαστικής Αστυνομίας (Βιδάλη, 2019: 330).

Παράλληλα, έμφαση πρέπει να δοθεί στη συστηματική ένταξη στο ανακριτικό έργο μεθόδων και ερευνών χρήσιμων στην εξιχνίαση των οικονομικών εγκλημάτων. Η χρηματοοικονομική έρευνα, η ανακριτική των υπολογιστών και η ανάσυρση ηλεκτρονικών δεδομένων μπορούν να φανούν ιδιαίτερα χρήσιμες, αφενός, στην ανακάλυψη της διαδρομής του μαύρου χρήματος και, αφετέρου, στον εντοπισμό του ψηφιακού αποτυπώματος του δράστη (Βιδάλη, 2019: 312), ενώ η δικανική λογιστική αποτελεί ιδανικό εργαλείο για τον υπολογισμό της επελθούσας σε βάρος του Δημοσίου ζημίας (Σπανός, 2019: 380).

Δυστυχώς, η αποτελεσματικότητα των εν λόγω σύγχρονων εργαλείων συχνά εξουδετερώνεται από νομικούς και εξωνομικούς παράγοντες που αναχαιτίζουν την ανακριτική διαδικασία. Λαμβανομένης υπόψη αυτής της αντίφασης που διέπει την ανάκριση των εγκλημάτων των ισχυρών, η επίκληση των αρχών του φιλελεύθερου ποινικού δικαίου και η έγερση ενστάσεων περί δικαιωμάτων και εγγυήσεων από τους εμπλεκομένους σε μεγάλα οικονομικά σκάνδαλα θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με ιδιαίτερο σκεπτικισμό, καθώς τείνει να ασκείται καταχρηστικά (Βιδάλη, 2019: 331).

Το πρόβλημα λοιπόν που καλείται να επιλύσει ένα κράτος δικαίου, όσον αφορά την αντιμετώπιση των εν λόγω εγκλημάτων, δεν έγκειται στον περιορισμό της κρατικής διεισδυτικότητας, αλλά στη διασφάλιση της ύπαρξης επαρκούς ελέγχου των αυθαιρεσιών των οικονομικά ευκατάστατων και της ενσωμάτωσης του οργανωμένου εγκλήματος στο κράτος και στον οικονομικό και κοινωνικό ιστό, η οποία συντελείται, αν όχι με τη συνδρομή του, σίγουρα με την ανοχή του. Εκ του αποτελέσματος κρινόμενη, η χρήση των ειδικών ανακριτικών πράξεων στα εγκλήματα των ισχυρών συμβάλλει στη διαφύλαξη του δημοκρατικού κράτους δικαίου και του συστήματος κοινωνικής προστασίας. Έτσι, ένα από τα ερωτήματα που γεννάται και αναμένει απάντηση από την επιστήμη αφορά την τήρηση των αποστάσεων στον τομέα των δικονομικών εξουσιών των ανακριτικών αρχών και κατά πόσο αυτές οφείλουν να είναι ίσες στην περίπτωση των κοινών εγκλημάτων και των εγκλημάτων των ισχυρών (Βιδάλη, 2019: 330).

Σε κάθε περίπτωση, οι πολιτικές αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τον προστατευτικό του ρόλο προς τις περιθωριοποιημένες ομάδες του πληθυσμού και να πλαισιώνονται με δράσεις και μέτρα κοινωνικής πολιτικής (Βιδάλη, 2017: 152), ενώ θα πρέπει να αναδειχθεί και η σχέση οργανωμένου εγκλήματος και διαφθοράς, ζητήματα τα οποία μέχρι στιγμής αντιμετωπίζονται διακριτά (Σταμούλη, 2019: 227).

Η κοινωνική διάσταση του οργανωμένου εγκλήματος πρέπει να απασχολήσει και τις εγχώριες ανακριτικές αρχές, οι οποίες θα μπορούσαν να εντάξουν στη μεθοδολογία τους την ποιοτική ανάκριση, αντλώντας έμπνευση από τον δικαστή Giovanni Falcone. Στρέφοντας τις έρευνες στο είδος και τον σκοπό του εγκλήματος και με βασικό εργαλείο τη διερευνητική συνέντευξη, ο Falcone κατάφερε να γκρεμίσει το τείχος σιωπής που είχαν ορθώσει οι εμπλεκόμενοι και να ξεσκεπάσει την ιταλική Μαφία (Βιδάλη, 2019: 315).

Η ανάκριση στα εγκλήματα των ισχυρών και δη στο οργανωμένο έγκλημα πρέπει να αποσκοπεί στην αποδόμηση των στερεοτύπων, των προκαταλήψεων, των ωραιοποιήσεων και των παραμορφωτικών ταυτίσεων με ηθικούς πανικούς, ώστε να αποκαλύπτεται το πραγματικό κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο και οι κοινωνικές σχέσεις που πλαισιώνουν κάθε εγκληματική συμπεριφορά, με απώτερο στόχο να αντιληφθεί ο ανακριτής εάν βρίσκεται ενώπιον μίας περίπτωσης εμπεδωμένης κοινωνικής πρακτικής και συμπεριφοράς, περιστασιακής συμπεριφοράς ή δομημένης οργάνωσης (Puccio-Den, 2001).

Πέραν τούτων, η λύση για τον περιορισμό του φαινομένου του οργανωμένου εγκλήματος και ειδικότερα της λαθρεμπορίας ίσως θα μπορούσε να αναζητηθεί υπό το φως των νεότερων εγκληματολογικών θεωριών, όπως αυτής της κοινωνικής βλάβης και της «ζημιολογίας», δίνοντας το προβάδισμα στις αιτιάσεις για κοινωνική δικαιοσύνη και προσανατολιζόμενη περισσότερο στο θύμα παρά στον θύτη (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 422).

Τέλος, αποτελεσματική αντιμετώπιση της λαθρεμπορίας τσιγάρων δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς εκπαίδευση των νέων γενεών ως προς τις επιβλαβείς συνέπειες του καπνίσματος. Μόνο η καλλιέργεια αντικαπνιστικής κουλτούρας θα σταθεί ικανή να επιφέρει αποτελέσματα σε βάθος χρόνου (Χιόνης, 2016).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αδάμου, Ο. (2014). *Η αξιόποινη πράξη της λαθρεμπορίας στην εθνική και ενωσιακή έννομη τάξη – Ειδικά ζητήματα του Ν. 2960/2001.* Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.

Ανδρουλάκης, Ι. (2017). «Ποινή χωρίς έγκλημα; Δήμευση χωρίς καταδίκη;», *ΠοινΧρ* 2017, σσ. 241 κ.ε.

Ανδρουλάκης, Ι. (2020). «Προστατευόμενοι» (ψευδώνυμοι) μάρτυρες, «χάρτινοι» μάρτυρες και μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος». Στον Τιμητικό τόμο Ι. Γιαννίδη *Το ποινικό δίκαιο σε κρίση και υπό κρίση.* Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας, Δίκαιο & Οικονομία.

Αντωνόπουλος, Γ. (2011). «Η μαύρη αγορά τσιγάρων στην Ελλάδα. Πλαίσιο, δράσεις και δραστηριότητες». Στον τιμητικό τόμο για τον καθηγητή Ιάκωβο Φαρσεδάκη *Η σύγχρονη εγκληματικότητα, η αντιμετώπισή της και η Επιστήμη της Εγκληματολογίας,* σσ. 46. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Αντωνόπουλος, Γ. και Παπανικολάου, Γ. (2016). «Καπιταλισμός χωρίς άδεια. Η ελληνική περίπτωση». Στο Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.). *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη.* Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, σ. 955.

Αντωνόπουλος, Γ. και Hall, S. (2019). «Νόμιμες επιχειρήσεις και "οργανωμένο έγκλημα'' στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης». Στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. και Παπαχαραλάμπους, Χ. (επιμ.). *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 239-253). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). *«Λευκά κολάρα» & Οικονομικό Έγκλημα*. Αθήνα: Δίκαιο & Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας.

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2019). «Η αντεγκληματική πολιτική για το ξέπλυμα βρόμικου χρήματος ως λανθάνουσα οικονομική διακυβέρνηση». Στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. και Παπαχαραλάμπους, Χ. (επιμ.). *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 255-277). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Βιδάλη, Σ. (2007). *Έλεγχος του Εγκλήματος και Δημόσια Αστυνομία. Τομές και συνέχειες στην αντεγκληματική πολιτική. Τόμος Α΄.* Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας.

Βιδάλη, Σ. (2014). *Αντεγκληματική πολιτική. Από τη μικροεγκληματικότητα έως το οργανωμένο έγκλημα.* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα όρια – η αντεγκληματική πολιτική σήμερα,* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Βιδάλη, Σ. (2019). «Όψεις της ανάκρισης επί υποθέσεων εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος». Στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. και Παπαχαραλάμπους, Χ. (επιμ.). *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 307-331) Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Δαλακούρας, Θ. (2016). *«Η ανακριτική διαδικασία στα εγκλήματα διαφθοράς». Ποινική Δικαιοσύνη,* 12, σσ. 1.105-1.112.

Καμπέρου-Ντάλτα, Ε. (2009). *Ο Ν. 3691/2008 για το ξέπλυμα βρόμικου χρήματος.* Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας, Δίκαιο και Οικονομία.

Καρανικόλας, Σ. (2012). *Η επίδραση του Ευρωπαϊκού Ποινικού Δικαίου στην ελληνική ποινική έννομη τάξη.* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Λίβος, Ν. (2007). *Οργανωμένο έγκλημα και ειδικές ανακριτικές πράξεις. Τόμος 1ος: Δογματική του οργανωμένου εγκλήματος. Τεύχος Α: Ο εγκληματολογικο-δογματικός φαινότυπος του οργανωμένου εγκλήματος*. Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας, Δίκαιο και Οικονομία.

Μάνεσης, Α. (1982). *Συνταγματικά δικαιώματα, τ. Α΄ Ατομικές ελευθερίες,* 4η έκδοση. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Μανωλεδάκης, Ι. (2002). *Ασφάλεια και Ελευθερία*. Αθήνα: Σάκκουλας.

Μιχαλοπούλου, Ε. (2019). «Το οικονομικό έγκλημα, σύγχρονες τάσεις εξάπλωσής του και όψεις της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης: ο θεσμός του Εισαγγελέα Οικονομικού Εγκλήματος». Στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. και Παπαχαραλάμπους, Χ. (επιμ.). *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 333-359). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Μυλωνόπουλος, Χ. (2000). «Οργανωμένο έγκλημα και Διεθνές Ποινικό Δίκαιο». Στο *Πρακτικά του Ζ΄ Πανελληνίου Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου. Το οργανωμένο έγκλημα από τη σκοπιά του Ποινικού Δικαίου,* Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας, Δίκαιο και Οικονομία.

Παπανικολάου, Γ. και Espinoza, F. (2018). *Λαθρεμπόριο και Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα.* Αθήνα: ΕΕΜΕΚΕ.

Παρασκευόπουλος, Ν. (2014). *Η καταστολή της διάδοσης των ναρκωτικών στην Ελλάδα*, 4η έκδ. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Παύλου, Σ. (1994). *Η δήμευση στον Ποινικό Κώδικα και στους Ειδικούς Ποινικούς Νόμους.* Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
Παύλου, Σ. (2015). «Η μαγνητοφώνηση τηλεφωνικών συνδιαλέξεων υπόπτων από τις αρχές». *Ποινικά Χρονικά,* 3/2015.
Πεπόνης, Γρ. (2010). «Η de lege lata αρχή της μυστικότητος της προδικασίας και η έκνομη πραγματικότης». *Ποινικά Χρονικά,* 9/2010.
Σπανός, Π. (2019). «Η συνεισφορά των διεθνών λογιστικών προτύπων και της δικανικής λογιστικής στην αντιμετώπιση της διαφθοράς και του οικονομικού εγκλήματος». Στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. και Παπαχαραλάμπους, Χ. (επιμ.). *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 379-397). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.
Σταμούλη, Ε. (2016). «Οι κοντραμπατζήδες του χθες και του σήμερα». *Εγκληματολόγοι*, 3/2016, σσ. 7-9.
Σταμούλη, Ε. (2019). «Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες αγορές και διαφθορά στην Ελλάδα». Στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. και Παπαχαραλάμπους, Χ. (επιμ.). *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 213-237). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.
Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2005). «Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης και παράδοση ημεδαπών με σκοπό δίωξης». *ΠοινΔικ,* 5/2005, σσ. 587-590.
Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2007). *Οργανωμένο Έγκλημα και Τρομοκρατία*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
Τελωνειακή Υπηρεσία (2018). *Κατασχέσεις προϊόντων καπνού έτους 2018.*
Τζαννετής, Α. (2018). «Η Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας». *Ποινικά Χρονικά,* 2018, σ. 81.
Τσιρώνης, Ν. (2019). «Τεχνικές ανίχνευσης των ύποπτων χρηματο-οικονομικών ροών στα πλαίσια της ανάκρισης κατά της διαφθοράς». Στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. και Παπαχαραλάμπους, Χ. (επιμ.). *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 361-377). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.
Χλούπης, Γ. (2019). «Το θεσμικό πλαίσιο της αντιμετώπισης του υπερεθνικού οργανωμένου εγκλήματος». Στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. και Παπαχαραλάμπους, Χ. (επιμ.). *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 279-303). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.
Χουλιάρας, Α. (2019). «Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική». Στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. και Παπαχαραλάμπους, Χ. (επιμ.). *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 63-85). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.
Χουμεριανός, Μ. (2003). *Το λαθρεμπόριο καπνού στη Μικρά Ασία.* Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Ξενόγλωσση

Antonopoulos, G. (2006). "Cigarette smuggling: a case study of a smuggling network in Greece". *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice,* 14 (3), pp. 239-255.
Antonopoulos, G. A. (2007). "Cigarette smugglers: A note on four 'unusual suspects'". *Global Crime*, 8 (4), pp. 393-398.
Arlacchi, P. (1986). *Mafia Business. The Mafia Ethic and the Spirit of Capitalism.* London: Verso, pp. 30-65.
Block, A. & Chambliss, W. (1981). *Organizing Crime.* New York: Elsevier.
Chambliss, W. (1975). *Criminal law in action.* Hamilton Publishing Company.
Chambliss, W. (1988 [1978]). *On the take: From Petty Crooks to Presidents.* Bloomington: Indiana University Press.

Chambliss, W. (2004). "On the symbiosis between criminal law and criminal behavior", *Criminology*, 42 (2), σσ. 241-250.
Chionis, D. & Chalkia, A. (2016*).* "Illicit tobacco trade in Greece: the rising share of illicit consumption during crisis"*.* In *Trends in Organized Crime.* New York: Springer Science + Business Media.
Cressey, D. (2008) (1969). *Theft of the nation.* New Jersey: Transaction Publishers.
Della Porta, D. & Vanucci, A. (2012). *The hidden order of corruption.* London and New York: Rutledge, Taylor and Francis Group.
Gounev, P. & Bezlov, T. (2010). *Examining the Links between Organized Crime and Corruption.* Sofia*:* Center for the Study of Democracy.
Hallsworth, S. & Lea, J. (2011). «Reconstructing Leviathan: Emerging contours of the security state». *Theoretical Criminology*, 15 (2), pp. 141-157.
Jeffray, C. (2017). *On Tap Europe Organized Crime and Illicit Trade in Greece: Country Report.* United Kingdom: Royal United Services Institute for Defence and Security Studies.
Liddick, D. (1991). "Introduction". In *An Empirical, Theoretical, and Historical Overview of Organized Crime*. New York: The Edwin Mellen Press.
Michalowski, R. (1985). *Order, Law, and* Crime. New York: Random House.
Morselli, C. (2009). *Inside criminal networks.* New York: Springer.
Paoli, L. (2008). *Mafia Brotherhoods.* Oxford University Press.
Puccio-Den, D. (2001). "The Ethnologist and the Magistrate. Giovanni Falcone's Investigation into the Sicilian Mafia'', *Ethnologie Francaise*, 2001/1 Vol. 31, pp. 192.
Ruggiero, V. (2000). *Crime and Markets. Essays in Anti-criminology*. Oxford: Oxford University Press.
Sutherland, E. H. (1944). "Is 'White collar Crime' Crime?''*. American Sociological Review. Annual Meeting Papers,* 10 (2), pp. 132-139.

Διαδικτυακές πηγές

ΑΑΔΕ (2020). «Έκθεση απολογισμού». (Διαθέσιμο στο: https://www.aade.gr/sites/default/files/2021-04/ekthesi_apologismou_aade_2020.pdf).
Αιτιολογική Έκθεση Ν. 2928/2001. (Διαθέσιμο στο: https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/T-POIN_1.pdf).
Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4410/2016. (Διαθέσιμο στο: https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/2_nomothesia_graph.php).
Ανάλυση συνεπειών ρύθμισης Ν. 4758/2020. (Διαθέσιμο στο: https://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/2_nomothesia_graph.php).
Capital.gr. (2019). «ΑΑΔΕ: Εντοπίστηκε κύκλωμα λαθρεμπορίας καπνού μέσω ταχυδρομικών δεμάτων». (Διαθέσιμο στο: https://www.capital.gr/epikairotita/3365961/aade-entopistike-kukloma-lathremporias-kapnou-meso-taxudromikon-dematon).
Δημάκης, Γ. (2013). «Το σύκο, ο συκοφάντης και η ιστορία τους». (Διαθέσιμο στο: https://homouniversalisgr.blogspot.com/2013/07/blog-post_27.html).
Ελληνική Αστυνομία (2019). «Έκθεση για το Σοβαρό και Οργανωμένο Έγκλημα στην Ελλάδα. Αθήνα, 2020». (Διαθέσιμο στο: http://www.astynomia.gr/images/stories/2020/prokirikseis20/2019-ekthesi_organomenou_egklimatos.pdf.pdf).
Europol (2021). «EU SOCTA 2021». (Available in: https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-serious-and-organized-crime-threat-assessment).
Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2011). «Ερώτηση με αίτημα γραπτής απάντησης E-011191/2010

προς την Επιτροπή. Άρθρο 117 του Κανονισμού, Franz Obermayr (NI)». (Διαθέσιμο στο: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-7-2010-011191_EL.html).
Εφημερίδα *Η Καθημερινή* (2013). «Βαρέα μέταλλα, αυξημένη νικοτίνη... έως και ακαθαρσίες ποντικών στον λαθραίο καπνό». (Διαθέσιμο στο: https://www.kathimerini.gr/society/39179/varea-metalla-ayximeni-nikotini-eos-kai-akatharsies-pontikon-ston-lathraio-kapno/).
Εφημερίδα *Τα Νέα* (2020). «*Λαθραία τσιγάρα: Η μεγαλύτερη εξάρθρωση συμμορίας στην Ευρώπη από την Ελληνική Αστυνομία*». (Διαθέσιμο στο: https://www.tanea.gr/2020/12/19/greece/lathraia-tsigara-i-megalyteri-eksarthrosi-symmorias-stin-eyropi-apo-tin-elliniki-astynomia/).
Ιστοσελίδα OLAF. (Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/anti-fraud/about-us/mission_el).
J.T. International S.A. and the European Community and the Participating Member States COOPERATION AGREEMENT (2007). (Available in: https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/default/files/docs/body/cooperation_agreement.pdf). Κανελλοπούλου, Α. (2016). «Η δήμευση και ο νέος της χαρακτήρας υπό το φως του ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου». (Διαθέσιμο στο: http://ejournals.lib.auth.gr/XVLaw/article/viewFile/5894/5640).
Κετσιετζής, Κ. (2018). *«Άνθεί το λαθρεμπόριο τσιγάρων – Χάνονται 60.000 θέσεις εργασίας».* (Διαθέσιμο στο: https://www.insider.gr/oikonomia/75698/anthei-lathremporio-tsigaron-hanontai-60000-theseis-ergasias).
Liberal (2021). «Συμφωνία ΑΑΔΕ – Παπαστράτος για την καταπολέμηση του παράνομου εμπορίου προϊόντων καπνού». (Διαθέσιμο στο: https://www.liberal.gr/economy/sumfonia-aade-papastratos-gia-tin-katapolemisi-tou-paranomou-emporiou-kapnikon-proionton/352680).
Σύστημα Πληροφοριών Schengen (Schengen Information System) – *S.I.S.* (Διαθέσιμο στο: http://www.hellenicpolice.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27..%27&perform=view&id=26982&Itemid=898&lang=).
Χιόνης, Δ. (2016). «Το λαθρεμπόριο καπνικών στην Ελλάδα της κρίσης: Στον τιμητικό τόμο Ν. Κουράκη». (Διαθέσιμο στο: http://crime-in-crisis.com/%cf%84%ce%bf-%ce%bb%ce%b1%ce%b8%cf%81%ce%b5%ce%bc%cf%80%cf%8c%cf%81%ce%b9%ce%bf-%ce%ba%ce%b1%cf%80%ce%bd%ce%bf%cf%8d-%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%82/#more-192).